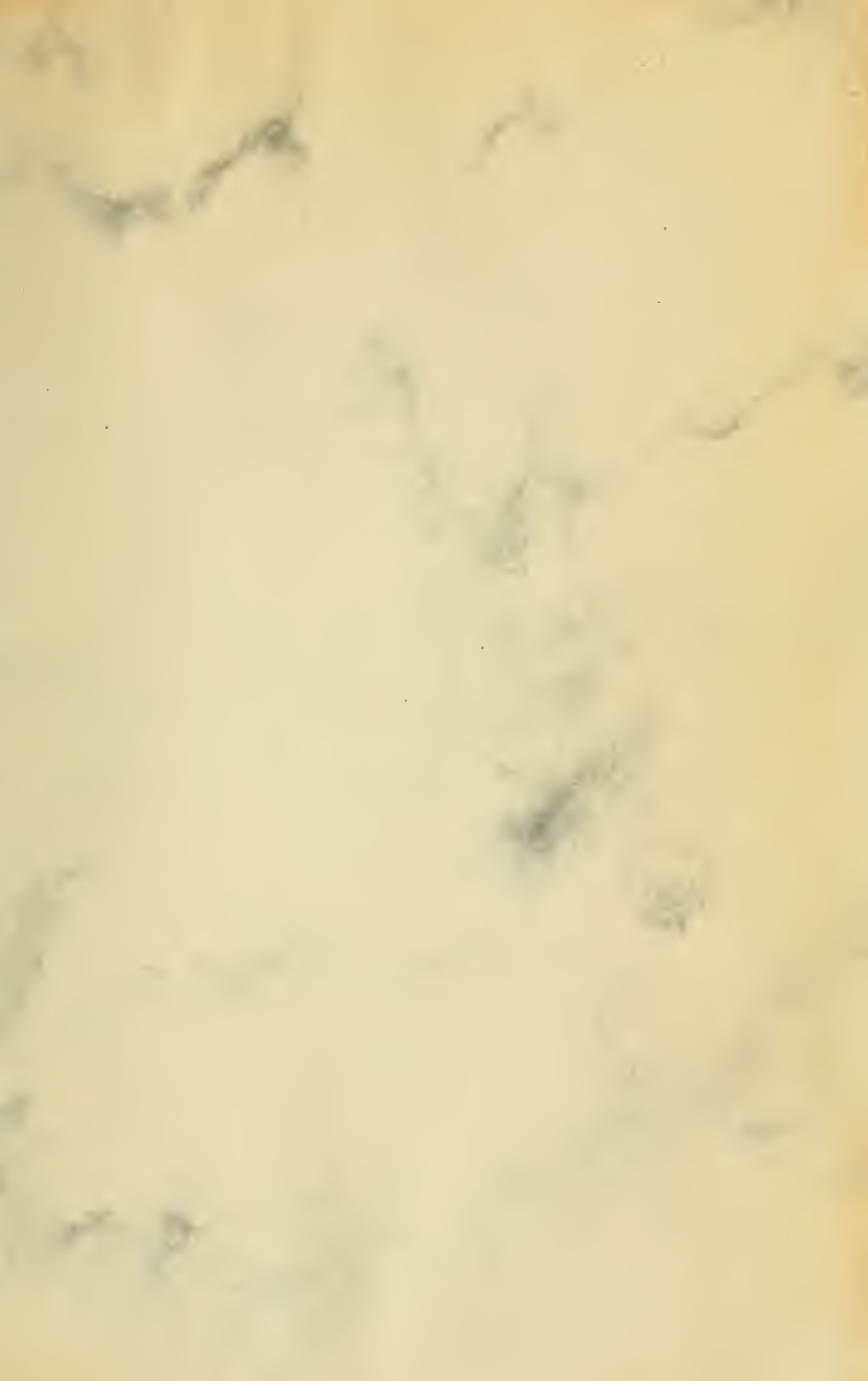

8742

Avytttrad ur
Sem. f. nord.
ordforskning

ANTIQUARISK TIDSKRIFT

FÖR

SVERIGE.

UTGIFVEN AF KONGL. VITTERHETS HISTORIE OCH
ANTIQUITETS AKADEMIEN

GENOM

BRÖR EMIL HILDEBRAND.

ANDRA DELEN.

Pris: 3 Rdr Rmt.

8742

Avytttrad ur
Soc. f. nord.
ortnamnsforskning

ANTIQUARISK TIDSKRIF

FÖR

SVERIGE.

UTGIFVEN AF KONGL. VITTERHETS HISTORIE OCH
ANTIQUITETS AKADEMIEN

GENOM

BROR EMIL HILDEBRAND.

ANDRA DELEN.

STOCKHOLM

IWAR HEGGSTRÖMS BOKTRYCKERI
1869.

F Ö R O R D.

Fortsättningen af denna Tidskrift har blifvit fördröjd derigenom att undertecknad, som skulle besörjt dess utgifvande, måst under de senast förflutna åren, vid sidan af de ordinarie, ständigt vexande embetsgöromålen, företrädesvis egna tid och krafter åt ett annat för den nordiska och särskildt den Svenska fornforskningen vigtigare företag. Sedan Kongl. Maj:t i slutet af år 1863, i hufvudsaklig öfverensstämmelse med ett af särskilda kommitterade afgifvet förslag, i nåder bestämt, att bottenvåningen i Nationalmusei-byggnaden skulle upplåtas åt Statens Historiska Museum och Kongl. Myntkabinettet, beslöt Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien, som öfver dessa samlingar eger öfverinseende, åt mig lemna oinskränkt uppdrag, att, i enlighet med den plan jag framlagt, vidtaga de åtgärder, jag kunde finna tjenliga med afseende på förändringar af väggar, dörrar m. m., de särskilda lokalernas inredning för sina olika ändamål, flyttningen af de under föregående åren betydligt ökade, men, i följd af bristande utrymme, till största delen magasinerade samlingarne och dessas anordning på ett sätt, som kunde tillfredsställa på samma gång vetenskapens och skönhets sinnets fordringar. Dessa arbeten, vid hvilka jag ständigt måst vara närvarande, hafva fortgått sedan år 1864, ehuru tidtals afbrutna genom 1866 års Industri- och Konstexposition, för hvilken en provisorisk anordning måste

vidtagas, genom resor i offentliga uppdrag, antiqvariska forskningar i landsorterna, och någon gång genom sjukdomsförhinder. Under sådana förhållanden har icke mycken tid varit öfrig för andra vetenskapliga arbeten.

Tryckningen af den nu utgående andra delen börjades redan år 1867, men har af anförda orsaker måst afbrytas. Den skulle icke heller nu kunnat fulländas, om jag icke hade kunnat uppdraga fortsättningen åt min son D:r H. O. H. Hildebrand, som icke blott besörjt tryckningen, utan jemväl lemnat egna bidrag till delens fyllande.

Ehuru de senaste årens öfveranstängning och tråget arbete i otjenliga embetsrum för mig medfört bruten helsa, har jag dock anledning förmoda, att Tidskriften, fastän icke bunden till viss tid, skall utan alltför stora afbrott kunna fortsättas.

Stockholm i December 1869.

Bror Em. Hildebrand.

I N N E H Å L L.

	Sid.
Föreningens för Nerikes folkspråk och förminnen verksamhet under år 1864	1.
Densammans verksamhet under år 1865	43.
Utdrag af Antiquitets-Intendenten P. A. Säves afgifna berättelse för år 1862 (med 19 träsnitt)	79.
Fornlemningar i Norrland:	
1. Öfversigt af Ångermanlands fasta fornlemningar. Af Karl Sidenbladh	192.
2. Fornlemningar i Medelpad och Helsingland. Af Hans Hildebrand	218.
Den äldre jernåldern i Norrland. Af Hans Hildebrand (med 17 träsnitt samt pl. 1 och 2)	222.
Sveriges Fornminnes-Föreningar. Af Hans Hildebrand	333.
Bidrag till Svenska medeltidens konsthistoria. Af Hans Hildebrand (med 29 träsnitt)	339.
Till hvilken tid och hvilket folk böra de Svenska Hällristningarne hänföras? Af Bror Emil Hildebrand (med 6 träsnitt och pl. 3)	417.

R Ä T T E L S E R.

Sid. 197,	rad 13	står:	Ålandsfjärden	läs:	Älandsfjärden
" 197,	" 36	"	ligger	"	ligga
" 208,	" 41	"	läras	"	läsas
" 209,	" 15	"	klippan	"	klippen
" 336,	" 30	"	100	"	134
" 397,	" 4	"	<i>martyran</i>	"	<i>martyrum</i>

Föreningens för Nerikes folksprak och fornminnen verksamhet under ar 1864.

Till Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien.

Det ar, för hvilket Föreningen för Nerikes folksprak och fornminnen nu går att afgifva offentlig redogörelse, kan med allt skäl anses sasom det mest gynsamma under Föreningens åtta-åriga tillvaro. I betraktande af den mängd påräknade arsafigter, som uteblifvit, kan man väl icke säga att Föreningens sträfvanden i allmänhet haft att glädja sig af någon särdeles uppmuntran från provinsens innebyggare; men deremot hafva de bland Föreningens ledamöter, hvilkas intresse för bevarandet af fäderneslandets minnen redan förut manat till verksamt deltagande i Föreningens arbeten, genom de under det nu tilländalupna året inlemnade skrifter och bidrag, tillräckligt visat att deras nitälskan för den fosterländska sakens framgång befunnit sig i ständig tillväxt. Dessa medarbetares antal har också ökats, och mest ur just den klass, hvares seder och lif, urgamla föreställningssätt, sprak och minnen utgöra ett af de närmaste föremalen för Föreningens forskningar. Hvilka goda upplysningar redlige dannemän med intresse för saken och någon förmaga att skriftligt redogöra för sina iakttagelser kunna lemna, derpå skall längre fram i denna berättelse auföras tillfyllestgörande bevis, och

det är således en glädjande företeelse att sådana både kunna och vilja lemna Föreningen sitt biträde.

Arbetena för samlandet af Nerikes folkspråk hafva under det förflutna året fortgått, men samlingarne endast ökats med några smärre ordlistor, ej förtjente att här särskildt omnämnas. Dock har Föreningen från arfvingar efter framledne Brukspatronen J. W. Grill,*) hvilken, i flera år ledamot af denna Förening, egnat folkspråket bland innebyggarna å den på gränsen emellan Nerike och Östergötland belägna Tylöskogen en oafslätlig uppmärksamhet, erhållit löfte att få sig till-sända de anteckningar öfver tungområdet på denna gränsskog, han länge samlat, och hvilkas ordnande för öfverlemnande till Föreningen var ett af hans sista arbeten. Detta bidrag har emedlertid icke ännu inkommit, men da det snart torde kunna emotes, har Föreningen icke ansett sig böra med tystnad förbigå löftet om en för henne så kär och tvifvelsutan värderik gifva.

Har skörden af märkeligare ord och talesätt salunda ej varit så rik, som under de närmast förflutna åren, så har samlingen af det äldre folklivets mer och mer förbleknande minnen deremot vunnit en betydlig tillökning. Bland de bidrag härtill, som under det sista året inkommit, må i främsta rummet nämnas de syn-

*) *Jean Wilhelm Grill*, född på Mariädam i Nerike den 10 Oktober 1815 och död i Stockholm den 5 Mars 1864, härstammade från en Italiensk, sedermera uti Tyskland bosatt och under Konung Gustaf II Adolfs tid från Holland hit inlyttad släkt, hvaraf många medlemmar vunnit stort anseende inom den industriella, kommerciella och vetenskapliga världen. Utrymmet medgifver ej att här egna några minnesord åt den nu hädangångne flitige medarbetaren, hvilken såsom naturforskare vunnit ett aktadt namn, såsom fornforskare efterlemnade rika samlingar och såsom människa varit älskad och värderad af alla, som egde lyckan af hans personliga bekantskap. Vi vilja här endast nämna att de fornsaker han i lifstiden samlat utgöra, oberäknadt fragmenter, 341 N:r, samt att dessa till största delen äro funna i Nerike, hvaraf synes att denna provins ej är så fattig i detta afseende som man velat antaga. Enligt den allidnes förordnande skola dessa samlingar bibehållas i Grillska släkten.

nerligt rikhaltiga anteckningar om Jernboås socken och dess befolknings seder och lif, som Föreningen fått emottaga af Skogvaktaren under Petersfors bruk P. E. Eriksson. Utom några språkliga anteckningar af endast underordnad värde omfattar detta bidrag förträffliga skildringar af folkets seder och bruk vid bröllop, begrafningar, barndop samt vid Jul-, Påsk-, Valborgsmesso-, Midsommars- och Lärsmesso-högtiderna, hvarvid med berömvärd fullständighet och noggrannhet redogöres ej blott för sjelfva sättet för dessa högtiders firande förr och nu, såväl hos de förmögnare bergsmännen, som hos den fattigare befolkningen, utan äfven för all den vidskepelse och öfvertro, som dermed varit förenad. Derefter följer en fullständig beskrifning på klädedräkten i äldre tider med jemnförelse af en tjänstedrängs och en pigas olika utstyrelse förr och nu, hvilken är särdeles intressant, da författaren dermed visar, att efter noggrann värdering kostnaden för en drängs kyrkoklädnad med 156 rdr 50 öre, samt för en väl utstyrd pigas helgdagsdrägt med 85 rdr öfverstiger värdet af dylika drägter för 25 år sedan. Utom detta bidrag till lyxens historia lemnas, sasom motstykke till den uti skriften »Ur Nerikes folkspråk och folklif» efter Bergmästaren Bergenskölds anteckningar införda matordning från 1770-talet, en dylik spisordning för tjänstefolket i Jernboas nu för tiden, hvaraf synes att lefnadssättets förfining hallit någorlunda jemna steg med klädedrägtens, och, om man besinnar att den Bergensköldska matordningen gällde nästan lika mycket för bergsmännen sjelfva som för deras arbetare, till och med gatt ännu längre, da dessas lefnadssätt — förmodligen och som man väl bör hoppas i följd af stigande välstånd — under dessa 25 år undergatt en total förändring. Efter denna matordning följer en skildring af folkets lyne och karakter i vackra drag och med en fyndig-

het i uttrycken, som är förvanande, samt beskrifning på några vid samqväm brukliga dansar och lekar äfvensom några smärre visor. Det som dock förlänar denna vidtomfattande skrift dess största antiqvariska värde är dock de der meddelade huskurer, böner och vidskep-liga läsningar, hvaraf några torde förtjena att här meddelas:

»Mot brännsar.»

»Det brända stället öfverstrykes med olja uppblan-dad med smält beck fran en kyrkoklocka, under läsning »af följande vers tre ganger:

»Det kom eld af himlen ner,
 »Och vatten af hårda hälle,
 »Då kom djefvulen upp af djupan dy
 »Och trädde sig deremellan;
 »Han maste dock vika och eld mig ta
 »i de tre mann etc.»

»Att släcka vädeld.»

»Man tager ett kärll fylldt med vatten, går dermed rundtomkring brandstället och later vattnet rinna, under läsning af följande vers:

»Var Herre Jesus gick der fram,
 »Der vädeld bram,
 »Tog vatten och släckte i Fadrens namn;
 »Och nu skall han stanna den eld försvann
 »I kraft af dessa tre heliga namn.»

o. s. v.

»Att freda kreatur fran trollens mjölkharar.»

»Paskmorgonen tager man en svafveltrad, lägger »den uti mjölkbyttan, tänder eld derpå och röker byt-tan under läsning af följande vers:

»Nu skall du hafva din fyllnad kvar
 »I alla dar,

»Och kon sitt mod

»För Jesu blod.»

o. s. v.

»Att fästa en tjuf, som tager något ute på marken
eller ur giller.»

Utom några försigtighetsmått, som ej väl egna sig
att här meddelas, nyttjas följande läsning:

»Här skall han bli kvar,

»Som något tar,

»Och stilla stå,

»Och aldrig gå;

»Ja så stilla,

»Som Jesus stod

»I Jordans flod.»

o. s. v.

»Att vinna en rättegång.»

»Man tager en liten orm i ett kärl och för honom
»med sig till kyrkan att han får höra messan tre ganger
»(tre söndagar å rad) derefter dödas han och lägges
»under foten i venstra skon, och med denna fot stiger
»man först öfver tröskeln in uti tingssalen, under det
»man för sig sjelf mumlar följande besvärjelse:

»Nu skall jag i tingsstugan gå;

»Alla mina motståndare skola vara dumma som stenar

»Mig och ingen till någon mena.»

o. s. v.

Till de här meddelade läsningarne och bruken,
hvaraf den uppmärksamme betraktaren finner, huru gam-
mal hedendom och katolsk vidskepelse är blandad i vår
nationela öfvertro, samt hvilket rikt fält här öppnar
sig för den kulturhistoriska forskningen, har Skogvaktar-
aren Eriksson sedermera lemnat ett supplement, hvaruti
han ytterligare meddelar 14 sadana, brukade vid kol-

ning, tackjernsblåsning, stångjernssmide m. m., hvilka framdeles skola offentliggöras uti den fortsättning af skriften »Ur Nerikes folkspråk och folklif», som Föreningens Sekreterare på uppmaning bereder. I samma supplement meddelas äfven närmare beskrifningar på de i Jernboås brukade dansarna »Kas ut», »Gråsvegder», »Klappdansen» samt gubbpolskan »Dansa vackert och niga bra» jemte de dertill hörande melodier i notskrift och slutligen en kort beskrifning öfver Jernboås socken och dess kyrkas märkvärdigheter. Då författaren till detta förtjenstfulla och vidtomfattande bidrag är torpare och skogvaktare samt i egentligaste mening en man af folket, som sjelf förskaffat sig den bildning, hvarom hans skrift lemnar det vackraste vitnesbörd, torde följande med diplomatisk noggrannhet återgifna utdrag af hans beskrifning på det enda anmärkningsvärda minnesmärke från äldre tider, som finnes inom Jernboås socken, eller altarskåpet i kyrkan här fa meddelas: »Jag vill nämna det märkvärdigaste, som är den »gamla altartaflan, staende i en vra af kyrkan, undergår »nu förgängelse och vandalism. Hon har varit i tvenne »afdelningar, troligen ett mycket gammalt arbete, kanske inköpt från någon äldre kyrka. Det har varit ett »sa kalladt apostlaskap. Bilderna äro helt upphöjdt arbete; i nedre afdelningen omkring 2½ fot, i öfre 1½ fot »höga. De hafva nu under tiden blifvit mycket lemlästade och sönderbrutna. Nedre afdelningen föreställer »Maria med Jesusbarnet, sittande på en stol. På ena »sidan står frälsaren med sina fem blodiga sar, och på »den andra en kvinna med ett svärd och en bok trampande på en sorts menniska, som ligger under hennes »fötter. Öfre afdelningen föreställer de 12 apostlarna; »men jag känner icke igen dem, utan jag beskrifver dem, som de står: 2 st. har nycklar, en staf, en »segerfana, en fackla, en spjut, en knif, en såg, en svärd,

»en tinglas, en med bok, en med en sorts boge. Detta
 »på högra armen; på den venstra bära de alla likasom
 »en tegelsten i miniatyr, troligen till uppmurning af
 »Kristi kyrka på jorden, som de blifvit beordrade att
 »göra. Jesusbarnet har en liten blå fogel i handen,
 »om det skall vara den, som står i hans barndomsbok
 »att han satte lif uti medan han var barn, och hvilken
 »han gjorde af lera?»

Af detta utdrag synes att man numera — tack
 vare en stigande folkupplysning — mången gång af
 mannen i vadnalsrocken kan erhålla långt bättre och
 säkrare upplysningar än på officiel väg, samt att det är
 nödvändigt att den antiqvariska forskningen söker draga
 till sig det egentliga folket, hvarifrån mycken hjälp kan
 vinnas vid de förarbeten, hvars resultat forskaren och
 vetenskapsmannen sedan skola tillgodogöra.

Utom detta större bidrag har Föreningen från flera
 håll fått emottaga uppteckningar af sånger och sägner
 samt hvarjehanda andra kulturhistoriska meddelanden.
 Studeranden vid Upsala universitet J. Wahlfisk har lem-
 nat en uppsats om den gamla allmogedrägten i Fellings-
 bro, hvilken dräkt anses förskrifva sig från frihetskri-
 get under Engelbrekt, då Fellingsbro- och Näsby-bönderne
 varit bland de raskaste och oförtrutnaste af hans med-
 hjelpare. Denna gamla sägen vinner i trovärdighet
 deraf, att man uti Fellingsbro kyrka funnit ett konun-
 gabref af Konung Carl XI, hvaruti denna dräkt, som för
 församlingen återkallar så ärofulla strider och händel-
 ser, till allmänt begagnande påbjudes, och ej får vid
 vite afläggas, hvilket kongl. mandat sedermera af Konung
 Carl XII förnyades. Men oaktadt dessa konungliga på-
 bud, och ehuru församlingen på allmän sockenstämma
 år 1793 öfverenskommit att den ej skulle bortläggas,
 samt Konung Carl XIV Johan, som på genomresa upp-
 vaktats af Fellingsbrobönder iklädde den gamla soc-

kendrägten, förklarar densamma för en synnerlig hedersdrägt, som väl förtjente att bibehållas, är den nu nästan alldeles aflagd. Med kännedom af allmogens drägt på Engelbrekts tid kan man väl ej påstå att den emotstått all inverkan af förändrade tiders olika smak; men att den svarta tröjan, med dess röda ståndkrage och uppslag, kantade med svart sammet, röda tumsbreda list utmed häktraden, hela skört och korta lif utan knappar, ej mycket afviker från den ursprungliga, ehuru skörtens längd under tidernas lopp sa ansenligt ökats, torde nästan kunna sättas utom tvifvel. Så torde förhållandet vara äfven med det gröna lifstycket och de nationela gula skinnbyxorna, hvartill dock under äldre tider samolikt äfven hört svarta s. k. snösvapor eller damasker. Da en skarpskyttecorps inom socknen upprättades, lärer förslag varit framställt att upptaga den gamla socknedrägten, men oaktadt denna med nödiga förändringar på en gang kunnat bringas till större öfverensstämmelse med den ursprungliga dräkten och dock lämpas efter nutidens fordringar, så föll dock detta förslag af skäl, som äro Föreningen obekanta, men som dock synas bevisa, att den gamla hedersdräkten numera förlorat all betydelse, likasom de historiska minnen, man dermed velat bevara. Af samma hand har Föreningen fatt emottaga en hel sagoeykel om ett nu försvunnet, men förut länge i folktron lefvande troll, som under namnet »Ysätters Kajsa» under flera generationer uppenbarat sig på många ställen inom Askers härad, samt några sägner från Fellingsbro och beskrifning öfver tvänne medeltidsminnen uti socknens kyrka, hvilka i afskrift bilagts hans här nedan ommämnda beskrifning öfver Fellingsbro sockens fornlemningar. Pastor O. G. Blomberg i Götlunda har lemnat uppteckningar af sägner om kyrkobyggnaden i Lillkyrka, guldkitteln vid Högby och guldvagnen i Wadbacken i Götlunda. Genom

pastor A. Wætter hafva några sägner, ordsprak och smärre visor erhållits från skomakaren A. Fallqvist i Kihl; och en timmerarbetare A. Johansson från Hjulsjö socken har, med löfte att framdeles öfversända de vidskepliga läsningar, sänger, sägner och sagor, han kan uppsnappa, inskickat en Finsk besvärjelse emot getingsting, medel till kreaturs tryggande, beskrifning på det mystiska sättet att bereda s. k. droppstål, som haft så stor betydelse och så vidsträckt användning uti vår nationela öfvertro, tvänne sägner från Jönshyttan i Hjulsjö, och en af honom sjelf författad didaktisk visa, hvarjemte han, uti ett Föreningen egnadt qvåde tolkat sin tacksamhet för Föreningens sträfvynden att göra folket bekant med dess egna minnen. Äfven en annan danne- man från samma socken, snickaren Israel Mört, bördig från Säfsens finmark, har insänt några vidskepliga förfaringssätt och försigtighetsmätt vid jagt, läsningar emot ormbett, brännskador och till nyköpta kreaturs tryggande, samt följande vers, som bör användas vid metning, hvarje gång man satt ny mask på kroken, och sedan man först spottat derpå tre ganger:

- »Aborr' i roka,
- »Napp i mina kroka!
- »Mörten blå,
- »Häng dig på!
- »Löga i vik,
- »Kom nu hit!»

Utom hvad nu uppräknade personer lemnat, har Föreningens Sekreterare från skiljda håll fatt emottaga en mängd smärre bidrag, deribland åtskilliga visor, som icke kunna fränkännas en ganska hög alder, samt efter muntligt föredrag upptecknat bade sänger och sägner, hvilka uti den här förut omnämnda fortsättningen af skriften »Ur Nerikes folksprak och folklif» komma att intagas.

Under en längre tids vistelse i hufvudstaden har Föreningens Sekreterare varit i tillfälle att taga afskrift af en del äldre handlingar rörande Nerikes fornlemningar, hufvudsakligen bestående af presterskapets, häradshöfdingars och fogdars uppgifter om härvarande forntida minnesmärken. Bland presterskapets berättelser, som inforrats år 1667, saknas visserligen uppgifter från flera socknar, särdeles inom Vester-Nerike; men flertalet vitna dock om en upprigtig nitälskan för våra fornlemningar, och på många ställen har Pastor icke åtnöjt sig med blott de upplysningar, som af sockneborne på allmän sockenstämma kunnat inhämtas, utan sjelf med kyrkovärdarne och sexmännen dragit omkring i socknen och undersökt fornlemningarne. Bland sådana uppgifter, som lemna fullständiga och tillförlitligare underättelser i detta fall, må nämnas L. Bronnii för Sköllersta socken, N. Zenii för Stora Mellösa och Norrbyås, N. Ulmpagii för Lemäs, L. Bolini för Hofsta, Sam. Hallmans för Götlunda och C. Hisings för Fellingsbro. Stundom meddelas äfven en eller annan sägen. Så till exempel berättar Bolinus att »i Kiuse gårde ståår en »stoor högh steen, nembligen 7 fampnar högh och 18 »fampnar omkring nedan, säijes wara en groop mit up j »honom, der som skal haffua stådt en kättil full medh »silfver och penningar, dijt upp lange sedan tvenne gamble »studenter haffua vilja klifvit på een steega at samma skatt »hempta, men när dee kommo uppå stenen äre dee för- »svundne, man veet aldrig hvart, och stegan funnen »igen pass en fjerdingväg derifrån vidh Hjäbnaren på »een äng, som kallas Elnaa. Denne steen haffuer en »Jättinna, benämpt Helja (derföre kallas han och Hel- »jasteen), som skall haffua stad på Amboberget i Kijl »socken vijdh pass en mijl derifrån, med sit haärband »dijt sliungat (som seijnen derom än gar), viljandes der- »med sliunga omkull och medh samma steen nedersla

»Hofstad kyrkia, när hon först upbygdt war». Om Wiby berättar Sundelius att socknen, som han kallar Wijdby, deraf bekommit sitt namn att »en munck hafver begynt »en kiörkia, på en liten holme haart vjdh (nuvarande) »kiörkian, vjdh namn Borholmen, der och rudera ännu »finnas aff muren, och wijken derhoos kallas Klockewijken, där en klocka säges vara neder sunken, men om»sijder, der hans upsåt inthet kunnat wiina sin fram»gångh, lade han penningar i en stock och kastade uthi »sion, den der säges hafva stadnat i en wijdebuske, un»de et nomen et templi ædificatio». I denna berättelse återfinner man det gamla hedniska bruket att låta en stock (i äldre tider högsätespelaren) utvisa ny byggnadsplats, hvilket torde länge nog bibehållit sig äfven under medeltiden, att döma af denna och berättelsen om Stockholms första uppbyggande samt många andra liknande sägner. Men hvad angår den af berättaren på fri hand försökta härledningen Wijdeby af Wide i st. f. Wiby af Wi, heligt ställe, så torde den med skäl böra förkastas, helst just den anförda sägnen visar, att det ställe, der socknens äldsta bygd uppstod, blifvit helgadt efter gammal sed. Likasom så många andra och lärdare yrkesbröder från denna tid, har han ansett ortnamnens härledning af så stor vigt, att han dervid nästan alldeles förgätit att uppgifva sjelfva fornlemningarne; och ehuru hans öfriga härledningsförsök äro lika misslyckade som det redan omnämnda, förtjena de dock att anföras till en varning för dem, som utan insigt i det äldre språket kunna känna frestelse att träda i Sundelii fotspår. Salunda förklarar han Grimstens härads namn deraf, att uti Söderby hamnar, der Konungarne fordom hallit möten och landsting, funnits en genomborrad sten, der de bundit sina hästar, kallad »grimmesteen»; och Tiveden, som af honom benämnes »Tjdhwegen», kallas så af »tjdelig, at den lange wegen

»öfver skogen fordrar en tjidelig reesa», eller ock af »Tj-dewedh» eller »tjdedwedhsbast», som enligt hans uppgift »på den orthen något mehr är at finna». Utom prester-skapets berättelser funnos bland f. d. Antiqvitets Colle-gij handlingar ett register öfver Vestra Nerikes fornlem-ningar af Oloff Brobiärg, men ytterst kort och knapp-händigt; och af ingifne protokoller syntes att Häradshöfdingen Erik Lagerqvist vid de häradsting, han år 1683 hållit, öfver allt »ransakat efter sådane manuscrip-ter, monumenter och antiqviteter, som Collegium de-»sidererar». De af honom insände protokollsutdragen med-dela dock föga annat än hvad presterskapet redan förut annämt, och endast inom Noraskoga härad, hvarifrån ingen uppgift förut lemnats, hade nämnden något nytt att meddela. Den uppgaf att det fanns »een trehörni-g steen-muur på Skrorsjö höjden i Julsiö sochn» samt »een »skantz widh Skiermare boda, som effter gammal sägn »kallas Tjstaborg, hvarest een skal hafva bodt, som »warit kallad Hoglösen och hans hustru Tjsta, men han »skal af askiedunder vara igjell slagen uppa en måsa, »som kallas hoglöse masan». Dessa fornlemningar finnas ännu qvar, och om trehörningen på Skrorsjö höjden har timmerarbetaren Johansson lofvat insända närmare upplysningar samt uppgift på dess storlek och närvarande utseende. Äfven ur Perengskiöldska samlingarne har Sekreteraren afskrifvit hvad som rörer Nerike, och detta är jemnförelsevis obetydligt, samt inskränker sig till några korta anteckningar om klostren vid Riseberga och i Örebro, bidrag till lagmans- och häradshöfdinge-serierna under medeltiden, afskrifter af pernebrief, samt smärre anteckningar, afritningar af runstenar och andra fornminnen, hvilka kopierats. Bland dessa sednare må nämnas tvänne afteckningar af den oförklarliga inskri-ften på Hammars kyrkoklocka, samt en af Bodarne kyr-komur, a hvilken ritning stod antecknad, att inom den-

samma muren hade Sal. Anthony Boy latit uppföra ett träkapell (nuvarande Bodarne kyrka), hvaraf vill synas, som om muren varit en lemning efter det gamla s. k. Ramundaboda kloster, i fall man ej föredrager Peringskiölds egen åsigt, att muren varit uppförd till värn om de kongligas läger på deras resor öfver Tiveden.

Samlingarne till ett Diplomatarium Nericiense hafva under det förflutna året ökats med många afskrifter af äldre handlingar. Under sin vistelse i Stockholm har Föreningens Sekreterare, dels efter originalbrefven, men till största delen efter äldre kopior*), afskrifvit 52 bref, hvilka dock alla äro yngre än 1350, emedan man kan hoppas att vårt Svenska Diplomatarium snart skall upphinna detta år. Af dessa, hvilka till största delen röra Riseberga kloster, men äfven omfatta en del andra köpe- och bytesbref rörande gods i Nerike, torde några förtjena att här särskildt nämnas och närmare belysas. Så finnes deribland ett bref af Biskop Thord i Strengnäs, dateradt den 15 Februari 1384, hvaruti Riseberga kloster, som af krigens livålfningar (guerrarum commotiones), gudlösa människors röfverier och gästfrihetens kränkande blifvit försänkt uti sådant armod, att nunorna — sasom Biskopen ej blott af trovärdiga personer hört, utan vid besök derstädes sjelf funnit — saknade kläder och bröd för dagen, hugnäs med annexion af Hackvads församling samt tillförsäkras den deraf utgående biskopstonden, dock under vissa förbehåll och emot vederlag af jord i Thorsharghe (Thorshälla) och

*) Härigenom förminskas visserligen i väsentlig grad afskrifternas värde, och någon beskrifning eller afteckning af de vid originalbrefven fästade sigiller har ej kunnat lemnas. Men då originalhandlingarne ej fingo uttagas, och afskrifvaren måste använda de stunder, hans tjänstgöring lemnade fria, som ej alltid inföllo på de tider, då Riks-Archivet och Kongl. Bibliotheket voro för allmänheten tillgängliga, var detta nödvändigt. I annat fall hade ej heller detta arbete kunnat fortgå äfven under den tid, afskrifvaren vistades på Ulriksdal.

Wallby socknar i Södermanland. Med kännedom af de rika donationer i löst och fast, hvarmed detta kloster under årens lopp af fromma själar ihogkommits, måste en sådan underrättelse, hvars sanningsenlighet icke kan betvivlas, med skäl förefalla besynnerlig, och det torde därför vara nödigt att ur de sparsamma underrättelser som finnas bevarade från denna oroliga tid, söka utfinna de okända anledningarne härtill. Klosters förnämsta rikedom bestod af donerad jord, hvilken var bortlemnad till landtbönder på billiga vilkor och ofta med ärftlig besittningsrätt. Men under de borgerliga krigen och det tillstånd af laglöshet och oreda, som utmärkte denna tid och i synnerhet Konung Albrekts regering, är det väl sannolikt, att de arliga skatterna ej alltid kunnat af klostrets sysslomän indrivas, helst de mäktiges inkräktningsslystnad ofta gjorde klostrets eganderätt stridig, och landtbönderne ständigt hemsöktes af partigångares och i synnerhet de Tyska knektarnes rofferier. Dessa naturliga och oundvikliga följder af den rubbade samhällsordningen torde således väl hafva bidragit till förminskande af klostrets inkomster; men kunna icke ensamt hafva framkallat det djupa armod, hvaruti Biskopen funnit detsamma försänkt, i synnerhet som brefvet synes antyda bestämda våldsbragder, hvaraf sjelfva klostret blifvit hemsökt. Några krigsrörelser i dessa trakter äro ej kända under de närmast föregående åren. Visserligen företogo Danskar och Norrmän, i förening med Konung Magni Svenska anhängare, under högsommaren år 1380 plundringståg till Vestergötland, hvilka äfven sträckt sig till Smaland och Nerike, der Örebro stad uppbrändes*); men da Konung Magni trogne anhängare och

*) Vi hafva grundat dessa uppgifter på P. A. Munchs auktoritet, ehuru icke utan tvekan, då de kronologier, han följt, icke äro fullt ense om året. Att Jönköping brändes detta år af fienden bestyrkes af bref i stadens archiv, men förhållandet med Örebro är ej lika säkert. En

hjälpare, den rike Marsken Erik Kettilsson (Puke) varit detta tags förnämste, om också ej uppenbare ledare, kan man svarligen antaga, att det kloster, han så rikt begäfvat, hvars synnerlige befordrare han städse varit, och der han ingifvit sin egen dotter Elisif, skulle kunna haft skäl att klaga öfver plundring och kränkt gästfrihet af män, som svurit hans fana. Fast mera är det troligt att dessa af klostrets innevånare icke ansetts såsom fiender utan såsom vänner, och deras ömsesidiga förhållanden lämpats derefter. För öfrigt, om man ock skulle vilja antaga att klostret blifvit plundradt af Norrmännen sommaren 1380, är det icke möjligt att Biskop Thord kunnat vara i okunnighet om nunnornas utblottade belägenhet eller lemna den utan behjertande intill Februari månad 1384, hvarföre de i brefvet omnämnda hemsökelse maste under det närmast föregående året eller möjligen emot slutet af 1382 hafva drabbat klostret, och da kunna svarligen några andra härtill hafva varit välkände, än Konung Albrekts egna anhängare, om hvilkas valdsamma och gudlösa framfart man eger flera samtida underrättelser. Af Biskop Nils Hemmingssons enkla visa känna vi från Konung Albrekts regeringstid just en sådan kränkning af Riseberga klostrets gästfrihet, som i Strengnäs-biskopens bref omtalas, da Konungens gunstling Lange Bernhard derifrån bortröfvade Marsken Erik Kettilssons dotter, den fagra Elisif, hvilket dåd, att döma af tidehvarfvets och särskildt de Tyska gunstlingarnes sjelfsväld, sannolikt varit förenadt med klostrets plundring. Konung Albrekts deltagande i denna valdsbragd torde da finna sin rätta förklaring, mindre uti

chronologia vetnsta (Script. rer. Suecic. Tom. 1 pag. 66) anför väl vid 1380: »combusta est Jynacopia, Skaris, Örabro et Arosia», men tillägger ej att det skett af fienden, eluru detta af andra skäl göres fullt antagligt. En annan kronologi, som origtigt uppgifver året 1384, nämner endast Jönköping och Skara såsom af fienden brända. (Script. rer Suecic. Tom. 1. pag. 45).

det pojkkaktiga öfvermod, som i allmänhet utmärkte denne olycklige furste, än uti hans begär att hämnas på Elisifs fader, den fruktade Marsken, och det mot det förjagade konungahuset och dess anhängare kanske alltför vänligt sinnade klostret. Far man således antaga att uttrycken »impiorum*) deprædationes et hospitalitates violentas» uti Biskop Thords bref syfta på denna tilldragelse, så skulle Elisifs bortröfvande hafva inträffat under år 1383 eller åtminstone ej tidigare än emot slutet af 1382.**)

Det fromma nitets frikostighet mot Riseberga kloster fortfor under hela medeltiden, men svårigheten att erhålla arfvingarnes bifall och verklig besittning af de donerade godsens synes af de många bekräftelsebref, vanligen på ett eller annat sätt inskränkande den ursprungliga gifvan, som alltjemnt förekomma; och äfven då laglig och ostridig öfverlatelse vunnits, hände det ej sällan att någon mächtig herreman, som funnit ett kloster gods för sig välbeläget, utan vidare formaliteter tog det i besittning. Klagomal häröfver förekomma också ofta, särdeles emot medeltidens slut; och oakadt kyrklig näpst, hvilken mer och mer förlorade sin kraft, voro de mäktige herrarne sällan villige att återlemna, hvad de en gång slagit under sig, och hörsammade ej ens stämningarne till lagmans- och räfste-tingen. Risebergabrefven lemna i detta fall ett föga hedrande vitnesbörd om sjelfva Lagmannen uti Vermland Nils Olofsson

*) Att helgeranarne kallas »impii» och ej »hostes» synes äfven bestyrka antagandet att plundringen ej varit fiendens verk.

**) Elisifs bortröfvande finnes väl ej bestyrkt af några hitintills offentliggjorda handlingar, men visans äkthet har man ej skäl att betvifla. Möjligt är det väl, att dess förste utgifvare, Johan Gustaf Hallman, ej med skyldig pietet begagnat det manuskript, han otvifvelaktigt haft i handom, men författare till visan kan han ej vara, emedan ur hans poetiska ådra aldrig kunnat framvälla någonting så storartadt, enkelt och rörande som denna visa, hvars historiska värde förtjenar en närmare undersökning.

— samme man, som år 1529 halshöggs för sin delaktighet uti Thure Jönssons och Mans Bryntessons uppror. Enligt Svante Stures stämmingsbref af den 24 Februari 1499 kallas han, att å landstinget i Skara svara för ett Riseberga klosters gods (således beläget i Westergötland), som han med orätt innehafver, och samma år den 14 Juni utfärdar Konung Hans fullmägt för Lagmannen i Nerike att till nästa lagmansting instämna honom och Jolian Bese för tvenne andra Risebergagods. Men att han ej hörsammat, åtminstone den senare stämningen, finner man deraf, att Konungen, genom bref af den 11 Mars 1501, i stränga ordalag kallar honom att med sina bevis möta i Örebro, da Konungen dit näst kommandes varder.

Dessa klosterbref visa äfven, att närmaste arfvinge eller vid testamentstillfället närvarande vitnen understundom brukat å den aflidnes graf högtidligen stadfästa eller bevitna ett af denne i lifstiden gjordt förordnande. Sålunda intygar Olof Sonason den 24 Mars 1405, sasom närmaste arfvinge å sin hustrus Katarina Adgersdotters vägnar, att välbördig hustru Märta Birgersdotter kort före sin död till Riseberga kloster skänkt ett gods Ökn med torpet Hackerud uti Fogelviks socken i Wermland, och denna gafva bekräftar han nu, sjelf med hustru närvarande i Riseberga »oppa grawabakka», — hvarmed väl måste menas hustru Märta, da hon der valt sin lägerstad, — öfverlätandes godset till klostret med förbehall, att under sin egen och hustruns lifstid fa behålla det emot en viss årlig afgäld. På samma sätt aberopas uti Abbedissan Gretas bytesbref af den 29 September 1399, till stöd för Kräklinge kyrkas eganderätt till ett öresland jord i Wia, gifwarens, Knut i Wäsby skriftefaders, grammars, nagrammars och andra gode mäns vitnesbörd, med det tillägg, att det »å griftobakka» vitnadt var och uppenbaradt. Såväl hustru Märta som Knuts i

Wäsby testamenten synas hafva varit muntliga, på sjelfva dödsbädden gjorda förordnanden, hvilka ej före dödsfallet hunnit blifva på öfligt sätt med bref och sigill bekräftade, och deraf förklaras det eljest ovanliga sätt hvarpå dessa gafvor stadfästats. Men att vitnesmalet på griftebacken icke får anses sasom blott en publikation från kyrkovallen, utan att man dermed velat likasom kalla den döda sjelf till vitne a det afgifna intygets sanning, bevisas deraf, att Olof Sonason tillkännagifver sin fränkas gafva på grafbacken i Riseberga, och ej — sasom väl eljest bort ske — från kyrkovallen i Fogelvik, der godset var beläget. Ett sadant bruk öfverensstämmer äfven fullkomligt med medeltidens anda och föreställningssätt, och måste utöfvat en stark och till sanningens uppenbarande tvingande verkan på vitnenas sinnen i en tid, då den ej ens i våra dagar fullt skingrade tron på gengångare och gastkrystningar varit i fullt flor. Då medeltiden i fordran på bref och sigill ej mycket, om ens något, gifvit vår tid efter, hafva sådana muntliga dispositioner antagligen icke ofta förekommit; men när de stora samlingarne af ännu icke offentliggjorda handlingar från 1300- och 1400-talen blifvit fullständigt granskade, torde sannolikt flera bref än de nu anförda, hvilka finnas bland Örnhjelm's afskrifter af klosterbref, kunna åberopas till stöd för en dylik sed.

Landtbruk och trädgårdsodling voro bland de verldsliga göromal, hvarmed Cistercienser-ordens medlemmar fingo sysselsätta sig; men klosterbrefven visa, att de goda renlifvesfruarne i Riseberga ej heller försummat att vända sig till godo den vinst, som kunde hemtas af jernhandteringen. Salunda förskaffade de sig paskdagen år 1388 Konung Albrekts privilegier och frihetsbref för den hytta på stalberget (mons calibis) i Nerike, som klostret höll på att bygga vid Æma qvarn, och den 5 Maj 1390 erhöles Drottning Margaretas stadfästelse på

redan af Konung Magnus II utfärdade privilegier för dess tre hyttor, Rönde, Æmâ och Skjöldeborg, af hvilka de två förstnämnda äro de nuvarande Rönns- och Emmes-hyttorne i Lerbäcks socken, samt Sköldeborg samolikt Skyllberg i samma socken, hvarest före stångjernsbrukets anläggande lärer funnits masugn.

Bland öfriga i Stockholm tagna brefafskriffter må nämnas Biskop Olofs i Westeras bref af år 1501 på 40 dagars aflat för dem, som inför S:t Annas, S:t Michaels och S:t Olofs bilder i Fellingsbro kyrka ödmjukt bedja deras Pater noster, Ave Maria och andra böner, eller för dessa helgon upptända vaxljus, emedan man deraf finner att desse varit kyrkans särskilda skyddshelgon. Äfven ett annat bref, utgifvet af Ärkebiskop Jöns Bengtsson den 14 April 1462 i Alvastra, är af intresse, emedan deruti, efter förutgången ransakning af Herr Thure Thuresson och andra gode herrar och män, påbjudes, att den marknad, som förut hållits i Örebro vid Henriksmessotiden, skall, såsom för staden, den omkringliggande landsbygden och bergsmännen mera till skada än gagn, upphöra, och marknad der hållas S:t Laurentii dag. Detta påbud, som grundar sig på tvänne äldre bref af Konungarne Kristoffer och Karl, hvilka således lika litet som detta efterlevvats, är dock märkligt, emedan man deraf erhåller kunskap om tiden för den årliga höstmarknadens i Örebro första uppkomst. Att närmare redogöra för de mangfaldiga och viktiga upplysningar, som i öfrigt ur dessa bref kunna hemtas, medgifver ej utrymmet i denna berättelse, men det må slutligen erinras, att bland de många namn, som der möta, äfven förekommer ett och annat, som, ehuru ovanligt, dock är bekant från vara runstenar. Så finner man t. ex. bland dem, som i sina testamenten ihogkommit Riseberga kloster, år 1375 en Gervater i Baldastom (Baldastadir, nu Ballersta i Kumla socken), således samma

namn, som burits af *VILHILM*, den ena af de bröder, som till deras faders minne ristat runorna å den numera till Hummelsta by förflyttade Telgebro-stenen.

Äfven inom Nerike hafva under det nu förflutna året några äldre pernebrief anträffats. Vid Hjelmarsnäs sätesgård uti Stora Mellösa socken har Föreningens Sekreterare varit i tillfälle att afskrifva flera sadana från 1400- och 1500-talen, för hvilkas innehåll närmare redogöres uti den berättelsen atföljande Bilagan Litt. A., och från Adjunkten vid Karolinska Elementar-Läroverket i Örebro Magister Magnus Roth, som för fortsättningen af sin förtjenstfulla skrift »om Abalienationen och Reduktionen af Kronans gods och räntor i Närke» genomforskat de gamla handlingar, hvilka här och der på herregårdarne funnits, — dels förvarade, dels undankastade, men af en lycklig slump ännu oförstörda, — och dervid lyckats anträffa några äldre handlingar och pernebrief, har Föreningen fått emottaga afskrifter af 4 st. bref, förvarade vid Brevvens bruk i Askers socken. Det äldsta är ett af Pehr uti »Thyäxlowijk» den 25 Mars 1409 utgifvet och af Häradshöfdingen i Sköllersta härad Laurentius Svensson och Kyrkoherden Herr Olof i Skäfve med deras sigiller bekräftadt köpebref, hvarigenom ofvannämnde Pehr för 25 *z* penningar försäljer atskilliga lägenheter uti »Mahmo skate» (nu Regna skate af Svennevads socken) till beskedelig man Martin i Jurislo, eller efter all sannolikhet samme man, som den Marten Hammar, hvilken uti det andra brefvet af den 30 November 1419 erhåller Nærikes Lagmannens Herr Bengt Stenssons bekräftelse på eganderätten till ett af dessa gods, Ängslyckan, hvarpa en Hakan Andersson gjort anspråk. Bada dessa bref äro efter Lagläsaren Fransisci Hallmanni egenhändiga och till deras riktighet med namn och sigill bekräftade afskrift, men de bada andra äro afskrifna efter originalbrefven. Det ena af dessa, ett

utförligt och i många afseenden intressant dombref af Häradshöfdingen i Östra härad af Njudungen Pafvel Jönsson, utgifvet den 14 Februari 1453, bekräftar, på grund af företedda bref och bevis, Lagmannens i Tiohärad Herr Erik Erikssons (Gyllenstierna) eganderätt till Bystads gods i Askers socken, hvilken blifvit bestridd af välbördig man Nils Fotling, emedan Herr Abraham Brodersson*), hvars rättsinnehafvare Herr Erik var, skulle med orätt bekommit detsamma, enär han, som det vill synas, för en skuldfordran af 100 #, för hvilken han dock haft borgen (trolofvare), aftvingit godsets förre egare Peder Brynolfsson köpebref, under hotelse att Peder eljest skulle »ganga i tornet på Calmarne». Det andra är en år 1530 thorsdagen efter S:t Thomesodag (den 22 December?) af Häradshöfdingen i Nerike Bengt Budde uppgjord förlikning emellan Sasse i Ängstorp och Peder Wibjörnsson om någon skattejord i Ängstorp. Som dessa brefafskrifter icke förr än i December månad inkommit, har Föreningen ej varit i tillfälle att egna dem någon närmare undersökning, hvilken det af Pafvel Jönsson utfärdade dombrefvet med deri dunkelt antydda släktskaps- och rättsförhållanden utan tvifvel förtjenar.

Utom dessa bref har Magister Roth lemmat en fullständig afskrift af det vidlyftiga boupptecknings- och värderings-instrumentet öfver qvarlåtenskapen efter Grefve Magnus Gabriel De la Gardie på Käggelholm, jemte löfte, att till denna i kulturhistoriskt afseende viktiga handling lemna några historiska upplysningar om detta gods och dess äldre egare. En langvarig sjukdom har hindrat detta löftes uppfyllande under det nu tillända-

*) Drottning Margaretas gunstling. Förde i vapnet ett tjurhufvud med gyldene horn i blått fält. Något släktskapsband emellan Herr Erik Eriksson och denne Herr Abraham känna ej Riddarhusgenealogierna. Bysta torde således genom köp kommit uti Herr Eriks hand.

lupna året, men Föreningen hoppas dock att den utlofvade historiken snart skall lemnas, och anser sig derföre icke behöfva här närmare redogöra för de upplysningar om Grefve Magni bohag och samlingar, om slottets indelning och möblering o. s. v., som i den omnämnda handlingen meddelas*).

Sedan Kongl. Akademien till understödjande af socknevis upprättade förteckningar öfver vara ännu behållna fornlemningar ställt en summa af 300 Rdr till Föreningens disposition, har genom kungörelse i länets tidningar tillkännagifvits att sadana bidrag företrädesvis kunde paräkna ersättning, samt till vinnande af enhet i dessas form och uppställning några enkla anvisningar lemnats dem, som i detta arbete velat deltaga. Under förutsättning att bland Nerikes vid Upsala universitet studerande ungdom möjligtvis kunde finnas en eller annan yngling, villig att i detta fall biträda Föreningen, afläts under sistlidne April månad skrifvelse till Södermanlands och Nerikes nations Förste Kurator med uppmaning, att härom underrätta sina landsmän; men da något svar ej erhållits, och nagon verksamhet i denna riktning icke försports bland Nerikes Akademiska ungdom, vill det synas, som om Föreningens hemställen lemnats utan afseende. Af sina äldre medarbetare har Föreningen emedlertid under det förflutna året fått emottaga 9 sadana förteckningar, nemligen för Hardemo, Kräklinge, Hackvads, Edsbergs, Tangerasa, Skagershults, Qvisbro och Knista sock-

*) Magister Roth har före denna berättelses afsändande infriat sitt löfte, hvarföre hans skrift om Magnus Gabriel De la Gardie och Käggholm här följer såsom bilaga (Litt. D), emedan Föreningen vägat hoppas att Kongl. Akademien skall anse den förtjena ett rum i dess tidskrift. Reduktionshistorien är alltför litet bearbetad, och derföre vore det i högsta måtto önskvärdt om understöd kunde beredas Herr Roth till fortsättande af hans stora arbete om »Abalienationen och Reduktionen af Kronans gods och räntor i Närke», och andre forskare för andra provinser ville följa hans exempel.

nar af Doktor H. Hofberg, samt för Fellingsbro af Herr J. Wahlfisk. Af dessa, hvilka här följa sasom bilagor (Litt. B och C), äro isynerhet Doktor Hofbergs förtjenta af synnerlig uppmärksamhet, såväl för deras fullständighet och rediga uppställning som för de vackra plancher och pennritningar, hvarmed de der beskrifna föremålen askadliggjorts. Att inga uti närmare redogörelse för dessa förteckningars innehåll torde vara öfverflödigt, då Kongl. Akademien tvifvelsutan delar Föreningens åsigt, att de i sin helhet böra offentliggöras sasom bilagor till denna berättelse, hvarföre Föreningen öfvergår till de smärre bidrag till belysande af Nerikes fornlemningar, som under året inlemnats. Jemte summarisk uppgift på af honom inom Lemnäs socken anträffade äldre minnesmärken, hvars utarbetande till fullständig antiqvarisk beskrifning hans missiverande till aman församling förhindrat, har Pastor A. Wætter till Föreningen insändt afteckningar (Bil. Litt. E) af de vid Segersö befintliga fornlemningarne: Habors röse (från tvänne olika sidor), stensättningarne vid Segersötorps gräns och på Nämudekarlsbacken, samt planritningar af dessa och en förstörd stenkrets eller skeppsforn vid Eldtorpet, äfvensom af de på ön Winön förekommande talrika fornlemningar. Dessa teckningar uppsändas jemte denna berättelse dels i original, dels i kopior af de lemnade konseptritningarne. Särskild uppmärksamhet förtjena de sistnämnda, upptagande tvänne stora blad, hvaraf det ena lemnar en öfversigt af de på Winöns södra udde befintliga stensättningar och grafhöggar, och det andra upptager de söder om norra garden derstädes belägna grafkullar, bautastenar, stensättningar samt den s. k. Stora Galten, ett större stenblock (blothäll?), kring hvilken Winingarne fordom samlats på Valborgsmesso- och möjligen äfven andra aftnar vid upptända eldar. Då emedlertid dessa kartor till största delen utförts efter

ögonmätt, hvarigenom fornlemningarnes storlek och inbördes förhållanden ej kunnat med tillräcklig noggrannhet bestämmas, samt de till Föreningen insända konceptritningarne ej voro öfverallt fullt tydliga, hvadan misstag vid kopieringen kunnat ega rum, så torde en fullständig och noggrann uppmätning af dessa tvifvelsutan märkeliga fornminnen vara nödvändig, och Föreningen vill härtill söka bereda nödiga medel samt låta den i många afseenden märkvärdiga ön blifva föremål för nästkommande ars undersökningar af våra fornlemningar.

Från Löjtnant J. H. Lundh har Föreningen fått emottaga beskrifning på den s. k. altarestenen på Norra Kärra egor uti Hammars socken, tillika med trenne af Studeranden vid Karolinska elementarläroverket i Örebro Th. Giöbel tagna teckningar af densamma, sedd från olika sidor. Sjelfva stenen — ett klippblock, liknande en fyrkantig, stympad och omvänd pyramid, med en höjd af omkring 8 fot, och hvars uppat vända bas haller ungefär 80 qv. fot — hvilar på den med klack försedda, omkring 20 qv. fot vida toppen, och kan lätt vaggas, hvarvid klackens stötande emot det underliggande berget framkallar ett egendomligt ljud. Den är således en »rucksten» (rokkesten, rocking-stone), och ehuru dessas archeologiska betydelse ännu ej torde få anses fullt utredd, och det i allmänhet är svårt att afgöra, om och när en sådan betydelse med skäl kan dem tilläggas, enär naturens och ej människans krafter antagligen gifvit dem deras egendomliga läge*); så kan man dock af den ifragavarande stenens form och benämningen »altarestenen» möjligen vara berättigad att antaga

*) Af flera skäl kan Föreningen ej här ingå i någon närmare undersökning af detta slags fornminnen, om hvilka kan läsas uti Chr. Hansteens afhandling om »Rokkestene paa Hoolandsfjeld i Modums Præstegjeld i Norge». *Annaler for Nord. Oldk. og Historie for 1849.*

det han fordom egt någon användning vid hedniska offer eller såsom orakel. Ännu har man väl icke lyckats uppspara någon bestämd sägen, som bestyrker ett sådant antagande, men hvad som förtäljes till förklarande af stenens namn, eller att nordens förste Apostel Ansgarius derifran predikat för traktens hedningar, synes dock antyda att några religiösa handlingar här öfvats, ehuru dessa med mera sannolikhet tillhört en hednisk än en kristen kult. För Hammars fornlemningar i öfrigt har Studeranden Th. Giöbel dessutom i en särskild uppsats redogjort, och denna socken, likasom i allmänhet Södra Nerikes bygder omkring Wetterns nordligaste vikar, är eller rättare har varit en minnesrik trakt, som förtjenar att grundligt undersökas. Slutligen har Föreningen fatt sig tillsända planritningar och kartor öfver fornlemningarne vid Norrbacka, Lunger och Hammar, för hvilka närmare redogöres i sammanhang med de åtgärder, som i och för dessa minnesmärkens skyddande under det nu förflutna året vidtagits.

Uti berättelsen för åren 1860 och 1861 omnämndes att Föreningen sett sig nödsakad att genom Kongl. Maj:ts Befallningshafvande tills vidare förbjuda bebyggandet af en grusas i Kihls socken vid Norrbacka å Hammarby egor, da sådant ofelbart skulle medföra der varande ättelhögars totala förstöring. Sedan emedlertid ställets egare i laga ordning sökt tillstånd till platsens bebyggande, har Föreningen, till hvilken ansökningen af Kongl. Maj:ts Befallningshafvande remitterats, latit genom sin ledamot Brukspatron C. G. Löwenhielm undersöka, uppmäta och afteckna stället. På grund af det utlatande, Herr Löwenhielm afgifvit, och med stöd af den karta, han insändt, har Föreningen tillstyrkt och Kongl. Akademien medgifvit, att af der varande fem ättelhögar tre, sasom för byggnaden hinderlige och redan i väsentlig mon skadade, finge undanröjas. För att emedlertid på något

sätt uppmantra till de återstående tvänne högarnes vård, har Brukspatron Löwenhielm benäget lofvat lemna tjennliga trån och buskväxter till deras försköning, blott jordegaren vill beqvåma sig till att plantera dem.

Under det förflutna året har Brukspatronen och Riddaren R. Montgomery-Cederhielm på Segersö, hvars omvardnad om stensättningen på den s. k. Nämndekarlsbacken Föreningen redan i sin allra första berättelse haft glådjenn omnåmna, latit uppråtta och omhågna den af Pastor Watter aftecknade stensättningen emot Segersötorps gråns, bestående af 6 stycken resta hållar*) af 5 till 6.5 fots höjd, hvaraf trenne långe legat omkullfallne. Att återstålla detta fornminne till dess ursprungliga form har beklågligtvis ej varit möjligt, da marken genom grustågt blifvit skadad; men arbetet är utfördt med all möjlig noggrannhet och omtanke. Föreningen eger åfven grundadt hopp, att Herr Montgomery-Cederhielm skall utstråcka samma berömvårda omvardnad till öfriga på Segersö egendom underlydande hemman befintliga fornlemningar, hvaraf flera åro ganska märkliga, churu deras af Hallman och Berndes antagna samband med den gamla sågenn om Habor och Signild torde vara mer ån tvifvelågtigt.

På Föreningens uppmaning att lata omlågga den ångsvåg, hvars framdragande öfver Lungers ås vållat skeppssåttningens rubbånde omkring den s. k. Kung Sigges sten, har Pastor O. G. Blomberg under sistlidne September manad der latit anlågga ny våg på en stråcka af 170 fot, samt dels genom framkörda större stenar, dels medelst en lag stemmurs uppförånde gjort den gamla vågen ofarbar, hvarefter de fran skeppssåttningen bortförda stenarne återlågts i deras forna lågen. Detta arbete, hvarvid en mångd smårre trån och enbuskar,

*) Sannolikt har det ursprungliga antalet hår, såsom flestådes, varit sju, och en af hållarne förkommit.

som bortskymt öfriga dervarande stensättningar, tillika undanröjts, har utförts med biträde af arbetare från Kåsätters egendom, hvilka Jägmästaren Herr Fredrik Tottie benäget lemnat till Pastor Blombergs disposition; och man bör kunna hoppas att andra herremän inom provinsen, som äro nog lyckliga att på sina egor kunna uppvisa märkeliga forntidslemningar, villigt skola följa detta vackra exempel. Öfver fornlemningarne på Lunge's ås samt den förändring af der befintliga farvägar, som blifvit en följd af denna restauration, har Herr Blomberg lemnat en karta, som — utom skeppsformen omkring runstenen, — visar flera andra dels ovala, dels runda stensättningar. Dessutom har Herr Blomberg lemnat en ny, efter arbetets slut tagen afteckning af sjelfva runstenen, hvilken visar att numera dera icke kan upptäckas något spar efter drakens hufvud och stjert, hvilka finnas anbragta på den uti Peringskiöldska samlingarne befintliga äldre afteckningen, och det är äfven sannolikt, att de aldrig funnits på sjelfva stenen. Af denna ritning äfvensom af kartan hafva kopior jemte Föreningens skrifvelse i ämnet redan den 10 Oktober till Kongl. Akademien inskickats.

På en backsluttning å Hammars säteris egor uti Askers socken finnes en gammal stensättning, som troligen, och efter hvad äldre personer pasta sig minnas, fördom haft en större utsträckning. Af sägnen sättes den i samband med berättelsen om konungabröderna Amund (Ner. Åmumd) och Sigved (Ner. Sigg'r och Sigge), hvilka residerat, den förre på Åmehäll (Amunds häll), den sednare, som haft sitt tings eller offerställe vid Hammar, på Siggetorps egor å den s. k. Tarstaborg. För närvarande utgöres denna stenkrets af 10 resta hällar af 3 till 8 fots höjd. Af dessa voro tvänne onkullfallne, men hafva nu blifvit upprättade af stället egare Possessionaten G. Lagergren, som äfven till Föreningen

inlemnadt planritning af sjelfva förminnet, med uppgift å de särskilda stenarnes höjd och inbördes afstånd, samt tillkännagifvit sin afsigt att nästa ar plantera några träd omkring detta minnesmärke, hvilken omtanke Föreningen ansett förtjena Kongl. Akademiens uppmärksamhet.

Uti Sköllersta församlings gamla och såväl i ar-
chitektoniskt som historiskt afseende märkeliga kyrka
fams ännu på 1830-talet ett utmärkt vackert fönster
af brändt glas, anbragdt i choret öfver sjelfva altaret. I
följd af den tidens smak och afgjorda förkärlek för
ljusa och glada kyrkor var det naturligt, att detta fön-
sters alderdomliga utseende och dunkla färger skulle
anses vanpryda och förmörka det genom frikostigt slö-
sande med hvitkalk och perlfärg uppputsade templet.
Det blef också ar 1834, i kraft af vederbörligen å socken-
stämma fattadt beslut, nedtaget, fönsteröppningen, till
vinmande af mera ljus, utvidgad, samt det gamla Götis-
ka bagverket nedbrutet och förstördt. Sjelfva glaset
togs dock till vara samt inlades uti ett skap i sakristian,
der det förblef liggande till ar 1861, då några aktade
dammemän inom församlingen yrkade dess återinsättande.
Tiderna och smaken hade nu förändrats så, att detta yr-
kande vann allmänt bifall, och församlingen på allmän
sockenstämma beslöt att fönstret skulle återföras på dess
gamla plats. Föreningen, härom underrättad, aflät genast
skrifvelse till pastorsembetet, betygande sin tacksamhet
för detta, församlingen hedrande beslut, och erbjöd sig
att kostnadsfritt anskaffa ritning till fönstrets nya infatt-
ning. Sedan församlingen på Michaeli sockenstämma s. a.
antagit detta anbud, uppdrog Föreningen at Läraren vid
Techniska Elementarläroverket i Örebro Herr A. Kjell-
ström att uppgöra härför nödiga ritningar. Dessa hafva
äfvén lemnats och af Sköllersta församling antagits; men
da Herr Kjellström utlofvat en närmare redogörelse för
sina atgärder, afseende detta fönsters restauration m. m.,

hvilken ej ännu inkommit, måste dessa ritningars öfversändande till Akademien uppskjutas. Utom ersättning för resa m. m. har detta fönster kostat Föreningen 80 Rdr Rmt, en i förhållande till Föreningens tillgångar nog stor summa, men som dock i ingen mon kan anses ersätta det arbete, Herr Kjellström af ett varmt och berömvärdt nit för vår medeltidskonst härpa nedlagt. Da emedlertid församlingen godkänt ritningen, och Sköllersta kyrka eger icke så obetydliga tillgångar, kan Föreningen med allt skäl hoppas att snart få se det vackra fönstret återfördt på dess gamla plats. Dessutom är det ganska samolikt, att Sköllersta församlings äldriga herde Herr Prosten och Ordensledamoten, Jubelmagistern G. A. Hallman skall med frikostig hand understödja ett företag, som förorsakats af ett under hans præsidium på 1830-talet fattadt olyckligt sockenstämmobeslut.

Da detta konstverk icke ursprungligen varit beräknadt att pryda Sköllersta kyrka, hvilket bäst synes deraf, att tvänne hufvudafdelningar af sidobagarnes glasmalningar saknas och aldrig varit der insatte, så anser Föreningen sig här böra meddela följande af dess vice ordförande Herr Friherre Hugo Hamilton lemnade upplysning. Herr Friherren erinrade sig nemligen, att han på 1840-talet hört af davarande Fransyske Ministern härstädes, Grefve de Mornay, att, enligt gamla familje-anteckningar, en medlem af släkten de Mornay skänkt ett maladt fönster till Sköllersta kyrka, men att Herr Grefven vid besök derstädes icke lyckats återfinna detsamma. Svenska historien känner en medlem af denna släkt, Mr Charles de Mornay, Baron de Varcennes, och det är ej osannolikt, att Sköllersta kyrka har honom att tacka för denna vackra och särdeles dyrbara prydnad. Född i Frankrike af ädel börd och sannolikt en frände till den nära samtidige och sasom ifrig för-

svarare af protestantismen kände statsmannen och skriftställaren Philippe de Mornay, Seigneur du Plessis-Marly, hade han, till följd af religionsförföljelserna, sökt en tillflykt i Sverige, der hans lärdom och skicklighet i diplomatiska och krigiska värf snart förskaffade honom ett högt anseende och konungslig ynnest. Af historiens vitnesbörd veta vi ock, att han, förledd af en rättmätig harm öfver det ovärdiga sätt, hvarpå hans fordne herre och gynnare, den afsatte Konung Erik behandlades, deltagit i stämplingarne mot Konung Johan, blifvit dömd till döden och afrättad 1574. Men hans deltagande i denna sammansvärjning, hvars hemliga driffjedrar, utsträckning och egentliga syften ännu äro insvepta i dunkel, synes icke vara stäld i rätt dager af våra historieforskare, som för litet uppskattat den anborna Fransyska ridderligheten hos denne Sveriges förste legitimit. Om De Mornays och i synnerhet hans hustrus, Fru Anna Trolles frikostighet mot skolor och kyrkor vitnar Biskopen i Wexiö Petrus Jone uti sin öfver Fru Anna år 1620 hallna likpredikan, der han, utom de för Kalmar och Wexiö läroverk stiftade De Mornayska och Trolleska stipendier, uppgifver, att »mäst alla kyrkior »uti Kalmarna superintendentia, så och drygaste delen »öfver hela Wexiö stift» af dem försetts med nya kyrkoskrudar, kalkar och patener. Denna frikostighet, hvilken den hedervärde Biskopen kanske malat i alltför starka färger*), i förening med Friherre Hamiltons uppgift, berättigar det antagandet, att Charles de Mornay skänkt det ifragavarande fönstret, hvilket han troligtvis

*) Att Fru Anna, oakadt sin frikostighet, var ganska sträng och allvarlig, synes af följande utdrag ur Biskopens Personalia: »Hon lät all-drigh hvarken fattiga studenter eller annat nödstält folk gå ohulpna »aff sin gårdh, med mindre hon sågh tecken till högferd hos studenterna, »medh Absalonis hår och annat», ty hon kunde ej lida dem som vill »lempa sigh effter then gruffueligh Luxum nu är j kläder upkomen, »wiliandes eller wara entzligh än sådant för ögon sijn».

medfört från sitt fädernesland, och att han i Sköllersta egt eller sasom förläning innehaft något jordagods. Som familjen De Mornay ännu lefver i Frankrike, och upplysningar om Charles de Mornays förläningar kunna vinnas i Kammar-Archivet, hoppas Föreningen i en kommande berättelse härom kunna meddela säkrare upplysningar.

Uti berättelsen för år 1861 omnämndes att Föreningen bland stympade medeltidsbilder och fragmenter af äldre kyrkoinventarier på sakristians vind i Sköllersta anträffat ett i kyrkan fordom upphängdt epitaphium öfver Johan Chrysostome Gordon, som dera nämnes »boren Friherre till Clyne och Reuen» samt Öfverste för Nerikes och Wermlands infanteri. Då denne Gordon icke fanns upptagen uti de af Ennes uti Greiff's tidskrift *Hermathene och Fernow* i hans beskrifning öfver Wermland införda Öfverste-serier, nedtogs detsamma för att närmare undersökas och renoveras. Yrsnö och regn, hvaraf denna historiska relik så länge hemsökts, hade utplanat vapensköldens olika färger, men allt visade dock, att denne Gordons vapen, med undantag af hjertskölden (en röd halfmane i guldfält), till nästan alla delar öfverensstämde med det hertiglīga, hvadan denne Johan Chrysostome, som enligt underskriften föddes i Aberdeen (Eberdyn) 1617 och dog i Stockholm 1653 måste hafva varit en yngre son eller ättling af det hertiglīga Gordonska huset; men oaktadt vidsträckta förfrågningar har Föreningen ännu icke lyckats vinna några närmare upplysningar om hans härkomst. Deremot har ur våra inhemska archiver om honom erhållits följande underrättelser. Den 10 Augusti 1643 fick han, enligt riksregistraturet, Förmyndareregeringens fullmägt att vara Öfverste för ett regemente Nerikes forfolk eller detsamma, som sedan kallades Nerikes och Wermlands regemente, i hvilken beställning han således efterträdde

sin svärfader och landsman Thomas Thomsson, som s. å. erhållit nådigt afsked. Under år 1644, då han med sitt regemente låg i Göteborg, hade han den 30 Juni — enligt bref derifrån af den 3 Juli s. å. i Sekreterarens samlingar — med mycken tapperhet och raskhet tillbakaslagit Danskarnes försök att gå öfver Göta elf, jagat deras lodjor $\frac{1}{4}$ mil uppför strömen till dess de vid en förträngning, der de kunde nas af muskötelden, tvungos att fly och, sedan de kastat sina fältstycken öfver bord, lemna fem af de största batarne i sticket. Från Göteborg skref Gordon sjelf den 29 Augusti s. å. till Rikskanslaren (brevet i Tidösamlingen) och klagade öfver ekonomiskt obestånd, samt anhöll att till det-sammas afhjelpande bekomma åtminstone ett enda gods i donation. Denna begäran bifölls, och af riksregistraturet finner man, att han den 10 December 1645, under Norrköpings besluts vilkor erhållit följande kronohemman i Wermland, Kihls härad och Hammarö socken, nemligen: Halltorp, Jönstorp, Bräten, Nolgården, Hoflanda, Store Skogen och Söderhammar. Af dessa hemman bildade han sätesgården Hammarö, hvartill han sedermera skref sig och som af Drottning Kristina genom öppet bref af den 10 November 1650 förvandlades till allodialt frälse. Äfven i Nerike hade han bildat sig en sätesgard af det mantal i Wårsta i Askers socken, som svärfadern bland många andra erhållit under Norrköpings besluts vilkor. Säteribyggnaden der hade han redan 1642 uppfört, så som man finner af jordeboken, och godset ökades den 23 Mars 1644 med det andra hemmanet derstädes samt några smärre hemmansdelar i Askers socken, inköpta af kronan. Detta oaktadt synes Gordons ekonomiska ställning alltid varit tryckt. Redan den 18 September 1650 maste han försälja Wårsta till Fältmarskalken Torstensson för 1,500 Rdr specie, och da denna summa ej förslog till betäckande af hans

gäld, måste 2 år derefter äfven Hammarögodset föröyttras. Det inköptes af den rike Skotten Hans Makeeler på Gåsevadhholm för 10,000 Rdr. Om Gordons lefnadsförhållanden i öfrigt vet man blott att han varit gift med Anna Thomsson, dotter till Öfversten Thomas Thomsson på Wrana, och att han med henne egt barn, ehuru endast en dotter ännu är känd. Fru Anna Gordon, som efter mannens död bodde hos sin moder på Wrana, var ännu 1659, då Sköllersta predikstol ommalades, enka, men ingick sedermera nytt gifte med den ofvan nämnda Hans Makeeler, hvars tredje hustru hon blifvit, och hvars son af ett äldre gifte Justitie Borgmästaren i Göteborg Johan Makeeler fick hennes dotter Anna Margareta Gordon.*)

Af hvad här anförts synes att såväl von Stierman i sin Matrikel, som Ennes, Fernow och Riddarhusgenealogierna förblandat denne Öfverste Johan Gordon med hans samtida och på Riddarhuset introducerade landsman, Öfversten Johan Bordon; och att detta misstag uppkommit genom felaktig läsning af namnet på den för Nerikes fotfolk den 10 Augusti 1643 utnämnde Chefen göres tydligt deraf, att Bordons fullmägt uppgifves vara af samma dato. Såsom Öfverstar för det, genom Nerikes och Wermlands kompaniernas afskiljande från den gamla Södermanlands-fanan, hvilken under Gustaf Adolfs tid omfattade hela furstendömet's utskrifning, bildade Nerikes eller Nerikes och Wermlands regemente har man således att efter Thomas Thomsson, som tog afsked 1643, nämna Johan Chrysostome Gordon, efter hvars död 1653 regementsbefälet emottogs af Abraham Cronhjort, som

*) Ofvanstående upplysningar om Gordon grunda sig dels på benägna meddelanden af Amanuensen i Kongl. Riksarkivet Magister N. A. Kullberg, dels på afskrifter af här anförda bref, som Läroverksadj. Magister Roth godhetsfullt jemte åtskilliga andra anteckningar lemnat Föreningens Sekreterare.

sedan 1645 varit Öfverste Löjtnant derstädes. Bordon, som 1654 blef Chef för Dalregementet, har derföre endast af misstag kommit att räknas bland Nerikes och Wernlands fältöfverstar, och sedan namnförvexlingen med Gordon en gång skett, har man äfven — som det synes origtigt — påfört honom dennes hustru, Anna Thomsson, hvilken uti såväl Bordonska som Thomssonska genealogierna på Riddarhuset*) uppgifves sasom gift med Öfversten Johan Bordon.

Utom den här omnämnda Öfversten Johan Gordon, hvars halfförmultnade, men nu renoverade vapensköld blifvit åter upphängd på dess gamla plats i Sköllersta kyrka, äro flere medlemmar af denna vidtutgrenade släkt kända uti Svenska krigshistorien. Bland Konung Gustaf II Adolfs krigare af Skottsk börd nämnes redan på 1620-talet en Öfverste Löjtnant Johan Gordon, och 1644 var en Öfverste Alexander Gordon Svensk Kommandant i Driesen.***) Deme Alexander, som på modernet var en nära frände till Svenske Generalen Sir Alexander Lesley, sedermera Earl of Leven, förde Gordornas enkla vapen och härstammade från en yngre gren af det sedermera hertigliga huset.***) Så väl han

*) Finge man sätta tro till en anteckning om Thomssonska släkten uti en gammal handskrifven berättelse om Sköllersta socken och dess märkvärdigheter, förvarad i kyrkans arkiv, skulle Riddarhusgenealogien för denna ätt icke vara fullt riktig, och Öfverste Thomas Thomssons farfader varit Andreas Maitland (således af den gamla släkten Maitland eller De Metulant), gift med Cecilia Maklijd (Macleod eller Makeleer?), hvars syskon äfven omnämnas. Namnet Thomsson skulle hafva upptagits af dennes son Henrik, Öfverste Thomssons fader. Tillförlitligheten af denna uppgift, som sannolikt tillkommit i och för personalierna öfver den i Sköllersta kyrka begrafne Öfverste Alexander Thomsson, kan ej bestyrkas, men Föreningen har dock ansett denna anteckning förtjena att omnämnas.

**) Han var gift med Anna von Nachtigall, som varit Drottning Kristinas Hofjungfru och dog detta år. Jfr Michaelii Invitatio ad finus etc. i Sekreterarens samlingar.

***) Hans af Rådet i Edinburg utfärdade pedigree, som finnes i Sekreterarens samlingar, visar att han varit sonsons son af William Gordon

som den förutnämnde Johan Chrysostome, hvars vapen endast till hjertskölden (en röd liggande halfinäme i gyldene fält) skiljer sig från det hertiglīga, voro således ättlingar af Alexander Seaton, förste Grefven af Huntly, som genom parlamentsakt fick tillåtelse att upptaga sin moders familjenamn Gordon. Från en aman gren af den gamla Gordonska familjen eller huset Haddo härstammade deremot Patrik Gordon till Achluichries, som under Polska fälttåget 1655—58 från simpel ryttare tjente sig upp till Officer, men tillfångatogs af Polackarne och slutligen gick i Rysk tjenst der han avancerade till General en chef, och såsom författare till en gauska vidlyftig dagbok*) lemnat goda bidrag äfven till Sveriges krigshistoria. Uti slaget vid Narwa stupade på Svenska sidan en lifdrabant Johan Gordon,**) och bland der tillfångatagna Ryska officerare***) finner man — utom en Öfverste Löjtnant, en Major och en Kapten af denna slägt — förutnämnde General Patrik Gordons son, Öfversten James Gordon, som rymde ur

till Brass Clat och Daviot, en yngre son till Alexander, tredje Grefven af Huntly.

*) Ett högst intressant arbete för den, som vill lära känna Rysslands seder och samfundslif på denna tid, utgifvet på Tyska af Furst Obolenski och Dr Posselt i trenne digra band. Man finner der vackra bevis på General Gordons allvarliga sinnelag, gudsfruktan och slägtkärlek. Den sista egenskapen, en Skotsk nationaldygd, föranledde många fränder till den stora mannen att söka lyckan i Ryssland, der de flesta af dem äfven förhjelptes till förmånliga anställningar.

**) Jemf. »De under Kongl. Majtz eget högt Commendo med »Gudz Hielp i manna minne oförlikelig ärhållna Segren emot de trolösa »Ryssar, tå den trogna Staden Narwa Lycksaligen Undsattes, Tappre »Svänskes Döde och Blesserades Ähre-Griffter och Ähre-Sängiar» — (Stockholm Wankifs Enka 6 blad Quarto) i Sekreterarens samlingar. Denne Johan Gordon nämnes ej af Ennes, och var troligtvis en sonson till Johan Chrysostome, samt son af den under Konung Carl XI:s tid lefvande Öfverste Gordon.

***) Jemf. »Sannfärdig Berättelse om the Ryske Fångars ankomst till Stockholm» etc. (Stockholm Wankifs Enka 12 blad Quarto) i Sekreterarens samlingar.

fångenskapen 1702, samt hans frände och mag Öfversten Alexander Gordon till Achintoul, hvilken äfven efter några års fångenskap återkom till Ryssland, hvarifrån han som General Major år 1711, efter en händelserik och af romantiska äfventyr uppfylld ungdom, återvände till Skottland, der han på sitt fädernegods Achintoul nedskref en historia om Peter den Store.*) Gordonska namnet möter sedermera sällan inom vårt land, men dyker dock understundom upp särdeles i Göteborg, der en Anna Juliana Gordon, f. 1670 och dotter af en Öfverste, år 1686 ingick gifte med Råd- och Handelsmannen derstädes Abraham Brun, och der äfven — enligt meddelande af Domprosten Doktor P. Wieselgren — en Fru Gordon för kort tid sedan aflidit.

Föreningens Samling af Fornsaker har under detta år vunnit en tillökning af 21 nummer, hvaraf 14 inlemnats af Pastor A. Wätter och Studeranden Hallin, och af dem hopsamlats inom Ekeby, Gellersta, Skölgersta och Lennäs församlingar. Dessa, upptagna i samlingen under Nr 63—68 och 70—77, utgöras af 7 st. större och mindre flintkilar eller viggas samt lika många stenyxor eller hackor med skafthål. Af flintkilarne äro i synnerhet Nr 62—67 märkvärdiga för deras såsom Nerikesfynd ovanliga storlek, da den största (Nr 62) är 12 tum lang och 2,2 tum bred i eggen, och den minsta har en längd af 8,5 tum samt 2,2 tums bredd i skäret. Funna af en och samma person under odling af en backe och på ringa afstand från hvarandra kunna de med allt skäl anses såsom ett fynd, det största och märkeligaste man af dylika äldre fornsaker här veterligen anträffat. I följd af upphittarens okunnighet om fyndets värde och antiqvariska betydelse hade de särskilda flintkilarne splittrats på olika händer, och en af

*) Detta arbete är oss bekant genom Wichmans Tyska översättning, utgifven i Leipzig 1762.

dem, N:r 62, hade redan genom Kapten Coyets försorg inlemnats till Föreningen, innan det lyckades Hrr Wætter och Hallin att hopsamla de öfriga. Bland de af nämnde Herrar lemnade fornsaker må särskildt nämnas N:r 73, skafthacka från Ingwaldstorp i Lennäs, såsom varande af en här mindre vanlig form och stenart. Af de öfriga under året inkomna 7 nummer äro: N:r 78, styckekula af jern 6,7 tum i omkrets, funnen vid Romaeskans i Fellingsbro socken, en gafva af Herr Wahl-fisk; N:r 79, stenxya med skafthål och N:r 80, stycke af en kil (eller kanske endast ett vanligt bryne) skänkte af Pastor O. G. Blomberg, N:r 81 stenxya med skafthål och N:r 82 harpuuspets skänkte af Jägmästaren F. Tottie samt N:r 84, Fingerring af förgylt silfver, en gafva af Löjtnanten J. H. Lundh. Detta sista nummer torde förtjena en närmare beskrifning. Dess 1 tum långa öfverstycke visar inom en krans af fembladiga rosor S:t Görän i strid med draken, och på båda sidor derom uppstiga från ringens smala understycke, som småningom vidgar sig uppåt, tvänne menniskofigurer, som halla hvarandra om halsen. Sannolikt är denna familjeklenod, som bibehållit sig genom flera generationer, en gammal vigselring, att döma af såväl S:t Görans, det täcka könets ridderlige skyddspatrons bild, som af de omnämnda menniskofigurerne, hvilka, uppspringande från samma grund kärligt omsluta hvarandra, till ett tecken af den innerliga förening, som uppkommer emellan de olika könen genom äktenskapet. Denna förklaring synes antagligare än att dessa figurer skulle vara helgonbilder, ehuru väl man icke af drägt eller andra attributer bestämdt kan urskilja huruvida de tillhöra samma eller olika kön. De omständigheter, som föranledt denna rings räddning undan smältdegeln, förtjena att anföras. Vid ett tillfälligt besök i en guldsmedsbutik i Askersund fick Herr Lundh se denna

ring och köpte honom. Då han nu ville erfara hvarifrån ringen erhållits, berättade guldsmeden att han köpt den af en gunma från Wiby, tilläggande, att sådant gammalt silfverskräp hade han ofta öfverkommit till billigt pris och sedan förarbetat; men nu upplyst derom, att det bättre öfverensstämde med hans egen fördel att försälja, än att förarbeta sådana saker, lofvade han att frändeles tillvarataga hvad i denna väg kunde honom tillbjudas.

Till Föreningens samling hafva länets olika socknar på följande sätt bidragit:

Stora Mellösa församling	med	18	N:r.
Norrbyås	»	»	14 »
Gellersta	»	»	13 »
Asker	»	»	6 »
Sköllersta	»	»	6 »
Ekeby	»	»	5 »
Göthunda	»	»	4 »
Kumla	»	»	3 »
Lennäs	»	»	2 »
Ringkarleby	»	»	2 »
Lerbäck	»	»	2 »
Hardemo, Wiby, Snafflunda, Hammar, Hosta, Lillkyrka, Hidinge, Kräklinge, Ånsta och Fellingsbro församlingar	med		
hvardera 1 nummer		10	»

Summa 85 N:r.

I öfverensstämmelse med ett för tre år sedan fattadt beslut kommer denna samling jemte de Skanska fornsaker, Föreningen genom Sekreteraren bekommit, utgörande 13 nummer, och den i föregående berättelse omnämnda lilla myntsamlingen att från och med nästa års början förenas med Karolinska Elementarläroverkets förut egande samlingar af samma art. Denna

åtgärd har varit nödvändig, då Föreningens tillgångar ej medgifva förhyrandet af särskild lokal, der de på ett ändamålsenligt sätt uppställde och ordnade kunde göras tillgänglige för allmänheten; och erfarenheten har dessutom visat, att den närvarande fördelningen på tvänne museer, hvartdera af sa ringa innehåll, icke varit till gagn för någondera af de konkurrerande samlingarne. De vilkor, hvarpå öfverlatelsen skett, äro, att Föreningen förbehållit sig rätt att bestämma öfver de förenade samlingarnes uppställning och vård, samt att den person, som af läroverket härtill förordnas, skall ställa sig till efterrättelse de framställningar, som i detta fall kunna göras af Föreningens styrelse. De fornsaker, som af Föreningens medel framdeles komma att inköpas, skola vid hvarje års slut, och sedan de till Akademien på öfverenskommet sätt först hembjudits, till Läroverkets Antiquitets-museum jemväl inlemnas.

Under det förflutna året har Föreningen fått emottaga följande böcker och skrifter, nemligen af Hans Majestät Konung Carl XV, Mindesmärker af Middelalderens Kunst i Norge 3 häften, utgifna af Föreningen for Norske Fortidsmindesmärkers Opbevaring, samt af Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien 12 exemplar af dess Antiquariska Tidskrift, häft. I, till utdelning bland ledamöterna af Föreningens styrelse och granskningsutskott samt andra verksamme medarbetare.

Äfven Föreningens ekonomiska ställning kan, jemförd med föregående år, anses förbättrad, sedan Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien genom det välvilliga anbudet att lemna 200 exemplar separataftryck af årsberättelsen, borttagit en dryg utgift, samt genom särskildt anslag till sockneförteckningars upprättande satt Föreningen i tillfälle att mera kraftigt påskynda denna viktiga del af dess verksamhet. För-

eningens egna inkomster hafva dessutom ökats, sedan det lyckats skattmästaren att utbekomma en del från föregående år utestående årsafgifter, samt bidrag såsom ständig ledamot erlagts af Brukspatronen Doktor Victor Cassel på Laxå. Föreningens ekonomiska ställning synes af följande sammandrag af dess räkenskaper för år 1864.

Inkomster.

Behållning från föregående år.....	Rmt	Rdr	286: 29.
Inkomster: Årsafgifter.....			219: —
Af Brukspatron Cassel			50: —
Räntemedel			15: 13
			284: 13.
Akademiens anslag till sockneförteckningar			300: —
			Säger Rmt Rdr 870: 42.

Utgifter.

Enligt Gransknings-Utskottets beslut d. $\frac{2}{12}$ 1864.			
Till v. Pastor A. Wætter.....	30:	—	
» Skogvaktaren P. E. Eriksson.....			25: —
» Studeranden J. Wahlfisk			15: —
» Timmerarbetaren A. Johansson			10: —
» Architekten Kjellström			80: —
» böcker åt Johansson o. Eriksson			10: 75
			170: 75.
Enl. D:o af Kongl. Akademiens anslag:			
Till D:r Herman Hofberg			200: —
» Studeranden Wahlfisk.....			25: —
			225: —
Diverse utgifter:			
Restauration af Gordonska vapen-			
skölden.....			15: —
Bref och försändningar			13: —
N. M. Linds räkning.....			50: —
Annonskostnader m. m.			31: 50
			109: 50.
			Transport 505: 25.

Transport 505: 25.

Behållning till nästkommande år:

Af Kongl. Akademiens anslag 75: —

Af Föreningens egna medel..... 290: 17 365: 17.

Säger Rmt Rdr 870: 42.

Örebro i Föreningen för Nerikes folkspråk och
formninen den 31 December 1864.

G. W. GUMÆLIUS.

G. Djurklou.

Berättelsen åtföljes af fem bilagor:

A) Om några vid Hjelmarsnäs funna äldre perme-
bref; ett bidrag till Nerikes godshistoria. Af G. Djurklou,
(det äldsta brefvet af 1440) med bifogad slägttafla och
sigillteckningar.

B) Förteckning och beskrifning på de fornlemnin-
gar och minnesmärken, som finnas i Hardemo, Kräk-
linge, Hackvad, Edsberg, Tångeråsa, Skagershult, Qvisbro
och Knista socknar i Vester-Nerike, med 10 plancher. Af
Herm. Hofberg.

C) Beskrifvande förteckning öfver Fellingsbro soc-
kens fornminnen. Af J. Wahlfsk.

D) Käggleholm och Grefve Magnus Gabriel De la
Gardie; ett bidrag till historien om Carl XI:s reduktion.
Af Magnus Roth.

E) Summarisk uppgift på fornlemningar inom Len-
näs socken år 1863, jemte 10 afteckningar. Af Axel
Wätter.

Det hade varit önskligt att dessa, hvar för sig vär-
derika uppsatser hade kunnat här intagas; men då den

första och den fjerde bilagan behandla ämnen, som ligga utanför planen för en Antiqvarisk Tidskrift, och då särskilda sockenförteckningar öfver fornlemningar ansetts icke böra, om icke undantagsvis, i Tidskriften ingå, utan hellre samlas och efter hand kompletteras, till dess man kan lemna en allmän och derigenom mera upplysande öfversigt af ett helt landskaps fornlemningar, komma dessa bilagor att tills vidare otryckta förvaras i K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Archiv, der de för vetenskapliga forskare alltid finnas tillgängliga.

Föreningens för Nerikes folkspråk och fornminnen verksamhet under ar 1865.

Till Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien.

Likasom de närmast föregående, har äfven det arbetsår, Föreningen för Nerikes folkspråk och fornminnen nu afslutat, lemmat ganska glädjande bevis på ett fortfarande lifligt och verksamt intresse för fosterbygdens forntid och bevarandet af dess spridda och stympade minnen. Till Samlingarne för den blifvande Ordboken öfver Nerikes Folkspråk har Föreningen af framlidne Brukspatronen Herr J. W. Grills arfvingar fatt till afskrifvande emottaga denne för tidigt borttryckte forskares efterlemnade och i förra årsberättelsen omnämnda anteckningar öfver folkspråket på den del af Tylöskogen, som faller inom Lerbäcks och Godegårds socknar. Född på denna gränsskog, der han äfven tillbragt största delen af sin mannaålder, var det författarens afsigt att ordna dessa anteckningar till en särskild Ordbok med grammatisk inledning och sprakprof, för att sedan sasom bilaga till nagon af denna Förenings årsberättelser offentliggöras. Den efterlemnade handskriften, som omfattar mer än 60 ark, visar också att allt var färdigt, och att endast en slutlig revision samt manuskriptets renskrifning fattades för arbetets öfverlemnande till Föreningen, hvilken äfven nu torde komma

att öfvertaga dess redaktion. Ehuru Tylöskogen eger en betydlig utsträckning, så omfatta dock Herr Grills anteckningar endast de tvänne förut nämnda socknarne, hvarföre det vore önskligt att snart erhålla fullständiga upplysningar äfven från andra delar af denna vidsträckta skogstrakt. Men hvad Herr Grill anført bestyrker dock fullkomligt det gamla antagandet, att befolkningen äfven på Nerikes-andelen af Tylöskogen (Regna skate samt sydligare delarne af Bo, Lerbäcks och Hammars socknar) ursprungligen varit Östgötar, hvilkas invandring måste förläggas till en långt senare tid, än de halft mythiske Hackhemarnes*) — Nerikes första Gotiska befolknings — bosättning i dessa trakter. Språket synes också mera närma sig Östgötarnes än det egentliga Nerikes munart, ehuru väl olikheterna med den sednare äro vida mindre, än man vid första uppfattningen af uttalet känner sig frestad att antaga. De bestå förnämligast deruti, att det för Nerike egendomliga tjocka och hväsande *i* och *y***) samt det djupt slutna långa *u* der i uttalet icke synnerligt skilja sig från det vanliga språkbruket, samt att *a* nästan alltid sasom bindevokal***) och ändelse erhåller en stark dragning emot *ä*, och i uttalet ej kan från denna vokal skiljas. Uti substantivernas bestämda form återkommer det dock rent och, likasom i Nerike, förlängdt och starkt betonadt, så att da *i* det egentliga Nerike säges Gubbe, Gubbar och Gubbår (gubbarne) samt Gumma och Gummå (gumman), heter det på Tylöskogen Gubbe, Gubbår, men Gubbå

*) Om dessa se G. Djurklou, Ur Nerikes folkspråk och folklif, sid. 70 samt Föreningens årsberättelse för 1864, Bil. Litt. B.

**) Detta uttal förekommer vederligen icke annorstädes än i Nerike, och Medelpad (synnerligast Selångers socken). I några trakter af Nerike t. ex. Mellösa, öfvergår *y* stundom till rent *i*, således bitta, ixa, bixa för bytta, yxa, byxa, o. s. v.

***) Såsom bindevokal har *a* i Vester-Nerike redan länge varit vändt till *ä* och i Öster-Nerike vinner detta uttal allt mer och mer företrädet.

(gubbarne, r bortfallet och uppslukadt af den långa vokalen) samt Gummä Gummå. Der *a* motsvarar den bestämda ändelsen *en*, är det på Tylöskogen likasom i det vanliga mindre värdade talspråket, alltid rent; således träna, svina, säda o. s. v. För öfrigt finner man der, likasom i Nerike och så många — att ej säga de flesta — af medlersta Sveriges landskaper, det tjocka *l* äfven i stället för *rd*, äfvensom öfvergångsljudet *ua* för brytnings *o**). Emellertid, då uttalet är det, som egentligen och närmast skiljer det ena bygdemålet från det andra, kan det ej nekas, att Tylöspråket rättast bör upptagas såsom Östgötadialekt, helst många ord bland de af Herr Grill uppgifna finnas, som åtminstone hitintills ej antecknats i andra trakter af Nerike, men deremot allmänt brukas i Östergötland ända ner emot den Smaländska gränsen. Säsom sådana eller åtminstone icke alldeles lika förekommande i Nerike må anmärkas följande:

Abbäs, v. n. 1. retas, gäckas.

Arpe, m. smutsskorpa.

Base, m. jerngryta.

Bromma, v. a. 1. toppa växande trän.

Duupa, v. n. 1. dansa tungt och ovigt.

Estä seg, v. refl. 1. vara stursk, egenvillig.

Fjärje, m. den bredd af åkern som saningsmannen i två kast besår och som till hans ledning utmärkes med uppdragna mindre faror.

Gnöste, n. mindre lada, vidbygd en större.

Grimsä, v. n. 1. plira med ögonen.

Harjä, v. n. 1. ropa högt och öfverljuddt.

Hänte, n. boss och agnar.

* Om detta ljud, som förekommer öfverallt i medlersta Sverige, churu olika nyanseradt, kan ses G. Djurklou, Litt. C. sid. 6 not. På Tylöskogen är det draget mot *ä*, så att son, pojke, i Nerike uttaladt som suan puajke, der blifver suän puäjke. I en annan af Nerikes gränsorter, Karlskoga, är det åter draget emot *ö*, således suön, puöjk'.

Häntekorg, m. bosskorg.

Ijä seg, v. refl. 1. jämra sig.

Illhärä, f. skorf.

Klamp, m. toffel med trädbotten.

Kostä seg, v. refl. 1. krysta.

Kruttlä v. n. 1. vara tvåhogsen.

Lunnä, f. häfstång.

Loskr, m. sömnaktig, olustig menniska.

Motä, v. n. 1. arbeta utan fart.

Óförs'l, f. kroppsslyte.

Råpä, f. liten hög af smuts och amman orenlighet.

Skrankr, adj. sned.

Skrim, adj. mager, ofruktbar.

Skryttä, f. kubformig korg af flätade trästickor.

Smugä, f. smal gang mellan tvänne byggnader.

Snóe, m. lång rad af folk eller dragare.

Snyfvä, v. a. 2 och 4. former i prætt., både snyfde och snöf — grina af ilska och lägga öronen bakut (om hästar).

Sprantr, adj. yster, liflig — företrädesvis om hästar.

Strugä, v. n. 1. vara snäf (om kläder).

Stäl, adj. dräktig (om far och suggor).

Sönä, v. a. 1. afsäga sig eller genom försummade fatalier förlora en rättighet.

Sörnä, v. n. 1. vissna, förtorkas.

Tjerkä, v. n. 1. med stor ansträngning draga ell. släpa.

Tjetä, v. n. 1. detsamma som Tjerkä.

Trae, m. åtra.

Tuggligr, adj. tofvig, lurfvig i håret.

Urrugr, adj. som har uppstående hår eller fjädrar, deraf äfven i öfverförd bemärkelse olustig, vantrifven.

Wiðflängdr, adj. vidsträckt.

Wrenä, v. n. 1. och 2. gnägga.

Wange, m. ett stycke jord, som man begränsat genom kringgående.

Wängä, v. a. 2. gaende omsluta en trakt eller ett stycke jord, kringga, utstega.

Wärnsle, n. sankt ställe, källdrag, som ej tillfryser om vintern.

Ängr, adj. trang.

Ängä, v. a. och n. 1. tränga.

Änter, conj. antingen.

Örsle, n. smärre ogräs.

Hvad som i öfrigt gör Herr Grills ordlista synnerligt intressant och värderik, är den fullständighet, hvarmed der redogöres för växters och djurs — isynnerhet foglarnes — Svenska namn bland dessa skogsbyggare. Men da en stor del af dem redan äro af författaren sjelf uti en till Kongl. Vetenskaps Akademien ingifven, och förut tryckt skrift offentliggjorde; och Föreningen dessutom hoppas att ordlistan öfver Tylömalet snart nog skall i sin helhet utgifvas, så kunna de här förbigås.

Likason Tylöskogen i språkligt hänseende bildar öfvergångsledet till Östergötland, så är äfven i öfriga gränssorter tungomalet en förmedling af Nerikes och den angränsande provinsens munart; och — eget nog — synes gränstrakten emot det landskap, med hvilket Nerike så länge varit förenadt i kyrkligt hänseende, vara det enda undantaget i detta fall, ty äfven i de sista gardarne af Lemäs och Askers socknar talas rent Nerikesmål. I öfriga gränssöcknar deremot har den mötande bygdens munart oftast gått öfver landamäret och in uti Nerike, såsom på Tylöskogen, i landskapets andel af Nysunds socken samt kanske äfven i Ödeby och Götlunda, eller ock gifvit uppkomst at särskilda bygdemål sasom i Qvisbro och Kihls bergslager, af hvilka i synnerhet det förra, som tydligast framträder inom Gammal-hyttelaget, är märkeligt för sitt tväljud *äi* i st. *f. e* och *ä*, och torde från de här under Wasaätten invandrade och bosatte, men sedermera smaningom

försvenskade Finnarne leda sitt ursprung. Emot Westmanland synes deremot Nerikiskan hafva trängt öfver gränsen och in i Fellingsbro, der språket mera liknar munarten i Glanshammar och Lillkyrka än i angränsande Westmanländska socknar; dock försvinner denna likhet mer och mer, i den mån man aflägsnar sig från Oppboga ström eller närmar sig Arboga. Öfver detta bygdemål har Föreningen under det nu förflutna året af Brukspatronen Herr H. Atterling på Wesslingbyholm fått emottaga en särdeles utförlig och väl uppställd ordlista, hvilken väl icke innehåller så synnerligt många ord, som ej förut upptecknats inom det egentliga Nerike, men som dock lemna goda upplysningar om dessas utbredning och här i ett eller annat afseende förändrade former. Bland de ord, som der anföras och i Nerike dels icke förekomma, dels uppträda under något olika former, må nämnas följande:

Anhumla, v. a. 1. besitta, anfakta (brukligt i s. k. mildare svordom).

Aventó, s. ett slags spel. Då tvänne personer, som i det ofta brukade och väl bekanta spelet »Fem kort a trump» spelat »kamrater» och tappat, sinsemellan spela om hvilkendera skall vidkännas förlusten.

Babbla, v. a. 1. prata, sladdra.

Brässel, m(?). blötfoder åt kreaturen, sörpa.

Bubba, v. a. 1. bära någon på ryggen, så att den burne håller armarne om halsen och benen om lifvet på bäraren.

Enbógen, adj. envis, motsträfvig.

Flémme, m. lagländ udde, bildad af en akrok.

Fóg-gét, f. en bänk, som användes vid foghyfling af bräder, fogbänk.

Fössa, v. n. 2. sakta vidröra.

Grefva seg, v. refl. 1. börja att stanna, tjockna, äfven frysa (om vätskor).

Héta f. omgång, hvarf.

Hukkert, adv. svårt, besvärligt, tvifvelaktigt.

Hålldr', adj. bågformigt böjd (om ett bräde, som slagit sig och dylikt).

Häl, m. sprint, dubb.

Illr, adj. svår, bitande, bister (om väderleken).

Itändr, adj. lifvad, hugad.

Képa, f. trädbit, hvarmed länken på skacklorna fästas vid ringen på kälken.

Kräppa, v. n. 2. säges, då rinnande vatten är på fryspunkten och i följd deraf rinner långsammare och stockar sig.

Kugga, v. a. 1. vinda garn, som skall varpas.

Kvä, m. kitt af bränd och tuggad näfver, som användes till hopfästande af sönderslaget porslin.

Ljuur, adj. skenhelig, falsk, inställsam.

Luna, f. trädkloss med trissa, som uppehåller skaf-
ten i en väfstol.

Lurantr', m. opålitlig, bedräglig menniska.

Länga, f. grof slana, brytstång, häfstång.

Mana, v. a. 1 och 2. trumfa, spela trumf i kortspel.

Mulla, v. n. 1. taga sandbad (om foglar).

Mullbalk, m. balk, som skiljer logkistan fr. loggolfvet.

Nemlikka, f. nejlicka.

Offerkott, m. smeknamn på djur. Du lilla offerkott!

Ólika, v. a. 1. hålla för otroligt.

Oppósa, v. a. 1. tillrättavisa, banna.

Órna seg, v. refl. 1. lugna sig.

Pap, n. bröstvarta.

Paska, v. a. 1. slaska, spilla (om vätskor) deraf
Paskvatten, n. diskvatten.

Plógskuta, f. liten spade af trä eller jern, hvar-
med plogen befrias från vidhäftad mull.

Pluskr, m. och Pluska f. osnygg menniska.

Pryska, f. ficka, egentligen lösficka, kjortelsäck.

Pumpa, v. n. 1. (i spel) slå med knutna handen på kortleken i stället för att taga utaf, då öfversta kortet skall slås upp såsom trumf.

Romm, n(?). skada på ett tak, dropp.

Rännål, f. jernstång, hvarmed tisteln fästas vid tisthanken (se detta), så att vagnen i utförsbackar ej kan skjuta dragarne på benen.

Rännstång, f. stång, som förenar fram- och bakdelen på en vagn.

Simmugr, Simnu', adj. ond, förargad.

Skräugr, Skräu', adj. som har dålig matlust; sjelfsväldig, kinkig på födan.

Skyning, m. stör, hvarpå sädeskärfvarne upphängas för att torkas.

Svinträ, n. trästycke med repögla i ena ändan, att sätta om svinets tryne, då det skall fångslas.

Tefiken, adj. begifven på, lifvad för.

Tehogsen, adj. detsamma som tefiken.

Tisthank, m. ring af jern eller läder på ett oxok, hvari tistelstangen fastgöres.

Tjurugr, tjuru, adj. vresig, skör (om tall och gran).

Tjuris, m. klar och hård is utan snöblandning.

Trägja, Trägjas, v. n. 1. envisas, söka öfvertala.

Tut, m. trut, mund.

Tånge, m. skaftändan på ett knifblad.

Täl, n. lång- och tvär-stycken i en harf.

Vagnskippa, f. fram- eller bak-del på en arbetsvagn.

Vingskybräde, n. bräde, som sättes för ändan, gaffeln af ett tak.

Vrédbånd, n. fin vidja, som fästas om foten på en haltande oxe, och tros bota det onda.

Vamma, v. a. 1. vältta en sten eller dylikt genom bröstets och magens påtryckning.

Väfrompa, f. det flätade varpgarnet sådant det tagits af varporna.

Välken, adj. dugtig, förträfflig.

Ämne, m. ånga.

Ämma, v. n. 1. ånga, gifva ånga ifran sig.

Ämaling, m. dum, drumlig, otymplig varelse.

Ännvagn, m. hövagn.

Öfverdyfla, v. n. 1. öfverbevisa.

Om dessa ord, äfvensom de förut från Tylöskogen anförda, förekomma uti andra trakter af länet än dem, hvarifrån de nu uppgifvits, vore af vigt att erfara för det pågående ordboks-arbetet; och Föreningen begagnar därför detta tillfälle att uppmana dem af hennes medarbetare, som sysselsatt sig med folkspråket, att härom lemna närmare upplysningar.

Herr Atterling, i hvilken Föreningen vunnit ej blott en ny, för våra forminnen lifligt intresserad medlem, utan äfven en verksam medarbetare med förmåga, att på ett fullt tillfredsställande sätt ordna hvad han varit i tillfälle att insamla, har under det förflutna året äfven till Samlingen af Nerikes Folklifsminnen inlemnadt ett rikt och värdefullt bidrag, omfattande beskrifningar på 7 folklekar samt uppteckningar af 14 folksagor och 44 folkvisor, en stor del med deras melodier, jemte några ordsprak, gator, beskrifningar på i Fellingsbro öfvad vidskopelse samt en fullständig redogörelse för Staffansspelet sådant det utförts i hans hemort. Af folklekarne äro alla gamla bekanta; men ett par utaf dem torde här få anföras. Den ena, kallad Malareleken, är en artförändring af Mjölnareleken hos Arwidsson (Svenska Fornsånger, Del. III sid. 369), ehuru, såsom man vid jemförelsen lätt finner, yngre och mindre fornartad än denna. Leken beskrifves sålunda: Sällskapet delar sig i två afdelningar, gossarne i den ena och flickorna i den andra. Gossarne gå ut i förstugan och en af flickorna stryker på dörren med handen under det hon säger:

Jag mal i ar
 Och jag mol i fjol,
 Ingen tull fick jag da;
 Silkesvippadt, krusadt här,
 Silke är mitt öde.
 Jag är väl inte Kungens moder,
 Men jag är väl Kungens syster,
 Mal så mycket som mig lyster,
 Brygger öl,
 Bränner vin,
 Väntar gäster hem till mig. —
 Kom in! Kom in, mågen min!
 Skall du få igen (namnet) hustru din!
 Vara hur hon vara må,
 Fattig eller riker,
 Riker och så baldet;
 Intet vet jag hvad (Lasse) väller.

Den, hvars namn sålunda blifvit nämndt, svarar utanför:

Tack och tack, kär Moder min!
 För gåfvan J mig gifvit hafver.
 Det så vill jag Eder svara
 Som mig gåfvan synes vara:
 Hon är som en vallmoros,
 Hon är god att sofva hos.
 Eller

Hon är som en gammal dörr
 Det är bäst bli utanför,

alltefter den svarandes tycke och smak, ty uti dessa liknelser, hvilka lemmas at den svarandes egen uppfinningsförmåga, ligger lekens hela intresse, då flickorna deraf erfara huru högt eller ringa de äro i »gätet» hos gossarne. Naturligtvis, om leken fortsättes, blifver det sedermera flickornas tur att gå ut och gengälda gossarnes mer eller mindre blida omdömen, och den malandes ord lämpas da derefter. — Den andra eller Moderleken är,

som det synes, en fullständigare variant af leken »Skifta makar» (Arwidsson III. sid. 202), och utföres sålunda. Flickorna dansa om i ring under följande sång:

Modren går på golfvet
 Med sju döttrar sina;
 Alla voro de hvita
 Och sin moder lika;
 Alla ville de före vara,
 Alla ville de gifta vara.
 Öppna porten östan och vestan,
 Släpp in Kungens silfverskodda hästar
 De bästa!

Nu öppnas ringen och en af gossarne träder derinom under sång af flickorna:

Sälla, sälla gingo vi,
 En ungersven det fingo vi,
 Står i våra ringar,
 Skådar sig en qvinna;
 Skådar en, skådar två; —
 Tag den bästa du kan få,
 Tag fort, tag fort!
 Ty annars får du ingen!

Gossen tager sig nu en flicka ur den åt alla håll splittade ringen, och söker naturligtvis den hans hug står till. Sedan han fått henne, sluter sig ringen åter, till dess alla döttrarne på detta sätt fått sig männer, hvar efter hvarje par dansar särskildt till följande sång:

Se unga mågen hur han dansar så lätt,
 Nu har han fatt den han älskar rätt —
 Han som andra.

Af sagorna äro endast de om Silfverring och Tittelure samt Drömmarne mindre allmänt kända eller till enskilda sagodrag olika äldre uppteckningar; men af visorna äro deremot ganska många af intresse, och flera af de i notskrift lemnade melodierna synnerligt förtjenta

att bevaras. Visserligen torde endast en eller två ibland dem kunna föra sina anor upp till medeltiden; men detta hindrar icke att de dock både kunna vara och verkligen äro upplysande bidrag till Svenska folkets kulturhistoria. — Då i början af detta århundrade uppmärksamheten med mera allvar riktades på vår folkpoesi, fäste man sig nästan uteslutande vid medeltidsromanserna, kämpa- och riddarevisorna. Samnt är det ock att dessa äro och förblifva Svenska folkdiktens förnämsta prydnader. Men deremot lemnades de yngre romanserna, kärleks- och skämtevisorna, hvilkas innehåll tydligt ådagalade att de aldrig vandrat öfver höganloftsbro, utan allt afseende. Det gick med folkets dikter som med så mången enskild skalds: utgifvarne utmönstrade eller gömde undan allt, som ej fullt öfverensstämde med tidehvarfvets smak och deras egen poetiska uppfattning, och i följd häraf blef äfven föreställningen om Svenska folklynnet och dess uttryck i folkdikten något ensidig. Det origtiga uti en sådan alltför långt drifven gallring har icke undfallit senare forskare. De hafva insett, att likasom man ej kan vinna en sann och trogen bild af den enskilda skalden, om man blott söker honom uti hans största och bästa skapelser, utan att härtill fordras att hopsamla och genomforska all hans poetiska qvarlatenskap; så kan man ej heller göra sig en fullt tydlig föreställning om Svenska folkets poetiska ande af kämpa- och riddarevisorna allena, utan man måste tränga ned i folkgrunden och undersöka de olika former, hvaruti denna ande äfven der uppenbarar sig. Och hvem kan väl neka att de yngre romanserna och till och med de ej alltid så välljudande skämtevisorna äro uppvuxna från samma rot, om ock skott af en annan stam än den, hvarifran de äldre utsprungit. De härstamma ej sasom dessa från riddaresalen eller jungfruburen i höganloft, och det lif, hvarutur de gripit sina

toner är också ett annat. Det är bondens låga tjäll, som sett dem födas, eller ock äro de ett gensvar från skogen af de känslor, som röra sig i hans bröst. Man må derföre gernä kalla dem ällmogevisor eller bondevisor; men Svenska folkvisor äro de i allt fall. I estetiskt afseende kunna de väl sällan uthärda en jemförelse med de äldre, men de sakna derföre icke poetiska tankar, churu dessa, kämpande med svårigheten att finna uttryck i spraket, icke sällan döljas under halfva och ofullständiga bilder, som fordra sympati hos läsaren eller ahöraren för att rätt uppfattas.

Hvad de nyare visornas innehåll beträffar, så är detta, såsom man kan vänta sig, högst vexlande. Än skildra de märkeliga tilldragelser ur det enskilda, och någon gång äfven ur det offentliga lifvet, än närma de sig de gamla romanserna; men största delen är dock af erotiskt innehåll eller s. k. kärleksvisor, än i en skämtsam samt lekande, än i en vemodigt klagande ton. Men ej ens då de tolka en älskares eller älskarinnas sorg öfver sviken trohet finner man någon mjeltsjuk lifsaskadning eller ett förkrossadt hjerta, som blott lefver af sin sorg och finner sin enda lisa i att hålla de djupa såren blödande. Sådant låter ej väl förena sig med vår allmoges friska och af naturen trotsiga lynne, som väl af motgangen kan böjas, men icke brytas. Der således icke, såsom ofta händer, sorgen upplöser sig i ett humoristiskt löje öfver lifvets fafänglighet, röjer sängen nästan alltid den klagandes sträfvan att återvinna själens förlorade jemnvigt, churu trösten efter visdiktarens olika lynne sökes på olika sätt. Då t. ex. rikedomens lockelser — i alla tider en farlig frestelse, och icke minst ibland allmogen — vållat älskarens eller älskarinnans otro, tröstar sig den öfvergifna dermed, att

Lazarus var också mycket fattig,

Och här så fick han lida stor nöd;

Men englarne de sjöng vid hans begrafning,
 Och han blef förd i Abrahams sköt. —
 Eller ock med följande osvikliga samning:

Men ett är det som mig gläder:
 Att himmelen för penningar
 Han blifver aldrig din.

En amman öfvergifven älskare erinrar sig med en
 viss tillfredsställelse och ej utan hämndlystnad, att
 Simson den starke af qvinnan blef narrad,
 Då hela sitt förtroende åt henne han gaf;
 Men också gjorde han
 Den qvinnan stor skam,

Ty Simson han var en regerande man;
 under det att en tredje, som af olyckan fått öppnade
 ögon, ironiskt utbrister:

Ja dig må jag likna
 Vid räfven som tar gäss; —
 Gud nåde den gosse,
 Vid dig blifver fäst!

eller ock med full resignation tröstar sig dermed, att
 Det finns väl flickor flera
 I denna vida verld.

I vår Nordiska mythologi dväljes Asa-Loke i gudarnes sällskap och, till sitt ursprung snarare god än ond,*) är han, så länge ännu en gnista af det goda fin-

*) Ett sådant antagande synes ej vara oberättigadt, då han i Snorra Edda kallas Odins broder och Asarnes faders broder, och vid Ögers gästabud erinrar Odin om deras i tiden ingångna fostbrödralag med följande ord:

Mantu þat Óðinn!
 Er vit í árdaga
 blendum blóði saman?
 Ólvi bergja
 létztu cigi mundu,
 nema okr væri báðum borit.

För öfrigt må vi erinra oss att äfven Satanas är en fallen engel.

nes kvar, en husvarm gäst i Asgården, der hans eld, hans qvickhet och fintlighet i godt och ondt gifver lif och färg at det hela. Först då den onda naturen tagit öfverhanden, då den lifvande elden blifvit en förtärande, och ironien öfvergått till fräck bespottelse, först då blifver han utkastad, bunden och straffad, ehuru han äfven fästad vid klipporna förmår att understundom sätta hela gudaverlden i skakning.

Att de gamla Asagudarne kunnat så länge fördraga en så lös och så till det onda benägen karakter som Loke, och att de allvarliga Nordboarne med sådan förkärlek kunnat skildra hans upptag och ständiga försök att nedsätta sjelfva gudarnes majestät, ma med skäl väcka undran; och vi skulle ej heller kunna rätt förlika oss dermed, om vi icke nödgades erkänna, att Loke, sådan han lefde bland Asarne*), i många afseenden är kött af vårt kött och ben af våra ben. Ett försök att närmare utreda Lokes betydelse i vår gamla mythologi, kan af många skäl icke här ifrågakomma; men det må dock erinras, att lika som de egenskaper hos menniskonaturen, hvilka framträda förkropppsligade i de särskilda Asagudarnes höga gestalter, återfinnas i folk-karakteren; så saknas der ej heller de, som framställas under Lokes bild. Synnerligast i skämtesagorna och skämtevisorna framträder hans ande, än med samma plumphet som på Ögers gästabud, än som den finaste satir; än med den mest öfvergifna och otyglade glädtighet, såsom i följande vers till en hurtig polskmelodi:

Nu är jag så hjertinnerligt glad,
Att höken tagit mina hönor;
En i går och en i dag,

*) Den onde, från Asarnes samqväm helt och hållet förvisade Loke, måne icke äfven han dväljes ibland oss? Sakna vi väl i det enskilda och offentliga lifvet motstycken till Lokaglepsa, eller förledes icke ännu mången förblindad Höd att skjuta på Balder?

Och ätit upp mina bönor,
 Trampat ner mitt galanta lin
 Och sparkat mulden ifrån löken.
 Den gula hönan värper aldrig mer.
 För hon har legat under höken.

Än uttryckande sig med en tilldragande naivitet, såsom uti följande bekännelse af en gosse, som näst lofva sin moder att aldrig mer med flickorna leka:

Och lofven den höll jag så när åtta dar,
 Så länge jag hemma hos moder min var.

Att bland den nyare folkdiktens alster, särdeles bland skämtevisorna, mycket finnes, som hvarken bör eller ens kan offentliggöras, är helt naturligt; men deraf följer väl icke att man ej bör samla och för kulturhistorien bevara, hvad som förtjenar att tillvaratagas. Dessutom försvinna äfven dessa lemningar af en fordom rik folkpoesi, och sångens ande förstummas mer och mer bland allmogen. I folkskolan vunnit, om ock ytlig, bekantskap med den högre skaldekonsten och en dunkel aning om dess fordringar hafva satt folkvisorna i misskredit; och äfven de, som från barndomen minnas ett och annat, ja stundom ganska mycket, i denna väg, hindras af en falsk blygsel och onaturlig fruktan, att synas löjliga i de mera bildades ögon, från att meddela hvad de i minnets djup likväl troget bevara. Endast åt den tysta ensamheten vaga de anförtro dessa enkla visor, som dock mera troget än vara största skalders bästa sånger uttrycka deras känslor. Det är derföre icke så lätt, som mången föreställer sig, att nu för tiden, sedan industrien dödat husslöjden, och såsom onyttiga ting från aftonbrasan i bondstugan förvisat de gamla spinnrockarne, hvilkas surrande så väl accompagnerade folkvisans enkla toner och lifvade alla husets innevanare att instämma i sangen, vinna kunskap om dessa ännu icke alldeles förgätta poetiska skapelser. Det fordras

en viss diplomati och mycken ihärdighet att kunna framlocka dem; men lyckas det blott en gång att bryta isen, är det märkeligt att förnimma, huru det ena minnet framkallar det andra, huru anletsdragen sinaningom lifvas och den tveksamme och för alla frågor otillgänglige blifver en meddelsam natur, som villigt lemnar de upplysningar, som kunna äskas och han är i stånd att meddela. Det är den gamla i köttet burna Svenska anden, som bryter fram, krossande de skrankor, hvarinom en annan öfvermäktig ande, den s. k. tidsanden, intvingat honom; och då man väl ej vågar neka att dennas makt är befogad och att dess yttersta mål är godt, om också dess vägar understundom kunna förefalla oss såsom afvägar, så kan man dock icke undgå att med en suck fråga: Hvarföre skall icke detta mal kunna uppnås utan ett sådant hämmande band på Svensk-manna-anden? Man vill ju i var tid häfda och försvara nationaliteternas rätt, men på samma gång utjemnar och utplånar den allmänna bildningen nästan alla nationela egenheter, under det att egoism och kosmopolitism i förening arbeta på lossandet och upprifvandet af alla nationela band. Det ligger en motsägelse häruti, som väl en gång i tidernas fullbordan skall vinna sin lösning, men som dock bör uppfordra hvar och en, som haller på sin nationalitet, att på allt sätt värna om densamma, icke blott emot de uppenbara yttre fiender, som hota folkets frihet, utan äfven emot de lönlige inre, som vilja förslappa och förvända nationalkänslan; och emot dessa fiender hjälpa icke folkbeväpning, grundmurade fästen, monitorer och pansarskepp, utan gudsfruktan och sedlighet.

Under de föregaende åren har Föreningen från skilda håll af länet fått emottaga mer eller mindre utförliga och fullständiga redogörelser för vart enda mera genomförda folkdrama. Trettondagsspelet, hvilket numera öfverallt i Nerike har flyttats till natten före

Ammandag Jul. Likasom så många andra kyrkliga mysterier öfvergick äfven Trettondagsspelet snart uti profana händer, hvarigenom det småningom nedsjönk till ett folkupptåg, der mysteriets ursprungliga ändamål, att åskådliggöra en märkelig tilldragelse vid Frälsarens krubba, mer och mer sköts i bakgrunden, och vinnandet af gafvor i mat och penningar till ett muntert julgille blef hufvudsaken. Äfven Staffans-sjungandet torde vara en qvarlefva af ett likartadt sätt att fira minnet af S:t Stephanus protomartyr, hvilken såväl i England som i Skandinavien göres till Konung Herodis tjenare. Den Svenska Staffansvisan, i det stympade skick vi ega henne, synes icke kunna tillmätas någon synnerligt hög ålder, och funnes ej motsvarande qväden hos andra folk, skulle man svårligen ur hennes innehåll våga draga några slutsatser om visans samband med S:t Stephanus. Lyckligtvis lemna dock Engelska, Färöiska och Danska qväden i detta fall fullständigare upplysningar. Den Engelska visan, som utan tvifvel torde vara den äldsta, känner väl ej Stephani befattning med hästarne, ehuru väl S:t Stephan der, lika som i Tyskland och Skandinavien, är hästarnes skyddshelgon; men då den Danska, som hvilar på samma tradition som den Engelska, uppgifver att

S:t Stefan han leder de Foler i Wand

Alt ved den ljuse Stjerne;

sa finner man här öfvergången till den Svenska visan. Man behöfver således icke med Ihre och hans efterföljare nödvändigt tänka på någon Helsingarnes särskilda apostel, utan kan, med ringa fara att misstaga sig, antaga, att vår Staffan icke är någon annan än denne kristendomens förste martyr. Det synes icke heller osannolikt att, likasom vår kristendom hufvudsakligast kommit ifran England, äfven visan om Sankte Staffan derifran leder sitt ursprung. En kort redogörelse för det Engelska medeltidsqvädet: »A Carol for S:t Stephens day», torde

derföre vara upplysande. S:t Stephen är page eller småsven hos Konung Herodes och passar upp vid hans taffel. På juldagen, då han bär in steken, varseblifver han stjernan öfver Bethlehem. Ett nytt lif tändes i hans bröst; han vill ej längre vara Herodis tjenare:

I forsake thee, King Herodes,
 And thine werkes alle;
 There is a child in Bethlem born,
 Is better than we alle.

Konungen spørjer om honom fattats mat eller dryck, gods eller guld; men detta är ej anledningen till hans längtan att lemna Konungens hus. Hans hug står till det nyfödda barnet, som

shall helpen us at our neede.

Detta väcker Konungens vrede. Han förklarar högljudt att han ej tror mera på detta barnets underbara kraft, än att den stekta hanen, som står framföre honom på bordet, kan gala. Men de hädiska orden äro ej förr uttalade än tuppen reser sig upp af fatet och med klingande stämma utropar: »Christus natus est.» Herodes, på en gång förfärad och ursinnig af vrede, befaller att Stephan skall stenas utanför stadsporten. Domen går genast i verkställighet och »therefore is his even on Christes owen day», sasom det heter i sista versen. Man må nu tänka härom hvad man vill, så synes dock visan, som finnes i handskrift från 14:de eller 15:de århundradet, vara utgången från katolska andelige och hvila på någon gammal legend, som vummit genklang hos folket och der blifvit en helgonsaga, samt gifvit uppkomst åt några religiösa folkbruk. Å andra sidan kan ej heller nekas det seden att rida Staffans skede och på Annandagens morgon sjunga visor till Staffans minne, äfvensom en mängd andra med julen förenade äldre bruk, kunna hafva sin rot i den gamla hedniska gudaläran, der Frey eller Frö, som vi Svenskar väl rätteligen böra

kalla honom — var hästarnes skyddsgud, hvars offer firades vid midvintern, således under den kristna julen. Svend Grundtvig*), som under vissa vilkor godkänner denna hypotes, säger att de gamla hedniska brukens öfverförande på S:t Staffan i sådant fall » varit et Skalkeskjul, for under Kristendomen at bevare en hedensk Skik, hvoraf man ventede Nytte for det nye Aar». Detta är äfven långt ifrån otroligt, då vi veta, att de första katolske lärarne icke varit så nogräknade i dylika fall, och ofta, när de ej kunnat öfvervinna en gammal inrotad sed, lätit den fortfara, sedan ett katolskt helgon intagit den hedniske afgudens plats. Hade detta ej skett, och man från slägte till slägte vant sig att anse dessa bruk fullkomligt oskadliga; huru skulle väl da så mycken hedendom kunnat fortleva i folktron ända in i våra dagar? — De personer, som i nutidens julupptåg vanligtvis uppträda, äro Herodes, de tre vise männen, stjernföraren, knekten eller Staffan samt Judas med pungen. I Fellingsbro, der den äldre traditionen synes vara mera förvirrad än på många andra orter, intager Staffan Herodis ställe och kallas Konung, och da den gamla julbocksleken här förenats med Staffans-sjungandet, förökas sällskapet med julbocken, som ledes af vallkullan. Vanligtvis häller Konungen ett högtidligt med komiska tillsatser späckadt tal, längre eller kortare efter rad och lägenhet, samt i öfrigt beroende på talarrens mer eller mindre allvarliga uppfattning af högtidens betydelse. Ehuru föredraget sålunda är fritt, så kan man dock antaga att det atminstone i det hufvudsakligaste följt något gammalt och bepröfvadt formulär, och det konungatal, Herr Atterling nu meddelat, visar äfven att sa är förhållandet. Ty oafsedt de utgjutelser, som kunna tillskrivas en nyare tids mera förskämda

*) Danmarks Gamle Folkeviser (Del. II. sid. 524), ur hvilket förträffliga arbete många uppgifter för denna del af berättelsen hemtats.

smak, finnes deruti ganska mycket, som hänvisar till äldre tider. Nödvändigheten att begränsa omfånget af denna berättelse hindrar emedlertid för närvarande all närmare redogörelse för de olika variationer af det gamla temat: Staffian, Herodes och de tre vise männen, som hitintills uppsamlats i Nerike, och då härtill kommer, att en någorhunda tillfredsställande utredning af det helas och deruti uppträdande personers uppkomst och betydelse fordrar vidsträcktare forskningar i andra landsändar, har Föreningen öfverlemnadt detta värf åt sin nuvarande Sekreterare.

I förra årsberättelsen omnämndes att Föreningen inom Jernboas socken uti Skogvaktaren Pehr Erik Eriksson i Lobergstorp vunnit en nitisk samlare. Beklagligtvis har denne redan i början af detta år slutat sina dagar; men hans efterlemnade son, ynglingen Pehr Pehrsson har lofvat fortsätta fadrens samlingar. Under det nu förflutna året har denne äfven inlemnadt några folklekar, visor, gåtor och ordsprak jemte åtskilliga, ehuru icke sa synnerligt gamla, polskor i notskrift, hemtade ur handskrifna notböcker, tillhöriga hans affidne fader, hvilken bland många andra färdigheter äfven egde en i hans hemort beprisad skicklighet att spela viol. De insända bidragen gifva allt skäl att hoppas det Pehr Pehrsson skall träda i fadrens fotspår, och Föreningen genom honom fortfarande erhålla goda upplysningar om folklifvet i denna skogsbygd, der mycket ännu torde återsta af forntida seder, tro och lif. Såväl fadrens som sonens insända bidrag och med Föreningens Sekreterare vaxlade bref äro dessutom af stort psykologiskt intresse; och den lefnadsteckning, Pehr Erik Eriksson på begäran lemnadt, visar huru en forskande ande, äfven i en ringa samhällsställning och beröfvadt de oömdgängligaste villkoren för vinnandet af den upplysning, hvarefter han med oafslatlig ifver sträfvar,

likväl förmår att i någon mån fylla detta själens behof och i bildning höja sig långt öfver den samhällsklass, hvarinom han i öfrigt lefver och verkar.

Af äldre på spridda ställen i handskrift bevarade sockne- och häradsbeskrifningar hafva under året åtskilliga afskrifter erhållits. Brukspatronen Herr Pehr Lagerhielm på Bofors har lemnat en beskrifning öfver Karlskoga härad, upprättad 1779 af M. Dahl; och ehuru denna är föga annat än sammandrag af Fernows uppgifter, finnes dock en och annan upplysning af intresse synnerligast hvad ortens bergsbruk angår. Särdeles anmärkningsvärd är den hastiga folkökningen under denna af Hertig Karl grundade kolonis första tillvaro. Före hans tid funnos här endast några spridda och magra torp*) och fåbodrar, men den kraftfulle Hertigens bud och vilja föranledde så starka inflyttningar, att den år 1586 bildade kapellförsamlingen redan 1594 måste förses med egen pastor; och från och med 1629 har Karlskoga med dess kapell Bjurkärn utgjort ett eget härad, hvars domböcker äro bevarade i sammanhängande följd allt ifrån det första häradstinget, och utan tvifvel kunna meddela många värderika upplysningar till detta härads historia. Ortens för bergsbruk tjenliga läge, dess rika skogar och närheten af goda malmer måste göra jernhandteringen till den nya koloniens hufvudnäring; och denna synes äfven hafva hållit jemna steg med folkökningen, ty ensamt under åren 1638—1690 utfärdades vederbörliga privilegier för icke mindre än 11 masugnar och 4 stangjernsbruk.

Fran Lerbäcks socknearchiv har Föreningen till afskrifvande fått emottaga framlidne Presidenten af Robsons efterlemnade Samlingar till en beskrifning

*) Några af dessa voro dock redan förut skattlagda och uppförda i hemmantal samt räknades dels till Qvisbro och Kuista socknar i Nerike, dels till Warnums i Wermland.

öfver Lerbäckes socken, hvars första ark vid den frejdade författarens franfälle redan blifvit lagdt under pressen. Utan tvifvel var det en stor förlust för Nerikes topografi att detta arbete ej blifvit afslutadt, ty af den efterlemnade handskriften synes bäst, hvilka grundliga och detaljerade upplysningar, det varit ämnadt att meddela. Särskildt gäller detta om de med synnerlig omsorg och reda uppställda statistiska tabellerna, hvaraf den, som upptager de särskilda hemmanens olika natur, godhet, värde, areal och folkmängd, bör kunna tillfredsställa äfven vår tids nog stränga fordringar i denna väg. Visserligen saknas på många ställen de siffror, författaren velat i tabellerna meddela; men det hela lemnar dock, och i synnerhet hvad ortens bergsbruk angår, ett rikt material till en beskrifning öfver Lerbäckes socken, hvars redaktion icke skulle kräfva någon synnerlig möda. Herr af Robson synes äfven hafva ämnat utsträcka sin beskrifning till redogörande för äldre åtkomsthandlingar samt andra märkeliga dokumenter, som vid de särskilda hemmanen funnits bevarade, en omtänksamhet, som Föreningen hos blifvande sockenbeskrifvare rekommenderar till efterföljd. Dylika handlingar, stundom af hög ålder, allmänt intresse och historisk vigt, finnas mångenstädes i landet, der man minst väntar att träffa dem; och deras uppsökande bör i första rummet vara en sockenbeskrifvares pligt, ty ingen annan kan med lika liten uppoffring af tid och möda göra det lika grundligt som han.

Da något resultat af Karolinska Elementar Läroverkets reklamation af åtskilliga dess Archivum Nericiense fordom tillhöriga, men nu uti Upsala Universitets bibliotek och Fantska samlingen förvarade handskrifna topografier öfver åtskilliga Nerikes socknar icke försports, har Föreningen uppmanat Studeranden J. Wahlfisk att för Föreningens räkning deraf taga afskrifter. Under det nu förflutna året hafva sadane äfven lemnats af de

1770—73 upprättade beskrifningar öfver Bodarne, Har-
demo, Mosjö med Täby, Qvisbro, Skagershult och
Snaflunda socknar. Dessa, hvilka mest sysselsätta sig
med uppräknande af församlingarnes herdar och inom
socknen födde s. k. lärde män (d. v. s. sådane som id-
kat studier), innehålla dock understundom viktiga an-
tiqvariska upplysningar. Beskrifningen öfver Bodarne,
hvars författare, Abraham Samzelius, är den, från
hvilken uppmaningen till Nerikes presterskap att be-
skrifva deras församlingar utgatt, meddelar atskilliga
upplysningar om S:t Antonii-brödernas kloster vid Ra-
mundaboda, hvilka torde förtjena att här återgifvas
såsom en god grund för kommande forskare, hvilka till
äfventyrs vilja fullständigare behandla detta ämne. På
Boda eller Tivägsboda har i forna tider bott en förmö-
gen man Raimund eller Ramund, hvilken här egt vid-
sträckta egor. Denne, som af poetiska antiqvarier än
gjorts till jätte, än förblandats med den Isländska sagans
Hromundr Grips son, skall hafva varit en för sin tid
from man, som gerna velat blifva delaktig af helgonens
salighet, och derföre upplätit sin gard Boda at eremi-
ter, hvilka redan förut nedsatt sig vid Lassana. Det
nya klostret kallades, till Ramunds minne, Ramundaboda;
men tiden för dess byggnad kan icke med någon säker-
het uppgifvas; dock gifver Rimkrönikans skildring af
Konung Waldemars vistelse härstädes vid midsommar-
tiden år 1275 anledning antaga, att katolske andelige
redan då varit här bosatte.*) Nagra fullt säkra un-
derrättelser om klostret eller munkstugan på Tiveden
eger man icke förr än med början af det 16:de seklet;
men från denna tid äro tvenne permebref af Samzelius
anfönda, som bestyrka dess tillvaro. Det ena af dessa,

*) Somma hörde messa ok somma sato,
Somma gingo, ok somma ato;
Drottningen leckte skafftavel.

gifvet i Hindersmessen uti Örebro år 1500, är ett köpebref på Solberga hemman uti Edsbergs socken, som Herr Hans Clementis, Prior och föreståndare i S:t. Antonii kloster och gård på Tiveden, för klostrets räkning inköpt; och i kraft af det andra, som är utfärdadt S:t Stephani dag år 1519, öfverlåter Priorn i samma kloster och gard Herr Jacobus Jönsson till Biskop Hans Brask i Linköping eganderätten till en klostrets gard i Arboga. Såsom ett bevis på klostrets rikedom anföres, att då munkarne, hvilka aldrig synas hafva varit manga till antalet, år 1529 utdrefvos, togs af Konung Gustaf bland andra klenodier ett monstrans af fint silfver, som vägt 279 lod. Klosterbyggnaderna hafva varit af trä, och ända till år 1688 bibehölls den s. k. Munkstugan, hvars grundmurar och källare äro aftecknade och beskrifne uti Herr Hofbergs denna berättelse atföljande sockenförteckningar, sasom herberge för de kungliga eller i Konungens ärender stadda resande på deras färder öfver den stora skogen. Från denna tid omvexla äfven benämningarne Munkstugan och Kungsgården. Man finner äfven att gudstjenst nagra ganger om året blifvit hållen uti Munkstugans stora sal, merändels af Pastor uti Hofva, som synes hafva fatt Tivedsboarnes själavård sig alagd, att döma af följande bref:*)

Ährliche och beskedelige Dammemän, som bygga och bo på Tiwäghen och haffua Edher Gudztjänst på Boderna. Jagh önskar Edher Gudz nadh och alt godt och giffuer Edher härmedh til kiänna, at then tidh jagh för nagre förledue årh var uthj Edher församblingh til predikan förnam jagh at ther var een kalk, som icke var tjänligh at utskiffa Herrans nattwardh uthur; therföre haffuer jagh uthj een godh meningh til Gudz ähra och Edhar församblingh til godho

*) Då brevet är afskrift af afskrift, så kan Föreningen ej svara för att originalets stafning är bibehållen.

latit giöra En amman, som jagh Edher medh Edher Kyre-
kioherde Wällärdhe Hr Anders i Hoffva tilsändher then
jagh för:da Edhar församblingh giffua och förähra vil,
och bedher gerna at I then til godho uptaga wille och
til thet bruk komma lathe, som han ärnad ähr och se-
dan haffua i godh förwahrigh at han therifrån icke
röffnuad eller roffad warder. Befallandhes Eder godhe
män här medh Gudh allzmächtigh. Datum Berg den 26
September 1626.

Linder Stake.

Äfven i beskrifningen öfver Mosjö och Täby sock-
nar af Karl Wikander finnes atskilligt af interesse. Så-
lunda berättar han, att vid omläggning af golfvet i
Mosas kyrka, hvars höga ålder är obestriddig — äfven
om den icke, sasom sägnen vill veta, blifvit byggd före
syndaflo den — under bänkarne funnits flera hällar med
inhuggna kors, och då dessa för golfvets planering upp-
lyftats, har man i mullen derunder funnit flera smärre
kors af furu, hvilka lemmats orörda. Dessa hafva san-
nolikt varit sådane, som satts i händerna på liken eller
ock blott lagts på bröstet och således af samma slag, som
de märkelige på Grönland funna, hvilka förvaras i Kö-
penhamn. På kyrkogården omnämner han en i sydöstra
hörnet befintlig »rund sten af konisk figur nästan $1\frac{1}{2}$ alm
högh och så när af en alns diameter med foten stående
lös på jorden», hvilken han — och troligen med allt
skäl — anser vara en gammal grafsten. Af minnesmär-
ken utom kyrkan och kyrkogården beskrifver han en
stensättning vid Mosas by på vestra sidan om stora
landsvägen, af hvilken då ännu 21 hällar, ehuru till
största delen kullfallne, voro i behall. Af Wikanders
beskrifning, jemförd med Pastors-Embetsberättelse
till Antiquitets-Kollegiet af år 1660*) synes Mosas kyrko-

*) Pastor i Mosjö, hvilken ej utsatt sitt namn under uppgiften, be-
rättar härom följande: Ett litet stycke ifrån Mosjö kyrkia norr och vester

backe varit särdeles rik på fornlemningar, som dock numera nästan sparlöst försvunnit. Ett annat minnesmärke, som af honom omnämnes, den s. k. Kullkyrkan på Hulinge backe, har deremot ännu icke humit att alldeles tillintetgöras, ehuru grusgräfvare i arhundraden derpå använt all flit. Denna forntidslemning är en aflångt fyrkantig byggnad af sten i fast kalkbruk, hvars grundmurar af Wikander uppmättes till 31 almars längd på 20 almars bredd. Vid byggnaden, som af allmogen pastas hafva varit ett kloster, hafva grushentare ofta uppgräft menniskoben och hufvudskallar, hvaribland — enligt af Wikander anfördt skriftligt vitnesintyg af Nils Pehrsson i Hulinge, gifvet den 7 Oktober 1766 — en, hvarå håret ännu var bibehållet och öfver allt fast sittande. Med anledning af dessa uppgifter anmodade Föreningen Landstingsmannen Pehr Nilsson i Raby, att såsom närmaste gramme till Hulinge undersöka detta minnesmärke; och efter besök på stället och samtal med äldre personer i trakten har han meddelat Föreningen följande upplysningar. Af grundmurarne voro endast ena långsidan oförminskad, men både i öster och vester voro gaffarnes murar stympade af grushentare, och hade stenen blifvit bortförd och använd till flera byggnader och källarehvalf i närheten, hvaribland särskildt nämndes kyrkoherdebostället, hvars hela grund

samt ock öster om stora landvägen, som kommer ifrån Göteborg och löper fram utmedh Mosiö kyrkia, äre många jordkullar och något tätt, somblige af them äre wijdhare och högre och somblige icke så widhe och höge, och thetta ä bådhe sijdhor om vägen, sträcker sig wälligt stycke norrut intill nästa by, hvilken Mosiööåls kallas och alt medh sådana angifna kullar eller skantzbackar, doch ähre flere på westra sijdhan om vägen, och synas the på thema sijdhan framemot tridingen af byen och i then ändan the wända igen äre öfver tiugu stenar uprätt satte, somblige större och högre, och somblige mindre och lägre uthan någon skriff på them, och säges at folk i gamla tijdher, skulle hafna öfvat sin gudztienst widh them. Elliest äre några stenar uprätt ställte ther thessa jordkullarna begynna westan til, doch finnes ingen bokstaf eller ritning på them.

vore lagd af sten från Kullkyrkobacken. År 1837 hade Lars Pehrsson i Hulinge vid grushemtning påträffat en täljstenskista, hvaruti funnits benrangel efter tvenne personer och hade benen varit särdeles hvita. Kistan sönderbröts och hållarne fördes till Hulinge, der de ännu ligga till gängstig på garden. En gammal gumma från samma hemman berättade, att da hon år 1797 valade faren på Hulingebacken, hade hon i kanten af grundmuren sett en träkista framskynta, och då hon fattat tag uti densamma, hade ett bräde lossnat och hon i kistan upptäckt ett benrangel inbäddadt i hö. Af dessa upplysningar synes, att byggnaden varit ett kapell eller en kyrka utan torn, hvilka ännu i dag kallas kullkyrkor, och da Täby kyrka ligger helt nära, torde man kunna antaga, att kapellet på Hulingebacken varit denna bygds första kyrka. Hvad uppgiften att här varit ett kloster angår, så behöfver dera ej fästas något afseende, da nästan alla gamla medeltidsbyggnader, hvarefter man funnit spar, gerna utgifvas för kloster, äfven då omgifningarne och alla andra förhållanden tydligen visa att byggnadens ändamål varit ett helt annat. Medeltidens kloster försvunno i allmänhet icke så sparlöst, att icke gamla bref och handlingar om dem hafva något att förkunna.

Öfrige nu lemnade sockenbeskrifningar ur det gamla Nerikes-Archivet äro — med undantag af Pastors-Adjunkten Bellanders öfver Qvisbro, hvilket för den tiden är ett temmeligen godt arbete — föga annat än herdaminnen.

Da Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien till upprättande af antiqvariska sockenbeskrifningar äfven under det nu förflutna året lemnat ett anslag af 300 Rdr, så har Föreningen fortfarande varit i tillfälle att understödja detta för en grundligare undersökning af landets fornlemningar högst vigtiga för-

arbete. Öfver Hidinge, Wintrosa, Tysslinge, Täby, Wiby och Bodarne socknar hafva beskrifningar, atföljda af 32 pennritningar, lemnats af Herr H. Hofberg; och da dessa här följa sasom bilagor (Litt. A), torde all redogörelse för deras innehåll vara öfverflödig, helst de i alla afseenden äro värdiga efterföljare till de under förlidet år lemnade. Föreningen får därför äfven för dessa anhålla om plats i Akademiens Tidskrift, såvidt utrymmet det medgifver. Studeranden Wahlfisk har beskrifvit fornlemningarne i Askers socken, och följer äfven denna hans uppsats här sasom bilaga (Litt. B). Såväl skriften i sin helhet, som de densamma atföljande teckningar af fornlemningarne vid Hammar och Odensbacken, vitna om en under fortsatta forskningar vunnen större färdighet i ämnets behandling. Såsom den summariska kassa-redogörelsen visar, hafva till dessa Herrar af Akademiens anslag utbetalts tillsammans 275 Rdr Rmt, och återstoden jemte behållningen från förlidet år reserverats till nästkommande ars utgifter i och för samma ändamål samt för aftecknandet af märkeligare konst- och fornlemningar.

Utom ofvannämnda fullständiga sockenförteckningar har Föreningen från flera håll fått emottaga smärre bidrag till belysande af Nerikes fornlemningar. Föreningens v. Ordförande Herr Friherre Hugo Hamilton har lemnat en konstnärligt utförd afteckning af jättestenens vid Glottra, som af några säges vara rest öfver Konung Braut Anunds, af andra öfver jätten Svenders graf. Hvilketdera af dessa påståenden kan ega giltigaste anspråk på trovärdighet må lemmas osagdt, och får Föreningen i detta fall hänvisa till de sägner, som af t. f. Antiquitets-Intendenten detta år till Kongl. Akademien ingifvits. Hvad stenens dimensioner åter angår, så är dess höjd ofvan jord 11 fot på 2 fots bredd vid spetsen samt 3,7 fot vid jordytan; och för att gifva äfven

den flygtige betraktaren en ungefärlig föreställning om stenens storlek har Herr Friherren på sin teckning framställt en till sitt skogshygge vandrande arbetare, som, stående jemnsides med stenen, med en blick, uttryckande på en gång vördnad och förundran, betraktar detta vackra förminne. — Brukspatronen H. Atterling har insänt redogörelse för nyupptäckta fornlemningar i Fellingsbro samt för några äldre uti Näsby och Lillkyrka socknar. Då de förstnämnda saknas uti Herr Wahlfisks beskrifning, följer här en afskrift af Herr Atterlings meddelande (Litt. C), till sockneförteckningens kompletterande. Hvad de andra beträffar, så har Föreningen ej ansett deras afskrifvande af nöden, då man bör kunna hoppas att snart få emottaga fullständiga beskrifningar öfver dessa socknars fornlemningar. Äfven den på sägner och fornlemningar rika Hammars socken har under det förlidna året vunnit närmare belysning genom en af Studeranden Th. Giöbel lemnad uppsats, hvilken tvifvelsutan skall betydligt underlätta de forskningar Herr Hofberg redan detta år börjat och för hvars resultat nästa årsberättelse torde kunna lemna närmare redogörelse.

Till skyddande af yttre fornlemningar, hvilka af odlingslust, byggnadsifver eller brist på väglagningsämne hotats med förstöring, har Föreningen hos Kongl. Maj:ts Befallningshafvande sökt och erhållit ett vite af 30 Rdr Rmt för averkan a Thorshögen vid Skyberga, Tillerbacken vid Berga, domareringen på Brändasen och stensättningarne vid Stora Åhlberg, alla belägna uti Hardemo socken, äfvensom för ättechögarne på Hvilsta ör i Hackvad. Till skydd af fornlemningarne på Thorshammaren i Stora Mellösa socken, hvilka i följd af laga skifte uti Röhammars by, på hvars egor de befinnas, möjligen kunna sväfvä i fara, har Föreningen tills vidare inskränkt sig till varningar, och hoppas att

andra atgärder ej skola behöfvas, då i dessa trakter folkets kärlek till dess gamla minnen åter vaknat. Likaså har Föreningen uppmanat Landstingsmannen Pehr Nilsson i Råby att tillse det de qvarvarande grundmurarne efter Kullkyrkan på Hulinge backe icke vid grushemting vidare skadas, intill dess en noggrann undersökning af stället visat huruvida grustägt derstädes kan med sjelfva minnesmärkets bibehållande förenas. Rörande de på Logsjö skog i Edsbergs socken befintliga fornlemningar (se bil. B. till föregående årsberättelse) har Föreningen uppmanat jordegaren Ryttnästaren Herr Åke Holst på Trystorp att vidtaga de i och för platsens ordnande af Herr Hofberg föreslagna atgärder. Likaledes har skrifvelse aflatits till Possessionaten Herr B. Watter om återställande af de på hans egendom Bärsta i Hackvads socken befintliga, men mer eller mindre skadade stensättningar (se berättelsen för år 1864 bil. B); och hafva båda dessa Herrar lofvat gå Föreningens önskingar till mötes samt ställa arbetare till Hr Hofbergs disposition. Under det förflutna året hafva väl inga atgärder försports; men Föreningen är fullt förvissad att så snart tid och omständigheter det medgifva, de gifna löftena skola infrias. Genom Herr Hofberg har Föreningen sökt öppna underhandlingar med Hemmansägaren Pehr Erik Pehrsson i Knista by af Knista socken om undanröjandet af småskog och buskar, som bortskymma och hindra uppmätningen af de talrika fornlemningar, som finnas å hans hagmark (se ber. f. 1864 Bil. B); men ehuru jordegaren icke funnits härför alldeles obenägen, har han dock ej ännu kunnat förnuas att närmare bestämma sina vilkor.

Da de gamla skolbänkarne uti Örebro kyrkas chor undanröjdes år 1863, befunnos under dem trenne grafmonument, öfver Grefve Moritz Leyonhufvud till Raseborg och Käggholm, Riksradet Lubert Käwer till

Barkesäter, Ökna och Näs, samt Ståthallaren Jost Kurlsell till Sjösa och Riseberga, hvilkas tillvaro, i följd af öfverbyggnaderna, helt och hallet fallit i glömska. Kyrkorådet, som fann deras bibehållande i choret alldeles oförenligt med det församlingarnes beslut, hvars verkställande det fått sig uppdraget, lät, enär några descenderer af bemålde tre herrar icke voro kände, med nödig försigtighet nedtaga dem. Denna åtgärd har under förlidet ar varit föremål för öfverläggningar och förslager inom Föreningen samt underhandlingar med kyrkostyrelsen, hvarför Föreningen anser en redogörelse för hvad på denna väg genom ömsesidigt tillmötesgående vunnits vara fullt pakallad, helst Örebro kyrkosamhälle derigenom befrias från de beskyllningar för vanvård af fädrens minnen, hvilka beskyllningar af ett brinnande nit äfven utsträckts till denna Förening. Att monumenternas borttagande skulle afsett något med gällande lag och skyldig vördnad för fosterlandets minnen sa oförenligt, som deras förvisande ur kyrkan, anser Föreningen så mycket mindre vara möjligt, som de ega äfven ett stort artistiskt värde. Fragan rörde således endast att åt dem inom kyrkan finna annan lämplig plats än sjelfva högchoret; och under förutsättning att den nu uppgjorda planen i sin helhet fullföljes är en sådan verkligen funnen, och fragan löst på ett för Örebro samhälle hedrande sätt. Denna plan, hufvudsakligast uppgjord af kyrkans förtjenstfulle architekt Herr Adolf Kjellström, sammanhänger dock sa nära med den för kyrkans restauration, att redogörelsen maste till en del omfatta äfven denna. Vid kyrkans norra tvärskepp finnes en tillbyggnad, kallad Långbro-kyrkan, som i sitt närvarande skick är ful och vanprydande. Förslag att nedrifva densamma har äfven varit a bane, men öfvergifvits, enär deraf skulle följa nödvändigheten att äfven borttaga den likaledes utbyggda sakristian, hvilken, en-

sam kvarstående och beröfvad det stöd, som tvärskeppets förlängning lemnar, skulle, så att säga, sakna laga försvar. Denna omständighet, i förening med nödvändigheten att bereda tjenlig plats för ofvannämnda grafvårdar, väckte tanken på Långbro-kyrkans förändring till ett gemensamt grafchor eller kyrkligt museum — i fall man föredrager denna benämning, — dit ej blott de tre större grafvårdarne, utan äfven mindre epitafier och i gångarne nedlagde märkeligare grafhällar skulle förflyttas. Tillbyggnadens bibehållande fick dock icke utestänga möjligheten af tvärskeppets belysning förmedelst ett a dess gafvel anbragdt rundfönster, hvarföre murarnes höjd maste förminsкас, det nuvarande snedtaket utbytas emot lämpligare betäckning, samt såväl takhvalvet som golfplanet nedsänkas. Grafchoret skulle sedan med ett i hvalföppningen emot kyrkan anbragdt, med grindar försedt gallerverk afstängas och en trappa från tvärskeppets gang föra ned till kappellets lägre golfplan. I öfverensstämmelse med detta förslag hafva under det nu förflutna året, sedan Långbro-kyrkans golf försänkts ungefärligen 3 fot, de tre större monumenterna här blifvit uppsatta och atskilliga epitafier a väggarna upphängda. Under nästkommande år, då värmeledning skall anbringas i kyrkan, skola äfven märkeligare grafstenar hitflyttas och dels nedläggas i golfvet, dels infästas i väggarne, samt den för kommunikationen med kyrkan nödvändiga trappan byggas. Öfriga arbeten komma väl endast smäningsom och i den mån de sammanhånga med sjelfva kyrkans restauration att fullbordas; men så länge den närvarande kyrkostyrelsen och dess synnerligt nitiske architekt leda dessa arbeten, kan man vara förvissad att någon vandalisм icke skall förekomma uti Örebro kyrka, likasom det ej heller rimligtvis kan antagas, att ett samhälle med så utvecklad allmänanda någonsin skall sakna den fosterlandskänsla, som,

der den finnes, oafvisligt fordrar vördnad för landets minnen, äfven da man ej sjelf förmar att för sig fullt utreda deras betydelse.

I berättelsen för ar 1864 omnämndes att Föreningen latit uppgöra ritning till återställande af det gamla, dyrbara och af Charles de Mornay sannolikt skänkta fönstret i Sköllersta kyrkas chor. Denna ritning är nu af församlingen antagen, kontrakt om stenhuggeriarbetet till den nya infattningen uppgjort med Herrar Adlers & Ci, hvilka gjort sig så fördelaktigt kända genom de nya kyrkofönstren i Örebro, och kommer arbetet att utföras nästa sommar under Herr Adolf Kjellströms ledning.

Af inom länet gjorda fynd äro följande under det nu förflutna året hos Föreningen anmälda och förtjenta att här omnämnas. Främst det vackra, rikt förgyllda, till formen mindre vanliga dubbelbladiga spänne, som anträffats i ett stenrör vid Gillberga uti Svennevads socken, och genom Öfversten m. m. Grefve Anckarsvärd redan blifvit till Kongl. Museum inlemnadt. Dernäst är fyndet af lemningar efter gammalt osmundssmide vid Egeby i Stora Mellösa socken anmärkningsvärdt. Detta anträffades dock för flera ar sedan vid uppodling af en stenig backe straxt vester om byn, och bestod af en mängd stycken osmundsjern, tillsammans vägande omkring 28 centner, nedlagda uti stensatta gropar, den ena rund, den andra af fyrkantig form, hvaraf vill synas att här i forna dagar varit något gammalt blästerverk för tillgodogörande af det »öreke» (myrmalm), som funnits och ännu finnes uti kärrjorden vid Hjelmarens stränder. Möjligtvis har den runda stensatta och murade gropen varit en återstod af blästerverkets s. k. »ställe», ehuru väl bade det jern man der funnit och det, som legat i den andra fyrkantiga stenkistan, utgjordes af mindre stycken, synbarligen utklufna ur smältorna för försäljning

eller vidare bearbetning*). Att handsmide äfven härstädes idkats vid samma tid bekräftas af ett annat der anträffadt fynd af en mängd förrostade svärdsklingor, hvaraf en del voro afbrutna, en del ej ens färdigsmidda, spjut och pilspetsar, yxor och annan redskap. Detta sednare fynd tillvaratogs af Fanjunkaren Salén i Egeby, men förkom vid den brand, som för tre år sedan öfvergick hans boställe. Af det något senare funna osmundsjernet är ännu mycket i behall hos Hemmansegaren Pehr Andersson i Egeby, ehuru största delen försalts till Brevens bruk sasom skrotjern, och äro stycken deraf undantagna för Kongl. Akademiens räkning. Några smärre fornsaker, nemligen tvåmme stenyxor och en yxa samt tremme pilspetsar af jern, äro af Föreningens Sekreterare inköpte och skola, såvida de ej, emot förmodan, äro för Riksmuseum behöflige, öfverlemmas till Carolinska Läroverkets Museum i Örebro.

Föreningens ekonomiska ställning, som i följd af medlemmarnes försumlighet att inbetala deras arsaftgifter ingalunda kan kallas lysande, utan tvärtom hos Styrelsen framkallat allvarliga bekymmer för Föreningens fortvaro, synes af följande kassa-redogörelse.

Inkomster.

Behallning från föregående år:

Af Akademiens anslag	75: —	
Af Föreningens egna medel	290: 17	365: 17.
Influtne arsaftgifter	75: —	
6 procents ränta å behallningen ...	21: 36	96: 36:
K. Vitterhets Hist. och Ant. Akademiens anslag	300: —	
	<u>Summa Rmt Rdr</u>	<u>761: 53.</u>

*) Om Osmundssmidet kan läsas Geschwornern Lars Schulzes till Kongl. Bergs-Collegium år 1732 ingifna redogörelse för blästerverken i Dalarne, intagen uti Jernkontorets Annaler för år 1845, hvarest man finner de bästa upplysningar om denna numera alldeles utdöda näringsgren.

Utgifter.

Anordnad af Akademiens medel:

Till Herr H. Hofberg	250: —	
» Herr J. Wahlfisk	25: —	275: —
För afskrift af handlingar, inköp af böcker m. m.	57: 50.	
Porto och annonskostnader	8: 56.	
Diverse utgifter	9: 14.	
Behållning till år 1866:		
Af Akademiens anslag	100: —	
Af Föreningens egna medel	311: 33	411: 33.
	<u>Summa Rmt Rdr</u>	<u>761: 53.</u>

Örebro i Föreningen för Nerikes folkspråk och
formninen den 31 December 1865.

G. W. GUMÆLIUS.

G. Djurklou.

Äfven denna årsberättelse åtföljes af innehållsrika
bilagor:

A) Förteckning och beskrifning på de fornlemningar
och minnesmärken, som finnas i Hidinge, Vintrosa, Tyss-
linge, Täby, Viby och Bodarne socknar i Vester-Nerike,
med teckningar intagna i texten. Af Herm. Hofberg.

B) Beskrifvande förteckning öfver Askers sockens
fornlemningar, med 2 plancher. Af J. Wahlfisk.

C) Nyupptäckte formninen i Fellingsbro. Tillägg
till Herr Johan Wahlfisks beskrifning. Af H. Atterling.

I afseende på dessa bilagor återopas hvad som vid
slutet af årsberättelsen för år 1864 blifvit anfördt.

Utdrag af Antiquitets-Intendenten P. A. Säves afgifna berättelse för år 1862.

För att börja årets antiqvariska forskningsresa, begaf jag mig den 15 Maj från Visby till Stockholm, att der, dels genom afskrifter och nödiga afteckningar ur K. Akademiens samlingar, dels genom inhemtande af enskildes uppgifter ytterligare förbereda mig till de forskningar, som under året skulle fortsättas i Östergötland. För samma ändamål besöktes Upsala och det Akademiska biblioteket samt der varande Lärare.

Under detta års resor och forskningar har jag hufvudsakligen följt samma arbetssätt och plan, som under föregående året, eller att, — då det ingalunda är möjligt att uppmärksamma allt, — hastigare öfverfara en ort, men att dervid ej förbise något af vigt, samla under rättelser i alla riktningar och om alla slags forn-föremål, meddela allehanda upplysningar i saken, besöka och samtala med personer af alla stånd och aldrar, alltid och i främsta rummet menigheternas förmän, ortens tjänstemän m. fl., samt ändteligen att försöka väcka och lifva allmänhetens hog för våra fornlemningars upptäckande och bevarande, och slutligen att, då någon vigtigare fornsak var funnen, derom genast underrätta Riksantiquarien, i fall dess särskilda vård vore nödig eller inköp kunde anses önskeligt.

Hvad nytta jag för våra fornlemningars bevarande och den allmänna hogens lifvande därför med mina

sträfvanden mäktat uträtta, det behagar K. Akademien af följande berättelse bedöma med öfverseende och under upplyst öfvervägande af svårigheterna dervid. Jag tror mig böra nämna, att, liksom under förra året, nu i ännu högre grad den svåra väderleken, med regn och köld nästan hela tiden, icke blott oftast gjorde resans mödor rätt tunga, men stundom också märkligen hindrade mig under mina forskningar, hvilka vanligen måste anställas under bar himmel. Deremot var det ganska angenämt, att ej blott nästan öfverallt enskildt erfara vederbörandes och allmänhetens stora välvilja, men i synnerhet den lifliga hog och uppmärksamhet, hvarmed hvarje forskning i det fordua följdes af menige man, hvilken, såsom min erfarenhet städse varit, alltid och allestädes otvifvelaktigt ådagalägger största kärlek för våra fornminnen samt en omissskännelig benägenhet att upptäcka och bevara dem samt att vinna närmare upplysningar om desamma, ett allmänneligen historiskt sinne, som genom en mera folkländsk uppfostran i landets skolor samt genom småníngom bildade smärre forn-samlingar i landsorterna snart skulle bära de skönaste frugter för fäderneslandet i alla afseenden. Derigenom skulle ock allt rikare tillflöden af allehanda historiskt-etnografiska uppgifter komma Akademien till godo, samt alltflera dyrbara fornskatter upptäckas och inlemnas till Statens offentliga samlingar, hvilka redan genom Riksantikvariens sträfsamma och lyckade bemödanden på några år från nästan intet blifvit både så märklígt förstörade och så väl ordnade, till den Svenska allmänhetens nöje och undervisning, till utlándingens beundran samt till vetenskapens tjenst. Med den förstörelse af vara fornlemningar, som ännu pagar, är det enda räddningen, att indraga allt till samlingarne, rikets eller landskapernas.

Östergötland.

Sedan jag med Juni månads början inträffat i Östergötland, för att i dess östra delar fortsätta de antiqvariska forskningarne, sammanträffade jag redan under resan till Linköping med Landshöfdingen Friherre G. af Ugglas, och samtalade med honom om ortens fornväsende, förstörelsen af våra minnesmärken, landtjenstemännens och folkskolans medverkan till deras bevarande m. m. Vidare besöktes Biskopen Hr Dr Bring och samtalades om närmare historisk undervisning i folkskolorna, om »Sällskapet för forntida minnen och historien» bland skolungdomen i Linköping, och om förstörelsen i synnerhet af den kyrkliga arkitekturen samt kyrkornas konsthistoriska inmandöme, om Kontraktsprestarnes uppsigt öfver kyrkoreparationer m. m., då Hr Biskopen behagade lofva att göra en lämplig framställning om saken till presterskapet under snart blifvande prestmöte. För fornforskningens befrämjande och minnesmärkenas bevarande samtalades äfven med Domprosten Dr Laurenius, Bibliothekarien Wiede, Studerandena Hagson och Liljeson. Af Bokhandlaren Sahlström erhöles genom dess biträde Hr Pettersson bestämdt löfte, att en å Sahlströms egendom Gillberga i Haga socken befintlig runsten snart skall blifva rest.

Efter dessa förberedelser börjades den egentliga forskningen.

Wardsberga.

Kyrkan, i senare tid ombyggd till korskyrka, har nu intet kvar af sin fordna pryddighet af rundt stenhus, åttkantigt torn, pelare m. m. Dock antyder hennes plan (*) att så har varit ¹⁾. Se Brunius, Konstanteck-

¹⁾ Tecknet (*) antyder att ritning finnes i originalberättelsens text intagen.

ningar, sid. 247. Två stenar, föreställande den ena en riddare (*) den andra en qvinna med rika hårlockar, 2 alnar 5 tum höga, 6 $\frac{1}{2}$ tum breda öfver bröstet, der de framspringa 5 $\frac{1}{2}$ tum, begge i ansigtena skadade, till formen liknande spis-sidostenar, äro fästade i muren i vapenhuset, 1 aln 10 tum öfver golfvet, på hvar sin sida om vestra dörren. — Altarskåp, (*) 3 aln. 18 tum bredt, 9 $\frac{1}{2}$ tum djupt, förgyldt och blått, troligen nyare arbete, med Jungfru Maria och helgonfigurer under breda spetsbågar. Dörrarne (*) hafva blifvit löstagna och med hvarandra hopfogade, satta högt upp på väggen i norra korsarmen. På dörrarnes utsidor finnas måhända de stridsskilderier, som omtalas i Sjöborgs Saml. 1, sid. 47.

En Runsten finns och är riktigt läst i Liljegrens Runurk. n. 1129. — Två stycken af runstenar, i vapenhuset, hafva tydliga runslingor, men utan runor, af hvilka dock några drag synas på den mindre stenen, som är 21 tum lång och 18 tum bred.

Askaby.

Kyrkan, som fordom varit en så märkelig klosterkyrka (Brunius, Konstanteckn. sid. 251) är ännu, oakadt all förstörelse och ombyggnader, skön i sitt inre, men helt kalkstruken och saknar torn. Kyrkans östra del, eller choret, har skönaste hvalf, fönster och bågar; dess vestra del, visserligen också pryddig, fast uppfylld af ett magasin samt orgelverket. — Å kyrkans södra sida nära takfoten är en gesims af detta utseende.

Å »våkkenhusets» vestra sida, nära takfoten, är en gesims af annan form.

Golfsten (*) i choret, söder om altaret, en aln i fyrkant med bågiga sidor och hörn med en 2 tum bred och $\frac{1}{2}$ tum upphöjd kant. — Grafsten, (*) 1 aln 10 tum lång och 1 aln 4 tum bred, afslagen på ena ändan, med en sköld, innehållande en sparre. Af inskriften återstår blott: ANO : DNI : TUSLÆND . . . : T : H : A : S . . . — Crucifix, gammalt, daligt, hänger på norra väggen. — Remsa (af ett altarkläde?) (*), 3 aln. 16 tum lång, 8 tum bred, silfver- och guldstickad samt med silke sömnad, men bottentyget utslitet, på blått foderlärfv. Sömnaden framställer ett Kristushufvud, 10 bokstäfver (HJELP MARIA), och 7 sma adliga vapen. — Helgonaskâp, (*) hvartill dörrarne saknas, 3 alnar 16 tum högt, 1 aln 12 tum bredt, 19 tum djupt, måladt på väf, (Maria sittande under en baldakin med frälsarens kropp öfver knäna, ypperligt skuret arbete). Ryggbrädet är blått med röda kanter och gloria. Baldakinens framsida uppbäres af jerntenar. Har nyligen blifvit intaget från kyrkoboden. — Gamla Altartaflan samt 30 bilder, som skulle finnas bakom orgelverket, saknas. — Munkin-skriften under hvalfvet (Widegren, Beskrifning öfver Östergötland, 1: 2 sid. 569) är försvunnen. — Nattvardskalken har på foten: **oretur**¹⁾ under den korsfästes bild. På andra sidan å foten är en sköld, innehållande en båt. På handtaget: **ihesus**.

¹⁾ Då Utg. år 1829 besökte Askaby, fanns ännu på kalkens fot följande fortsättning af inskriften: (Oretur) pro thordone bonde rörriksson milite qui fecit hunc calicem parari ad honorem beate birgitte. Jfr Widegren, Beskrifning öfver Östergötland 1: 569.

Under klockstapelns ses en gammal, grof gråstensmur.

Stensättning (*) vester om Juby, oval, bestående af 9 stenar, af hvilka den största är 3 alnar hög och 6 alnar i omkrets. Mellan stenarne är afståndet 6 à 7 alnar. Inom ringen en grop af omkring 2 alnars djup. — I samma skogsbacke, 5 alnar norr om stensättningen, en krets af låga kullerstenar med en diameter af omkring 14 steg.

Runsten rätt öster om kyrkan vid Askabyvadsbäcken å Lilla Greby gårde, nära norr om landsvägen mellan Stora och Lilla Greby. Lag kullfallen, men restes på stället. Dess höjd är omkring 3 alnar, bredden upptill 1 aln 17 tum och tjockleken 12 tum. Runorna, fördelade på 6 rader, voro så utnötta och otydliga att blott få kunde läsas.

Örtomta.

Kyrkan är gammal, byggd i korsform med stjernhvalf, utan torn.

Ett Altarkläde med silfver- och guldbroderier å röd sammet, trasigt, men konstfullt, prydt med Banerska och Wellingkska vapnen och namnen J. MARGARETHA BANER, H. MAVRITZ WELLINGK 1692. — En Chorkåpa med en 13 tum hög Kristusbild samt Banerska vapnet. — Ljuskröna (*) af malm, 1 aln 12 tum hög, 1 aln 6 tum bred; inuti står en Maria med barnet, 12 tum hög, af snidadt trä, förgylld och malad. — Oblatask (*) af silfver med Christian Ållongrens till Skrafstad namn och vapen samt årtalet 1684. — Jungfru Maria med barnet, liggande i hennes knä, skönt arbete i vacker konststil, af alabaster, 22 tum hög. Hufvudena äro afslagna, men finnas ännu kvar; barnets högra fot fattas. — Ett Dopfat af silfver, 11 tum i tvärmått, med Christi

dop i botten, i upphöjdt arbete. — Gamla Altartaflan (Christi törnekröning och Nattvarden), målade på väf i två afdelningar, hängde öfver sakristidörren.

Många ättekullar på »Hättekullebacken» vid Klefsta å ömse sidor om vägen. — De två stora bautastenarne på Klefsta gårde, i fall några minnesstenar der fordom funnits, hafva troligen blifvit inlagda i den nyligen omlagda bron derstädes. — En Domstenskräts vid Brumsås å Sandstuguakern (under Ekenäs) blef för omkring 4 år sedan sprängd, utgräfd och förstörd.

Gärdeby.

Kyrkan är modern, med trähvalf samt spetsig triumfbåge, utan torn.

Runstenen (*) vid Ösby har flyttats till Åkerby allé. Inskriften, icke fullt riktigt återgifven, Lilj. N:o 1124.

*††††† : ††††† : ††††† : ††††† : ††††† : ††††† : ††††† . . .

Östra Ryd.

I kyrkan ett Christusansigte, maladt i olja på duk med följande skadade underskrift: **et expressio Viue illius Imagnnus Salvatoris . . . Jesu Hcristi quæ Roma ad D. Joh. Lateran an spiciatore** Begynnelsebokstäfverna äro här och der af guld. — Ett Relik-kors af messing, 14½ tum högt, 7 tum bredt öfver korsarmarne, med fem glasstenar, af hvilka den mellersta sitter i det rörliga locket på korsets midt, med gangjernet i öfra kanten. På baksidan den korsfäste med lejonet, oxen, örnen och ängeln på korsarmarnes ändar. — En monstraus (Viatium) (*) af messing, 13½ tum högt, med 6 blå stenar

på den smala nedra delen af foten. — Ett Rökelsekar (*) af messing, $7\frac{1}{2}$ tum högt med fyra hängtenar; på locket evangelisternas sinnebilder och på foten en människofigur, som tyckes halla i handen en vas, korg eller kanske ett rökelsekar¹⁾. — Gamla Altartaflan (Christi uppståndelse) sitter på södra väggen. — En tafla af trä: en qvinna med svärd i högra och vågskål i venstra handen. — Ett s. k. »Jätteben», (*) hvilket Professor Lilljeborg upplyst vara ryggkota af en hval. I äldre tid användes detta uti åtskilliga underkurer för människor och boskap.

Fatburen (*) på Björkvik, byggd af furu kärntimmer, ligger ungefär 20 alnar öfver sjön Häfvern och vid pass 70 alnar derifrån. Öfre våningen är invändigt 14 alnar 18 tum lång, 12 alnar 22 tum bred och 6 alnar hög. Den på husets alla fyra sidor utskjutande, 3 alnar 2 tum breda svalgången hvilar på bjelkar; den upplyses genom nio gluggar. Taket är spånlagdt och svart, det öfriga timret tjäradt, mörkt brunrött. Fatburen säges vara 300 år gammal liksom den större kalkrappade hufvudbyggnaden på gården.

Björkvik, fordom ett Gera-gods, tillhör nu Friherre Adelsvärd på Adelsnäs. En af gårdens gamla egare en Anders Ralamb, om hvilken många sägner finnas på orten, hade troget följt Carl XII och varit med vid Pultava samt i kalabaliken. Efter honom förvaras i fatburen en dyrbar samling af kläder och vapen, såsom en huggvärja, 2 alnar lång, två värjgehång af läder, en ljusblå fältkappa, 13 alnar vid i nedra kanten, två par ryttarstöflar tvärskurna, med sporrar, sadel med stigbyglar och ljusblatt skabrak med tre hvita kronor, axelgehång af elghud, $\frac{3}{8}$ tum tjockt, gul valltrapp, patronkök (för 12 patroner), tre stångbetsel, ett bridonbetsel,

¹⁾ Dessa tre sistnämnda hafva år 1865 blifvit af Östra Ryds sockne män såsom gifva öfverlåtna till Statens Historiska Museum.

ett par stigbyglar med grof jernkedja i stället för remmar, fältflaskfodral af läder med lock, hattfodral af läder, en grinna, ryttarebyxor af läder o. s. v. Dessutom en stor mängd andra gamla kläder, skjortor, tiggarepaltor, dem Hr Anders begagnat under sin fångenskap och flykt, ett jernbeslaget penningsskrin samt mycket seldon. På vinden finnes derjemte åtskilliga ornamenter, väl skurna i trä, löfverk, vapen, väggskärmar, tapeter i blatt och guld med rosor m. m. På annat ställe förvaras en ofantlig högtidsvagn från 1666, 7 alnar lång.

På Syttorp finnas flera gamla byggnader (*), en del med ornerade fönsterkarmar.

Inspektor C. A. Lіндеblad på Björkvik skänkte till Statens Historiska Museum en gammal på gården funnen hästsko med två ringar vid ishakarne.

Vestra Husby.

Kyrkan är modern. — Ett Crucifix af messing, sjelfva bilden 7 tum hög och armbreddden 6 tum, fästad på ett träkors, som sitter på en trätaffa, prydd med 6 serafhufvuden (*), $3\frac{5}{8}$ tum höga, har bevarats genom Klockaren och Organisten P. J. Björlings försorg. — Tva ljusstakar (*) af messing, $17\frac{1}{2}$ tum höga, med vridna pipor och pressadt blomverk, dels genombrutet, dels upphöjdt, på fötterna. — Ett simpelt Rökelsekar, blott med fem hål. — Flera chorkapor, af hvilka en gammal, med utmärkt broderi; en trasig med Christus på korset och helgon broderade med silke på figureradt svart sammet. — Ett Antependium af rödt sammet med två greffliga vapen (2 lejon och 2 hjortar i skrä) samt A och E i hjertsköldarne; broderiet i silfver och guld, nära $\frac{1}{2}$ tum högt, utmärkt genom teckning och

arbete. — Ett gammalt, dåligt Crucifix förvaras på kyrkovinden — Foreliernas grafsten, åttkantig, har af Björling upplagts på sakristi-archivet. — En liten vanlig Primklocka. — På Storklockan står: (*) MARIA MATER MSERE MEI HILP GOT VNDE MARIA HILP SANCT OLA REX. (Skiljepunkterna utgöras af cirklar, parallelogrammar, rhomber etc.; efter sista ordet är ett bomärke).

St. Drotten (Söderköping).

Kyrkan är mycket gammal med korta låga pelare och stjernhvalf. — På altarpväggen norr om altaret ett Altarskåp (*) 3 alnar 21 tum högt, 2 alnar 9 tum bredt och 6 tum djupt, med snidade figurer (i midten Tre-enigheten och på sidan apostlar). Dörrarne (*) äro uppfästade på södra sidan om altaret; de bära bilder af andra apostlar, St. Olof m. fl. — En bunden Kristus (*), målad på $\frac{1}{2}$ tum tjockt trä, 1 aln $3\frac{1}{2}$ tum hög. — En Mater Dolorosa (*), gammal målning på trä, teckningen utmärkt; 1 aln 9 tum hög och 1 aln $3\frac{1}{2}$ tum bred. — Fyra oljetaflor: Konung Gustaf II Adolf, en Påfve som håller den korsfäste, blek, i sin famn, Kristus på korset mellan Maria och Johannes, Kristus i Gethsemane, alla illa medfarna. — Gamla Altartaflan, Kristus på korset, är af yngre arbete. — Ett vackert prestporträtt med ringkrage, ett porträtt af en riddare, ett yngre prestporträtt, alla i sakristian.

I kyrkan finnes vidare en Dopfunts-skål (*) af täljsten, 1 aln 5 tum vid och 14 tum hög, slät och utan figurer. — Sidostycken af tvenne chorstolar (*), skurna i ek, 3 alnar 14 tum höga, $14\frac{1}{2}$ tum breda, 2 tum tjocka, den enas sida är utan allt snideri, den andra prydd med ett vapen och blomstersirater, förvaras på

kyrkohvalfvet. — Ett stort kors af trä, utan Kristusbild, förvaras i klockstapeln. — Två Ljusstakar (*) af malm, 19 tum höga med 22 tums armbredd; armarne och midtelornamentet äro af jern och mörkgröna. — Tva Lampetter af messing, 1 aln 9 tum höga och 16 tum breda, ornerade med upphöjda rosor och blomverk, samt å den ena en qvinnofigur, å den andra en triumfators bröstbild (*). — Uti archivet förvaras en Konung Gustaf I:s bibel (1:sta del. 1540, 2:dra del. 1541) hel, nybunden.

På Lillklockan läses: **christi * ferte: crucem: + discite: iusticiam: . . . vnum: venerabile . . . uincet: sub: cruce: vera: fides: d: c. d: g: s. g: h. s. g † anno: 1601.** — Primklockorna äro försålda till vällingsklockor, häfklockan till hundpingla.

Stadskyrkan i Söderköping.

Ett Altarskåp (*) af allraskönaste arbete, 2 alnar 19 tum högt, 2 alnar 16 tum bredt och 12½ tum djupt, med helt fristående figurer, som framspringa ända till 11 tum. Midtelpartiet föreställer Christi grafläggning. Dörrarnes insidor hafva äfven fristående mindre bilder med rika mantlar och språkband, allt med rik förgyllning på rosig guldgrund. De inre dörrarne äro 5½ tum djupa, de yttre 1¾ tum tjocka. Å inre dörrarnes utsidor äro målade: Petrus och Malchus, Christus inför öfverste presten, Christus begabbas, Christus bär sitt kors. Å yttre dörrarnes insidor: Gethsemane, hudflängningen, törnekröningen och korsfästelsen (något skadadt). Å utsidorna: Två riddare, den ene med spira, den andre med fana (röd med gult kors) och en svart drake. Smärre lister, ornament o. s. v. äro lösa, men förvaras. Står nu å sido i kyrkan. — En Dopfunt af kalk-

sten, 1 aln 22 tum bred, 16 tum djup, står i norra sidoskeppet. — En Biskop med en gosse, som har träben, framför sig, står i en nisch på norra sidan. Under den är en nygjord sockel med påskriften Laurentius. — En gammal, ståtlig Nattvardskalk med figurer och inskrifter. — En tafla i sakristian, Christi nedtagning från korset. — Ett stort Crucifix med faslig bild uti vackert draperi. — En tafla på trä, Christi uppståndelse, med vackert bildhuggeri på ramen och årtalet 1609. — En tafla på väf: himlaskaran, helvetet, Christus trampar på döden, djefvulen bortsläpas af vidunder och djeflar. På sidorna stå tyska bibelspråk på röda och svarta rutor. — Ett Crucifix, med foten 17 tum högt, med Latinsk öfverskrift. — Sexton bilder, större och mindre, på sakristivinden. — Gammal Chorkåpa, guld- och silkesömmad, med Christus och heliga figurer på korset. — En Kyrkovaktarekåpp, ett 6 alnars bamburör med liten skallra. — Grafsten midt för altaret, svåräst: ANNO MCCCXCIX . IN VIGILIA . IOHIS B SEOR . . VXOR . AD . . I . HFAMARA (?) — Grafsten i choret öfver *Carl Gera Fryherre til Byrkivich*. För öfrigt många grafstenar, fast ej gamla, samt många epitafier, familjetaflor m. m.

Skönberga.

Kyrkan ny i vestra delen, för öfrigt stjernhvalf. — I klockstapeln förvaras gamla kyrkodörren med rikt beslag, nu förstörd; ett stort Crucifix med de fyra figurprydda korstaflorna hela; två skadade dörrar af ett altarskåp och fyra stora bilder.

Fyra ättkullar i prestträdgården användas till blomsterrabatter.

Mogata.

Kyrkan är helt och hållet modern. Freskomålningarna i hvalfven voro förstörda. — Tre vackra tavlor, Christi nedtagning, en gubbe och en kvinna, med sitt diande barn. — I tornet förvaras en modern altartafla med förgylld ram samt i midten en figur i halfupphöjdt arbete med bok, solgloria och en seraf under sig. — Ett Crucifix ej daligt, men vanligt. — Bilder af evangelisterna Marcus och Johannes. — En Dopfunt (*) af kalksten med spetsbågsirater, 1 aln 10 tum vid, 1 aln 1 tum hög. — En hjälm (*) af tunn messing med röd yllen liggare längs kammen och dubbelörn på främre platen, tagen i krig af en Östgöta grenadier från en Ryss. — En Dopengel, skuren i trä, förvaras på tingshusvinden.

En Runsten ligger vid Hof på en kulle omkring 70 steg från Slätbaken midt emot Mem vid foten af en bautasten. Runstenen är 4 alnar 3 tum lång, 1 aln bredast och 22 tum tjock, bautastenen 2 alnar 8 tum hög och 1 aln 3 tum bred. Inskriften kunde ej i följd af ett piskande regn aftecknas. Den synes af Liljegren n. 1122 vara rätt läst utom att det står RICHON, HPIH och HTON. (*).

Taby.

Kyrkan är helt och hållet modern. — Fem förgyllda bilder, troligen från gamla predikstolen, samt de fyra evangelisterna med moderna drägter. — En Ljustake (*) af mahm med tre pipor, Konung Gustaf I:s bibel, 2:dra delen, nyinbunden. — Gamla Altartaflan, föreställande St. Olof, fanns icke.

I kyrkan förvarades fem pergamentsbref, nemligen ett bytesbref a prestgardens egor i Brunnsby af år 1341,

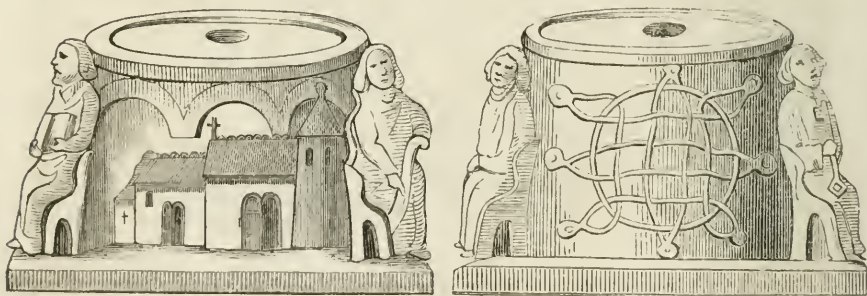
ett fastebref för Svällesta och Kuddby 1417, ett dito för Skorstad, Taby 1427, ett bref af Thorsten Skraddare 1509 samt en synerättsdom om Rappsala 1510.

På Storklockan läses: Ps. 118. A. SOLIS ORATV (ortu) VSQUE . AD OCCASUM . LAVDABILE . NOMEN . DOMINI. — MARCVS . ERICI PASTOR . IN . TÅBY . TEN . 10 . SEPT . ANNO . 1660. &c.

Talrika ättekullar i Fristads Vestergårdshage, som man börjat skada medelst gräfning. I Fristads Bredgårdshage finnas ock många grafkullar.

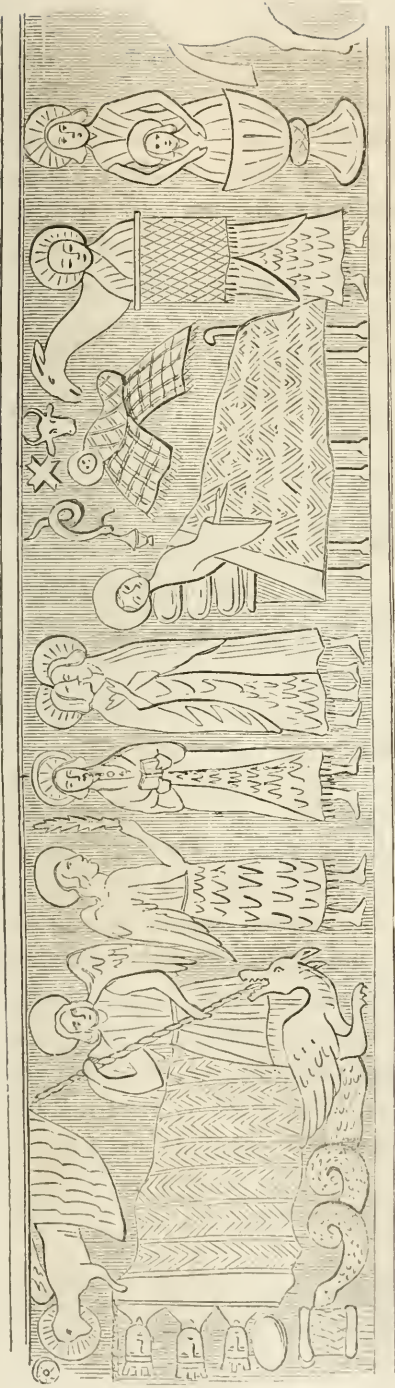
Tingstad.

Kyrkan, med gamla vackra hvalf höll på att repareras och hvitmenas. — I korset af chorets stjernhvalf

läses i tvenne hvarandra korsande rader: **Inchoat: vrbani: sic olauus tempore tecta . Anno domini pingere perfecta post festum sunt damiani mcdlxii.** I de bada radernas skärning star i en cirkel under krona ett monogram, troligen **Maria**¹⁾. Allvarliga pamimmelser gafvos om akt-samhet med inskriften. — En grafsten ligger i storgangen nedanföör altartrappan med endast fa bokstäfver (fran medeltiden) läsliga. — En annan grafsten ligger

¹⁾ Spår finnas, att inskriften varit större.

midt i storgången, 2 alnar 20 tum lång, 1 aln 14½ tum bred. Af inskriften, som ej upptager mer än 2 sidor, kan början läsas: HIC IACET BRYNIULP . . . — En rikt ornerad Dopfunt. Skålen är 1 aln 7 tum vid och 21 tum hög. Foten och skålens bilder ses å förestående figurer.

En Runsten (*) 2 alnar 9 tum lång, 1 aln 16 tum bredast och omkring 9 tum tjock, i sydöstra kyrkogårdsporten. En inskriftsrad går rundt omkring stenen, en annan vinkelrätt mot dess bas. Af den skadade skriften kan läsas . . . ᚠᚢᚱ + ᚱᚱᚱᚱ + ᚱᚠ . . . + ᚱᚱᚱ + ᚱᚱᚱᚱ + * . . . ᚱᚱᚱ ᚱᚱᚱ . . . (på midten) . . . + ᚱᚱᚱᚱ + ᚱᚱᚱᚱ (!) (*). — En annan Runsten med ormslingor i chordörrtröskeln, öfvertäckt af sidostenarne och nedtjärad, annars ej svårläst. (Liljegren 1099). — En Runsten i vestra kyrkodörren är borttagen, likaså en annan, som, efter uppgift af artisten Mandelgren, skulle finnas i gamla vapenhuset.

Styrstad.

I kyrkan en stor Dopfunt (*), 1 aln 12 tum vid; ligger i tornskrubben. — Ett Crucifix (*), 3 alnar 4 tum högt, 2 alnar 4 tum öfver armarne. — En Nattvardskalk med fot och handtag gamla, men ny skål. På patenet läses: **agnus dei qui tollis peccata mundo;** mellan orden äro tecknade Christi hufvud, händer och fötter samt i botten St. Laurentius. — Gustaf I:s bibel 2:dra delen, trasig. — En gammalnodig Brudkrona af silfver. — Storklockan af år 1607. På Lillklockan står i två rader: † Anno : md : cvii : conflata est : hec : campana : lona : stig at † iagh : . . : tigh : et : . . . : . . : tio : sista : stund : eska : tio : be : . . . : . . . : avs : grund :

Runsten, stående på kant i kyrkogårdsmuren. Uppgifves af Liljegren (N:o 1096) vara förstörd, men åter-

fans de senare aren under kyrkans reparation och gräfningsarna dervid, helt oskadad.

Dagsberg.

Kyrkan är gammal, men har ett modernt torn. Sakristian är bygd med stjernhvalf. — Gamla Altartaflan, med sidokolonner, Christi uppståndelse och en Luthersk prestfamilj (undertill). — En Dopfont(*) af täljsten, 22 tum vid, 11 tum hög. — Snidad List(*) till ett skrank eller altarskåp, 8½ tum hög, 9 alnar lång. — Kyrkovaktarestaf(*), 4 alnar lang; på öfre ändan mellan fyra träkulor en skallra af malm, 3½ tum hög. — En Hänaglås(*) sitter för sockennagasinet, men berättas förr hafva sutit för sjelfva kyrkan, der Ryssarna år 1719 förgäfves sökte öppna den.

Runsten, på södra utsidan af kyrkogårdsmuren, öster om porten. Lilj. 1094. — En amman å insidan af muren å södra sidan, vester om porten. Lilj. 1095. — En Bautasten(*) af röd gråsten, 2 alnar 15 tum hög, 1 alm 12 tum bredast, öster om kyrkan på en hög gräsbacke, full af stensättningar och rundlar.

Konungssund.

Kyrkan helt och hallet modern. — Gamla Nattvardskalken, med medeltidsinskrift, såldes för 7 å 8 ar sedan till en guldsmed i Norrköping. Den nya är helt vanlig, — Ett simpelt Rökelsekar(*) af malm. — Tre små englafigurer, bra snidade. — En Primklocka¹⁾. — Predikstolen prydligt arbetad af Anders

¹⁾ Rökelsekaret, klockan, en englafigur jemte andra äldre inventarier lemnade år 1867 af Konungssunds socknemän, på hemställan af Hr Kapten S. A. Flach, såsom gifva till Statens Historiska Museum.

Snickare. — Två ljusstakar af malm (*), 17 $\frac{1}{4}$ tum höga, 7 $\frac{1}{2}$ tum vida upptill, 8 tum nederst. — Porträtter af Luther, Melancton och Konung Gustaf II Adolf. — Två adeliga vapen, det ena Truls Palmison Rosenstråles, det andra en half sol och en half lilja. — Gamla Kyrkoboken på pergament sades vara i behåll.

Runsten i foten af södra kyrkoväggen åt öster, förfärligt öfverkalkad och rappad. (Lilj. 1103). En annan i samma kyrkfot åt vester (Lilj. 1104), der den är riktigt läst, utom det att ordet **ÞH** skall vara **ÞH**.

Furingstad.

Kyrkan är gammal med låga hvalf och djupa korsbågar (en modern träbyggnad finnes dock i norr) samt takmålingar i rödt och grått uti tre fyrdelta hvalfkupor, med 12 framställningar ur bibliska historien; men (i Prostens Boströms tid) öfverkalkade i chortaket. — Allt kyrksilfret bortstals 1820, utom Sockenbudskalken (*) och Dopskalen. Den förra och patenet sakna all inskrift. — Ett lejon af malm (*), 5 $\frac{1}{4}$ tum högt, sitter öfver en ljuskrona af malm; ett mindre lejonhufvud sitter undertill. Skolläraren och Klockaren M. Ulander hade upprättat förteckning öfver kyrkans fornsaker m. m. och lärt skolbarnen runorna. — Gamla Altartaflan saldes år 1803 på auktion. — Primklockan bortsåld af Prosten Boström till matklocka.

Runstensstycke utanför visthuströskeln i Furingstads prestgard, 2 alnar 12 tum lang, 2 alnar 7 $\frac{1}{2}$ tum bredast, mycket sliten af tramp. Af inskriften, som gått dels längs kanten dels i en rak rad inpå stenen, kan ännu läsas: . . . N : þNF : HIFHTTHT : RIFDN : þFTI Prosten Dansson lofvade att resa stenen. — Runstenarne (Lilj. 1100 och 1101) finnos ej. Runstenen (Lilj.

1102) lär vara innurad i källaren, så att runsidan ej synes. Runsten (*) vester om Stora Grönhögsvadsbron, 4 alnar 3 tum lång, 1 aln 3 tum bred, liggande i vattnet med runsidan uppåt, lutande. (Lilj. 1105). Runsten (*) öster om Stora Grönhögsvadsbron, midt emot den föregående, 5 alnar 9 1/2 tum lång, 1 aln 3 tum bred. (Lilj. 1106).

Kuddby.

Kyrkan är helt och hållet moderniserad, då, utom annat, väl äfven gamla Altartaflan, som kallades »ett konstens mästestycke», blifvit förstörd, under Prosten Anderssons tid. — Dopfont (*) af vanlig form, 1 aln 15 tum hög. — Grafsten i tornkammaren, 2 alnar 18 tum lång, 1 aln 17 tum bred, afhuggen vid vestra ändan med inskrift: † HIC : JACENT : THYRGILLES : MABY (Skammaby) : ET : FILI(us) : EIUS : IOHANNES : C . . . IM : IN : X : DO : REQ(ui)ESCA(n)T : AM. — Ljusstake (*) af malm fastskrufvad på predikstolskanten, 17 1/3 tum hög med 17 tums armbredd. — Två prestporträtter i sakristian.

Runsten (*), stympad i östra torngluggens säte, minst 2 alnar 10 tum lång och 1 aln 10 tum bred. (Lilj. 1108). Runskriften går i en rad längs ena kanten och i en midt på stenen.

Runsten i dyn å en sidländ mad, norr om vägen till Å, nedanför Hjertrums gård i Kuddby med runsidan nedvänd. Man kunde dock med handen känna under stenens ena hörn, att runorna voro mycket tydliga, och med temlig säkerhet urskilja bland andra ordet RATHON. (Lilj. 1109).

Många stensättningar, rundlar m. m. samt en bautasten, 1 aln 12 tum hög, stående i kanten af en stenring i Hagbacken öfver Hjertrums gård.

Bautasten (*) nära landsvägen vid Skamby och Carl Botvidssons laduhörn, utan inskrift (åtminstone ofvan jord), 3 alnar lång, 2 alnar bred (vid roten), lutande och brusten. En 88-årig qvinna sade sig aldrig vetat af något annat minnesmärke vid Skamby. (Jfr Östra Nykyrka och Ö. Skam s. 107).

Örminge Runsten lär hafva flyttats för 8 à 10 ar sedan till Björklund i Kuddby.

Östra Stenby.

Kyrkan är invändigt särdeles vacker med vida

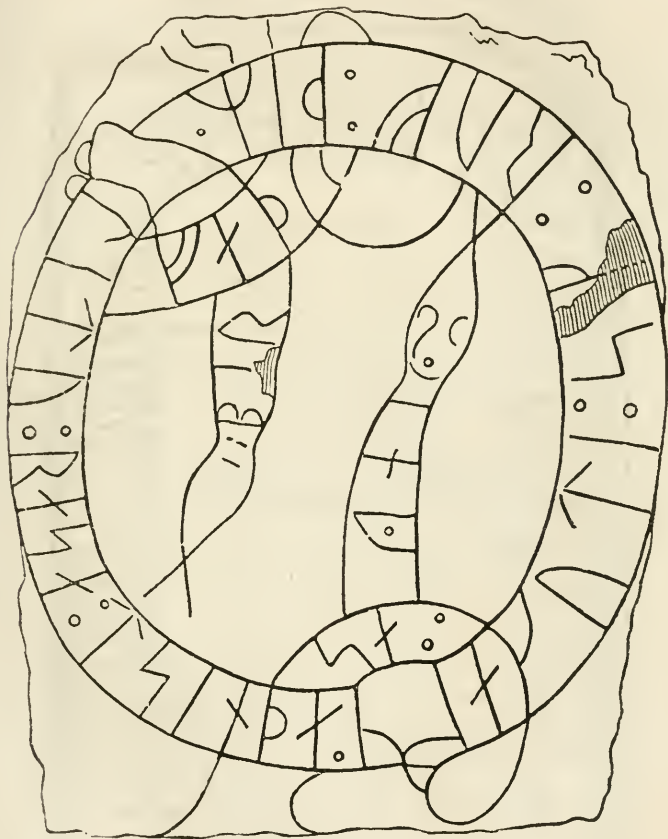
№ 1.

hvalf utan pelare och med prydliga fönster. Tornet är högt, ett af de vackraste i stiftet. — Altartaflan en skön målning på trä, af år 1633, föreställer Christi födelse och himlaskaran. Den säges vara ett krigsbyte från Elbing. — Sex bilder, deribland en Maria och en sittande Konung. — Dopfont af messing, 2 alnar hög. — Ett skadadt prestporträtt. — 37 adliga vapen. — Ljusstake (*) af messing, 1 alm 3 tum hög. — Missale (handskrift) på pergament, 38 blad, 17 tum höga och 12 tum breda, med skönt målade initialer och nyare anteckningar in margine af »Pastor Joen Petri Klint in Stenby», utn. 1568.

Början är: *Lectus erit*. Slutet: *etiam demonia subiciunt(ur)*. Öfver början står: »NB. Här frammanföre voro vid min hitkomst år 1742, efter the

lemningar som i ryggen voro, utskurne 8 blad, men efter sidoräkningen voro 20 blad borta». Ett lika stort pergamentsblad är klistradt på insidan af hvardera permen.

Då kyrkotornet år 1854 ombyggdes, hittades i dess

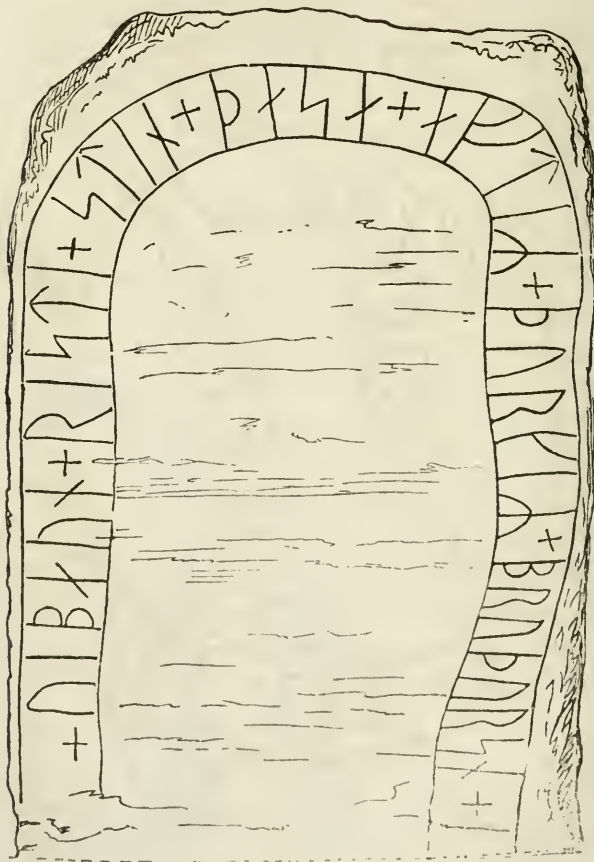
No 2.

grund följande sex runstenar, af hvilka den första förvaras på kyrkovinden, de fem andra äro inmurade i väggarne af södra korsarmen. Dessa runstenars bevarande skedde genom Hr Gerhard O. J. von Yhlens till Ållonö nit och försorg.

No 1 är 1 alm 11 tum lång, 19½ tum största bred-

den, 5 tum tjockast. De svagare tecknade delarne funnos före besöket, enligt senare meddelad uppgift.

N:o 2 är ljusgrå, 1 aln 12 tum hög, 1 aln bred

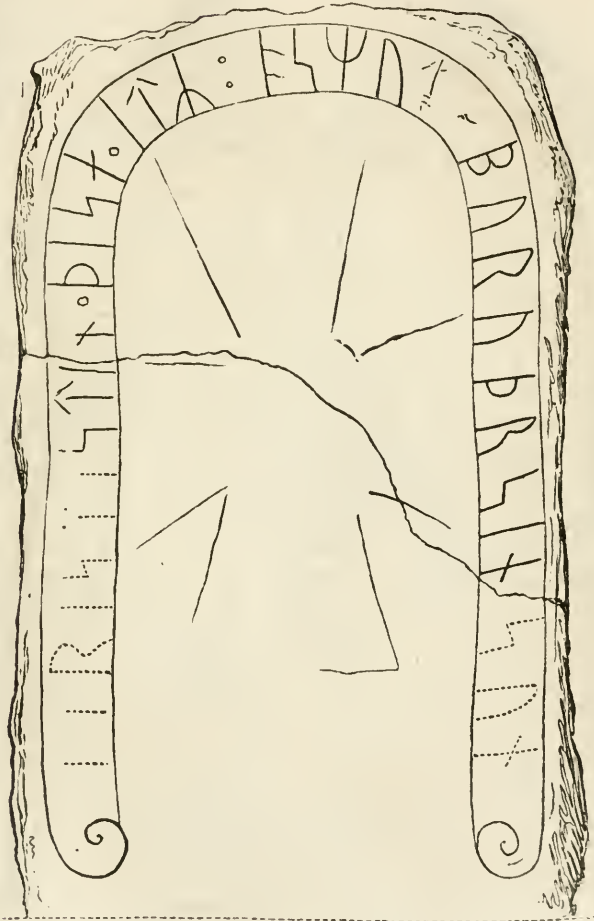

N:o 3.

öfver golfvet, inmurad i väggen af södra korsarmen åt söder. Inskriften är svårläst.

N:o 3 är svart, 2 alnar hög, 1 aln 18 tum bred öfver golfvet i samma vägg af södra korsarmen åt norr.

N:o 4 är röd, 2 alnar 12 tum hög, 1 aln 8 tum bred, i östra muren af samma korsarm åt norr. Inskriften är i början och slutet öfvertjärad.

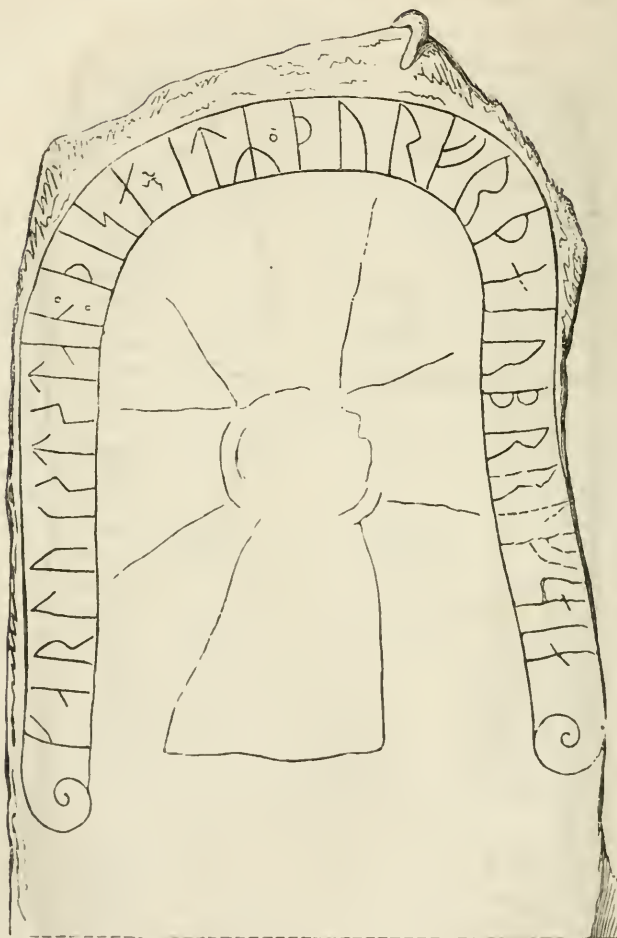
N:o 4.

N:o 5 är grå, 2 alnar 5 tum hög, 1 aln 10 tum bred, i östra muren dersammastädes mellan N:o 4 och N:o 6. Inskriften ej lättläst.

N:o 6 är röd och svart, 3 alnar hög, 1 aln 18 tum

bred, sitter sydligast i samma östra mur. Inskriften lättläst.

Gråsten (*), 3 alnar 18 tum lang, 1 aln 6 tum bre-

No 5.

dast, minst 1 aln tjock, liggande på en åkerren under en bergsbacke öster om Agelstads gård. Å ena bredändan äro inristade ytterst tre kronor i rad och till vänster nedanom hvardera af de två första en figur liknande 6. samt derunder 8 AGHISIAS.

Sten, (*) funnen med de nyssnämnda runstenarne i kyrkotornets grund, 20 tum lång, 18 tum bred, 7 tum tjock, med inhuggna likartade figurer, kronor, kors och bokstäfver. Förvaras på Ållonö hos Hr G. von Yhlen. Hos honom förvarades Major G. A. von Yhlens bref om Ryska invasionen på Gotland 1808 m. m.

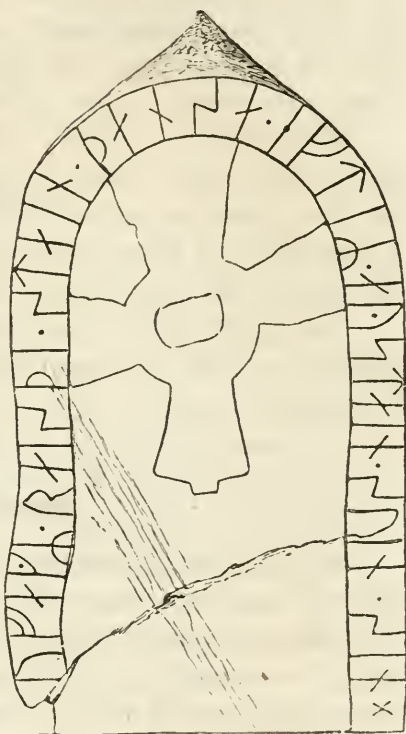
Runsten(*) i Ållonö allé i skepnad af en ofantlig toffel, 4 alnar 5 tum lång, 1 aln 20 tum bredast, 12 à 14 tum tjockast. Runslingan är till en del förstörd.

Östra Husby.

Kyrkan är modern. — Chorkåpa af rödt sammet med Jungfru Maria med barnet, änglar m. m. samt

artalet 1746, da den förmodligen reparerades. — Nio prest- och två fruntimmersporträtter. — Vapen öfver Major Joh. Jac. von Ruthenhieb † 1751, Major Fr. Gyllenram † 1737, Major Joh. Jac. Schultzenhjem † 1751.

På det s. k. Bravalla slagfält finner man nu föga eller intet af de fordom så mycket omtalade och aftecknade bautastenar, ättekullar, fotanglar m. m. (Se Sjöborg I. pag 54, 103—7, Pl. 12, fig. 40), hvilka skulle finnas vid Varby, Var-an och Lönö bro. Var-an är nu blott en rämnil, öfver hvilken Lönö bro är lagd. På

No 6.

backen å Oklunda utjord finnas blott några jordkullar och på sjelfva bergsbackarne i Valle inga bestämde och tydliga stensättningar.

En Runsten (Lilj. 1117), skulle finnas vid eller öfver Lönö bro, men kunde ej varsnas. Det låg dock i bron en lång vacker, röd sten, fast utan runor på uppsidan. Den sades hafva blifvit ditlagd 1667—84.

Runsten (*) å Varby egor (mellan Varby och Mysinge), liggande framför en stugudörr i körvägen öfver ett dike, derföre mycket utnött och med svag inskrift, 4 alnar lång, 2 alnar 5 tum bred. (Liljegren N:o 1116, der dessa ord böra rättas: R†IHÐN — *††† — †ND — *††.

En skaftceit (*) af bronz, funnen å Sjelfs egor, skänktes af Hr G. von Yhlen till Statens Historiska Museum.

Qvarsebo.

Kyrkan är moderniserad. — Ljusstake (*) af messing, 21 tum hög, foten prydd med upphöjda blommor; en sköld utan inskrift hänger löst öfver armarnes utgångspunkt. — Chorkåpa af rödt sammet med kors; Gud Fader med verldsklotet, St. Andreas och två andra figurer sydda med guld och silke. — Figur (*) (Simson med saltpåsen på hufvudet?), 2 alnar 6 tum hög med tjocka, krokiga ben och ett tinglas i den venstra upplyftade handen. — En Änglabild och ett litet Crucifix i tornkammaren.

Häradshammar.

Kyrkan är modern. — Dopfont (*) af messing i vanlig form. — Chorkåpa med guldstickning på silfverbrokad, 1695, K. P. och C. A. D. samt Natt-och-Dag-

vapen. — Sju prestporträtter. — Tre taflor på väf, 4 alnar 12 tum långa, 3 alnar höga, med series pastorum et comministrorum. — Oblatjern med crucifix.

Runsten (*), 3 alnar 6 tum lång, 1 aln bred, 20 tum hög, liggande på kant i Tåsby (nu Åkerby) trappbacke. (Liljegren 1120. Läs $\text{H}\uparrow\uparrow\uparrow$, icke $\text{H}\uparrow\uparrow$).

Jonsberg.

Kyrkan af trä, byggd i korsform med stående brädbeslagning, är låg och oansenlig, men invändigt temligen rymlig, — Målningar i taket. — Altarskåp (*) hitkommet från Häradsammars kyrka, 4 alnar bredt utom dörrarne, som äro enkla uppe vid det högre midtstycket, dubbla nere. Alla sex dörrarne målade med sköna taflor. Sjelfva skåpet har öfver 100 snidade bilder, grupperade inom hvarandra till $\frac{1}{2}$ alns djup, framställande Christus bärande korset, korsfästelsen, begrafningen o. s. v. samt skönaste entourager, sniderier och rikaste förgyllningar. Öfverst sitter ett crucifix. — Gamla Altartafelan af sandsten, Isaks offer, 1 aln 18 tum bred, lika lång, dertill Moses och Aron, 1 aln 12 tum höga. — Dopengel, 2 alnar 18 tum hög, samt 2 mindre änglar. — Stort, skuret löfverk. — Frälsaren och 10 apostlar äro målade på läktaren. — Två stora och många smärre etsade taflor. — Kalken (med märklig inskrift) kunde icke få ses.

Stora klockan är af år 1691.

Rönö Kapell.

Kyrkan är liten, modern, laduformig, utan torn. — Altarskåp (*), 2 alnar 10 tum bredt, 2 alnar 10 tum

högt, $4\frac{3}{5}$ tum djupt, skadadt, med snidade figurer af hvilka fem fattas. — Sidostycke (*) till ett epitaphium eller annat, 18 tum bredast, 1 tum tjockt, helt förgylt. — Ofullständig Monstrans (*) af messing, $15\frac{1}{2}$ tum hög. — Porträtt i olja af Hertiginnan Catharina, Konung Carl Gustafs moder. — Storklockan har i upphöjdt arbete Christus på korset, Konung Carl XI:s porträtt, en ruda, en gädda och en kräfta samt följande inskrift: WI UTHAF IAKOBS LAT OS WANDRA I HERRANS HUS KOMNE AHRE. — ANNO 1662 HAFVER S. JORAN . PUTENS EFTERLATEN < ENK LATIT GIVTA . STOCHOLM . AMBIORN . ANDERSON ME FECIT. — Lillklockan har en Rysk inskrift af följande innehåll: »Med Guds nåd och godhet (helgad) åt Lazari uppståndelse, åt Nikolai och St. Catharina, år efter verdens skapelse sjutusen de attatio den förste dagen uti Juni månad under tsar och storfursten Ivan Vasilievitsch's regering och under de rättrogna tsarsönerna, den rättrogna tsarsonen Ivan och den rättrogna tsarsonen Feodor». Det nämnda året lär svara mot år 1572.

Lemningar af Rönö slott (*), byggdt på klippgrund, å Rö gamla kungsgård. Långmuren är 48 alnar 16 tum lång, i hörnet 15 å 16 alnar hög.

Östra Nykyrka.

I kyrkan ett Altarskap (*) 2 alnar 22 tum högt, 2 alnar 21 tum bredt och $5\frac{3}{5}$ tum djupt, med snidade figurer äfven på dörrarne. Högst upp till venster står en ängel, i hvars bok läses å två rader: S. MARIA GRA. — Två chorkapar, den ena af svartblommigt tyg, med broderade figurer och ornamenten i götisk stil; en tredje med kors i guld och hvitt silke (väfd). — Rensa (*) troligen af ett antependium, 3 alnar lång, 7 tum bred, sömmad med guld, silfver och alla färger på groft hvitt

lärfst; sitter nu öfver gamla altarskåpet. — Två gamla, broderade hafvar (*) med Wasavapnet. — Bilder af de fyra evangelisterna och St. Olof. — Porträtt af Prosten Schemmark. — Nattvardskalken, skönaste verk med gammal sexkantig fot och handtag, men skålen ny och simpel. — Paten med inskrift: HIC EDITUR IESVS etc. (Se Broocman s. 551). Med upphöjd stil på baksidan: ANNO DOI : M^o : CCCC : XLII : ANDREAS : PRESBYTER : FECIT : CALICEM : IN : NUPARARI. (in Ny parari?). — Fragmenter af dopfunten (*) äro funna i prestgårdens gödselstad.

Stensättning, med tydlig ring, mittelsten och ytterkrets, i en backe nära nordost om kyrkan.

Runsten (*) i Öster-Skams kohage, 3 alnar hög, 1 aln 12 tum bredast (Liljegren 1114). Der star dock R†H†† och H††H†.

Förgäfvos efterfrågades och efterletades såväl här som vid Skamby uti Kuddby socken runstenen (hos Liljegren N:o 1115), der det förmäles om en »Thialfar», som strandsteg på »Gautaun» (Gotland?).

A.

Å gamla kyrka (*) är såld till Grosshandlaren Munk i Söderköping. Den är utan pelare med tre stjernhvalf (*). Sakristian har 2 korshvalf, afdelade af en rundbåge. I kyrkan förvaras följande inventarier, hvilka borde till nya kyrkan öfverföras (gamla altarskåpet är försaldt ¹). — Jungfru Maria, sittande med Barnet, 2 alnar 4 tum hög. — Stort Crucifix med tre vackra korstafflor; Matheibilden fattas. — Dopfont (*) af Kolmordsmarmor, 1 aln 13¹/₂ tum hög, skalen 1 aln 5 tum vid. —

¹) Sedermera inköpt för Statens Historiska Museum hos en enskild person.

Epitaphium öfver Haqvinus Erics pastor loci i 48 år † 1612. — Stort, pryddigt epitaphium öfver Kyrkoherden Olof Rudelius och hans två hustrur. — Epitaphium, stort som en altartaffla, med Christus på korset och derunder en prestfamilj. — Fyra grafhällar, af hvilka en med kors och ring uthuggna, en aman med jernringar i alla fyra hörnen. — Stort grannt vapen öfver Öfverste-Löjtnanten Gustaf Westfelt † 1752. — Porträtt af Kyrkoherden Nordberg med fru. — Memoria pastorum post reformationem (till 1755) på altarväggen i öster.

Allt detta för konst och historia så värderika ligger här i hög och såsom det tyckes utan all värd. Hvarken ett aktadt namn (Westfelts) eller mangarig tjänst i kyrkan (Haqvini Erics) vinner här något afseende för anständigt skydd och aktsamt tillvaratagande, ej heller kyrkans egen värdighet såsom ett f. d. Guds hus.

Runsten, 5 alnar 14½ tum lång, 1 aln hög, liggande på kant i norra ingången till kyrkogården, till höger da man går till kyrkan. (Liljegren 1112).

Runsten (*), i två bitar, den större 1 aln 23 tum lång och 23½ tum bred, den mindre 1 aln 15 tum lång, 15 tum bredast, på öfversta plattan af skolhustrappan. Den blef troligen stympad, da skolhuset byggdes. Af inskriften återstår: . . . † : 𐀀𐀁𐀂 : 𐀃𐀄𐀅𐀆 : 𐀇𐀈𐀉 : 𐀊𐀋.

Skällvik.

Kyrkan är gammal, hög, ljus, med vidt och stort mellanskepp och sidoskeppen af blott 2 alnar 9 tums bredd mellan pelarne; tva runda rosettfönster på norra och södra väggen. — Predikstolen med de fyra evangelisterna och deras attributer i hvitt och guld samt med en pryddlig trearmig ljusstake på kanten. — Hel-

gonaskåp (*) 2 alnar 17 tum högt, $14\frac{1}{2}$ tum djupt; ena halfva dubbeldörren fattas. I midten Jungfrun stående med barnet, snidad; på dörrarnes insidor äro tre helgon målade, dörrarnes yttre målningar äro förstörda. Det hela förgylt, skönt. — Grafsten i storgången, 3 alnar 16 tum lång, 2 alnar bred. På midten en sköld med ett bakvändt N. Kring skölden: + HIC : IACET : VLUID . . . VI . . I DE : BO . . UM. — Ovalt epitaphium af tälgsten öfver Kyrkoherden N. Hjorth. — Vapen öfver Jahan Kriegh, furstlig »Stalmester» † 1666 (en riddare i rödt fält). — Tafla, Christi uppståndelse, gammal. Gamla Altartaflan finnes ej.

Stegeborgs slott (*). — Vid Kungsgården står en sten, som på östra sidan har inskriften: VERNER D. SCHWERIN 1809, på vestra sidan: STEGEBORG HÄRJAT AF TIDEN RÄDDAT AF OMTANKAN, samt på norra sidan: JNFS. (skall vara Stenhuggarens J. Nordfors's märke).

Hällristningarne vid Stegeborg lära, enligt uppgift, aldrig funnits.

St. Annas Öde-Kapell (*)

har två vackra, ännu hela stjernhvalf med lägspetsig triumfbåge. Högkyrkan har haft stenhvalf af två kupor. Begge stjernhvalfven i choret äro lika. Choret är 18 alnar 12 tum långt, $9\frac{3}{4}$ alm bredt under triumfbågen, som är 1 alm 10 tum tjock; högkyrkan är 20 alnar lang, 15 alnar bred i vestra ändan, allt invändigt. Kapellet är byggdt af grasten med tegelhvalf öfver choret, samt har bräddtak öfver det hela och olästa dörrar. Golfvet är betäckt med en half alns färdynga, byssja och allehanda bråte, och är choret afstängdt af en gammal gärdesgårdsräcka, det hela alldeles ovärdigt den ännu kvar-

stående kyrkliga formen. Tillhör Grefve Adolf Mörner på Thorönsborg.

Frescomålning (Yttersta domen) i östra hvalfkupan öfver altarestaden. — Inskrift i chorets södra hvalfkupa: på en rad: **M. Fäm Hundra Tiugu ett in Wignes Jag Sanct Annæ.** — Inskrift öfver triumfbågen at högkyrkan:

**Twå hundra år ock Twå wid Michaelis tid
 är Herrans rena ord predikat här i frid
 Tit tyckes stå igen det mig eji bör förtiga
 att Doctor Johan Brask hafft omak mig att wiga.**

upptäckt d. 11 september A^o 1723 af Past: L.

En tafla (Sten Sture d. y. och Christina Gyllenstjerna knäböjande för Jungfru Maria) lär vara förd från kapellet till Thorönsborg.

St. Annas Nya Kapell.

Kyrkan i vanlig modern salongsstil, med kalottorn. — Altarskåp (*), 2 alnar 22 tum högt, 2 alnar 8 tum bredt, 2 $\frac{3}{8}$ tum djupt, måladt Åno. Dom. 1590, hitfördt från gamla kapellet. Midteltaflan (korsfästelsen) är skadad. — Grafsten öfver Kyrkoherden Daniel Gruf är uppnaglad mot väggen i choret. — Fyra grafstenar, med någon inskrift, hitförda från gamla kapellet. — Kyrkobok från 1635 i lång folio. — Breffbok med handlingar från 1383, 1537, 1548, 1572, 1574, 1575, 1587, 1592, 1613 etc. — Lilla inringningsklockan var borta.

Skaten, en träbyggnad med svalgång på ena sidan (*).

Börrums Kapell

ser ut som en stuga, reveteradt, med klockstapel. — Etsad tafla (en bedjande gubbe) vacker.

Gryt.

Kyrkan är modern med trädgårdsstaket kring kyrkogården. — Epitaphium (?) (*), 4 alnar 12 tum högt, 2 alnar 8 tum bredt, utmärkt väl snidadt, fordom rikt förgylt, nu ytterligt förstördt, sedan det länge legat under bar himmel eller ett nedruttet tak (förvaras nu i gamla sakristian). I midten inom en krans Christus i bröstbild, välsignande, med verldsgloben i venstra handen; deromkring ornament. — Likstenar, här som på så många ställen, utvräta. — Figur med skägg, 1 alm 10 tum hög. — Dufvevapnet, stort, snidadt, förstördt; i hjälmen hade en sädesärla byggt bo. — Dopfunten, en St. Olofs bild och den märkliga predikstolen, som satt öfver vestra kyrkogårdsporten (Broocman p. 356), äro förstörda. — En stor tafla i olja på trä (tron, hoppet och kärleken), 2½ alm hög, 1 alm 10 tum bred, gör tjänst som skrubbdörr i klockarens hus.

Gusum.

Kyrkan af trä, reveterad, med ett litet torn på taket. — Altartaflan, Christi nedtagande af korset, (efter Rubens) är målad och skänkt till kyrkan af nuvarande v. Pastor G. L. Lundqvist. — Dopfunt (*) af messing, 18 tum hög, stående på svarfvad träfot. — Litet Crucifix af trä, väl snidadt, förgylt, 19 tum högt (bilden 10½ tum). — Två vackra cheridoner af trä, förgyllda, 2 alnar höga, i roccoco. — Vred (*) till klin-

kan å vestra kyrkodörren, liksom beslaget derunder, konstigt arbetadt, af jern. — Korset, som förut stod på altaret, och det gamla bordet funnos ej.

Ringarum.

Kyrkan är moderniserad. — Gamla Altartaflan, 4 alnar 8 tum hög, 2 alnar 8 tum bred, i tre tums upphöjdt arbete, föreställande en man (Christus?) i halfliggande ställning med en bok i handen, i hvilken står: »Kommer till mig I alle . . .», omgifven af skyar och änglar, dåligt arbete, men entouragen i guld å ramen är vacker. — Crucifix, stort och dåligt. — Dopfunt (*) af messing, vanlig form, 2 alnar 3 tum hög. — Rökelsekar af bronz. — Tafla i olja på trä, en prestfamilj och Christus på korset, af år 1632. — Stort och gammalt epitaphium med löfverk omkring porträtter i halfupphöjdt arbete. — Stor liksten utanför vestra dörren med en qvinna i upphöjdt arbete med gammal ornat samt med många slägtvapen, såsom af Sparre, Tott, Oxenstierna m. fl.

Runstensstycke (»Ringsstenen»), 1 aln 18 tum långt, 1 aln 4 tum bredt, med otydliga runmärken och streck; ligger i vapenhuset.

Yxnerum.

Kyrkan modern, stugulik, utan torn. — Crucifix (*), 3 alnar 20 tum högt, på detta kors sitter ett annat med törntaggar på den runda stammen, och med korstaflor (Evangelisternas siunebilder) af trä, kupiga, genombrutna, förgyllda. — Två bilder, Johannes med

kalken och Esaias med sågen? — Sittande qvinnobild, stympad, 1 aln 15 tum hög.

Björösaeter.

Kyrkan moderniserad. — Gamla altartaflan, korsfästelsen (nederst) och uppståndelsen i medaljon (öfverst), å norra väggen i choret. — Dopfont (*) af täljsten, 1 aln 15 tum hög, skålen 1 aln 9 tum vid, står i prestgårdsträdgården. — Vanligt rökelsekar. — Två crucifixer (*). — Chorkåpa af svart sammet, silfverstic-kad med kors och Christusbild. — Ljusstake (*) af jern, 19 tum hög.

Prosten Hägerstrand skänkte till Statens Historiska Museum en förgylld vaktbricka. Han eger tre runstafvar från Svarttorp i Småland samt en teckning af choret i Linköpings domkyrka, sådant det såg ut före Rosensteinska utrensningen af »allt gammalt skräp».

Atvid.

Kyrkan af gråsten, gammal, med trappgafflar, utan torn. I taket äro målningar, 8 sidotafflor samt en i midten (bibliska stycken, profeter och evangelister, under det vackraste stjernhvalf). — Altaret har vackert snidadt blomverk samt en försilfrad Christusbild. — Crucifix, öfver triumfbågen, dåligt. — Två ljusstakar (*) af messing. — Två grafstenar förenade med en vapensköld mellan dem (Mannersköldska och Wrangelska hjertvapnen).

En gammal båt lär vara funnen i trakten vid aftappingen af en sjö.

Grebo.

Kyrkan modern, med torn. — Skilderi, tre cheruber och genombrutna solar, barbariskt och osmakligt. — Luthers porträtt och en gråtande Petrus å altarväggen. — Två större och fyra mindre bilder. — Crucifixbild utan kors, dålig.

Följande förensaker, funna i grafkullar och en sandgrop i Örkällegärdet å prestgårdens egor, inköptes för Statens Historiska Museum: 3 sköldbucklor, 2 svärd, 2 lansspetsar, ett skärdon, en spämbuckla af jern, stycke af en knif, bitar af en grafurna, en 8 tum lång bronsnål med jernring, en liten bronsring, ett bryne, $3\frac{1}{4}$ tum långt, och en olödd jernsölja.

Vist.

Kyrkan modern, med träorn, men vacker, med målningar i trähvalfven: treenigheten (teckningar inom en trekant), yttersta domen med himmel och helvete, samt fyra mindre sidotaflor: Jesu födelse, dop och fristelse samt Gethsemane. Det hela omgifves af ett grant entourage-arbete, väl ej gammalt, men prydligt. — Altaret är nytt, men särdeles smakfullt, i hvitt och guld. — Läktaren är pryblig med bilder af Christus och evangelisterna. — Predikstolen af brungrå tälgsten har 6 figurer, korinthiska kapitäl, cherubhufvuden och drufvor af hvit marmor. — Grafsten med utluggen gammaldags riddarfigur och fru (Nils Nilsson till Säby † 1613). Maken till denna prydliga sten ligger utanför chordörren, rysligt nedtjärad och förstörd. — Ett gammalt altarskap(*) sitter högt uppe på norra väggen i högkyrkan, 3 alnar 3 tum bredt, $5\frac{3}{4}$ tum djupt med en vacker försilfrad Christusbild ofvanpå. Der före-

komma väl snidade bilder, en konung, en påfve, St. Sigfrid (med de tre hufvudena), Gud Fader och Jungfru Maria samt helgon med nyckel, segerfana, såg, svärd, kors, yxa, spjut, bok m. m. — allt nästan fullkomligt oskadadt samt med lika väl bevarad rikaste förgylning. — Dopfunt, ättkantig. — Christusbild i mer än half-upphöjdt arbete, snidadt verk af värde, ungefär 1 aln 18 tum hög, å tafla inom ram; deröfver ett gammalt, hvitlimmadt crucifix. — Tio taflor i olja, (Moses, uppståndelsen, nattvarden, den heliga familjen m. m.). — Två prestporträtter. — Vapen af Sture, Oxenstierna, Posse, Tott, Baner m. fl. ätter. — Storklockan med Posse-, Sture- och Sparrevapnen af år 1669; lillklockan af samma år. — Hedern för det förståndiga bevarandet af alla kyrkans fornsaker och konstskatter samt deras smakfulla anordnande i det nya templet tillkommer Magister P. E. Rudebeck, förut kyrkoherde härstädes, nu i St. Åby.

Vårdnäs.

Kyrkan modern. — Grafhäll(*) af täljsten midt i storgången; midtpå en vapensköld med ett svin inom en bågsirat. Kring kanten läses: † CORPORA : HIC : META : FOR : SWART PST : OPTO : Q(ui)ETAM : HIC : ANIMAM : LETAM : CERTO : MARIA : PETAM. — Liksten öfver en prest Valnander † 1652. — Minnessten, immurad i vapenhusväggen med 38 rader skrift: HER HAFVER SINN LEGERSTEDH TIL HVILE OK ROO THEN VÄLBORNE FRW MARGARETA TIL BROO HER STEEN BANEERS RIDDERS HVSFRW KER SOM NV HOOS GVDH etc. — Gamla altartaflan fanns ej. Byggmästaren J. Jonsson hade försändt till Stockholm en samling af stenvapen femma i trakten.

Landeryd.

Kyrkan modern, med torn. — Dopfunt (*), omkring $1\frac{1}{2}$ alm hög med skål af $2\frac{1}{4}$ alns tvärmått (lik dopfuntarne i Mogata och Styrstad) tjenar nu till stöd för predikstolen. — Dopfunt (*) af koppar, 1 alm 10 tum hög med $18\frac{1}{4}$ tum vid skål. — Tafla (enkans son i Nain uppväcker från de döda), skön. — Likstenar öfver Pastor Joen Benedicti † 1640, Kyrkoherden Johan Wagner † 1658, Pär Germundsson i Harfvestad † 1725 m. fl., E. O. S. Riips vapen, samt en lång värja, från 1648. — Äfven lär finnas, enligt uppgift, en Christusbild och en simpel koppargryta — Gamla altartaflan, skänkt af Ryttnästaren C. Riip 1648, hade, enligt Presterskapets berättelser af år 1830, försålts tre år förut. Rökelsekaret fanns ej.

Runsten i tornets södra utmur. (L. 1131). Inskriften såsom hos Liljegren, men icke $\text{V}\ddot{\text{A}}\text{R}\text{N}\ddot{\text{A}}\text{L}$, utan $\text{V}\ddot{\text{A}}\text{R}\text{N}\ddot{\text{A}}\text{L}$. Bautil 854.

Runsten (Lilj. 1132) vid Hjulsbro qvarn fanns ej. Nuvarande mjölnaren hade aldrig sett, ej heller hört sin fader tala om den.

Svinstad.

Kyrkan moderniserad. — Altartaflan, Christi törnekroning och begabbelse, är målad af J. Dav. Schwartz 1721 (renoverad af Engman 1850). — Porträtt af Luther. — Tva porträtter af prester med sina hustrur. — Tvenne taflor, båda föreställande korsfästelsen, den ena med en prestfamilj underst. — Ljuskrona af trä, som har armar i form af menniskoarmar, hvitmålade med röda manchetter, samt på dem stående små karlfigurer, som hålla hvar sin ljuspipa; öfverst en mansfigur med utslagna armar. På den undre blåa kulan

står 1695; underst en förgylld drufva. — Dopfuntskål af täljsten, lik den i Landeryd. — Likstenar öfver O. Olofsson, Befallningsman på Gräfsten † 1684 och Kyrkoherden Gunnar Follenius † 1771. — Kopior af bref från 1423, 1430, 1431, 1433, 1434, 1442, 1595, 1613 och 1644.

Och härmed var sålunda Östgötaresan afslutad, hvarunder jag från den 5 Juni till den 27 i samma månad rest 66⁵ mil och besökt 44 socknar och kyrkor.

Vestergötland.

Mariestad.

Kyrkan är modern, men stor, ljus och vacker, såsom hon ock fordom varit domkyrka, med höga hvalf utan pelare och med stora fönster. En del af kyrkans monumentala prydnader återstar visserligen, men mycket är dock deraf moderniseradt och förändradt, ej alltid med nog aktsamhet för det gamla, prydliga och minnesvärda. Allt golfvet har blifvit omlagdt, då namnen på flera kyrkans forna prester blifvit mer och mindre borthuggna, grafstenar öfver andra märkliga personer stympade, flera grafhällar utlagda och använda till trappor, och jemväl änglabilder af brons (stöd under en kopparkista i Posseska grafven) omgjutna till en ljuskrona. En förbättring skedde dock med det södra stora rosettfönstret. Allt detta försiggick under D:r Wensioes och v. Pastor Leverentz tid eller för omkring 7 år sedan. — Altaret är särdeles stort, högt och pryddigt med flera heliga bilder och målningar. — Dopfont (*) af drifven koppar, 2½ aln hög med 18 tum vid skål.

På knappen står: 1646 A P D B R S (bomärke) MID; på midten af skålen: T. HENNA . F. UN. T . EHR . AF . BRÖNTE . KNUTSON . TESTEMEN (terad). — Nattvardskalk af silfver, fot och handtag gamla, vacker, sexdelad, skålen ny, simpel. — Två ljusstakar (*) af silfver, 11 $\frac{1}{4}$ tum höga, sexdelade, af gammal vacker form, med inskrift: TESTAMENTE TIL MARIESTADZ KIÖRKIO FÖR EN GRAF. AHB. BOD. ANNO 1675. För en så skön gåfva hade väl den ifrågavarande grafven bordt få vara orubbad för all förstörelse. — Tva taflor i olja, Christus på korset med två heliga qvinnor, samt Christus, hel figur. — Porträtter i olja af Prostarne Lampa och Undéen. — Epitaphier öfver Prosten Andr. Bellander (i kras) och Birger Lotman. — Epitaphium föreställande ett stamträd med herrar och damer sittande uppe i trädet, bra målade, med pryddigt snidad ram. — Tvenne vapen, det ena Landskamreraren Jonas Cederborgs († 1700), det andra ett rödt torn under två stjernor. — Gammal värja. — Grafstenar öfver Prop. M. And. Fägersten och hans hustru Gummila Rhodin (deras epitaphium ligger på norra hvalfvat), Prosten Herr Eric Undéen och fru Margareta Fabritia, Prosten M. Andreas Bellander (huggen i tu), m. fl. Öfverallt i choret lär under golfvet ligga andra grafstenar med inskrifter, namn och årtal, m. m., nu osynliggjorda.

Kyrkoherden Dr J. A. Säve skänkte till Statens Historiska Museum ett sigill från Vestmanland med omskriften **s. petri : boecii . prsbi** (presbiteri).

Killkestenen (*) vid Kungsängsvägen å Muggebo egor, af röd gråsten, 2 alnar 3 tum hög, 1 aln 6 tum bred och 1 aln tjock, enligt berättelse upprest på det ställe der tva flickor »killkat» (kittlat) ihjäl en ungersven. Der har fordom legat ett »bab» eller en uppkastad hög af sten, pinnar och hvarjehande brate, den alla förbifarande ökte.

Runsten (*) omkring 20 steg från Tidån i pappersbruksegaren Olins hveteåker, 4½ aln hög, 1 aln à 1 aln 2 tum bredast, af gra granit, mycket lutande, foten omgifven med en hög af kullerstenar. Stället heter egentligen Sunnevad. (Lilj. 1329).

Ullervad.

Kyrkan är nybyggd i modern stil, men stor och ljus samt i sitt slag troligen bland de vackraste i hela stiftet. Dess stympade torn med trappgafflar är temligen högt och ligger så fritt att det på slätten från sin höjd synes vida omkring. — Altarskåp, nyare, med helt upphöjda bilder, Christus på korset (i midten), Gethsemane, hudflängningen, begabbelsen, öfverstepresten tvär sina händer. Det hela är 3 alnar högt, 4 alnar 3 tum bredt, 5 tum djupt. — Dopfunt (*) af täljsten, 1 aln 8 tum hög, 1 aln 2 tum vid, står på kyrkogården. — Två gamla stolar (*), 2 alnar 3 tum höga. — Gammalt timglas med två glas. — Grafsten, med uthuggna upphöjda figurer, öfver en from sadelmakare med hans hustru, som vid sitt sista besök i kyrkan skänkte henne en stor silfverkanna. — Storklockan: 1679 : 1 : X : 0 : H : L : S : .

I trädgården å Trilleholm står en bautasten (*), 4½ aln hög, 1 aln 4 tum bred. Derunder skall, enligt sägen, en Folkunge vara begrafven.

Gammal byggning (*) vid Nyqvarn med »uthöfder» (utsprång), »vindskeidar» och »vindskedsdockor» (de rättuppstående pinnarne på taket).

Runstenen (Lilj. 1331) kunde ej upptäckas.

Ek.

Den lilla kyrkan är på allt sätt obetydlig. — Anders Klasons vapen (hvitt löf i rödt fält). — Grafstenar öfver Anders Klason til Ek † 1614 och hans fru Barbro Krabbe (två upphöjda figurer, dåliga) samt Knut Krabbe til Ek † 1594 med dess fru Karin † 1646 och deras barn. — På Storklockan står: »PROCU A FULMINE LITANS RUDE DONATA MANUS DEDIT A° MDCCLXXXIV. GUTEN I SKARA AF N. BILLSTEN». — Å Lillklockan: »INTER TURBINES SÆCULI SONARE CÆPIT A° MDCCLXXXIV» — På kyrkomuren hänga många små papperskronor med band och glitter eller bleckplåtar med psalmverser, som under begrafningar varit fästade å barns likkistor — en sed, som temligen allmänt förekommer i Vestergötland.

Runstenen (Lilj. 1334) är flyttad till Ingaryd i Berga socken.

Björsäter.

Kyrkan är gammal, med fyra vackra hvalf och bågar samt korta 4- och 8-kantiga pelare. — Trenne taflor i olja. — Gamla dopfunten(*) med sirater å skålen står å kyrkogården. — Ett stenschilderi(*) i relief, 3 alnar 15 tum långt, 1 aln 15 tum bredt (de fyra evangelisterna med namn och symboler under rundbågar), ligger å kyrkogården. — Flera grafstenar(*) med bladsirater å kyrkogården. Dylika finnas flerstädes i trakten, somliga dubbla. — I kyrkan ligga grafstenar öfver en Corylander † 1668 med fru samt en prest Laurentz. — En grafsten ligger i prestgards-trappan.

I prestgården kvarstår ännu en gammal byggnad(*) med »vindskeidar». Dylika forntida hus blifva alltmer sällsynta i orten, emedan, i följd af nu pågående ego-

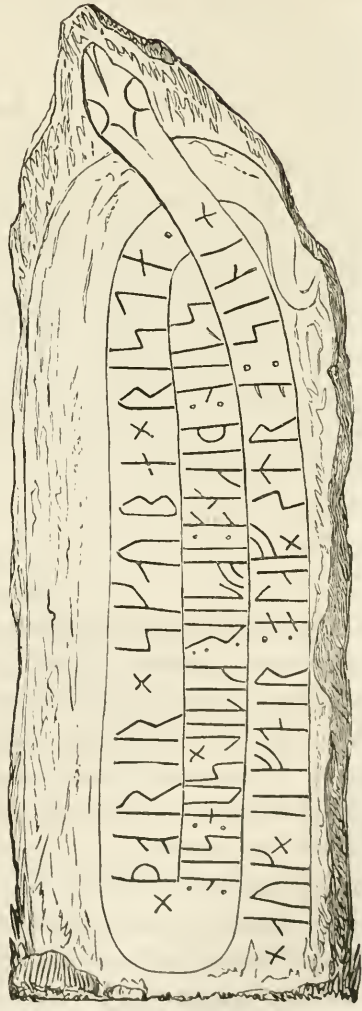
skifte, de gamla husen nedrifvas och nya uppföras å andra tomter.

En stenyxa och en flintknif, hittade i socknen, förvaras i prestgården.

Leksberg.

Kyrkan gammal och smal; choret nyare, sexkantigt; hela kyrkans inre tak af bräder. — Simpla takmålningar med bättre entouragearbete (löfverk med bibelspråk). — I väggen öfver dörren till choret sitter ett människohufvud af sten i naturlig storlek, nu öfverkalkadt. — Enkel dopfunt (*). — På Storklockan ses St. Olof med krona, spira och yxa, samt ett hjul; å Lillklockan femuddiga stjernor.

Runsten (*) af röd gråsten, 5 alnar 6 tum hög, 1 aln 16 tum bredast, med skrift på kanten i två jemnlöpande rader, står 38 steg från kyrkogårdshörnet i sydvest å Leksbergs backe, der den är skyddad från fall, sedan Prosten Sjöberg utverkat häradsrätens förbud mot sandtägt i backen. Se Liljegren, n. 1330, der ifir är orätt i stället för

IF↑IR.

Runsten (se fig. å föregående sida, der sista runan bör vara 4), rest i »Kappaslyckan» eller »Runstengärdet» af Karleby Nordergården jemte landsvägen, på det ställe der den hittills legat med runsidan nedåt. Han är 4½ aln hög (deraf ofvan jord föga mer än 3½ aln), 1 aln 3 tum bredast. Märkligt är att inskriften till en stor del är lik den å den nyss anförda stenen. Hos Göransson och Liljegren felas denna.

Lerdala.

Kyrkan modern, liten och simpel. Inre brädtaket är försedt med simpla målningar. — Åttkantig dopfunt, grof, af röd kalksten. — Ljuskrona (*) af malm med en dubbelörn. — Å kyrkans södra utsida, 1⅓ aln öfver marken sitter ett fantastiskt ansigte (*) af täljsten, 9½ tum högt.

Å allmänningen »Skaramarken», ⅓ mil sydvest från kyrkan, en domarekrets (*) af 7 stenar med 12 å 13 stegs tvärmått.

Skärf.

I en åker a Ingelstorps egor nära Axevalla slätt, vid vägen mellan Skärfs gästgifvaregard och Skara, äro lemmingarne af en forngraf (*) liggande i norr och söder. Den är 1¼ å ½ aln djup, fullvuxen med hallonbuskar och ormbunkar. Den norra grafhällen (liksom de öfriga af grasten) är 3 alnar 10 tum lang och 12 tum tjock, starkt sluttande inat grafven, inom hvilken rummet i dagen mellan hällarne är 18 å 20 tum. Södra hällen är 3 alnar 4 tum lang, något tunnare, stående upprätt. Blott östra gafvelstenen finnes i behall; den har 45° lutning inåt.

Af Axevallaslättens öfriga många gånggrifter finnes ingen kvar.

Skara.

Jag uppvaktade Biskop Butsch, då jag påyrkade bland annat vigten af kontraktsprostarnes närmare tillsyn öfver kyrkornas gamla tillhörigheter, helst vid tempelns ombyggnad, reparation o. s. v. Härjemte erhöll jag ock många upplysningar t. ex. om de gamla och märkliga träkyrkorna i Habo och Bottnaryd och de prydliga ljuskronorna derstädes, om det vackra kyrksilfret i Borås m. m. samt i synnerhet angående Varnhems herrliga klosterkyrka. Äfven besöktes Domkyrkosysselmanen Lektor Carlmark på Uddetorp, hvilken lemnade många viktiga upplysningar samt äfven meddelade en afskrift af auktionsprotokollet öfver P. Thams till Dagsnäs försälda viktigaste böcker m. m. Äfven skänkte han till Kongl. Akademiens Samlingar åtskilliga originalhandteckningar af Hilffeling. Vid Uddetorp ligger en fyrkantig sten (*) som å sin öfre yta har en naturlig ränna, hvadan sägnen är, att den varit en offersten samt att man latit blodet komma i rännan.

Jag besåg Skara domkyrka, hvilken lyckligtvis på norra sidan fatt behålla sin gamla sköna anordning. Det inre har undergått flera moderniseringar och är, med undantag af det Soopiska grafmonumentet (nu flyttadt till norra dörren) alldeles beröfvadt sin gamla prydning. De märkliga grafstenarne har herr Carlmark noga aftecknat.

På kyrkovinden fanns dock bevaradt en mängd af rätt dyrbart gammalt kyrkobohag, deribland ett sidostycke af en chorstol, af ek, 3 alnar 8 tum långt, 1 aln bredt och 3 $\frac{1}{2}$ tum tjockt (se nästa sida).

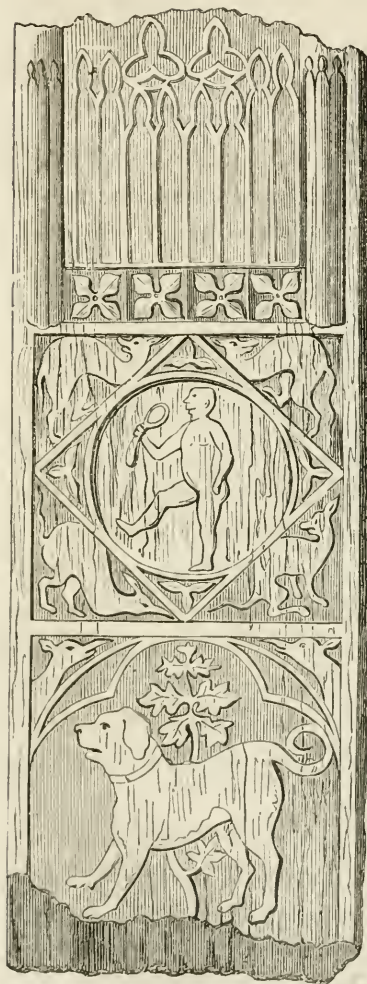
Äfven besöktes med Lektor Carlmark Brobacka (Skaraborgs slottsvallar), hvilka tydligen te sig som

forna vallar af ett fäste, nu gräsbevuxna, delvis bebyggda och mycket skadade.

Af Rektor P. G. Alander erhöles många upplysningar om Vestergötlands fornlemningar, i synnerhet om gånggrifterna, t. ex. vid Alguts-
torp i Edsvära, vid Rössberga (Jacobsbergs torp och Hacket) i Valtorps socken m. fl. Slutligen åtföljde jag honom till läroverkets, under hans ledning påbörjade forn-
samlingar.

Domstenarne nära vester om Götala äro nio stycken på kullen åt öster, ännu orubbade och omkring half-
aman aln höga, äfvensom en mindre rundel af 7 stenar i vester dersammastädes, så ock deremellan ytterstenarne af en fyrkant sydvest derstädes; inom denna äro flera stenar tydligen och nyligen borttagna. Ett grustag är

gjort under branten af kullen i öster och söder. Också fins en mindre stensättning öster om kullen. Nära nordost under kullen ligger en sten af omkring 4 almars tvärmått och omkring 1 aln 12 tum hög, med flera grunda hål i dess öfre yta.

Vånga.

Vid Sannatorpet står invid några uthus en bauta-
sten (*), 4 alnar 9 tum hög, 1 aln 16 tum bredast.

Lumshög (*), en gräsbevuxen kulle å Vånga gäst-
gifvaregårds Storegårds egor, omkring 16 alnar hög, ej
olik Uppsala högar, ofvanpå planterad med syrener,
beherrsakar den omkringliggande Vångaslätten; på top-
pen synes ännu stycken af en ståndsten. Högen är på
sydvestra sidan genomgräfd af potatisgropar. Folket
kallar den Lummershøj eller Lusehøj och har sedan
gamla tider der tändt eldar och firat lekar. Dock be-
rättas äfven, att den rätta Lummershöjen, som varit
mycket mindre, legat på andra sidan, en 5—600 alnar
från landsvägen, men blifvit på de senare åren utkastad.
— Vid gästgifvaregården ligga som trappstenar två graf-
hällar och en half, hvilka för omkring 6 år sedan bort-
såldes från Vånga kyrka. De äro ganska pryddigt ut-
huggna.

Runsten (L. 1349) 2 alnar 12 tum hög, 1 aln 16
tum bredast, 9 tum tjockast, står uti Kappelsbacken af
Vånga Hummelgården och And. Petterssons trädgård.
Stenen är svårläst (*).

Ej långt från Vångabyn ligger en naturlig berg-
häll, som kallas Kung Rådes graf. — I Lars Anders-
sons korngårde i Vångabyn och Börje-Bengtsgården lig-
ger en gråstenshäll, 2 alnar 20 tum lång, som ser ut
som en minnessten. — I Kappelskällan (Vånga by) en
ståndhäll, som restes år 1861, 5 alnar lång (*).

Edsvära.

Runsten, 1 aln 12 tum hög, 1 aln 12 tum bred
(nederst) och 10 tum tjock, vid Härlingstorp å tomten

N:o 2, nordvest om en bäck. L. 1351 (*). Orden IRKR SUN äro nu bortslagne. Det står verkligaen R+RY. Efter TUDR har teckningen D i stället för I. — En grafsten från Edsvära kyrkogård ligger som trappsteg vid Här-lingstorp.

Gånggrift å Kleakullen, öster om kyrkan och å dess jord, förstördes år 1859 då sten fördes derifrån till kyrkans ombyggnad; längd 18 alnar, bredd (invändigt) 3 alnar 20 tum (*). — På denna kulle lär ungdomen påsk-afton och oftast om söndagarne plägat samlas, när solen »gladdes» (gick ned), för att tända tjärtunnor, fästade på 14 alnars stänger, o. s. v.

På Ljungatorps egor en orörd kulle, »der Odin hvilat», hvilken troligen innesluter en gånggrift. Åtta dylika kullar, orörda, utom den sydligaste, som är toppgräfd, men kring gropen planterad med blommor, ligga på Ljungmarken öster om Vångavägen åt Algutstorp.

Vid Algutstorps gästgifvaregård besöktes de af gästgifvaren Olaus Andersson förstörda domstenarne. Gästgifvaren, som af Kongl. Maj:t blifvit dömd att återställa minnesmärket, angrade sitt tilltag, icke blott för de stora kostnader han adragit sig, utan ock för den tydliga ovilja öfver odådet, som öfverallt yttrades bland ortens allmoges och folk af alla klasser. Folksägnen kallade samlingen af dessa domstenar »Brudfärn» (-färden).

Bjurum.

Redan vid inträdet till Dagsnäs såg man prof af ställets förre egares, den kände fornforskaren Per Thams verksamhet. På grindstolparne stå följande valspråk att läsa: I. Deo Mercurio saxum quadratum more Attico

dedicavit P. Tham. Anno 1783. 2. Ärligt varar längst. 3. Skyldig alltid rädder. 4. Det är by som bonde. 5. En lyckelig resa för den som har ett godt föremål och är barmhärtig emot hästar. 6. Håll måtta i allt. 7. Bättre vara förevar än eftersnar. 8. Där lag slutar vidtager hedern.

Det märkligaste på garden var dock de fem runstenar, hvilka P. Tham från åtskilliga ställen ditfört, nemligen: 1:o. L. 1346, af svart stenart, illa söndervitt-rad och derföre ganska svårläst, 4 alnar 7 tum hög, 20 tum bredast och 1 aln 9 tum tjock vid roten (*). Sjöborgs tolkning (Saml. för Nord. förnälsk. I. s. 28) tyckes vara ganska vågad: — 2:o. L. 1342, af röd fast gråsten, lättläst, 5 alnar 14 tum hög, 1 aln 23 tum bredast, 23 tum tjockast, hitförd från Härened, lättläst (*), ÞIYÞ (icke ÞIYÞ), YÞNRNÞ (icke YÞNRNÞ); — 3:o. L. 1401, 2 alnar 12 tum hög, 1 aln 15 tum bredast, 9½ tum tjockast; lättläst, hitförd från Smula (*). R4ÞI (icke R141), Þ441 (icke Þ141), RÞR (icke BÞR), efter YNDÞ står IÞÞ , NRÞN (icke NRÞN), N4TR (icke N4TR); — 4:o. L. 1410, 3 alnar 13 tum hög, 2 alnar 12 tum bred, 10 tum tjockast; mycket lättläst, hitförd från Timmelhed (*). Inskriften, något olik Liljegrens, lyder: $\text{4ÞNR : 4ÞN1 \cdot 4ÞN1Þ \cdot ÞYÞ1A \cdot N4Þ1Þ \cdot YND \cdot *ÞNÞI \cdot 4ÞNR : *Þ44 : ÞNY \cdot YN4 \cdot YND1A \cdot *INÞY A \cdot YR14TR \cdot 1 : *IYÞR1Y \cdot 1}$. I fältet mellan slingorna ses ett märke (ett kors ofvanpå en uppåtvänd cirkelbåge; — 5:o. L. 1385, 4 alnar 6 tum hög, 1 aln 19½ tum bredast, 10 tum tjockast; lättläst, hitförd från Lekåsa år 1792 (*). Inskriften (oriktigt återgifven hos Liljegren): $\text{ÞINDÞ : R4ÞI : 4ÞNÞ : ÞIÞ41 : \dots : ÞIND : ÞIND : Y : Þ : 4Þ : YND : IÞNÞI : 4NÞN : ÞY : 4N : YINÞ : 4ÞNÞ YÞRYI}$. »Eftir» är otydligt, men spår af alla stafvarne finnes. 1—4 sta i Björkparken, N:o 5 i parken »Öarne». Vid Dagsnäs finnes äfven en lang modern runristning.

Gudhem.

Två konsoler (*), begge väl stensnidade, sitta inmurade i hvar sin husgafvel å Lilla Ingatorp. De hafva kanske hört till Gudhems förra klosterbyggnader.

Hornborga.

Gånggrift (*) i Backgården, invid huset och i hörnet af en stengårdsgård. — Hela denna engd af Vester-götland och flera socknar ända bortåt Karleby och Falköping, Ikornavallen, Ous- (Odens-) ängarne m. m. är uppfylld af gånggrifter, hvilka borde närmare undersökas.

På Ikornavallen finnes en ståndhäll (*), omkring 175 steg ostnordost om Jiger-ommen (en gånggrift, mycket skadad (*)) 5 alnar hög, 2 alnar 21 tum bred, 15 tum tjockast. Icke långt derifrån finnas två andra (*), stående i en linie med 21 alnars mellanrum; den ene är 3 alnar 12 tum hög, 3 alnar 15 tum bred, 15½ tum tjock, den andre 3 alnar 6 tum hög, 4 alnar bred och 14 tum tjock. Hvardera omgifves af två omkring 18 tum höga stenar. Tjugo steg i vester om dessa (den ene är 90 steg öster om Jiger-ommen) ligger en kulle, troligen betäckande en gånggrift, och omkring 50 steg öster om denna en annan grafkulle med stående hällar och rundsatta stenar, genomgräfd af ett dike med stengårdsgård. Sydsydost derom flera ståndstenar o. s. v.

Stenrundel, af 8 alnars tvärmatt, bestående af kantstående lutande stenar, finns på omkring 80 stegs afstånd i nordnordvest från Jiger-ommen.

I Torparen Johan Anderssons åker, »Lyckås», under prest-stommen, finnes en gånggrift (*), der man börjat anläggning af en torpstuga, hvarifran man nu afstått. Tre stora kantstående hällar synas ej långt derifrån.

I Stora Rör (Hornborga Bosgården, der Hornborga kyrka stod till år 1818) skall man fordom hittat mycket silfver. Derinvid fins en graf, nu tillkastad, der man funnit ovanligt stora menniskoben.

Sätuna.

Graf (*) af kantstående och lutande stenar, 7 alnar lång och 3 alnar bred, uti Grytingsgårdet, i backen närmast söder om Odinsängarne. Omkring 150 steg vester om denna äro tre ståndstenar i en krets, uti en backe på Odinsängarne. — Gånggrift (*) å soldaten Löfs boställsjord, urgräfd till 3 alnars djup, i en backe nära Boråsvägen. — Anvisningarne till alla gånggrifterna m. m. här i trakten äro mig meddelade af Kyrkovärden Sven Nilsson i Deragården uti Hornborga socken.

Lundby.

Gånggrift (*) i Mellangården, inne å Häradsdomaren Petter Jonssons i Kärrtorp gårdstomt, af förseende (enligt Alander) förstörd.

Eggby (Vadsbo).

Kyrkan modern med predikstolen öfver altaret. — Dopfont (*) af täljsten, enkel. — Gammalt crucifix, dåligt. — Series pastorum å två minnestafflor.

Å Lillklockan läses: HELP : MARIA : GVDZ : MODIR : ALOM : VESTGÖTOM.

Flera likstenar ligga här, som mest öfverallt, utlagda för vestra och södra kyrkodörren. En grafsten

med blomsirater (*), 1 aln 2 tum lång, 23½ tum bred, ligger framför brygghusdörren å klockarens gård.

Utby.

Kyrkan gammal med kort och groft torn, moderniserad invändigt. I det flata brädtaket och på läktaren målningar. — Crucifix, stort. — Messhake med friherrliga Bonde- och Liljensparre-vapnen och årtalet 1660. — Två grafstenar och stycken af en tredje äro utlagda i vestra kyrkogårdsporten.

Tidevad (Tjåva).

Modern kyrka med målningar i det platta trätaget. — Helgonskåp (*) med dörrar, 3 alnar 10 tum högt, innehållande en madonna med barnet. — Maria-bild med barnet, af eke, 23 tum hög, ej illa snidad. — Dopfunt (*), 1 aln 9 tum hög och 1 aln 12 tum i tvärmått.

Ett vattenmärke (*) för Tidans högsta stigande (enligt berättelse) sitter omkring 14 tum öfver marken, inhugget i en gråsten, som är 3 alnar 8 tum lång och 1 aln 10 tum hög, lutande, i Sven-Börje-gården af Brotorp.

Runsten (*), 3 alnar 8 tum lång, 1 aln 5 tum bredast, omkring 15 tum tjock, ligger på lut i en hafreåker å Harslätten under Frölunda-Bugården; den kallas »Kungahallen». L. 1335. Första runan i andra ordet är osäker; BRÞR (icke BRUR).

Der skall hafva statt ett stort slag, och en mängd mycket långa och smala hästskor (*), 6 tum långa och blott 3 tum breda, samt försedda med dryga ishakar,

äro der nyligen hittade. Å samma mad har från urminnes tider stått rest ett träkors, vid hvilket folket bad under oår, pest, krig och svåra tider. Det nedruttnade 1853, men ett nytt restes genast af Kyrkwarden Erik Andersson i Frölunda, som tjenstvilligt lofvade att uppresa »Kungahallen».

Låsta.

Kyrkan liten med gammalt, groft inrede; i taket äro målningar. — Dopfunt (*), 20 tum hög. — Grafsten öfver Benedictvs Lavrentii Agricola.

Böja.

Dopfunt (*) af sandsten, 21 tum hög, med hål i den plana bottnen, af ovanlig form och med särdeles prydliga upphöjda teckningar inom refflorna. — Grafsten, ornerad, ligger i vestra kyrkogårdsluckan.

Berg.

Christusbild, större, och Madonnan med Barnet, stympade. — Primklocka, 5 tum hög. — Grafsten i klockarens förstuga.

Gånggriften vid Orrsäter, i trädgården, uppgafs hafva för många år sedan blifvit ända till sista stenen förstörd.

Säter.

Kyrkan modern. — Å sakristiedörren jernbeslag i form af en drake (*). — I altardisken är ett skåp in-

bygdt, hvori förvaras »ögletter» (oblater). — Å Lillklockan en inskrift från medeltiden i minuskler, som icke gifva någon mening (*).

Frösved.

Kyrkan modern. — I »våkkenhuset» finnes en dopfuntsskål af sandsten utan ornament (*).

Vid Braxtorp en »jättedans», 32 alnar 12 tum lång, 12 alnar 12 tum bred, bestående af 12 (fordom 14) domstenar; öfver kretsen går en liten tvädelad väg. Genom Kyrkoherden Leverentz's i Horn förtjenstfulla nit är Konungens Befallningshafvandes förbud mot allt vald och skada å minnesmärket utverkadt.

Horn.

Kyrkan modern. — Dopfunt (*) af sandsten med en rundbågslist, står å kyrkogården. — Flera prydliga grafstenar, svarlästa. — Lillklockan gammal, lang, smal, utan inskrift.

Väring.

Kyrkan modern. — Storklockan utan inskrift.

Å Korsbacken i Bannkälla by en krets (*) af sju domstenar, hvaraf en vid min ankomst lag kullfallen, men då jag, som jag alltid brukar, talat en stund med den kringstående allmogen om våra förfäders minnen och bedrifter, särskildt några ord om det forna vikingalifvet, m. m., hade jag den tillfredsställelsen, att se en bonde, oombedd, redan i färd med att gräfva vid stenen, och han sade, att då han nu hörde, att denna stensätt-

ning var så märkvärdig, ville han jemte de öfriga bönderna på stället nu genast uppresa stenen, hvilket också skedde inom en kort stund. De som utförde detta hedrande arbete voro Anders Andersson i Jon-Andersgården, Johan Gustafsson i Thorsgården och Johan Larsson i Korsbacka.

På samma Korsbacke ligger en annan stensättning (troligen också en förstörd domkrets) (*), 10 steg öster om de nyssnämnda domstenarne. Orshögen (Odinshögen) finnes 20 steg öster om den sist anförda stensättningen och norr om denna ligger Lilla Orshögen, en låg, urgröpt kulle, enligt folkberättelsen på stället bestående af flera »floar» (lager) af jord, kanske från flera härader eller hela landskapet, en sed som brukades fordom på ön Man och flerstädes i Norden, för att derigenom göra tingsplatsens jord lika helig för alla rättssökande. — Allt häntyder med säkerhet på, att Korsbacken varit en betydlig tingsplats.

Uti Åsgärdet uti Bamkälla by en stensättning (*), mycket skadad genom odling. Nära i öster härin en grön, platt hög, »Konungskällen», och ej långt derifrån hafva flera sådana höga rundlar och kullar blifvit bortgrädda för jernvägsanläggningen.

Locketorp.

Vester om den moderniserade kyrkan, en orörd forngraf.

Götlunda.

Kyrkan modern. Hela det flata brädtaket är måladt (i nyare tid). — Å kyrkodörren af vakkenhuset, utat, en jernskena (*), $22\frac{3}{4}$ tum lång, $5\frac{5}{6}$ tum bred

och $\frac{3}{16}$ tum tjock, innehållande 62 runor, inhuggna i jernet mellan två linier: 41N14R : 1N1 : 4RN : 4R : 411 : R4 : N1 : 41 : N141R : 411 : 4411N : 41N14R : 44114R1 : 414R : N141. L. 1939. I dörrbeslaget förekommer ock en krönt människobild (*) och der hänger äfven en stympad jernaln (*). — I sakristian en dopfunt (*). — Två gamla, långa klockor utan inskrift.

Nära väg-gatan å »Jimmerkållen», ett åkergärde af Vallby Sörgården, hvilket är fullt af stensättningar och rundlar, en runsten (*), 3 alnar 6 tum hög, 1 aln 4 tum bredast, 1 aln 2 tum tjock: 4RI4 . R1411 . 4114 . 4111 . *11... : 4R1 . 11 . 411. L. 1337¹⁾.

Flista.

Kyrkan, gammal, moderniserad. Takmalningar. — Dopfunt af täljsten med slingsirater (*), i sakristian. — Dopfunt af trä (skål på hufvudet af en människobild)(*).

Odensåker.

Kyrkan modern. Daliga takmalningar. — Ett vackert crucifix af trä; figuren $14\frac{1}{2}$ tum lang. — Dopfunt af sandsten (*) i »bak-kyrkan».

Grimstenen (*), bautasten, 2 alnar 18 tum hög, 1 aln 12 tum bred och 18 tum tjock, på en backkulle vid Lilla-Rör, Matsagården; i närheten stensättningar och rundlar. Store-Rör, ett stort, vidt och som det tyckes mycket urgammalt stenrör, alldeles öfvervuxet ofvanpå af mossor och tilltäckt med något jord, så att grönska derpå växer, der Kung Götrik skall vara begrafven.

¹⁾ Efter *11 förekomma tvenne tecken, som icke kunna urskiljas.

Folksäggen berättar ock, att »presten i Horn lånte från Binneberga kyrka svartkonstboken genom sin klockare; men då denne mot förbudet öppnade boken under vägen och såg i den, kom så mycket fansfölje kring honom och frågade hvad han befallde, att han, som väl visste, att det kostade honom lifvet att dröja, genast böd dem att hopsamla all sten på vida fältet i en hög, ett arbete, som räckte i sju år. Så uppstod Store-Rör». I senare tid har man bortfört sten från högen till gårdsling.

Binneberga.

Kyrkan liten, obetydlig, utdömd att rifvas. — Ett stenkors (*) ligger i vapenhuset, 1 aln 12 tum långt.

Trästena.

Kyrkan byggd 1854. — Christusbild af messing, $6\frac{3}{8}$ tum hög, målad med gul oljefärg. — Förstörd Christusbild, 1 aln 12 tum hög, å tornhvalfvet. — Gammal stol med upphöjda ornament (*).

Hjällstad.

Kyrkan modern. — Dopfunt af sandsten, utan ornament (*). — Sju stora ovala oljemålningar på trä (Christus, hans föräldrar och evangelisterna). — Fyra trappsteg till kyrkogården utgöras af de äldsta ornerade grafstenar (med blomsirater), förstörda. — Storklockan utan inskrift. Lillklockan har kring öfre kanten namnet ROBERTVS bakvänt.

Svenneby.

Korskyrka, förfallen, moderniserad. — Dopfunt af sandsten (*). — Kyrkkista af furu (locket uthugget af ett stycke) med jernbeslag (*).

Stensättning, kretsformig, (*) å Solbacken, af fyra stycken 18 tum höga stenar (af hvilka en är sönderbränd) samt mindre stenar dem emellan. Midten är urgröpt och det hela förstördt af grustaget derinvid.

Vad.

Kyrkan modern. — Dopfunt af sandsten (*).

Ranns-stenarne (en oval stensättning (*), å Rannstena fjerding af Askeberga), 24 till antalet, af hvilka blott två äro kullfallna. Den vidaste stenen är i omkrets 17 alnar 6 tum, de högsta omkring 4 alnar 12 tum. Kretsen inom stenarne, som är bevuxen med fin gräsvall, är 83 alnar lång, 17 alnar 6 tum bred i öster och vester. Denna domkrets, som alldeles liknar den, som finnes vid Nässja i Östergötland, är en herrlig fornlemning. Det berättades, att ungdomen i förra tider härinom samlades under midsommarsnatten för att leka.

Mo.

Kyrkan modern. — Sittande Mariabild, stympad, 1 alm 8 tum hög. — Helgonbild (*), 1 alm 20 tum hög. — Gulmålad örnfigur med en mindre vas på hufvudet. — Lillklockan gammal, lång, utan inskrift. — Storklockan, genomskuren af en 8½ tums lång skåra, har inskriften: *an(n)o domini Mdxxxiii fusa e(st) hec ca(m)-pana p(er) magnu(m) torkilli fusore(m)*. Längre ned: *.t: l. pgtā A.*

Bautasten å Moholmsskogen vid Hjelmsängen, »Tubbesten» kallad, 2 alnar 12 tum hög, 4 alnar 12 tum i omkrets. På södra Rudsskogen finnes ock många, mer och mindre skadade, mindre betydliga stensättningar, kretsar och rundlar.

Bellefors.

Kyrkan moderniserad; sakristian gammal, med korshvalf och pelare. Takmålningar, moderna. — Dopfunt af sandsten (*). — Tre mindre bilder å predikstolen, två bilder å plattan uti östra fönstret. — Särdeles pryddlig kalk af år 1526. — Stor- och mellanlockan gamla, utan inskrifter.

Runsten (*), 2 alnar 12 tum hög, 1 aln bred, 15 tum tjock, i ett åkergräde af Armene by, »Långa-flaget» kalladt, sydsydvest från kyrkan, ganska svårläst: .. : †NŸ :
 ÐIA : BRÆÐA : RIYI : YTI : ÐI : *†††A : ÐNR4TI : ††NÐR.

Fägred.

Gammal, vacker korskyrka med bågar, hvalf och pelare, den äldste i hela Vadsbo. — Dopfunt af sandsten (*). — »Slächt-tafla öfver thet hedervärda Fegræiska Prestaslächtet». — Gammal grafsten i vestra kyrkotrappan. — Gammalt beslag å södra kyrkodörren.

Runstenen på Fägremo söktes, men fanns icke.

Ekeskog.

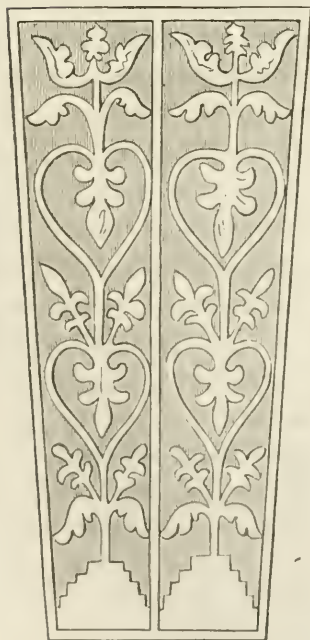
Kyrkan liten, modern, med moderna takmålningar. — Messhake af rödt siden, hvarå ses den korsfäste

Christus med evangelisternas symboler å korsändarne. underst St. Andreas med sitt kors samt Hornska och Oxenstiernska vapnen. — Storklockan lång, smal, gammal, utan inskrift.

På kyrkvinden och i klockstapeln ligga bilder af St. Andreas (*) samt af en annan man (*), i hvar sitt skåp, samt dessutom fyra bilder (deribland en madonna med barnet), fästade å en planka (*) och en sittande Mariabild, stympåd. Flera hästlass bilder m. m. försålades på auktion år 1833. — I klockstapeln förvaras ock en dopfunt (*).

Ransberg.

Kyrkan modern, utom choret och vapenhuset (*).

På det senares dörr äro tecknade bomärken eller blott ordiga streck och tecken, af hvilka högst få likna runor. Se L. 2976. Tecknen äro ej blott 40, utan kanske 2—300.

Grafhäll af täljsten, 3 alnar $2\frac{1}{2}$ tum lång, 1 aln 19 tum— $14\frac{1}{2}$ tum bred, ligger å kyrkogården midt för stordörren å kyrkans södra sida (se fig.).

Ranekulle (der kämpan Rane hvilar) ligger ej långt söder om kyrkan, på klockarens skog.

Mölltorp.

Kyrkan gammal, med spetsbågig ingångsdörr och högt smalt torn midt på taket af långhuset. Sakristian har korshvalf.

Uti de två främsta kyrkbänkarne samt kring altaret och altarefönstret ett skilderi af trä med figurer, vapen o. s. v., från 1700-talet (*). Ett likartadt har, enligt berättelse, funnits i Ransberg, men försålde på auktion år 1856—57. — Målningar i det platta trä-taket. — Dopfont af täljsten med bladsirater (*). Storklockan är gammal och lång, utan inskrift.

Undenäs.

Korskyrka af trä. — Dopfont af röd sandsten (*); locket är fullsatt af svarfvade pinnar och liknar deraf nästan ett schackbräde. — Kyrkvaktarestaf, med rikt utsirad öfverända (*). — Uti kyrkskrubben ligga flera bilder, deribland en af St. Anna med Maria och Jesusbarnet.

Den gamle Adjunkten och Jubel-Magistern Consist.-Amanuensen Rödholt besöktes, hvilken bland annat meddelade fru Constantia Frankelins (Kon. Erik XIV:s dotters) slägtregister.

Af Komminister A. Nordlander i Ullervad m. fl. erhöles följande uppgifter om det år 1825 nedrifna Skagens kapell, hvilket af allmógen betraktats med stor vördnad. Den äldsta kyrkan sades hafva varit byggd af ekevirke, men den som qvarstod vid början af detta århundrade var uppförd af svår kärnfuru och bestod af fyra »klostolpar», resta i hörnen, flera korsbjelkar mellan dem och fyra »fotträd» eller »svillar» undertill (*). Väggarne utgjordes af på ända stående plankor och det spanlagda taket var, utom några tvärbjelkar, invändigt öppet till kroppåsen. Golvvet bestod af grofva plankstockar, äfvensom bänkarne, hvilka voro utan allt ryggstöd. Blott tre små fönster funnos, det ena på kapellets östra sida (16 tum långt, 5 tum högt),

de andra, också ganska små, på södra väggen, långt åt öster. Altaret var ett litet vanligt bord utan skrank och disk. Predikstolen (*) å södra sidan, bestod af en ofantlig ekestam, som till hälften var så uthuggen, att presten stod på den afstympade kärnan och hade en del af ytan framför sig till stöd för pulpeten. Predikstols-trappan var en grof träklabb med tre fothål och en ledstäng derjemte, och stodo på hvardera sidan om pulpeten tvenne stakar, nedstötta i jorden mellan golftiljorna och räckande en half aln öfver predikstolskanten; de voro upptill klufna och brända, ty i dem brukade man fästa bloss, för att lysa presten vid vigsel och annars, då det var mer än vanligt skunt i kyrkan.

Detta kapell var en vida beryktad offerkyrka. I »våkkenhuset» var en stor jernbeslagen offerstock af eke, på sned insatt i väggen till kyrkan, i hvilken hemligen inlades allehanda gåfvor för sjukdom, barnsnöd, lycka i kärlek, på jagt och resor, i fiske, boskapsskötsel o. s. v. En löja af silfver, som var offrad för lyckligt fiske i Vettern, hängde öfver predikstolen. Invändigt uti kyrkan fanns en tvärribba, på hvilken tidtals hängde alla möjliga slag af offergåfvor, klädesplagg, linvippor, ull i nättrasor (skänkta för boskapens trefnad) o. s. v. Äfven utanför kyrkan instuckos under fotträden skänker, t. ex. slantar, knappar och knappnålar (hvilka förmodligen sutit i kläderna på sjuka). Äfvenså nedlades hvarje-handa gåfvor i en offerkälla, som lag 20—30 alnar norr om kyrkan. Allt detta myckna offergods insamlades af kyrkovärdarne, som efter hvarje gudstjänst höllo auktion, hvarvid presten förde protokollet.

Det lilla skogskapellet omgafs af en liten kyrkogård, omgifven af vanligt stängsel, hvilken var fullvuxen af granar, som voro afqvistade jemt med kyrkotaket, samt prydd af en hög klockstapel med en liten klocka. Endast en gångstig ledde till kapellet, på hvilken kyrk-

folket (till julottan med bloss i händerna) »klöfjade» sig fram eller gick till gudstjänsterna, hvilka högtidligast höllos på Marie bebådelse-, Christi himmelfärds-, Midsommars- och Michaelisdagarne, då det alltid var skriftermål. Sjelfva nattvarden begicks icke i kapellet, utan i Stommen af Skagaby, uti en gäststuga, der ett bord stod främst såsom altare och rummet afdelades af disken, som utgjordes af tvenne bräder med duk på. I anseende till kyrkstigens ofarbarhet brukade man aldrig jorda lik på Skagens kyrkogård, utan dessa fördes till Udenäs och buros dervid mellan tvenne »likstänger» med en häst före och en annan efter kistan. När sorgetaget humnit till Udenäs fattigstuga, sönderslogos alltid likstängerna och likkistan sattes på bår. Barndop och brudvigsel förrättades i kapellet. Då så mycken vidskepelse och vantro alltjemt der bedrefs, blef kapellet år 1825 alldeles nedrifvet. Klockan såldes till »matklocka» på Sätra i Udenäs.

Hallna.

Kyrkan af trä, liten, invändigt med flatt loft. Taket och klockstapeln äro spånade (*). — Dopfunt, nyare, af täljsten (*).

Ett Konung Valdemars bref, som funnits i Hallnaby, skall hafva blifvit narradt från en bonde. Lektor Carlmark har en afskrift af detsamma.

Mans i Hallna, som enligt folksäggen befriat orten från en stor våldsman, Vale, hvilken kom öfver Vettern och förskansat sig vid »Vale-klef», derigenom att han söndersagade isen för honom, fick till belöning så mycket skog, som han på en dag kunde springa kring, men dog deraf på en äng, som ännu kallas »Själänggen».

Björkäng.

Kyrkan af trä, liten, med torn. — Dopfunt af täljsten (*). — På kyrkohvalfvet ett crucifix och en Maria med Barnet.

Bäck.

Kyrkan af sten, liten, modern. — Dopfunt af täljsten, skadad, närmast lik den i Hallna (sid. 141). — En sittande qvinnobild med bakstycke och fotsteg. — Två klockor, små, utan inskrift.

Fredsberg.

Kyrkan modern. — Kyrkdörren (L. 1938) var bortkommen. — Den korsfästes bild (af bly?), 19 tum hög, på ett träkors (som ej hört till den) uti sakristian. — Fjorton grafstenar framför altaret och i gångarne med snart eller redan utslitna inskrifter. — Storklockan har tre helgon i små medaljonger och inskriften: **An(n)o d(omi)ni mcdlxxxviii fresbergh¹⁾ fu(n)data erat ista ca(m)pa(na) in p(rese)ncia d(omi)ni torgilli curat(i).** — Lillklockan lik den i Elgarås, men utan runor.

Färed.

Kyrkan gammal, af gråsten, 27 alnar 10 tum lang (derutaf 15 alnar i vester äro senare — fast längesedan — tillbyggda) samt 12 alnar bred. En sten i sydöstra hörnet är 3 alnar 18 tum lång. — Dopfunt af täljsten (*).

¹⁾ Kan enligt teckningen äfven vara **mcdlxxxv in fresbergh.**

Berga.

Kyrkan gammal, med korshvalf byggda af trä; choret med rundkupigt stenhvalf och upphöjdt medelst fem trappsteg; vackert torn. — Altartaflan (Christi grafläggning) skall vara af van Dyk. — Fyra träbilder (*), deraf en Maria med barnet. — Lillklockan med gamla mycket tydliga bokstäfver.

Runsten i Ingaryds park (i mannaminne ditflyttad från Stora Ek uti Eks socken), 3 aln 2 tum hög, 2 aln 2 tum bred, 14 tum tjockast. L. 1334. Der står **BNIT** (eller #?): **I : †FYRI : †NY : †RIT : †ITNYN : Y†RY†** (*). På baksidan ett fyrfotadt djur, mycket otydligt hugget.

Runsten, (*) 2 alnar 12 tum hög, 15 tum bred och 12 tum tjock med ristningar å två sidor, i Säby park, dit stenen flyttats från skogen, der den blifvit förstörd af skogseld¹⁾.

Tre bautastenar i närheten af samma Säbypark, af hvilka en liggande är 5 alnar lång, en stående är 3 alnar 2 tum hög samt den tredje, stående, är 2 alnar 8 tum hög.

Hassle.

Kyrkan modern. — Dopfunt af täljsten med trälock (*). — Storklockan gammal, utan inskrift.

Stensättning å Hasslerör-Dikesgården på Österberga backe (*). — Tre stenar, stående i en krets i Fallbergs-gärde. — Två större bautastenar stående i närheten vid vägen, en dito större ligger inne i gärdet dervid.

¹⁾ Är densamma som Liljegren under N:o 1331 upptagit för oangifvet ställe i Ullervads socken.

Enåsa.

Kyrkan modern. — Två helgonbilder (den ena en Maria) nästan oskadda (*).

Thorsö.

Stensättning vid Boda, närmast intill ladugården, af 9 stenar, som bilda, stående tre och tre, en något ojemn krets. Derinvid en stenhög och två stora stenar (*).

»Folkkullen», stenbacke å Sarden, hög, skadad af gräfning; deri ligger en gråstenshäll, 3 alnar lång, 1 alm 12 tum bred och 17 tum tjock.

Runstenen L. 1326 fanns ingenstädes.

Lyrestad.

Kyrkan modern. — Bilder, af hvilka några torde hört till altarskapet. — Dopfunt af sandsten (*).

Stensättning å Sandliden (*) invid ett grustag, i hvilket för 12 eller 15 år sedan en sten nedfallit. Å en stugugafvel derinvid är uppsatt ett Konungens Befallningshafvandes anslag med utsatt högt vite för allt våld å stensättningen.

Runsten (*) å Rogstorp, några alnar nordost om ån, sydväst från gården uti »ängen», 7 alnar lång och omkring 1 alm 10 tum bred, liggande djupt i åkergräddet. Runorna äro mycket grunda och otydliga. L. 1325?

Stensättning (*) å Bäcksbobacke (Bäckersboda Södergården), 63 alnar lång, 15½ alm bred, bestående af 13 stående samt 9 liggande stenar, hvarutom flera hål synas efter borttagna stenar. Äfven denna stenkrets kallas af allmogen brudfär'n.

Grafstenar från Lyrestads kyrka äro inlagda såsom trappstenar vid Rogstorp och Ödetorp.

Annehärad.

Kyrkan af sten, modern. — Vacker dopfunt af täljsten (*). — Vackert epitaphium (*), måladt på kritgrund i halfupphöjdt arbete. — Fem bilder å sakristivinden. — Storklockan lång, gammal, har inskriften **Maria phi** samt tre runda medaljonger, den ena med ett stort medeltids-M i midten.

Rada (i Vermland).

Dopfunten i kyrkan, närmast lik den i Hallna, skall flyttas till den gamla kyrkan¹⁾, hvarom dess t. f. tillsyningsman tillsades. — På storklockan läses i bakvända otydliga minuskler: **ave mara gra plena** o. s. v.

Hofva

I kyrkan förvaras en bok i oktav, bunden i skinn, innehållande fyrradiga noter med latinsk text äfvensom dylika med svensk text, slutligen en agenda om dop, kyrkogång och vigsel, defekt. Fyrradiga noter med latinsk text finnas äfven på permarna af ett gammalt kyrkoinventarium (i qvart). — Två brudstolar (*), målade i lysande färger med blomster och girlander. Den ena har å stolens baksida en bild af bruden med krona och solfjäder, den andra har en bild af brudgummen i

¹⁾ Denna och dess i konsthistoriskt afseende synnerligen viktiga takmålningar äro beskrifna af B. E. Hildebrand i Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Handlingar, ny följd, del. I.

röd rock, med peruk, värja och chapeau-bas, hållande vigselringen. — Flera förgyllda bilder.

Den förmodade runskriften på en af stenarne i en domkrets i Valaholm fanns icke och troddes vara förstörd genom svedjande.

Elgarås.

Kyrkan af trä, gammal, åttkantig i choret med platt tak och nyare målningar. — Dopfunt (*) af täljsten. — Storklockan gammal, utan inskrift. Lillklockan har runmynderna (fast baklänges vända) (Lilj. 1982). —

Y Y ʌ ʀ ʁ ʒ | † X ʒ ʀ ʒ ʒ

Ett bräde sitter fastspikadt uppe i klocktornet med svag freskomålning af en helig figur. — I bårhuset finnas: ett helgonskap, 1 aln 10 tum högt, 17 tum bredt och 9 tum djupt, med målade dörrar, innehallande Maria med barnet, ett crucifix och några bilder.

Valtorp.

I följe af Riksantikvariens särskilda uppmaning afreste jag till Valtorps socken, för att erfara den skada, som skett å gånggrifterna vid torpen Jakobsberg och Hacket under Rössberga, hvars egare Hofrättskommisarien Hedvall blifvit lagförd och dömd till ersättning och återställande af dessa fornlemningar.

På vägen dit, genom Skara, fann jag atskilliga fornlemningar i Holmestads och Gudhems socknar, dem jag da aftecknade, såsom en stensättning (*) i Gästgifvaren C. J. Holméns trädgård å Enebacken (i Holmestads socken), af hvilken många stenar tydligen äro förstörda

och de största omkring 2 alnar höga; en grafsten, inlagd i Gästgifvaren Nymans trappa derstädes; en dopfunt (*) med reliefbilder, af sandsten, stående i en blomsterrundel å Forntorpa (Gudhems socken), köpt för en tunna säd af dess nuvarande egare, Landtbrukaren A. Nylien på Forntorp, af en bonde, som troligen kommit öfver den vid rifningen af Hornborga, Broddetorp eller andra kyrkor der i trakten; grafsten (*), med långsträckt kors öfver midten och ett s. k. hakkors, inlagd i en trappa å Thornbjörntorps gästgifvaregård i den liknämnda socknen.

Gånggriften (*) vid torpet Jakobsberg under Rössberga är nästan alldeles förstörd, enär en stuga är byggd på sjelfva grafven samt en mängd hällar dervid antingen blifvit omvräktade, rubbade eller alldeles förstörda. Gånggriften (*) vid torpet Hacket under Rössberga är fullkomligen förstörd. Det uppgafs att torpstugan var byggd just der grafven varit. Det enda, som nu återstod af hela gånggriften, var tvenne rödhallar, hvilka voro upplagda bakom byggningen till en alm 20 tum höjd på en hop underliggande lösa kalk- och gråstenar. Gånggrift mellan Jakobsberg och Hacket på en grön ängsbit bland hasselbuskar i en nyodling, åtminstone ej på senare åren rörd. Sjelfva griften och gången synas ännu tydligt. Gånggrift (*) å en liten kulle i Rössberga äng, kallad Ravla, Rauells eller Ragvalds (?) graf, hvilken troligen är alldeles orörd.

»Runchall» (*), runsten i Hakantorp, af sandsten, 4 alnar 11 $\frac{1}{3}$ tum lång, 2 alnar 5 tum bred, 7 a 9 tum tjockast, kullgräfd för skatt, nu liggande lös på marken. Lilj. 1353. Inskriften lyder: $\text{BNDPA} \cdot \text{HTI} \cdot \text{HTIT} \cdot \text{DE}(\text{t})\text{HT} \cdot$
 $1 \cdot \text{HTIT} \cdot * \dots \cdot \text{HT} \text{HT} \cdot \text{HTIT} \cdot \text{HTIT} \cdot$. Det första, andra och fjärde H har en mindre vanlig form, i det att öfre sidostreckket fortsättes lika långt ned som det andra.

Karleby¹⁾.

Gånggrift (*) vid Love Backgården, på en kulle nära vester om landsvägen. Öfverliggaren är 4 alnar lång; den högsta understenen är 1 alm 3 tum hög, mellan begge understenarne är 1½ alm. Öfverliggaren, de två underliggare och den minsta mellan dem äro alla af gråberg. Dessa höra till gången. Af sjelfva griften ses å ena sidan två aflånga rödhallar, midt emot hvarandra med 4 alnar 20 tums mellanrum — den ena är 4 alnar 8 tum lång — samt en tredje, å andra sidan, likaledes af rödhall.

Gånggrift (*) i Haragården, vester om landsvägen och gården. Af griften, som har en inre bredd af omkring 4 alnar, återstå sex stenar, två af rödhall, de öfriga af gråsten. Helst om våren synas i jordytan tydligare de stenar, som höra till gången.

Gånggrift (*) i Logården, vester om landsvägen och gården, å Logårdskulle. Takstenarne ligga öfver jord; nagra äro af rödhall, andra af gråsten. Den största af de uppmätta stenarne är 8½ alm lång, 5 alnar bred, 1½ alm tjock. I nordost om kullen är en öppen potatiskällare. Griften tyckes för öfrigt vara orörd.

Gånggrift (*) i Mjöakarpagården, vester om landsvägen och gården, kallad Ravallsgraf; alla täckstenarne af gråsten och de kantstående väggstenarne af rödhall. Gången, som tydligen går åt öster, är 22 alnar lång.

Gånggrift (*) i Mellom och Klöfvagården, vester om landsvägen och gården, närmast norr om Karleby kyrka, på Qvarnbacken. Tre borrhål äro anbragta i en af de lösa stenarne för att krutspränga honom, hvilket dock blef afstyrdt. Vester om denna grift är ännu en annan betydligare stensättning.

¹⁾ Jfr B. E. Hildebrands beskrifning i Tidskriftens 1:a del, pag. 281—283.

Luttra.

Gånggrift (*) uti Luttra Knagg-gården, nära öster om gården och kyrkan. Den öfverliggande stenen är af gråberg, 6 alnar lång, 3 alnar 18 tum bred, $1\frac{1}{2}$ aln tjock. Dess ena ända stödjdes af en rödhall, 3 alnar 16 tum lång, 2 alnar hög öfver jorden, 17 tum tjock. Denna fornlemning, som ligger på en hög gräsbacke bland böljande sädesfält på den rika Falköpingsslätten, ger en skön anblick. Nära öster om detta minnesmärke finnes ett annat dylikt, bestående af 3 stora gråstenar i jordytan, äfven liggande på en gräskulle i gårdet¹⁾.

Låsta.

Stensättningar öfverallt på Göttingsås, numera till största delen förstörda genom odling och gårdsling. Dock synas ännu på flera ställen ordnade kretsar med utgående lagda linier.

Medelplana.

I Hellekis trädgård en dopfunt (*) af sandsten, under terrassen och hufvudbyggnaden, använd sasom vattenreservoir.

Gånggrift i Hellekis djurgård. Tre kantstaende stenar af rödhall åt öster och en åt vester, liggande, utmärka sjelfva griften, men inga tecken synas öfvan jord af gången.

¹⁾ Denna liksom gånggriften ä Synnerål-Loockgården i Slöta socken, äfven omtalad af Säve (*), beskrifvas utförligt i Tidskriftens 1:a del, s. 255 f.

Otterstad.

Runsten (*) 3½ aln lång, 1 aln 2 tum bred, 9½ tum tjock, vid La'gårdsbro å Leckö egor, söder om Berg, vester om slottet, på en gräsbacke vid landsvägen, mycket lutande. Lilj. 1362. Inskriften har ↑NNΛ snarare än NNΛ, ††↑, icke ††.

Leckö slott (*) qvarstår ännu, oaktadt all förstörelse och vanvård, i afseende på det yttre i sin forna prydlighet. Invändigt äro nästan alla rummens prydnader, målningar och tapeter förderfvade eller alldeles försvunna och väggarne äro af tanklösa resande ned-suddade med opassande inskrifter och teckningar. Den senaste egentliga förstörelsen skall hafva skett 1824, då en mängd taflor på väf utskuros ur sina ramar och försåldes för några ören. Så utskars och såldes den stora taflan, som förestälde slaget vid Lützen, till en fanjunkare, som använde den till golfmattor! En Grefve C. Rudensköld på Leckö kronogård skall då, sedan han inropat några sköna väggmålningar i slottskyrkan, till sin heder låtit dem sitta qvar och de sitta der ännu.

Inskrift (*), huggen i sten med upphöjda bokstäfver, sittande vid den stora balkongen i sydvestra hörnet (inåt borggården) af det nordöstra tornet: **b** (vapnet) **g** **hielp** (vapnet) **maria**. De två första bokstäfverna skola vara Biskop (Gyltas namn och vapen¹⁾).

Råda (vid Lidköping).

Runsten (*) i vestra yttermuren af vapenhuset, nedintill och något under marken, af grästen, 3 alnar

¹⁾ Bokstäfverna betyda B(rynjulf) G(erlaksson) och vapnet är icke Gyltavapnet. Uppgiften att Biskop Brynjulf hörde till Gyltasläkten (jfr Rhyzelii Episcoposcopia s. 179) beror på ett misstag.

9 1/2 tum lång, 1 alm 7 tum bred midtpå. Figuren i Bautil (N:o 989) och läsningen hos Liljegren N:o 1365 äro icke fullt riktiga. $\text{ÞNRKVI} \ddagger \text{HTI} + \text{HTI} + \text{ÞTHI} + \text{ITIA} + \text{YNT} + \text{HT} + \text{HT} + \text{IA} \cdot \text{NTRÞ} + \text{NDR} + \text{I NRHYTN} + \text{IA} \cdot \text{ÞÞÞNY}$ (på särskild rad:) YNTNYIA . Stenen är väl underhållen och vårdad.

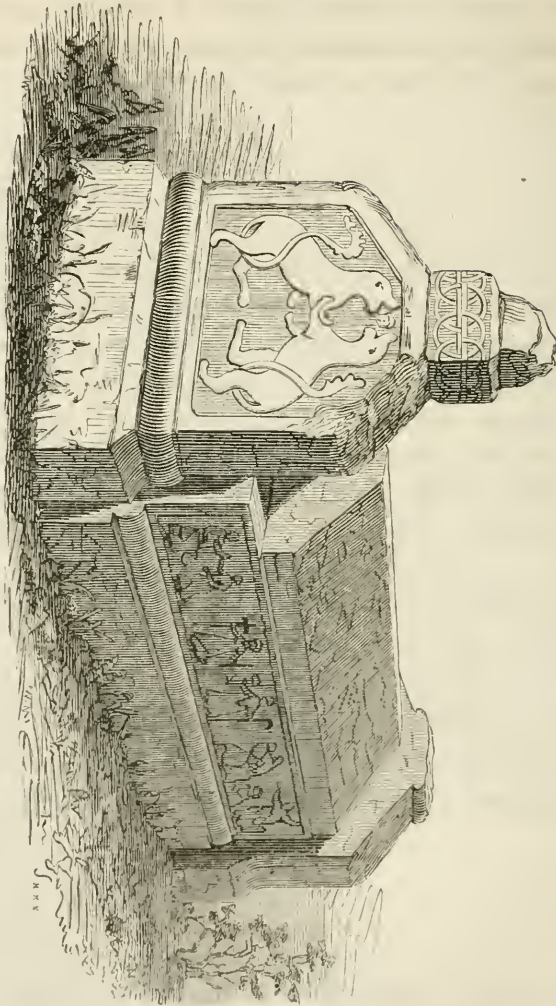
Källby.

Källby hallar, två runstenar, stående på hvar sin sida om landsvägen a Källby backe. Den södra (*) är 7 alnar 14 tum hög, 2 alnar 4 tum bred, 7 tum tjock af rödhall, mycket nedtjärad af Valborgsmessoeldar. Runskriften är på stenens norra sida. Lilj. 1339. Å ena slingan: $\text{NYIA} : \text{THY} \cdot \text{ÞIA} \cdot \text{RYTHIA} : \text{RIYDN} : \text{HTI} \cdot \text{ÞTHI} : \text{HYIA} \cdot \text{YTH} : \text{YÞNR HT}$. Den andra slingans skrift är mycket skadad. Den norra stenen (*) är 5 alnar 14 tum hög, 2 1/2 alm bredast, 7 till 8 tum tjock, af sandsten och derföre af solen mycket utbränd äfvensom illa nedtjärad, så att inskriften är till en stor del förstörd, dock ej så, att det enligt Lilj. 1341 deraf »finnes nu intet spår». Inskriften å södra sidan. Man kan ännu läsa: $+ \text{HTNRNYI} + \text{HTI} + \text{HTI} + \text{Þ} \dots \text{IA} + \text{YÞNR} + \text{YÞNR} + \text{HT}$. Andra slingans inskrift är utplanad.

Husaby.

Kyrkan (*) urgammal, skön och vördig. — Dopfunt (*) af sandsten med en ranka öfverst på skålen samt följande inskrift. På foten: $\text{SUM REVER(en)DA} : \text{BASIS} : \text{FECUNDI} : \text{GLORIA} : \text{VASIS}$. På öfverkanten: $\text{FONS} : \text{EGO} : \text{VITE [s]UM} : \dots : \text{POMI CEPIT} : \text{OBESUM} \ddagger \dots : \text{PECCATU(m)} : \text{POTES} : \text{H(oc)} : \text{TE} : \text{SCIRE} : \text{RENAT(um)}$. — Biskopsstol? (*),

svarfvad, ej gammal, af föga värde. — Dåligt crucifix.
— Två mindre helgonskåp utan dörrar; det ena (*)

har under baldakinornamenter bilder af Gud Fader, St. Johannes evangelisten och St. Catharina (med hjulet); det andra (*) är i senare tid tillyxadt, likaledes med tre bilder, deraf Biskop Sigfrid, som haller de tre hufvudena

i ett kärl. — Inskrift (*) å en täljsten (1 alm 14 tum lång, 15 tum bred och 5 tum tjock) utgörande plattan för ett slags predikstol, stängd med fallucka (nu ett tillmuradt hål) nära norr om triumfbågen i högkyrkan: **Dogma salutis erit hoc quidquid dicere(?) querit Clerus in ambone subtili cum ratione mdv** (1505). Derbredvid sitter i muren en sandsten (*) med »Biskop Gyltas» vapen¹⁾ m. m. — Helgonbild (*) i skåp utan dörrar (biskop stående i en gryta). — Messhake af buldan, på hvilken, under ett lejon, drake, fogel m. m. står flera ganger upprepade en oläslig inskrift (*). — Blosshållare (*), som varit begagnade vid bröllopståg. Om de ursprungligen hört till kyrkan eller äro der lemnade efter förnämligare bröllophögtider, är ej bekant.

Grafvård (öfver Konung Olof Eriksson?) 3 alnar 18 tum lång, 1 alm 8¹/₂ tum bred och 1 alm 5 tum hög (sjelfva kistan). Se fig. å föregående sida.

Grafvård (*) öfver Drottning Estrid?, 4 alnar 3 tum lång, bredvid den nyssnämde.

Sankt Britas källa (*) uti Bissgarden, under backen, der lemningarne äro af den s. k. Husaby biskopsgård (*), murad af rödaktig sandsten och gråsten. Ett hörn af byggnaden qvarstår. Gröna vallar, som utmärka mursträckningar af rum i en fyrkantig byggnad, äro i närheten, mest åt norr, äfvensom kullar i öster och vester samt grundvalssträckor af gråsten, i söder från ruinen.

Sankt Sigfrids källa under sandstensklippan vid kyrkan. Det nya källbordet, som år 1856 bekostades af Kloekaren Joh. Vidgren, är sönderslaget. På backen vid landsvägen står ett föga vackert monument, likt en milstolpe.

¹⁾ Se noten sid. 150.

Forshem.

Kyrkan, byggd i korsform och af huggen sten, är gammal och orörd af all modernisering.

Skilderi (*) i sten, halfcirkelformigt, med upphöjda figurer, öfver stordörrens båge, 1 aln 3 tum högt, 2 alnar, 6 tum bredt: Christus lemnar nyckeln åt Petrus samt håller i handen (?) en annan man, som angifves vara sc(s) PAULUS. På listen kring halfcirkeln: IST... SIT : IN : HONORE : DNI : NRI : IHV : XPI : ET : SCI SEPVLCRI. På listen längs basen: † A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z. — Skilderi (*) af sten, sittande högst upp öfver stordörren å kyrkans södra sida, bestående af en rundbåge och under dess ändar två sidostycken. Å ena sidostycket ses St. Martin skära en flik af manteln, å det andra står en biskop (St. Nicolaus) välsignande. Af inskriften på bågen ses: + MARTINVS SCS NICOLA ORA PRO NOB(is) (a)D DNM. — † CATICVMINV(s) : HAC : . . . : TE : CONTEXTIT. — Skilderi (*), halfcirkelformigt, 1 aln 4 tum högt, 2 alnar 3 tum bredt, af sandsten, å vestra tornväggen, 18 tum öfver marken, nu sittande i en tillmurad dörr och under ett fönster: en konung haller handen välsignande öfver en kyrka, bredvid honom en man med kalk och bakom denne en sadlad häst; på andra sidan kyrkan står en jätte (?) lyftande en väldig hammare öfver kyrktaket, en sten flyger i luften. — Skilderi (*) i sten, öfverst å norra dörren, fyrsidigt: nedtagningen från korset. — Skilderi (*), fyrsidigt, 2 alnar 10 tum långt, af sandsten, närmast öfver norra dörren: en man sitter bakom ett bord och håller i handen ett kärl, hängande i tre snören, tre män bärande skalar franga till bordet, en går bort, bärande en korsstaf; under och öfver ligga fyra krigare utsträckta med spetshattar, svärd och runda sköldar. — Skilderi af sten, 2 alnar 1 1/2 tum högt,

21½ tum bredt, å södra utmuren af chörväggen, 6 tum öfver flisgolfvet i bårhuset, med fantastiska figurer af omkring 1½ tums upphöjning (se figuren).

Gammal chorkåpa af svart sammet med stort i silke utsydt kors samt följande broderade figurer: Christus, deröfver Fadren med verldsklotet, på hvardera korsarmen en biskop (St. Sigfrid) med bok och tre hufvud i ett kärl (eller 3 hostier?), en biskop med brinnande ljus och nederst på korset en biskop (påfve?) med gloria; på korsstammen, under Christus, främst två qvinnor samt tvenne andra helgon. — Dopfunt af sandsten (se figuren å nästföljande sida), 1 aln 13 tum hög, 1 aln 8 tum vid samt 6 tum tjock i öfverkanten.

Grafstenar af samma slag som i Ransberg och Björsäter. — Lillklockan mycket lång, gammal.

Choret, med tillmuradt fönster i öster, har vackra spetsbagar, sköna kapitäl på de höga runda hörnpelarne samt en pryddig och djupt huggen nyckelsten (rosett).

Härmed var den under året föresatta fornforsk-

ningsresan i Öster- och Vestergötland afslutad, hvårefter jag genom Mariestad, Örebro och Arboga i början af September återvände till Stockholm. Men dit anländ mottog jag af Riksantikvarien ett nytt uppdrag, att ännu på hösten nedresa till Röks socken i Östergötland, omkring $3\frac{1}{2}$ mil från Vadstena, för att nr muren af denna kyrkas vapenhus utbryta en runsten, som har inskrift i båda sidorna, afteckna runorna och slutligen uppresa

det äldriga minnesmärket på lämpligt ställe på kyrkogården.

Runstenen, som är 6 alnar 11 tum lång, 2 alnar $8\frac{1}{2}$ tum bred och 18 tum tjockast (på midten endast 8 till 9 tum), var väl infäst mellan ofantliga grastensblock, hörande till tornets grundvalar. Oaktadt arbetsmanskapets ovana och redskapens bristfällighet, lyckades allt väl: på tredje dagen lag stenen på sin timmerbädd och runorna (omkring 760 stycken) aftecknades på det noggrammaste. Lördagsafton den 4 Oktober stod Rökstenen lyckligen rest i en rundel på kyrkogården, midt

för kyrkans vestra hufvudport. — För Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets-Akademiens räkning togs i naturlig storlek en aftrycksteckning¹⁾.

¹⁾ Denna rika och viktiga runskrift finnes återgifven i G. Stephens' stora arbete »The Old-Northern Runic Monuments» s. 230, 231.

Ordlista från Vestergötland¹⁾.

I den del af Vestergötland, der jag mest reste, eller Vadsbo härad, och äfven amorstädes, förekomma öfverallt det gutturala *l* äfvensom ett *l*-ljud, som ligger mellan *l* och *r* (*r*). Det Gotländska *ou* (det franska *ou*) höres ock någon gång. Vid vissa ord finnes ett *r* i slutet, såsom i *jämter*, *jemte*, *sennar*, sedan o. s. v.; *ä* står stundom i stället för *ö* (*häll* = höll); äfven öfvergår ofta *y* till *u* (*bu* = by, *blu* = bly). Dubbla negationer förekomma (*aldrig ingen* o. s. v.).

Äldst är folkspråket i Tivedsengden och i allmänhet i Vadsbo, der ock ansigtsbildningen är en annan och gröfre än vester ut t. ex. at Lidköping; ännu mer förnaldrig är munarten på Thorsön. Särdeles märkligt är, att vida större släktskap och likhet med Gotländskan förekommer i Vestergötland än uti det närmare belägna Östergötland.

Agnhvete, n., hvete med agn. Se Kubb- och Källhvete.

Akta, v. a., vakta, valla. Gotl. likaså.

At (Ömm-at) m., äril (ugusäril).

Alló, n., sorl, oväsende (hallo!).

Ana, v. n., ej veta hvad man vill, vara orolig.

Aniger, adj., trefven, arbetsam, hushållsaktig.

Antas, v. d., skämta, ordkastas.

Axlamärke, n., märke å kreatursöron.

¹⁾ I denna af Professor Carl Säve granskade ordlista äro äfven de af Antiquitets-Intendenten P. A. Säve år 1863 antecknade Vestgötaorden intagna.

- Axlatand, f., oxeltand.
- Baggunge, m., ungbagge.
- Balk m., kyrkogårdsmur.
- Ballra, v. n., bullra, larma.
- Balsa, v. n., plumsa i (vatten).
- Benolja eller -smörja, f., smörja, som fås derigenom, att färskas kreatursben med tjärpinnar upphettas i en omhväld och med lera ommurad gryta.
- Benöga n. eller vadvåte, hornbit på insidan af hästens ben.
- Bergraker, pl., bergskrefva, stenig väg.
- Bergsel, höbergsel, höbergning.
- Bergsklämma, f., bergskrefva, stenig väg.
- Bete, m., bit, stycke, beta.
- Binnestrumpa, f., stickstrumpa.
- Biständig, adj., uthållig, hjälpsam, som räcker till.
- Bjugg, korn.
- Bjur, m., Bäfver.
- Bjurås, pl. -äser, m., tätt liggande tväråsar, läkter, på hvilka takhalmen lägges.
- Bleka, v., lugga märken i träd. Gotl. bläcka.
- Bles, impf., blåste. Gotl. likaså.
- Blid-läter, adj., glad, blid, mild.
- Blinding, m., stingfluga, blindbröms.
- Blo'-färd, f., blodspår efter ett anskjutet djur.
- Blu, n., bly.
- Blås, n., bloss, fackla.
- Blåshallare, m., brudgummens hjälpesven, som vid bröllop bär långa facklor.
- Bläster, m., stark bläst.
- Bogater, adj., boghalt.
- Bolek, bostad (Thorsö).
- Brava, v. n., darra. Verml. bråga. Dal. braga.
- Broa, v., fylla, grusa väg. Gotl. likaså.
- Bromm, n., axända, axvippa (eg. tjockända).

- Brudpiga, brudjungfru. Gotl. likaså.
 Brunost, ost brynt i panna.
 Brunost-lia, backe i Klefva (Vilske härad).
 Brunskater, adj., brynt, stekt, solbarkad.
 Brusén, -a, m. och f., bonden och hans hustru i Bruns-
 gården (Hångsdala).
 Bryckas, v. d., brottas.
 Bräc, liten röd spindel, giftig för kreatur.
 Bråte, n., saker, gods, egendom (lös).
 Brännbråte, n., bränsle, risved.
 Bröta, v. a., slå sönder is (i Thorsösundet) med isdräpa.
 Bu, m., by.
 Buare, m., byamän, karlar i samma by.
 Buka, f., byk, tvätt.
 Buka, v. a., byka, tvätta.
 BuZing, VadsbuZing, invånare i Vadsbo härad.
 Bult eller Valter, m., vält, åkerstock.
 Bund eller Bunn, n., pasma eller 50 par trädor vid
 knäpphaspling eller varpning till väf.
 Bussing n. eller Takriare, stänger, som hänga öfver
 taket att halla takhalmen eller torfven stadig.
 Bygga, t. ex. kläder, vantar, lappa kläder o. s. v.
 Bytta eller Bötta ned v. a., slå ned en stör.
 Bål, n., hög vid landsvägen, der någon olyckshändelse
 skedd, hopkastad af pinnar och bråte.
 Bått, m., botten.
 Bälja, f., balja (Thorsö).
 Bängsliger, adj., ovig, ohandterlig.
 Bärsöndag, tremme söndagar a rad, da ungdomen går
 till Kinnekulle för att äta körsbär.
 Båse, m., Bagge.
 Böckla, v., braka, vara oregerlig.
 Börk, f., björk. Gotl. likaså.
 Börk-lunge, björklund.
 Böst, v. a., byka.

- Bösta-trä, n., klappträ. Se Packaträ.
- Daler, m., sex daler räknas på 1 rde rmt; likasa på Gotland.
- Darrafar, -mor, grannfar, -mor (i d'arra, den andra stugan).
- Drev, m., väg mellan gårdesgardar (der boskapen drifves i marken).
- Droup, n., dropp, drypaude. Se Uffsa-droup.
- Druckna, v. n., drunkna.
- Drumm. Sla drumm, göra ingenting. Se Slunta.
- Drus, n., tag, fart, sträckaude; »i ett drus».
- Drussling, liten regnskur, sqvätt.
- Dräfftakatt, m., strykare, lathund. Egentligen vildt kringdrifvande katt, som hör ingen till.
- Dräpa. Se Is-dräpa, Bröta.
- Drätta, impf. dratt, drypa, drasa, flyta af.
- Drög, m., oskodd släde, träsläp. Gotl. likasa.
- Dröpja, v. a., idisla.
- Du, dy, sumpjord.
- Dusa af, v. n., somna in.
- Dyrnestock, m., underlagsträ i en bro eller spang.
- Däk, dig.
- Däka, f., flieka, piga.
- Dätpa, liten grop.
- Dätpa, v. n., dyka, stjelpa sig ned (sasom ankor).
- Dänmar, adv., der borta.
- Dätta, impf. datt, v. n., dimpa, damp.
- Dörrslagshu7, n., märke a kreaturs öron.
- Eckra, -an, pl. -er, f., sma aktrar a Mariestads egor.
- Efterbörd, f., lifmoder, uthängande sedan modren födt.
Se Is-kaly.
- Efterlefvverska, f., euka. Dansk. likasa.
- Elfskog, m., skog, träd längs en elf eller a.
- Emellar, prep., emellan.
- En, ena, ett, num., en, ett.

- Enka (eller Inka) adv., endast. Uppl. likaså.
- Enkman, m., enkling. Gotl. likaså.
- Entänningsgårdsgård, m., gårdesgård, som är upplagd af enkla kullerstenar eller så att dagen syns emellan dem.
- Eracker, adj., stridig, envis.
- Esinter, adj., envis.
- Ettras, v. d., retas, gnabbas med nagon.
- Evetas på nagon, vara ond på, fara ut mot.
- Everen, adj., elak, ond.
- Fall, n., svedjefall, -land.
- Falla fram, gå fram (»vägen faller fram der»).
- Fannigt, adv., lätt, behändigt.
- Fasstu-te/de, n., förstugugolf.
- Fätig, adj., fattig.
- Faxe, m., hafrelikt gräs i råg.
- Femm eller fimm, n., nagoting fint; fimmsand, m., mycket fin sand.
- Femmiger, adj., af föregående.
- Fen, n., den minsta smula. Gotl. likaså.
- Finsen, fimsa, m. och f., bonden och bondhustrun i Fimsgården (Hångsdala).
- Fina, fina, fina! lockord för svin. Se lackra och de små.
- Fjerka för, v., krusa, vara rädd för att taga.
- Fjärrpinne, n., spole, på en fjäder, penna.
- Fjärrviser, adj., näsvis.
- Fjöl, m., bräde för ögonen på kreatur, som flöja. Gotl. likaså.
- Ftagg, n., flackt fält.
- Ftagd, m., vindflöjel.
- Ftagda, f., flackt fält.
- Ftask, m. pl. -ar, omkring 5 tum tjock plankta.
- Ften, m., böld.
- Ftik, ficka.

- Flipp, m., gästbudsdryck i bondelag af öl, brännvin
 och sirap med kak-, äple-, ostbitar m. m. Gotl.
 likaså.
- Flo, f., lager, hvarf af något upplagdt. Gotl. likaså.
- Flöge, m. Se Vass-flöge.
- Fluta, v. n., flyta.
- Flug, n., ref, bukvärk (på hästar).
- Fluga, f., fluga. Gotl. likaså.
- Flasa, f., blasa.
- Flatgräs, n., smatt flytande sjögräs.
- Flattorf, m., flottholme (i träsk).
- Flöt, f., grädde. Gotl. likaså (äfven flait).
- Flöte, n., sank mark.
- Flak, n., damm, något smatt, smuligt.
- Fracker, adj., dugtig, bra, god.
- Frakta sig fram, v., hjälpa, skafva, knoga sig fram.
- Framkammare, m., förrådshus, -kammare.
- Framme, vara framme, infinna sig på herregården till
 dagsverke och andra servituter.
- Framsockna, f. def., trakten närmast kyrkan.
- Fre'a upp, dra upp (freda) skog.
- Fred, m., stängsel, gårdsgård.
- Fredsdike, n., dike med jordvall till stängsel.
- Frest, tid. I all frest, i all tid. Se Tack.
- Fru, pl. frujer, f., fru, fruar.
- Funst, komma under funst med (under fund).
- Furska, f., Fyrunga socken.
- Furske, m., Fyrungabo.
- Fyll, n., fyllningsämne, grus.
- Fang, n., en särskild gårdslétrinne. Se Ski.
- Fa-nyttiger, adj., onyttig, sysslolös.
- Fara, f., tacka. Se Sö, pilla eller tacka.
- Farahälla, f., fångsel på får. Se hålla.
- Faratalle, -n, m., fargödsel i hus. Se Talle. Verml.
 likaså.

- Fark, m., pak, stang, spak, brottstang. Gotl. likaså (eller egentligen brandskäpp).
- Fädrev, m.(?), fäväg, fägata. Se Drev, prang.
- Fängta, v. n., söka sig.
- Färer, f. pl., märke efter djur i skogen, t. ex. har, blod eller spar. Gotl. färdar.
- Färdsel eller färsel, resa.
- Förhadda, adj. pl., förhatade.
- Förlor, n., förlust.
- Förmusalapp, m., (fig.), förkläde.
- Förvättne, n., öfversvämning. Se Vättne.
- Gagna, v. a., -as, v. n., bruka, vara till nytta.
- Gammel-gammel, adj., mycket gammal.
- Gamle-far, m., Hin Onde. Eng. Old Nick, Dal. Gammel-Jerk (Erik).
- Gar'-vinna, f., garnvinda, haspel.
- Gimmerlamm, n., ungtacka, honlam.
- Gtadas, v. imp., ga ned. »När solen gtaddes».
- Gtana, v. n., bliga, glo, gapa.
- Gtanemjök, sur, blå, tunn mjölk.
- Gtanig, adj., blåsor (om mjölk).
- Gti, v. n., säges om vatten, som star blankt på äng eller mark.
- Gtop, m., slyngel, glop. Se Slök.
- Gtubb, m., klump, nedre tjockare ändan af nagot.
- Gtyna, v. n., sömnigt titta upp.
- Gtöta, v., meta.
- Goa, aska. Goa gar, akan gar (Kinneved). Dal. godgubben aker.
- Grep, m., längdmatt af 3 tum, som begagnas vid mätning tvärtöfver kvarstenar (i Lugnas).
- Grepptak, n., säkert, dugtigt tag.
- Gressla, f., ugnsspade. Gotl. likaså.
- Grillter eller grillater, adj., strimmig (säges t. ex. om en oxe).

- Grisker, adj., stursk, stolt. Dansk. gridsk, glupsk.
 Gropater, part., på begge sidor dikad (väg).
 Grufva, Ämms-grufva, f., spis utanför ugnen. Gotl. likaså.
 Grymmer, adj., ful, stygg (gryn).
 Grythäst, m., ställning i spisen, på hvilken grytan hänger.
 Gränna, v. a., skratta, grina. Isl. grenja, grina.
 Gullhöna, f., Jungfru Maria nyckelpiga.
 Gungsa, f., gunga.
 Går. »Må' gar och spar» = Gorr. = »med hull och har».
 Gara, mossjord, kärr. Se Rörrka.
 Går'-bonde, m., granne, bonde i samma gård.
 Gårfull, adj., alldeles drucken.
 Gårmosse, gäsdy, gungfly, mossjord.
 Gasabänk, m., bänk, i hvilken gässen inne i stugan värpa och ligga ut ungar.
 Gåsa-re'de, ett slags bur eller korg, i hvilken gasen ligger ut ungar. Gotl. raidur, Dal. gase-rede.
 Gäza, v. a., gärdsla, gärda.
 Gällskyrka, f., moderkyrka.
 Gärdslé, nom. collect. n., gärdslé. Se Fång och Skå.
 Gäsa, pl. -ar, dyhal, sumpuss.
 Gässling, m., gasunge. Gotl. likaså.
 Gässra, gässra! lockord för gäss. Se Kari.
 Gökum, Gökhem's socken.
 Göpa, m., lo, lodjur. Norsk. Gaupe.
 Göta, Götene'ds socken.
 Hag, n., gärdesgard.
 Halfvabruk, n., hälftenbruk.
 Half-visk, m., mjölkstäfva. Se mjölkestope.
 Handiger, adj., händig.
 Handräcka, ledstång.
 Hank. Se Ok-hank.

- Han'klä' n., handduk att bära lik med. Gotl. han'kle, vaute.
- Harfveträ, n., haspel. (Kinneved).
- Harkr, adj., rask, dugtig, Österg. hörker.
- Heze, m., gosse (eg. herde).
- Hez-ök, n., skjuts med två dragare.
- Hemmar, adv. hemma.
- Hemhus, n., manbyggnad.
- Hemäta, adv., der hemma. Se Äta.
- Heyder, f. pl., egor, Gotl. likasa.
- Hink, n., hinder.
- Hinka, v., hindra.
- Hjezpabro, tillfällig bro (under brobyggning).
- Homm, på homm, adv., på höft.
- Homma, v. n., famla efter, kämma sig före. Se Sjomla.
- Hoppa, v. n., flöja (om kreatur).
- Hu'a-krake, usel häst (värd att hudas, fläs?) Gotl. huda, fla.
- Huga, v. a., minnas.
- Hugsa, v. a., minnas. Gotl. likasa.
- Huja, v. n., tjuta, ropa högt.
- Hundfull, adj., lutlös, skamfull.
- Huuk. Leka huuk, leka kurragömma.
- Hunsen, -a, m., bonden och hans hustru i Hundstorp (Haugsdala).
- Husa, f., huspiga.
- Husa, v., herbergera, hysa. Gotl. likasa.
- Hus-vär, n., skydd af hus, tak öfver hufvudet.
- Huvveskult, m., människoskalle.
- Hvann, pron., hvar och en.
- Hväll, ge hväll, gifva stöt, återstudsnung, säges om en boll, som kastas i marken, (eg. gifva återskall, jfr Isl. hvella, återskalla).
- Hyfs, m., skönhet, prydighet, ordning.
- Hytta, marketentaretält eller -bod (af bräder).

- Halka-qvarn, f., hög, smal väderqvarn, byggd ofva på ett qvarnhus. Se Kjortelqvarn.
- Handhäfja, v. n., klafingra, taga på allting.
- Håndval, m., skaft på en slaga. Gotl. likasa.
- Hänn, f., hand
- Hännvåra, v., handtera, taga på.
- Hårssagök, m., horsgök. Gotl. russa-gauk.
- Håve, n., lufvud. Gotl. likasa.
- Havchäck, m., vranghäck (på en vagn).
- Hävvide, n., det mellan slatter- eller lieslagen på ängen kvarstående gräset. Gotl. havvide, m.
- Häcke-trä (eller krunn-stång) n., sparrträ i kroppsstuga (i Rackeby).
- Häcks eller häx, n., skräck, vidskepelse
- Häcka, v. a., hindra (t. ex. under arbete genom oriktig lämpning).
- Hägg och Häggs, v. impf. act. och pass., högg, höggs.
- Hägn, ha hägn på, hafva tillsyn med något.
- Häll, v. impf., höll.
- Hälla, fångsel på far. Se Fårhälla, Näckhälla.
- Hälle. »När strunt får välle.
Vet det ej af något aterhälle».
- Hälljus, konj., eljest.
- Hämte, n., boss, fint lammströ, agn och ax (under tröskning).
- Hänar, adv., hän, bort.
- Hända, Händeneds socken.
- Hängskjul, n., bildas af ett utskjutande lustak, som hvilat på stolpar.
- Häs, m., höstack, rund eller lang (jfr Hässja, t.); deraf
- Hässja, v. a., sätta i häs.
- Hästa-skak, mighus (præputium). Se Stänschell.
- Hästa-trafven, m. def., märken i vägen mellan hjulspåren.
- Höbergsel, höbergning.

- Höbredsle, n., slaget hö, liggande utbreddt på ängen att torka. Gotl. hai-braide.
- Höeksla, v., hota.
- Höga-gärde, Bjurums kyrka (och socken?).
- Hökorg, m., hövagn.
- Hör, m., växande lin. Se Lin och To.
- Hlbatig, adj., ondskefull, elak.
- Hlmark, f., oländig mark.
- Hltug, eller Hltyg, n., brate, nagouting svart.
- Ingen. Aldrig ingen, allsingen.
- Ink, blodsböld på kreatur (mest hästar);
- Ink, m., hink, jernbeslaget ämbare vid en brunn.
- Inka eller Enka, adv., endast.
- Insnidig, adj., falsk, inbunden, bakslug. Gotl. likasa.
- Instening, f., intagning af mark i kronojord medelst laga rämärkens sättande.
- Inslag, n., utskärning af vattenflöde.
- Intaka, f., nyligen inhägnad mark.
- Isadräpa, f., trä att sla sönder isen med uti Thorsösundet. Se Bröta.
- Iskalf, lifmoder (både före och efter kalfningen).
- Jak, pron., jag.
- Jernsten, m., grasten, granit [suarare trapp].
- Jistet, adv., glest.
- Jordbär, n., smultron.
- Jummen, adj. något ljum.
- Jäza, v., fa jufver. (om en sugga) före grisningen. Se Stola och Löa samt Kneka och Öna.
- Jällstång, f., ribba, spikad under takbjelkarna i stugan, för att hänga något på (eg. hjällstång).
- Jämter, præp. jemte.
- Jämtinge, m., horunge.
- Jättesa, f., jätteqvinna.
- Jös, m., Dummerjöns. Gotl. Jos.
- Kallsåg (icke källsäg), vattensprång, -drag.

- Kanst. Se sig kanst att, se sig utväg att. Gotl. likasa.
 Kar', pl., kära, m., karl, karlar.
 Kar'a, m., rulling kardad ull. Ög. Töge. Gotl. Saiga.
 Kari, Mor Kari! smeknamn, lockrop på gäss.
 Karpas, v., brottas.
 Karrtig, adj., grofbarkig (björk). Gotl. kartlar, grof
 bark på björk.
 Kasande, n., ett godt kasande, ett godt stycke fram.
 Kidde, m., killing.
 Ki/ka, v., kitla.
 Kistlagd, part., lagd i likkista.
 Kjortelqvarn, f., stor och vid väderqvarn. Se Halka-
 qvarn.
 Klafve, m., tvärträ i kreatursbindsel.
 Klockersa, f., klockarchustru.
 Klunga, klyft, spricka (troligen af: klufnad?).
 Klaffte, m., vedträ. Gotl. klyfting, klufvet vedträ.
 Knabbel, dörrved.
 Knaggen och Knagga, m. och f., bonden och hans
 hustru i Knagg-garden (Hangsdala).
 Knapel, n., småsten, klappersten, Gotl. klapur.
 Knappt, adv., trangt.
 Knarr, m., flat-öka eller båt att föra hö i land med på
 »maderna» (myrängarna) på Thorsö. Isl. knörr (gen.
 knarrar).
 Knarra, v. n., staka sig fram med knarr.
 Kneffel, m., påk, knyppel.
 Knoler, pl., potates. Se Toler, Noler, Panntoffler.
 Knuling, m., rundknubbig sten (eller annat rundknub-
 bigt).
 Knatt, n., minsta mygg.
 Knäbom eller bröstbom, främsta bomen på väf. Gotl.
 likasa.
 Knäppe, n., gärdesgårdsvinkel.
 Ko, kona, pl. kor, kora, f., ko.

- Ko-barna, ko-barna! lock på kor.
 Kockel, m., jordkokor.
 Kocklig, adj., full af jordkokor.
 Krackelväg, knagglig, dålig väg.
 Kraka, m., stång, gren. Gotl. likasa.
 Kraka på, v., lägga grenar och brate på en gammal
 gårdsgård.
 Krana, v., klänga, klättra.
 Krapp, adj., trång, snäf. Gotl. krapp sjö, kortvagig
 sjö. Isl. krappr.
 Krekel, m., liten afstängning (för svin, smakreatur).
 Kridde, impf., krigade.
 Kritis, n., kreatur.
 Kroka-släp, n., åke, hvarpa plogen (kroken) släpas
 ur akern.
 Krulla, v. a., rulla ihop, slå knorr på.
 Krullig, adj., knollrig. Gotl. likasa.
 Krummelhänder, adj., dvalhändt, frusen om händerna.
 Krunnstång, f., se Häcketrä.
 Krakehall eller -skiffel, tunn skiffersten. Se Skiffel.
 Kräcka, f., Rastekräcka, ställning att ställa brygg-
 karet på (tva slåar, korslagda, med fot under hvar
 ända). Gotl. kränka.
 Kräk, n., fastare »madholme», som kan slås (vid Dags-
 näs i Hornborga-sjön).
 Kröser, pl., lingon.
 Kubbhvete, n., hvete med korta, knubbiga ax. Se Agn-
 och Kållhvete.
 Kulen (Koulen) och Kula, m. och f., bonden och hans
 hustru uti Kullagården (Hängsdala).
 Kullerhafvatr, adj., som lätt får svindel.
 Kungs-statligt, adv., mycket präktigt.
 Kusa, v., asa, glida.
 Kut-haZig, adj., puckelryggig.
 Kvaffunden, part., unken, qväfvande.

- Kveka, v., fa jufver (säges om en tacka). Se Jäta, Löa, Stola och Öna.
- Kvi, m., falla, mjölkefalla för kor.
- Kvia eller fara-kvia, falla, flyttbus med hjul på trädsgården för faren (Skalunda m. fl. ställen). På Gotland heta många bondegårdar Qvie, hvilket kommer från samma grundbetydelse.
- Kyeklinghöna, f., höna, som gar med kycklingar. Gotl. likasa.
- Kyrkdufva, f., vanlig tam dufva. Se Tamp.
- Kallhvete eller kullhvete, n., vanligt hvete.
- Kaller, adj. kall.
- Kamma in te, v. n., komma at.
- Kana pl. best. form -ra, f., qvinna, hustru. Gotl. kuna.
- Karp eller Picka, häcka.
- Karpa, v. n., häcka, picka.
- Käst, m., qvast.
- Kaven, adj., varu.
- Kavvna, v., mista anden. Se Tröva.
- Käcker, adj., rask; icke käcker, sjuk; käckt, adv., bra.
- Kättla, v. a., föda ungar (säges om kattor). Gotl. kissla.
- Kättling, m., kattunge.
- Körde eller közde, impf., körde.
- Lackra, lackra! lock för svin. Se Fina och de Sma.
- Laft, pl. -er, m., afsats, steg.
- Lak, n., byk.
- Laka, v., byka.
- Lamp, m., eller lyftled, gärdesgardsled, sa inrättadt, att ett störpar star fast i marken, men det andra är inborradt i en flyttbar klots, hvarigenom ledet kan svängas at sidan som en grind. Likasa i Östergötland.
- Lampfot, m., den uyssnämnda träklotsen.
- Lapa, v., läppja (säges om kattor). Gotl. likasa.

Lasshund, m., hund inöfvad att vakta lass.

Lat eller Laſ, n., det hvari skeden sitter på väf. Gotl.

Slåbord, Isl. hlað, n.

Le'-bunke, m., vagnsbanke; egentligen det som ligger rörligt ofvampa »bankén». Gotl. flaute.

Leder, pl. På många leder, på många vis.

Lekföra, adj. pl. (om barn) så talrika att de kunna leka.

Len, n., töväder.

Lenjord, f., svag jord, mylla utan sten.

Le'-räcka, ledstang.

Leavatten, n., ledvatten.

Leds- eller Less-age, n., ledvatten. Gotl. lida-vagla.

Lesgen, Lesga, m. och f., bonden och hans hustru i

Ledsgården (Hångsdala).

Lä (lid), bäcke.

Li-bända, ogräs i hafren (som hindrar lian?).

Liköl, n., begrafningsgästabud.

Limm, kalk.

Limmugn, m., kalkugn. Gotl. Hvitlimma, kalkstryka (slimma, öfverstryka med tjockare kalkvälling).

Lin, n., det skäftade beredda linet. Se Hör och To.

Lind- eller Linnjord, f., sandblandad jord.

Liten, lita, litet, adj., liten.

Li-ärv, n., liorf, lieskaft. Gotl. Örye.

Ljusa, v. n., lysa.

Lo-buſk, m., två alnar hög timmervägg mellan logen och sädesladan.

Lomm, adj., trög, orörlig. Gotl. Lomugur, adj. och Lomik, m. subst. med samma betydelse.

Loppnater, part., löpnad.

Luder, m., lur. Isl. luðr.

Lumma, v. a., lamma.

Lunsa v. n., löpa, luffsa.

Lur, det tvagreniga trästycket, som sitter fästadt i bakvagnens banke.

- Lyrstang, f., skäftstang i en vagn, som håller samman fram- och bakvagnen.
- Lys-kärng, f., ljusställning för pärtor.
- La, n., svinla, svinull.
- Ladika, f., lada a den ena sidan uppe i kistan.
- Lange, adv., längesedan.
- Langrifva, f., femton alnar lang räfsa utan skaft, med 9 tum mellan tänderna, hvilken 2 qvinnor draga i ändarna för att salunda hopsamla höet eller vassen ur vattnet på maderna på Thorsö.
- Läkna, v. inchoat., börja läkas.
- Läll, visserligen, likväl.
- Lämm, dörr utat för lada eller källare. Gotl. likasa; fönster-lämm, fönsterlucka.
- Län, lugu, skydd.
- Länk, m., liten kedja.
- Läpe, m., läpp.
- Lärkegapet, namn på en jordega (Björby).
- Löa (löda), få jufver (säges om en ko). Se Kveka, Jäla, Stola, Öna.
- Löp, m. Se Sädeslöp. Gotl. Lop, $\frac{1}{4}$ tunna.
- Lör, -a, f., lödder.
- Ma, pl. mader, sank äng.
- Majros, f., primula farinosa. Gotl. Jungfru Marias sänghalm.
- Majstang, f., midsommarstang. Gotl. likaså.
- Makka, v. a., utmatta.
- Malja, f., ögla.
- Marbo, snallhund, skamlös memiska.
- Markagard, m., i sjön utgaende gärdesgard.
- Marsa, v., löpa, vara löpsk (i Mars, om kattor).
- Mas, Mas på. (Intet) matt på, mycket.
- Masinge, m., stor huggare. Gotl. mas.
- Matstol, m., matbord, 19 tum högt. (Thorsö).
- Me-bätt, m., bottenbräde på en dyngvagn.

- Me-batt-vagn, m., dyngvagn.
- Medbärlig, adj., medgörlig.
- Me-grind, f., sidobräderna på en dyngvagn.
- Meja-hann (-hand), f., $\frac{1}{2}$ alm lang träram, sittaude på li-arvet, $\frac{1}{2}$ alm ofvan lian och vinkelrätt emot denna, för att upphemta hafren och ragen under bergseln och salunda lägga den redigare på slaget.
- Mjäkig, adj., pjäkig. Gotl. likasa.
- Mjölkestope. Se Half-visk.
- Moln-klunk, molntapp. Jfr Ög. klunkig.
- Mo-lösa, matstrupe; jfr Gotl. »mori jer laus?», kolk.
- Mortare-kvarn, f., mortel med propp eller stötel, som har ett litet rifjern i botten, att guo eller stöta peppar o. s. v.
- Moula, v. n., vara muleu, ond, tvär.
- Mugga, f., mygga. Ög. mugg.
- Mullbänk, m., jordvall kring hus för värmens skull.
- Mullklåft, m., tandhugget timmerträ, som närmast ut på takfoten ligger på näfver, mothåller mullen och släpper genom regnvattnet.
- Mura, f., myra. Se Stackamura.
- Muskiger, adj., murken. Gotl. muskugur.
- Mäk, mig.
- Möjet, adv. och adj. n., mycket.
- Möje-rester, adj., mycket berest.
- Nare, m., tvärsla, t. ex. på en dörr.
- Nata, sjögräs (flytande) med röda och hvita blommor. Polygonum.
- Nek, f., sädeskärfve. Se Stuka, Träfva.
- Noler, pl., potates. Se Toler, Knoler, Pantoffler.
- Nuza, adv., nyligen.
- Nylände, n., nyupptagen akerjord.
- Näckhälla, f., fångsel på får och hästar mellan hufvud och bakben, bundet i nacken.

- Näckhälla, v. a., fångsla ett far, en häst på betet derigenom att grimskafvet bindes fast vid ena bakfoten.
- Näggum, adv., trangt, smutt, jemnt och nätt. Gotl. nägg, adj., trang, knapp.
- Närhall, n., I närhall, i närheten.
- Närlöta, -en, I närlöta, -en, i närheten.
- Närma ve, nära vid.
- Nöja, f., stor träklubba. Gotl. nyda, Isl. hnyöja.
- Ocksel, växt på kroppen, i ausigtet.
- Ofter, adv., ofta.
- Ogängse, adv., ovanligt.
- Ohemelt, adv., oförvarandes, oloffligt.
- Okbank, f., ring på oxok på tisteh. Gotl. hank.
- Omm-a/, m., ugns-ärl.
- Omslatta, af andra skörden, t. ex. omslattaklöfver.
- Oruc, m., färgalt.
- Oruggad, orubbad.
- Os, n., sumpgöl i mossar och träsk.
- Ostehäck, m., ett slags låda med lufthål, hängande på ett tåg mellan två klykor, i hvilken färska ostar torkas i fria luften.
- Packa-trä, n., klappeträ. Se Böstaträ.
- Pauntoffler, pl., potates. Se Knoler, Noler, Toler.
- Peta, v. n., peta, pyra (i spiseh). Gotl. likaså.
- Penslig, adj., spenslig.
- Pilla, f., tacka. Se Fara, Sö, Taeka.
- Pillra, pillra! lockord för faren.
- Pilsker, adj., kärlig, kat. Gotl. pill, membrum virile.
- Pinnhöftater, adj., mager, så att höftbenen stå ut som pinnar.
- Pin'stavall, m., särskild lekvall, som tillhör socknen, der ungdomen från första pingstdagens middag till tredje dagens morgon (i dagningen) förlustar sig med dans och lekar, omgifven på den löfklädda platsen af de gamle och folk från flera socknar, som sitta på

säten rundt omkring. Sadana hafva funnits i manga socknar.

Plys, m., liten gosse, pys.

Pryska, f., punglik underficka, hängande i ett band under kjorteln kring lifvet på ena sidan.

Prang, pl. -ar, gata mellan gärdesgårdar, Uppl. prang, n., trång gang.

Prägel eller präjel, tröskslaga.

Präjla, tröskslaga.

Puken, best. form, hin onde. Gotl. likasa.

Puls, m., stång med kluus på ändan att dermed skrämma fisken i nätet.

Putla, v., porla. Gotl. päta.

Pyller, en växt, som på Gotl. heter grabo.

Pajk-tjötting, m., (större) slyngel.

Papp, -en, m., kvinnobröstsvarta.

Pän, n., hammarspets. Gotl. likasa.

Pörten, adj., förargad.

Pösa eller Hornborga-ån, som från öster faller i Hornborgasjön och stundom är så vattenrik, att den kan stiga 4 alnar på ett dygn.

Pötta, v., stöta till. Gotl. putta.

Rackla, v. n., runka, darra.

Radda, f., rad, klunga, krets. Ög. radde.

Ramsa, v., vara löpsk (om far).

Ramsa-tid, m., tid da faren äro löpska.

Re-bom, m., bom på väfstol, kring hvilken tyget upprullas.

Rel, karlmann (Anders Relsson i Essunga).

Rena, f., vak, isvak. Gotl. eisrain.

Rester, part., berest.

Refjaben, n., refben. Isl. rif, rifja-bein.

Rifva, f., räfsa. Gotl. likasa.

Rinnare, rämil.

Rishag, n., ris-gärdesgard.

- Rispa sig eller gå i risp, sätta ax (hafre).
 Rose-kvarter, n., blomstersäng.
 Rota, v. n., böka (svin).
 Rug eller Ruåg, m., råg.
 Rul, pl. -ar, knöl, valk.
 Rusla, löfruska.
 Ryttare. Se Takpåll.
 Råka, m., råge.
 Rång, pl. rånger, m., stång. Gotl. rång, vagnsslå.
 Rångla, v. a., uppsätta en rångring. Gotl. likaså.
 Rångring, enklaste sorts gårdesgård.
 Rås, pl. räser, best form., räsra, vattenpuss.
 Räck, n., stängsel. Gotl. ræcke-tun, gårdesgård.
 Räcksa, gåta, gammal saga. Norsk. Regla.
 Råkel, m., lång lymmel, pojke. Gotl. likaså.
 Rånne, n., höloft öfver stall och fähus.
 Rånnegårdsgård, m., = rångring.
 Rödhall, röd kalksten.
 Sax, f., taksparre.
 Seg, sig. Äfven säk.
 Sel-krok, m. eller -år, n. sellåge.
 Sennar, adv., sedan.
 Sickla, v. n. drägla.
 Sidd, f., -er, sankt ställe.
 Si m., fisknamn. Dal. go-si, m.
 Sjomla, v., famla, känna sig för. Se Homma.
 Sjucka, sjock, v. n., sjunka, sjönk.
 Sju'-skift, det underträ i byggningen, som ligger ofvan på syllen och med en framspringande kant hänger öfver denna.
 Sjäcka efter, v. n., eftersäga.
 Sjöva, v., släpa båten i den upphuggna isrämman eller vaken (Thorsö).
 Skadda, f., tjock diunna.
 Skaj, m., gammal hästkrake.

- Skara-byxer, pl., Skara domkyrkas tvenne torn.
 Skarne, Skalunda socken.
 Skate-skräck, m., prydnad på husgafflar.
 Skenöja, n., benknöl på insidan af hästens fram- och bakben.
 Skí', n., vedstykke, gårdsletrinne. Gotl. Skid. Se Fång.
 Skiffel, tunn skiffersten.
 Skinkhalter, adj., halt i läret. Gotl. likaså.
 Skirtvätta, v. a., rentvätta.
 Skof, impf. af skafva.
 Skofva, f., qvarsittande lemningar efter mat i grytor.
 Skogsgata, f., i skogen upphuggen rägång.
 Skōjekors, n., ett litet träkors, hvilket allmogen i skifte har uti gården, för att derigenom hålla reda på den som i sin tur har skyldighet att se efter skogen.
 Skounka, v., skymma, bli mulet.
 Skrabbig, adj., dålig, usel. Gotl. likaså.
 Skrantiger, adv., dålig, skrantig.
 Skrattmilder, adj., skrattlysten.
 Skref, n. Se Vägsoref.
 Skroa, v., börja tala (säges om barn).
 Skrunka undan, v. n., sjunka undan.
 Skräckmycket, adv., alltför mycket. Verml. skrof-möet.
 Skraen. Dä va skraen, en sorts svordom.
 Skräfälling, m., slarf, pratmakare.
 Skrä-lada, f., lada för jernskräp. Gotl. skröida.
 Skrapprart, adv., mycket rart, bra.
 Skrä, skräda, v., släthugga.
 Skrä-yx, f., stor timmeryxa.
 Skräck. Se Skateskräck.
 Skräppa, v. n., skryta.
 Skubba, v. a., skubba, gno, gnida. Gotl. skabba.
 Skulla, v. n., synas. Gotl. likaså.
 Skult, n. Se Huvveskult.

- Skult, sköljt.
- Skunga, v., dâna.
- Skvätta, impf. skvätte, hoppa till.
- Skvätten, adj., skygg, rädd (häst).
- Skyfva, v. a., skjuta undan.
- Skyttel, f., ledstock af två delar med pinnar mellan, på hvilka ledsbjelkarne hvila.
- Skyttla ned, upp, taga ned eller upp ett sådant led.
- Skåffa, f., skopa, skyffel.
- Skåffa, v. a., ösa, skyffla.
- Skalle, Basstu-skälle, yttre rummet af bastugan, der man står och bråkar linet.
- Skår, m., 1. hö-sträng (under slätter); 2. bergsklyfta. — Deraf namnet på gården Skår under Mösseberg (i Gökhem).
- Skäcka, v. a., härma.
- Skäta, v., trampa i väf, så att det blir skäl.
- Skälig, adj. o. adv., lagom.
- Skäll, adj., utmagrad (jord).
- Skälla, v. a., utmagra.
- Sköte, m., fog, samband. Gotl. skjauta hus, nät, bygga hus, tillreda nät.
- Skövv-kärra, f., skottkärra. Det första *k* uttalas hårdt.
- Slarfvegåta, f., gåta, gammal gåta. Se Räcksa.
- Slatt, m., liten tår, något litet af vätvaror.
- Slattra, v., tala hastigt, oredigt.
- Slekiger, adj., finvuxen, späd (gräs) Se Vesiger.
- Slinner, pl., ett slags mindre blåbär.
- Slo, best. form, sloa, f., mängd, skock.
- Slok, m., slyngel, slusk, drängvase. Gotl. likaså.
- Slo-nål, f., 2½ aln lång, spetsig stång, med hvilken man hvälfver hösätarne på vagnen, medelst hästens dragkraft.
- Slo-stock, m., 4 a 5 alnar lång stång, som då vid lag

- först lägges under hösatén. Dessförinnan måste denna väflas ihop med en väfling.
- Sluntä (= sla drum), göra ingenting.
- Sluv, best. form, -en, m., hornqvicka.
- Släninger, m., vuxen pojke.
- Släcka förvetenheten, stilla nyfikenheten.
- Smatt, impf., smög (af smetta).
- Smulk, n., smolk.
- Små. De små, de små! Lockord för grisar. Se Fina och Lackra.
- Små-vie (-vidje) eller Tysk lavendel, en växt, som t. ex. är planterad på Lumbershög i Vånga.
- Smörjel, m., krabat, slyngel.
- Snö', -n., m., snöre. Gotl. snor, f., jfr Gotl. snod, snodd.
- Snubla eller snupla, v., snafva. Gotl. snubla.
- Sol, -a, f., sol.
- Solegladdning, f., solnedgång.
- Solglätta, f., solglimt.
- Soluf eller -äuf m. eller Solvete, m., oväders-sol.
- Sol-öja (öga), n., smörblomster, Ranunculus.
- Sopp, m., svamp. Dal. sopp, Isl. sveppr.
- Sopp/e-hög, sophög.
- So-tag, m., här-rep, egentligen gjordt af svinlä.
- Spanu, pl. spänner, m., malkärl ($\frac{1}{2}$ tunna). Gotl. spann, n., ämbare.
- Sperfva-lock eller -nek, f., tio eller tolf ahnars stång, som med dera fästade neker (sädeskärfvar) uppställes i gården julaftonen till högtidsfägnad för sparvarna.
- Spingersticka, f., klufven sticka.
- Spingra, v. a., spjälka, klyfva sönder.
- Spinnkäfva, spindel.
- Spittal, m., hospital.
- Spracken, få spracken om, få underrättelse om.
- Sprata, v. n., spjärna, sprattla, sparka kring.

Spring-hästar, m. pl., större vågar på solfven i väf, förenade med väftramporna.

Spång, pl. spånger, f. spång.

Spår och går. Se Går.

Stabbe, lunta, packe (papper).

Stafr, m., staf, stake.

Stagg, n., hejdning, styrsel; få stagg på, få makt med.

Stagga, v. a., hejda, stadna (eg. stadga).

Sta-vatten, n., stillastaende vatten.

Stavisandes, adj., som kan skickas, visas ärenden.

Stega-trå, n., stegpinne.

Stenklämma, f., bergsklyfta.

Sten-kälv, m., orthoceratit.

Stenstälp, m., stenqvätta. Gotl. staingylp.

Stenhvälp, detsamma.

Stickekärng, f. Se Lyskärng.

Sting, m., fäfluga (som en liten humla).

Stinkebjörn, m., en och annan björn.

Sto', gårdsgårds-sto', stället på marken, der en gårdesgård fordom stått.

Stocka-mura, stormyra (insekter).

Sto'ta, v., få jufver (säges om ston). Se Kveka, Löa, och Öna.

Stope. Se Mjölkestope.

Storum, adv. På storum, på stort vis.

Strakr, adj., spänd, utsträckt.

Strängsäta, v. a., hårdt anstränga.

Stubben, -a, m. och f., bonden och hans hustru i Stubbagården (Hangsdala).

Stufva, styfva eller styfta, v., märka får genom att afstubbya örat.

Stufving, ett sådant märke.

Stuka eller Träfve, 16 par neker.

Stuka, v. a., rada upp säden på åkern i Stukar.

Stutig, adj. f., löpsk (ko).

Stäka, v., stänka.

Ställa sta' v., använda.

Stälp, n., brant.

Stämme, I stämme, sakt och fort (ömsom), t. ex.
köra i stämme.

Stänka, v. n., stinka, ge stank.

Stänschell, penis equi. Se Hästa-skak.

Stödig, adj., duktig, stadig.

Störret, adv., hastigt, strax.

Stöte, n., krets, närhet.

Stött, adv., städse.

Stöva, f., stuga.

Subba, v. n., slarfva.

Subba, f., slarfva, slarfvig qvinna.

Subber, m., slarf.

Sucka, däld, »svacka», sänkning.

Sugel, n., sofvel. Gotl. likaså.

Sugen. I en sugen, i ett tag.

Sul, m., syl.

Sulle, impf., skulle.

Supen, adj., drucken. Gotl. likaså.

Surlipa, f., en som ser sur, ond ut, som lipar och
grater.

Sutta, v., hoppa, springa. Gotl. sutta, kasta.

Svacka, f., liten däld, »svigt».

Svall, m., ytved.

Svep, n., den tunna kanten på ett såll.

Svepa, visp. Gotl. sveipa, piska, Tysk. Schweppe.

Svepa på, v., lägga varpen på väfven eller på svepe-
bomen.

Svepebom, m., storbom på väf, på hvilken varpen
(upprämningsgarnet) svepes (palägges).

Svinarotor, pl., ställe der svinen rotat.

Svingel, m., vag på solfven i väf.

Svinta, m., backe, der svinen beta. Se Ta.

- Sviring, m., lång, smal dräng eller bengel.
- Svulten, -a, -et, adj., m., f. och n., usel, mager.
- Svängling, tom ärtbälg.
- Syll, f., understock i hus. Gotl. likaså.
- Sysslung, m., kusinsbarn på mödernet.
- Så, såd, n., spad, urkokt vätska. Gotl. sud, sådd.
- Sålla, v. n., »löpa såll» eller att medelst en vigselring, psalmbok, sax m. m. anbragta i ett såll, på ett vid-skepligt sätt återfinna stulet gods. Gotl. laupa säld.
- Sånndjuper, adj., sanddjup, sandig.
- Sädeslöp, m., så-korg, sädeskorg.
- Säk eller seg, sig.
- Sät, sälg, pil. Gotl. likaså.
- Sängskänk, bräde öfver sängen.
- Sänneberg, n., sandberg.
- Särksprund, n., öppning på särken för qvinnor, som gifva di.
- Sätte, ordn.-tal, sjetta.
- Sö, f., tacka, får. Se Pilla, Tacka, Fåra.
- Söckent, adv., tråkigt, ledsamt. Midt i söckna, midt i veckan.
- Takfäste, -er, tvärstång ofvanpå takhalmen.
- Takfönster, n., i kroppås-stugor.
- Takpäll, m., stång på taket för att hålla takhalmen kvar.
- Takpäll-rång, pl. ränger, m., detsamma.
- Takriare, m., Se Bussing.
- Takved, m., klufna vedstycken på tak, som der kvar-hålla näfvern.
- Talang, m., talförhet. Gotl. likaså.
- Talle, Fåratälle, -n, m., hoptrampad färgödsel (i hus).
- Talprost (fig.) m., träst, sängtrast.
- Tamp, vanlig tamdufva.
- Tappla, v., modulera, t. ex. på en flöjt. Gotl. tapla.
- Tassamock, f., ödsligt, ohyggligt ställe.
- Tasse, m., varg.

- Taterhafre, m., svarthafre med stora tjockskaligare korn samt vanligen med längre strå.
- Tede, n., tilja.
- Telde, tilja. Gotl. tilde.
- Tetöken, adj., tilltagsen, rask.
- Tiöva, v. n., mista andan. Se Kåvva.
- Tje, adj., ledsen vid. Dansk. Kjed.
- Tjemla, m., höfång mellan venstra handen och rifvan.
- Tjensta, v. n., göra tjenst.
- Tjesa, v. n., säges om kreatur, som löpa vilda i solhettan.
- Tjufva, v. a., stjäla.
- Tjufvamärke, n., märke å kreatursöra (klufvet som en höjtjufva).
- Tjuvdig, adj., kall, kylig.
- Tjåva, f., Tidevads socken.
- Tjällra, råmärkesten.
- Tjältring, m., (mindre) pojkslyngel.
- Tjäre-brå, v., insmörja med kokad tjära. Gotl. bråia, urlaka, ha enlag i käril.
- Tjäving, m., (större) pojkslyngel.
- Tjölla, v., göra upp eld.
- Tjölse, n., trasa. Gotl. kys.
- To, lintaga. Gotl. likaså; kanske samma ord som
- To, n., ämne, gry, materia.
- Toler, pl., potates.
- Tomma ut, v. a., utsvälta.
- Tomtsten, m., hörnsten i foten af hus.
- Trafve, m., rummet mellan hjulspåren på en väg.
- Traja, v. n., tra, längta efter. Gotl. trasta.
- Treding, m., tredjedel.
- Traza, m., gårdsleträ, trimme. Gotl. likaså.
- Trula, v. n., surmulet och med ovilja göra något.
- Tra. Se Stegatrå.

- Tråg, n., litet tråg, som begagnas i stället för fat eller tallrik. (Hallna socken).
- Trångt. Ha trångt till, vara nödgad till, behöfva. Gotl. likaså.
- Träfve, m., 16 par neker (två stukar).
- Tröda, f., väftrampa. Gotl. truda.
- Trögvurn, adj., trög, olustig.
- Tu, best. form i pl. tua, n., tygen, verktygen.
- Tulla hem, tulla vall, v. a., kalla, drifva, valla kreaturen hem från eller till betet.
- Tulle eller Tjärntulle, m., smörkärnsstake.
- Tura, v., räcka, ligga vid.
- Tuska, f., buske, liten trädruska.
- Tvet, m., inhuggning⁴ i vedstock. Gotl. tvait.
- Tveta bort, v. a., göra dylik inhuggning.
- Tvähäfva, v. n., två gånger häfva, arbeta med.
- Tyken eller Tykig, adj., näsvis, snarsticken.
- Tâ, -n, m., oduglig betesmark; liten inhägnad betesmark för småkreatur.
- Tâ, pl. täner, f., tâ, tår. På tâ, på tâ.
- Täck, tid, stånd.
- Täcka dig, v. a., maka åt dig. Uppl. likaså.
- Tåge. I en tåge, i ett tag, utan uppehåll.
- Tägge*l*, -*la*, m. och f., bonden och hans hustru i Tågården (Hångsdala).
- Taka, f., dimma. Gotl. tuka.
- Tarrkännas, v. dep., ej säkert känna till.
- Tä. Se Tâ.
- Täle, m., tjäle i jorden. Isl. þeli, m.
- Töre, n., tyre, fetved.
- Udd, f., oxtöm.
- Uffs, m., takskägg, bildadt af takhalmens nedhängande ändar.
- Uffsa, v., lägga sadant takskägg.
- Uffsadröup, n., takdropp. Isl. uppsar-dropi, m.

- Uh-jiana! utrop af förvåning.
- Ulla, Ullene socken.
- Ullbär, n., hallon.
- Un eller Uen, m., sjön Unden.
- Under. Vara under, vara beroende af, boende på en annans grund.
- Unne, Undenäs socken.
- Utbonde, m., aflägset boende bonde.
- Uthängeskjul, n. Se Hängeskjul.
- Uthöfder, pl., öfverhängande tak eller takfot.
- Utryktad, part., vida beryktad.
- Utskällad, part., utmagrad (jord).
- Vadsbu^{ting}, m., invånare i Vadsbo härad.
- Vadvåte, m., hornbit på insidan af hästens ben. Se Benöga.
- Vagn, pl. vägner, vagn.
- Vagns-stake, m., sidostötta, sla på vagn.
- Val, m., rund stång. Gotl. val, tröskslaga, Isl. völr.
- Valkbräde, n., bräde till valkning.
- Vall-släppt, adj., släppt på vallskogen eller betet.
- Valter, vält, åkerstock.
- Vassflogge, m., vattenpuss
- Vatr (Hvatr), adj., duktig, rask. Östg. hvater, Isl. Gotl. hvatr.
- Vattle, m., vassla. Dansk. valle.
- Ve'atorg, n., huggställe, vedbacke.
- Ved-kyrka, f., stapel af stående ved.
- Veke, n. nom. coll., vide.
- Vepe, f., filt- eller yllelakan, Fornsv. vepa.
- Ve'resa, stående vedstapel.
- Verr, fäbröms, puppa i huden på fäboskap.
- Vesiger, adj., finvuxen, späd (om gräs).
- Vete. Se Solu^{tv}.
- Vetr, tvärtom, tillbaka.
- Vidda, v. a., göra vid, vidga.

- Vilkör. På vilkör, omöjligen.
- Vind-leka, f., barn-väderqvarn. Gotl. hvärfve-laika.
- Vindskedocka, f., kroppasprydnad på tak, der vindskedarne gå tillsammans.
- Vindskecksbräde, n., kantbräde på gafveln. Gotl. likaså.
- Vinna, v. a., bobina väfgarn, (eg. vinda).
- Vintr, adj., yster, ostadig.
- Vis-skallter, klok, vis.
- Vita, v. a., förevida.
- Vraken och Vraka, m. och f., bonden och hans hustru i Skattevraksgården (Hängsdala).
- Vrethål, n., svårt, stenigt vägstycke.
- Väg, f., vippstång vid brunn.
- Vägbord, n., ribba under uffset.
- Väggt, m., häfstång, vigt med vigtskålar.
- Vägstolpe, m., den stående stolpen, som i klykan upp-
bär vägen.
- Våkkenhus, n., vapenhus vid kyrka.
- Vändel, fodermål (hö kringsvept af halm).
- Vändla, v. a., gifva boskapen sådant.
- Vånghus = Våkkenhus.
- Väfft, f., inslag i väf. Isl. veftr, m.
- Väfstötta, f. väfstö, sidostycke af väfstol.
- Vägskref, n., vägaskäl.
- Välle, n., välde.
- Vära, v. n., vara.
- Vär-kuta, f., väderil. Gotl. kula i, blasa upp.
- Värme, m., eld.
- Värsel, f., vattenställe med bottenkälla.
- Värst, så värst, högeligen, det högsta.
- Vättne, n., vattenställe.
- Väfva, v., ombinda ett hölass med väfving. Gotl. likaså.
- Väfving, 24 almars lina (af svinhår), hvarmed hölasset väfvas till inkörning. Gotl. likaså. Se Slonål, Slostock.

- Växtr, växtutsvällning på träd.
- Yxbänk, m., ställning, hvare vedyxor förvaras.
- Å, pl. obest. form äner, f. å, flod, flöde.
- Åcker, m., åker.
- Åflång, adj., aflång, oval.
- Åk, n., åkdon.
- Åker, m., en bredd af 6 alnar mellan regnfärorna å en sädd åkerteg.
- Åmm, m., ugn. Isl. ofn, Ny-Isl. ónn.
- Åmms-grufva. Se Grufva.
- Åring, m., årsbarn.
- Årv, n. Se Liårv, Solårv.
- Ås, pl. best. form. Äsra, ås, åsar (på hus).
- Åta, præp., åt, till. Se Hem-åta.
- Åtte, impf., egde.
- Årendevrak, n., komma ärendevrak, gå ärende fåfångt.
- Ässa, v., lyfta, jemka intill.
- Ättla, v., ämma. Isl. atla.
- Öfverbötta, v. a., lägga nytt gärdslä på gammal gärdsgård.
- Öfverböttastafir, m., störpar, som till sådan lagning insattes med blott en hank upptill.
- Öglätta, n., nattvardsbröd, oblat, hostia.
- Öja, liten ö. Gotl. ai och äila.
- Ök, pl. -ar, m., oxer. Gotl. aik, aikar, jfr Ög. ökar.
- Öl, n. Se Liköl.
- Öna, v., lamma. Gotl. äina. Se Kveka, Löa, Stola, Anglosax. eanian, Engl. yeau.
- Öra eller örkor, n., mjölöka, mjöldryga, giftkor i råg, hvaraf folk bli sjuka eller yra.
- Örja, v. a., hopdraga örje-nätet kring den instängda fisken, jfr Smal. örja, strypa, Tysk. würgen.

Ort-register till P. A. Säves berättelse.

(Städers, socknars och kyrkors namn äro satta med spärrad stil).

	sid.		sid.
Agelsta	102.	Dagsnäs	126.
Algutstorp	126.	Edsvära	125.
Amnehärad	145.	Eggby	129.
St. Annas nya kapell	110.	Ek	120.
St. Annas öde kapell	109.	Ekeskog	137.
Armene by	137.	Elgarås	146.
Askaby	82.	Enebacka	146.
Askeberga	136.	Enasa	144.
Axevalla	123.	Flista	134.
Bannkälla	132.	Forntorpa	147.
Bellefors	137.	Forshem	154.
Berg	131.	Fredsberg	142.
Berga	120, 143.	Fristad	92.
Binneberga	135.	Frölunda	130.
Bjurum	126.	Frösved	132.
Björkvik	86.	Furingstad	96.
Björkäng	142.	Fäged	137.
Björsäter, ÖG.	113.	Fägremo	137.
Björsäter, VG.	120.	Färed	142.
Braxtorp	132.	Grebo	114.
Brotorp	130.	Greby, Lilla	84.
Brunnsås	85.	Gryt	111.
Brävalla slagfält	103.	Grönhögsvadsbro	97.
Bäck	142.	Gudhem	128, 146.
Bäckersboda	144.	Gusum	111.
Böja	131.	Gardeby	85.
Börrums kapell	111.	Götala	124.
Dagsberg	95.	Götlunda	133.

	sid.		sid.
Göttingsås	149.	Lerdala	122.
Hallna	141.	Linköping	113.
Hassle	143.	Ljungatorp	126.
Hellekis	149.	Locketorp	133.
Hjertrum	97.	Lunshög	125.
Hjulsbro	116.	Lundby	129.
Hjällstad	135.	Luttra	149.
Hof	91.	Lyrestad	144.
Hofva	145.	Lasta	131, 149.
Holmestad	146.	Lönö bro	104.
Horn	132.	Mariestad	117.
Hornborga	128.	Matsagården	134.
Husaby	151.	Medelplana	149.
Husby, Vestra	87.	Mo	136.
Husby, Östra	103.	Mogata	91.
Hakantorps	147.	Moholmskogen	137.
Häradshammar	104.	Muggebo	118.
Härened	127.	Mölltorp	138.
Härlingstorp	125.	Nykyrka, Östra	106.
Ikornavallen	128.	Nyqvarn	119.
Ingaryd	120, 143.	Odensåker	134.
Ingatorp, Lilla	128.	Orrsäter	131.
Ingelstorp	122.	Otterstad	150.
Jonsberg	105.	Qvarsebo	104.
Juby	84.	Ransberg	138.
Karleby	148.	Ringarum	112.
Karleby (Leksberg)	122.	Rogstorp	144, 145.
Klefsta	85.	Ryd, Östra	85.
Konungssund	95.	Rada (VG)	150.
Kuddby	97.	Rada (Verml.)	145.
Källby	151.	Rönö kapell	105.
Landeryd	116.	Rössberga	146, 147.
Leckö	150.	Sandliden	144.
Leksberg	121.	Sannatorpet	125.

	sid.		sid.
Själff	104.	Trilleholm	119.
Skagens kapell	139.	Trästena	135.
Skamby	98.	Täby	91.
Skara	123.	Täsby	105.
Skaramarken	122.	Ullervad	119, 143.
Skällvik	108.	Undenäs	139.
Skärf	122.	Utby	130.
Skönberga	90.	Vad	136.
Slöta	149.	Vallby	134.
Smula	127.	Valtorp	146.
Stegeborg	109.	Varby ¹	104.
Stenby, Östra	98.	Vist	114.
Styrstad	94.	Vänga (VG.)	125.
Summevad	119.	Vårdnäs	115.
Svenneby	136.	Vårdsberga	81.
Svinstad	117.	Väring	132.
Symmeräl	149.	Yxnerum	112.
Syttorp	87.	Å	107.
Säby	143.	Åkerby	85, 105.
Säter	131.	Ållonö	103.
Sätuna	129.	Åtvid	113.
Söderköping	88.	Ödetorp	145.
Thorbjörnstorpe	147.	Örtomta	84.
Thorsö	144.	Ösby	85.
Tidevad	130.	Österberga	143.
Timmelhed	127.	Öster-Skam	107.
Tingstad	92.		

Fornlemningar i Norrland.

I.

Öfversigt af Ångermanlands fasta fornlemningar.

Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets-Akademien har lemnat mig reseanslag, för att under somrarne 1865—67 verkställa antiqvariska undersökningar inom Ångermanland. Vid hvarje års slut har jag inlemnat förteckningar öfver de fornlemningar, som jag undersökt. Dessa förteckningar hvila i Kongl. Akademiens arkiv och torde blifva föga kända af allmänheten. För att i någon mån lemna några underrättelser åt dem, som intressera sig för landets antiqvariskt-topografiska förhållanden, uppfyller jag härmed det uppdrag, som Kongl. Akademien gifvit mig, nämligen att uppställa en kort öfversigt af provinsens fornminnen, hvartill jag fogat några anmärkningar till ledning för dem, som det behöfva.

Till denna öfversigt hörer en år 1867 af mig in-gifven antiqvarisk karta öfver landskapet.

Innan jag öfvergår till ämnet, vill jag förutskicka den anmärkningen, att, ehuru spörsmål, efterspaningar och möda ej sparats under de ungefär 450 mils resor och vandringar, som jag inom provinsen gjort för undersökningarna, det torde finnas en och annan fornlemning,

som jag icke kommit i tillfälle att se, men detta har jag icke kunnat hjälpa¹⁾).

Ångermanland har en vidd af inemot 170 kvadratmil²⁾, dess största längd är något mer än 22 mil och dess största bredd litet öfver 15 mil, hvilket är kustens längd. Landet är nästan öfverallt sönderskuret af parallelt med hvarandra löpande dalgångar, hvilka gå ifran fjällen i sydostlig riktning mot hafvet, i hvars närhet de dock erhålla en mera sydlig brytning, tills de öppna sig mot hafsvikarna, som inskjuta i vestlig och nordlig riktning till en längd af ända till 2 mil. Kustlandet är uppfyllt af berg, höjande sig ända till 1000 fot alldeles invid hafsvikarna och lemnande få och trånga dalar mellan sig. Den del af landet, som gränsar mot lappmarken, har större slätter, men mestadels blott myrer eller moar. Bästa delarne af landet äro de större dalgångarne, 10 à 12 till antalet, af hvilka Ångermanadalen både genom längd, bredd och tillstötande sidodalar är den störste.

¹⁾ Den totala okunnigheten hos allmogen — och många, många flera också — om antiqviteter, de mest besynnerliga begrepp om dem, som sysselsätta sig med vetenskapen derom, såsom att de göra hemliga uppskattningar af jorden »för skatteförhöjning», äro antingen alldeles sinnesrubbede, eller åtminstone behäftade med någon fix idé (t. ex. att se på stenar), göra pilgrimsfärder, söka skatter, »hafva några konster för sig med de dödas ben», m. fl. lika litet smiekrande misstankar, för hvilka jag varit utsatt, försvåra undersökningarna mer än tillbörligt. Enär det är omöjligt att utan någon sorts hoppgifvande uppgift af jordegare gifva sig till att genomsöka deras marker, har jag mången gång nödgats åtnöja mig med den upplysning de lemnat mig, att deras egor vore helt och hållet i saknad af hvad jag sökte. Men det har dock händt mig, att, ehuru jordegare, födde och uppfödde på stället, betygat, att å marken ej funnes tecken till röse eller hög, stor eller liten, af hvad sort och beskaffenhet som helst, jag likväl inom några hundra famnar från deras gård, å deras egen dagligen trampade jord, uppsökt kummel eller ättechögar. Om brist på sanningsskärlek eller andra psykologiska omständigheter gjort dem så blinda, har jag icke kunnat utröna.

²⁾ Häruti inräknas icke den del af Ångermanland, som i senare tid blifvit afskild till Lappmarken, hvilken del utgör ungefär 110 kvadratmil.

Naturen har här gifvit olika förvärfskällor. Vi finna vid kusten fiskare, efter dalgångarne akerbrukare och i det öfversta landet lapparne med deras hjordar. Intill senaste tider har så varit från en tid, om hvilken ingen urkund talar. Men bakom urkunderna finnes mycket, som vitnar om forna släkten. Och dessa forntida folk tala till efterverlden genom sina minnesvårdar, att de funnits, förgåtts, men velat rädda sitt minne. Om än vårdarne redan under ett årtusende legat stumma, skola de väl en gång till fullo förstås och derigenom ljus spridas i den förhistoriska tidens dunkel.

De fasta minnesmärken, som inom Ångermanland finnas från tiderna före reformationen, äro: stenkummel (rösen), ättchögar, hållristningar, stensättningar, befästningsverk och kyrkor.

Kumlen äro af större och mindre hopstaplade rösen, mest runda, liknande afstympade koner. Omkretsen nertill är vanligen $1\frac{1}{2}$ à 2 gånger omkretsen ofvan och 20 à 30 gånger höjden. Det gifves äfven kummel, som äro aflanga med afrundade hörn och fyrkantiga med litet afrundade eller rätvinkliga hörn, hvilka sistnämnda kummel hafva nästan lodräta sidor. Vare sig ursprungligen eller genom uppkastning hafva många större kummel fatt en mer eller mindre djup skålförmig ofvansida, då deremot mindre kummel oftast äro konvexa, bildande en sterisk kalott.

Stenarne vexla i storlek från en näfves till ett hästhufvuds och derutöfver, men utgöra vanligast en mansbörda i vikt och äro inom samma kummel till allra största delen temligen jemmstora. I de flesta fall hafva dessa stenar tagits ur någon nära liggande rullstenssamling. De fyrkantiga kumlen och i allmänhet de, som nertill äro kallmurade, äro helst uppförda af krossstenar. Dock är det ingen ovanlighet att bland rullstenar finna krossstenar, och att på ställen, der de

förra äro lika lätt tillgängliga som de sednare, likväl finna dessa sednare använda. Å andra sidan deremot kan ett fall uppvisas, att de, som sammanlade ett kummel, hafva med förbigående af skarpkantiga eller skifformiga stenar, jemte kross-stenssamlingar liggande å berget, på ganska lång väg (cirka $\frac{1}{8}$ mil) fört ihop stenar från en rullstensbildning.

Allmännast äro kumlens stenar handlöst kastade på hvarandra. Härifrån göra de fyrkantiga rösen (af hvilka några finnas i Vibyggerå socken) och få af de runda undantag, i det att de förra helt och hållet och i de sednare ett eller annat hvarf nertill hafva stenarne med tydlig omsorg lagda på hvarandra med en jemn sida utåt.

De minsta kumlen hålla i omkrets knappt 20 fot och i höjd 1 fot. De största äro 180 fot i omkrets och 9 (10) fot i höjd. Vanligast är omkretsen 60 å 70 fot och höjden 3 fot. Förhållandet mellan längd, bredd och höjd af de aflånga är något vexlande. Exempelvis må anföras 72 fot, 17 fot, 4 fot; 30 fot, 15 fot, $2\frac{1}{2}$ fot; 15 fot, 10 fot, 2 fot; 15 fot, 9 fot, 3 fot. De fyrkantiga hafva hvar sida 6, 8, 10 till 15 fot lång och några fot hög.

I botten af kumlen och helst vid midten förefinnes ej sällan en hållkista. De runda rösen hafva allmänt blott en, de aflånga två kistor i längd eller äfven någon gång parallela, i det små kistor äro anbragta efter rösets kant. Dessa kistor äro allmännast så gjorda, att å marken äro på kant uppställda hållar och öfver dessa ligga takhållar, hvilka stenar sålunda innesluta ett parallelipipediskt rum. Någon gång bugta sidorna utåt eller stå ej hållarne kant mot kant vid hvarandra, utan den ena hällen betäcker den andres kant. Om ej tillgång på större hållar funnits, har kistan uppförts af stenflisor, lagda hvarfvals öfver hvarandra, eller förekomma högst sällsynt sidohållar skarfvade på höjden.

Under takhällarne kan någon gång spåras ett undertak af näfver. Kistorna äro olika stora, från 1 till 12 fot långa (dock vanligast 5 à 6 fot), från 1 till 2 à 2½ fot breda och höga. Den riktning, som kistorna hafva, är ingalunda bestämd mot något visst väderstreck — hvilket enligt uppgifter skall vara förhållandet med södra Sveriges hällkistor, nemligen i riktningen N.—S. —, utan de kunna ligga i hvilket väderstreck som helst. Af 40 undersökta kistor har jag funnit mer än 20 olika riktningar mellan rent N.—S. och rent O.—V. Samma frihet från N.—S-riktningen har jag funnit hos hällkistorna i Vesterbotten och Finland. Hvad som bestämt hvarje kistas riktning, synes vara sträckningen af den berg- eller mohöjd, hvarå hon hvilar, eller om flera rösen ligga tillsammans, dessas hufvudriktning.

Utom dessa de allmännast förkommande kumlen gifves det äfven några andra slag. I stället för att särskildt uppföra kummel har den tidens folk åtnöjt sig med att till kummel bereda naturliga kross- eller rullstenssamlingar, i hvilka då merendels vid bottnen är en hällkista. Ett annat slag förekommer vid Ösjön a Hernön — och spårvis å andra ställen —, bestående af klapperstenar och utan kista. För öfrigt finnas rösen så blandade med grus, att man ej kan afgöra om de verkligen äro kummel eller steniga högar.

Kumlen förekomma i Ångermanland, såsom på de flesta andra ställen, blott å höjder i närheten af hafvet eller större vatten, som äro segelbara från hafvet. Ett undantag härifrån göra några kummel i Forsås, Lidens socken. De ligga antingen å någon höjd af berg eller mo, eller ock å någon berg- eller mo-sluttning, som går mot vatten. Högst sällsynta undantag finnas, att rösen ligga i baksluttningen af berg, såsom t. ex. å Svartmyrberget i Nordmalings socken. Kumlen aflägsna sig allmänt högst $\frac{1}{16}$ mil från förut nämnda vatten. Några

finnas visserligen, som nu äro ganska långt från segelled, men f. d. segelleder äro ej fjerran¹⁾. Ehuruväl kumlen anträffas vid hafvet, ligga de dock ej gerina å kust, som är öppen för hafvet. Vi finna högst litet i södra Häggdånger och å Hernöns ostkust, intet å Hemsön, intet å Noras och högst litet å Nordingrås för hafvet öppna kuster, intet å Ulföarna och den skärgård, som ligger utanför kusten norröfver, nästan intet å Nätra och Själevads kuster, intet å södra delen af Grundsunda kust, men ganska många rösen å den norra, ehuruväl äfven få af dessa ligga vid den egentliga hafskusten, intet å Nordmalings hafskust. Deremot förefinnas de i någon större mängd omkring Ålandsfjärden, vid Ångermanån nedanom Hornöholmen, omkring Nordingråfjärden, efter ostkusten af Vibyggera inom Mjällön, omkring det vattendrag, som synes för ej länge sedan hafva förrenat Åfjärden i Nätra med Själevadsfjärden och hvaraf Skrikesjön och de nordligare tjärnarne äro delar, efter norra kusterna af Lungångers- och Idbyfjärdarne, vid Risöfjärden, vid Kasa- och Dombäcksvikarnes vestra kuster samt efter den nordliga delen af Grundsunda kust. Kummel finnas inom följande socknar: Häggdånger 4, Hernö 12, Säbrå 42, Högsjö 6, Dal 1, Bjerträ 1, Sångå 1, (Liden 7), Nora 22, Nordingrå 17, Vibyggerå 45, Nätra 33, Själevad 19, Arnäs 29, Grundsunda 100, Nordmaling 13. Framför en grupp af rösen, 16 till antalet, vid Kasa by (Grundsunda) ligger en större trekantig sten hvilande på 3 stenar, ungefär 1 fot höga. På samma sätt hvilar en fyrkantig håll på 4 stenar, ungefär 1 fot

¹⁾ Landhöjningen är nämligen i Ångermanland ganska betydlig och torde få anses vara 3 fot per sekel. Dermed öfverensstämma åtskilliga mätningar, som jag varit i tillfälle att taga. Säkrate vattennmärket finnes å Bockarn vid Ulföarna.

I sammanhang härmed må nämnas, att enligt de afvägningar jag gjort kumlen ligger minst 60 fot öfver hafvet.

höga, framför en grupp af 10 rösen å Nerfurunäsberget i Kjåls by (Vibyggerå).

Vid ett noggrannare betraktande af kumlen — såväl som af andra fornlemningar — framställa sig åtskilliga frågor: Till hvad hafva dessa kummel tjenat? Vid hvilken tid och af hvilket folk hafva de uppförts?

Hvad den första frågan beträffar, är hon jemförelsevis lätt att besvara. Man har ansett och många anse ännu, att de hafva varit något slags försvarsverk, vare sig sasom bröstvärn eller som hopade projektiler mot en anfallande fiende. Att detta är alldeles oriktigt, inses mycket lätt, ty för det första, om kumlen förmenas vara bröstvärn eller skansar, ligga de dels icke så, att de försvara någon vigtigare punkt, dels lemna de större icke skydd åt flere än några få personer, och de mindre icke åt någon, dels blir anbringandet af hållkistan alldeles obegripligt, och för det andra, om kumlen antagas vara högar af kaststenar, kan man — om man ock ser bort från hållkistan — omöjligt utan konstruerande af katapulter eller »jättar» förklara för sig, hvarför de, som buro tillsammans rösena, ibland valt så stora och tunga stenar, att, om också det lyckas för en ordentligt stark karl att kasta en af dessa »projektiler» 2 à 3 fot ifrån sig, han säkert i de flesta fall vacklar sjelf omkull med detsamma. I alla händelser kvarstar såsom oförklarlig meningen med hållkistan. Hvad åter en annan åsigt beträffar, som inom landet är mycket gängse, nemligen att dessa rösen blifvit förr i verlden uppförda för att i dem gömma undan egodelar för »ryssen», är hon ej mycket hållbar. Vill man skaffa sig ett gömställe, tyckes det vara klokare att på en liten stund gräfvit en grop i en sandmo än att nedlägga tusende dagsverken på ett i hvar mans ögon fallande stenröse. Ännu en annan åsigt menar, att kumlen äro stenar, som blifvit kastade öfver missdadare, som på detta sätt fatt un-

gälla sina brott. Denna fromma mening är väl hemtad och lokaliserad ur Gamla Testamentet — sasom den enda af allmogen delvis kända bok, som upplyser något om äldre tider —, der t. ex. i Josua 7: 26 omtalas ett stenröse öfver Achan, 8: 29 ett sadant öfver konungen i Aj. Om den ursprungliga meningen, att vara begrafningplatser, upplysa kumlen bäst sjelfva. Redan rösenas seregna beskaffenhet gifver en vink äfven från det yttre, att ej ett alldagligt eller sinligt behof manat arbetarne till all denna flit och ordning. En blick i rösenas inre, hvarest ett särskilt rum genom den täckta hållkistan är beredt, kommer en att ana den i sin fromhet så nitiska människans tanke: sit tibi terra levis. Och undersöker man litet närmare hvad rösenas och hållkistorna innehålla, får man full klarhet. Man finner nemligen ofta, att den plats, på hvilken kumlet hvilar, bär ovedersägliga spar af bränning och att det gruslager, som ligger i dess botten dels är brändt dels innehåller multnade träkol och flisor af brända ben. Största mängden af kol och benbitar anträffas i kistans botten, men äfven under det öfriga röset finnas ej sällan samma lenningar efter en kropps förbränning. Är det ett kummel utan kista, har man säkrast i midten af det benen och kolen. Med ledning af flere hundra mer och mindre noggrant undersökta kummel menar jag, att begrafningen i de fall, då liken brändes, tillgatt samlada. Å nagon, enligt det förut angifna, lämplig plats har ett bäl uppförts, hvarpa man lagt liket. Sedan kroppen af elden helt och hållet blifvit förtärd med undantag af några obetydliga bitar af benen, hafva dessa med kol och bränder sopats tillsammans. Derefter reste man upp omkring de samlade kvarlevorna kistans sidohällar, hvilka täcktes (först med näfver och sedan) med takhällar, och kastade till sist ett röse öfver det hela. Saknas kista, har röset blifvit kastadt öfver kroppens

lemningar på brandstället. Detta eger icke tillämplighet på de rösen, som egentligen äro rullstensbildningar, hvilka mera öfverensstämma med de rösen, i hvilkas botten hvarken spår af bränning eller af ben kan uppsökas. Sådana finnas både med och utan kista och torde väl icke få antagas vara någon sorts kenotafier, utan äro sannolikt lagda öfver obrända lik. Och djerft är icke det påståendet, att detta folk stundom brände och stundom icke brände sina döde, när man besinnar huru samma vexling egt rum hos en mängd andra folk. Så omtalas i Sturlesons Ynglingasaga hafva tillgått strax efter Äsernes invandring och — för att taga ett annat folk till exempel — Gamla Testamentets skrifter gifva vid handen, att Judarne under knappa 600 år efter Samuels tid hunnit 6 gånger byta om bruket att bränna eller icke bränna.

Den andra frågan om tiden och folket måste i vissa delar lemnas obesvarad. Till följe af de vandaliska härjningar, som af lika så snikna som dumma skattsökare föröfvats mot kumlen, äro dessa nästan alldeles förstörda, hvarvid har försvunnit nästan hvarje metalliskt fynd, som vunnit genom en försigtig undersökning kunnat vara vetenskapen till stor nytta. Det har icke lyckats mig att af metaller anträffa annat i kumlen, än några bitar starkt förrostadt jern i bottengruset af ett röse i Högen (Grundsunda socken) och en bit förrostadt jern i ett sadant i Gädea (Säbra socken). Enligt trovärdig uppgift har hittats i ett röse i Svartnora (Nora socken) en bit af ett betsel af jern, i bottnen af hvilket röse jag fann ben af anrättad ren. Af ögonvittnen till de lumpna jordagodssökarnes vilda framfart har jag vunnit helt säkra underrättelser, att i några af landets kummel äro bronzsaker anträffade, sasom en rund spämbuckla (?) i Domsjö (Sjålevad), 5 spiralvridna ringar i Gärdnäs (Sanga). Häraf synes det temligen tydligt, att

de Ångermanländska kumlen hysa åtminstone spår af jern och bronz. Man vet, att i Bohuslän kunna likartade rösen uppvisa bronz, i Finland hafva de företett saker af koppar, guld, jern, silfver och messing. I Blekinge och Danmark äro i dem funna saker af sten, bronz och jern. Af detta visar sig, att de sydligaste hafva sten och att ju längre man kommer mot norr, desto mera upphör detta bevis om den äldsta tiden, men i dess ställe tilltaga vitnesbörden om yngre tider. Här af tyckes mig, att kumlen icke kunna förläggas till någon viss period, utan att de hafva uppförts under hednatidens alla 3 perioder, eller att — med andra ord sagdt — det folk, som beredt sådana begravningsplatser, lefvat å olika trakter under både sten-, bronz- och jernaldern, och att det dragit sig söderifrån norr ut. Vid bronzkulturens inträde i Danmark veko dessa kummels egare öfver till södra Sverige och drogo sig derifrån med någon kännedom om den nya metallen dels efter västkusten af Sverige — och sedan Norge — dels efter ostkusten af Sverige till Uppland, hvarest folkstammen grenade sig, så att den ena grenen fortsatt sitt lopp efter Norrlands kust och den andra öfvergått Åland samt vid Finlands sydvestra kust åter förgrenat sig till en nordlig och en östlig folkström. Under detta lägre folks vandring upphanns det af nya folk med högre kulturmedel, hvarvid det enligt naturens ordning ej hade annat val än att antingen begifva sig undan eller försvinna. Riktigheten af ofvanstående skulle fullt och säkert styrkas, om man kunde uppvisa kummel vid sydligare kuster än Danmarks och ett tvärt afbrott i kumlens sträckning enligt angifna riktning mot nord och öster. Så är ock verkligen förhållandet. Kummel — om de innehålla brända eller obrända lik, torde enligt det föregående få anses alldeles likgiltigt — förekomma (enligt Etatsrådet Worsaae) efter Atlantens och Medelhaf-

vets kuster och kanske äfven vid Svarta hafvet och Indiska hafvet. På grund af en antiqvarisk resa 1867 genom vestra Finland och norra Sverige kan jag uppgifva följande gränser för kumlen inom dessa trakter. Den nordliga gränsen för kumlen i Sverige är strax söder om Åby å uti Skellefteå socken af Vesterbotten, norr om hvilket ställe icke finnes någon sorts fast fornlemning. I Finland är den nordliga gränsen Salo socken i Uleåborgs län. Längre norrut kan visserligen såsom vid Inara anträffas fornlemningar, men dessa, de må nu vara tschudiska eller ugriska, höra alls icke hit. Den östra gränsen i Finland är sjön Päijäne med afloppet Kymmene elf. Öster om nämnda vatten finnas inga kummel¹⁾.

Det andra slaget af begrafningsplatser äro *ättelhögar*. Af dessa fornlemningar, som till form och beskaffenhet öfverensstämma med Sveriges öfriga ättelhögar, kunnas fyra arter särskiljas: *a)* af sten i botten och deröfver jord, *b)* af sten och jord om hvarandra, *c)* af nederst ett lager jord, såsom en låg hög, deröfver ett hvarf stenar, sålunda bildande ett hvalf, och öfverst ett lager jord, *d)* af blott jord. Högarne form är antingen af en kon eller sferisk kalott. De största högarne hålla i omkrets ungefär 300 fot (i Tybran af Botheå socken finnes den störste, 305 fot i omkrets) med en höjd af

¹⁾ Under sådana omständigheter kan man ej tänka sig, att det folk, som reste kummel, kommit genom Ryssland, ty äfven der hade de behöft begrava de döde, men andra äldre begrafningsplatser, än kurganer, soper och scytiska grafvar tyckas ej finnas der värda att omtalas och alla dessa äro jordhögar men inga kummel. Om kurganerna, som af många tros vara kummel, må jag — enligt benäget meddelande från Petersburg af Akademikern Kunik — hänvisa till Bulletin scientifique de l'Académie de St. Pétersbourg I. 137, IV. 177, V. 383, St. Petersburger-Zeitung 1839 n:o 197, Bulletin historico-philologique II. 193. Såväl om kurganerna som de andra forna grafvarne i Ryssland kan åtskilligt intressant inhentas äfven i Bulletin de l'Académie Imp. des Sciences de St. Pétersbourg, IX. 539.

20 till 22 fot. De minsta hafva omkretsen 45 fot och höjden $1\frac{1}{2}$ fot. Vanligast äro de 80 å 100 fot i omkrets och 3 å 4 fot höga.

Ätthögar finnas i någon större mängd å Hernön i dalgangen mellan Gånsvik och Geresta, efter Norasundet, vid Ullångers- och Dockstafjärdarnes inre del, vid Själevadsfjärdens medlersta del, efter vattendraget från Öfvervike¹⁾ (Arnäs) till Idbyfjärden, efter den egentliga Ångermanån — hvarest de äro tabrikast — från Vik (Thorsåker) och Lo (Styrnäs) till Skärfsta (Solleftea) och Skedom (Multrä), dock så att raden af högar gar merendels omvexlande på högra och venstra stranden. Ofvan sist anförda ställen glesna högarne, men finnas dock efter södra adalen vid Hamra (Långsele) och efter norra i Ed och Resele till Rödsta, hvarest de längst in i landet belägna högar äro. Af Ångermanlands nu synbara ungefär 500 ätthögar hafva: Hernö 23, Säbra 11, Gudmundrä 8, Dal 6, Thorsåker 43, Solleftea 33, Långsele 3, Resele 8, Ed 11, Multrä 27, Sänga 44. Öfverlänäs 95, Botheå 21, Styrnäs 5, Bjerträ 15, Skog 1, Nora 62, Nordingra 9, Ullanger 16, Vibyggerå 5, Själevad 9, Arnäs 41.

Vid högars söndergräfning — hvarpa tyvärr är intet aterhåll — har under de sista artiondena hittats och till Statens Historiska Museum insändts: bronzsaker (jernalderns) från Docksta (Vibyggerå), Billsta (Solleftea), o-nämndt ställe i Solleftea, Önsta (Solleftea) Salum (Thorsåker), Bölesta (Nora); jernsaker jemte brynstenar från Tjerned (Nora), Rödsta (Resele); glasperlor från Docksta (Vibyggerå), Salum (Thorsåker); arbetadt ben från Botheå prestbol, Salum (Thorsåker); mynt, 2 solidi af Ludvig den fromme, från sistnämnda ställe, hvarest högen innehöll äfven arbetadt silfver och karneol förutom ofvan upp-

¹⁾ Högarne vid Öfvervike äro de nordligaste ätthögar, som finnas i Sverige.

räknade saker. För öfrigt har i högarne hittats ganska mycket, som aldrig blifvit insändt till statens samlingar, utan förskingrats.

En ättehög i Rödsta (Resele), som af mig 1866 helt och hallet genomgräfdes och undersöktes, torde förtjena en närmare redogörelse. Högen låg inom åkerjorden å en sandig baeke mellan gårdarne och ån, och var i omkrets 80 fot, höjd $3\frac{1}{2}$, uppkastad af krossgrus, i hvilket var insprängdt mycket kol, delvis liggande i ränder. Bottnen var i midten beklädd med en helt förmultnad trämassa, som befanns hafva varit granspakar af ungefär 2 tuns genomskärning. Ofvan dessa lågo några råa flintbitar. Som bekant, är flinta icke inhemsk i Ångermanland. Dels vid bottnen dels närmare midten af högen lågo: ett nästan helt kranium, ett annat något söndrigt kranium, en del af ett tredje, flere rörben af menniska, ett lårben af ett större kreatur, delar af käk och tänder af hund, en bit plattben, kanske af menniska, tre brynstenar (den minste med öga), en yxa af jern, diverse jernskrot. Förekomsten af jernsaker, brynstenar och flintbitar företer intet egentligt anmärkningsvärdt, då de först nämnda ganska ofta anträffas och flinta synes stundom fatt sig uppdraget att från högar afvärja onda magter, men träbeklädnaden i bottnen, såsom varande ytterst sällsynt, och atskilliga omständigheter med benen förtjena uppmärksamhet. Benen voro obrända. Högen var uppkastad af jord från något brändt ställe; 180 fot derifrån låg en annan hög, som i midten hade en massa af brändt beugrus. Skallarne voro 3 (lika många som brynstenarne) och rörbenen, såsom nämnt är, ganska många, men af plattben fanns blott en bit och af kotor icke en enda. Det ena kraniet har, att döma af underkäkens läge till öfverkäken, blifvit nedlagdt, medan musklerna ännu voro i behåll, det andra deremot har ovedersägligen nedlagts utan muskler, hvil-

ket bland annat kunde ses deraf, att en bit af ref- (?) ben läg tryckt in under hjessbenet och en del af en hundkäk och hundtänder voro inkilade bland kraniets ben. Rörbenen synas ock varit nedlagda utan muskler, åtminstone några, då ett underbens- och ett underarmsben lägo i kors, hvilka dessutom torde icke höra till samma skelett.

Ett minnesmärke från alldeles okända tider och folk äro de *hällristningar*, som förekomma vid Nämndforsen i Liden¹⁾. Öfvan fallen utskjuter från venstra stranden Lillforshällan, midt i fallen ligger Brädön och nedan fallen Not- eller Forsön. Dessa tre ställen äro försedda med hällristningar. Lillforshällan har ej många teckningar i behåll — man har bränt upp sagspan på hällen, hvarigenom många figurer gått förlorade —; det största partiet finnes å den södra sidan, som stupar i forsen. Brädön har det mesta å den södra sidan på en häll, som starkt sluttar mot forsen. Detta ställe bildar en tafla af 29 fots längd och 12 fots bredd, hvaras finnas 70 figurer. För öfrigt ses å Brädön, som erbjuder mycket beqvämare ställen för stenhuggning än sistnämnde häll, blott några och tjugo figurer, strödda här och der. Notön har på flere hållar teckningar, men i synnerhet å en vid södra sidan mot en liten förgrening af forsen mycket skarpt sluttande häll, som har några och fyratio figurer.

Figurerna äro antingen, såsom å Notön, helt urgröpta till ungefär en linies djup eller, såsom å Brädön, utmärkta med konturer af lika djup och af en half till en tums bredd. Såvidt man kan se af figurernas

¹⁾ Ritningar öfver dessa hällristningar finnas hos Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets-Akademien, dels äldre, dels af mig tagna 1865 och 66, som dock icke kunna göra utspråk på att vara fullt trogna mot originalet, ty det har olägenhet med sig att gå på sluttande och stupande hållar, der — såsom vid Brädön — stänkets från den under skummande forsen står ständigt öfver ritpapperet.

kanter och botten äro de inknackade med stenar. Den gneiss, hvaraf hållarne bestå, är mycket hård. Deras storlek är ifrån 8 tum ända till 7 fot.

De figurer, hos hvilka kan urskiljas en bestämd form, föreställa: menniskor, fyrfota djur, foglar, fiskar, metkrokar, ringar med ett eller två tvärstreck, ringar med ögla, båtar, slädar, fotsulor, horizontela linier med uppstaende streck, sådana linier med derunder gående bågar. Dessutom förekomma figurer, omöjliga att bestämma, dels emedan de tyckas vara ofullbordade, dels emedan de äro skadade genom förvittring eller annan äverkan. Menniskobilderna äro ej många och förekomma icke alls å Brådön. Af fyrfota djur finnas 3 (kanske 4) slag, af hvilka ett är mycket talrikt och torde, att döma af hornen (breda öron?), skägget under halsen, höjden öfver bogarne och den korta svansen — der han finnes — vara elgar. Foglar och fiskar äro ytterst fåtalige, båtar äro ganska många, likasom slädar, hvilka för sådana kunna antagas, om man jemför dem med lappska pulkkor¹⁾. Fotsulorna äro få och otydliga, förekomma parvis å Brådön, der de dock kunna förklaras vara någon sorts giller (?). Hvad åter ringarne, bågarne och de horizontela linierna med uppgående streck skola betyda, torde vara svårt att säga. Det ligger visserligen ganska nära att förklara dem på samma sätt som likartade figurer å andra ställen, nemligen de förstnämnda såsom sköldar och de senare såsom fartyg, men härvid uppstå åtskilliga svårigheter. Man må betänka, att detta ställe ligger ungefär 14 mil från hafvet och att hit upp har — med beräkning af att landet höjer sig 3 fot per sekel — ej kunnat vara direkt segelled på 4 å 5000 år,

¹⁾ Elgen synes understundom vara afbildad som dragare, men detta torde icke kunna anföras emot min förklaring, alldenstund elgar kunna tämjas. Det berättas i Medelpad, att de som upptagit de s. k. Finnbygderna i landskapet, ej haft andra dragare.

och vid den tiden lär väl ingen sköldprydd drake hafva plöjt Ångermanan. En annan mening vågar jag framställa. Den största delen af figurerna äro djurbilder, af hvilka en stor mängd skola otvifvelaktigt — såsom ofvan nämndes — vara elgar. Ringarne skola föreställa elggrafvar¹⁾ och linierna med uppstående streck äro elggrafsstocker; en figur visar ett af de nämnda djuren stående på en bågformig linia med uppåtvända streck, som sträcka sig till djurets kropp. En del linier och streck torde vara afbildningar af stängsel för fiske²⁾. Ristningarne blifva sålunda teckningar af djurfångst. Denna förklaring är mycket prosaisk och tråkig i jämförelse med en hel rörande roman, som fantasteri kunnat göra; men skalder och andra, som ej äro besvärade ens af sannolikheter, må framställa, att ett ociviliseradt folk funnit mera åtrå till sköldars klang och kanske till och med till den skönas blickar än till elgstekar och laxar.

Det uppgifves att jemte figurerna skulle finnas runinskrifter, men detta är alldeles misstag. Väl kan en och annan genom inbuggning eller förvittring uppkommen krumelur likna någon runbokstaf, men det betyder ingenting, då man kan å hållarne på samma sätt återfinna formen af någon bokstaf ur de flesta indo-europei-

1) Dessa elggrafvar hafva allt intill senare tider gjorts så, att, sedan en rund eller aflång grop blifvit upptagen, tvärs öfver henne i midten infälldes en stock eller två stoekar korsvis, i hvilka insattes skarpt spetsade träspjut, som utstucko uppåt och till sidorna. Sedan flera sådana gropar anordnats, blefvo de förenade med stängsel och grafvarna täcktes med buskar och ris. Ännu i dag finnas å ömse sidor om forsen på sandåsarne djupa gropar, som veterligen varit elggrafvar. Elgarne gingo in genom öppningarne å stängselgårdarne, nedfölla i groparna, spetsade sig på spjuten och, då de ej nått marken med fötterna samt kunnat arbeta sig upp, blefvo sittande kvar.

2) Just i Nämndforsen har i alla kända tider varit ett utmärkt godt laxfiske. Vid en sida af Brådön får man se det sätt begagnas att fånga lax, att han drifves in i hopsatta stängselgårdar.

ska och semitiska språk samt förmodligen ur flera andra också ¹⁾).

Stensättningar finnas å Hellgumsberget (Gudmundrå). Å dess östra afsatser äro af stenar, något mindre än ett manshufvud i storlek, liggande nästan kant i kant vid hvarandra, bildade åtskilliga figurer: ringar af 13

¹⁾ Här torde vara på sin plats att omnämna något om den runsten, som utan rätt uppgifves finnas i Nordingrå socken. Vi se honom såsom bevis för landets befolkning under en viss tid omtalad af Geijer (Svenska Folkets Historia I. 91) och Strimholma (Svenska Folkets Historia I. 503). Dessa hafva utan tvifvel rättat sig efter J. G. Liljegrens Run-
Urkunder, hvarest under N:o 1088 nämnes en runsten å Patjernes utjord under Saltsåker i Nordingrå, men utan läsning, och hänvisas man till A. Hülphers' Beskrifning öfver Angermanland (1789). Hülphers skrifer: »Ålderdomslemningar» i Nordingrå »äro . . . och en runsten på Patjernes utjord under Saltsåker». Den underrättelsen har väl Hülphers fått af andra, då han icke med ett ord antyder, huru stenen ser ut eller hvad å honom är ristadt ¹⁾, hvilket antagande är desto mera berättigadt som H. i mycket litat på andras uppgifter. Men dessa allmogens uppgifter voro för 100 år sedan troligen icke säkrare än nu, då grusbackar göras till åttehögar, rullstensbildningar till kummel, förvittringar eller isflods-
inverknningar på hällar för häll- och runristningar m. fl. exempel i hundrat-
tal. Lika säker som Hülphers' uppgift bör E. M. Ströms vara i Dissertatio de Angermannia (1705) II. 45, hvarest står: »Runicis lapides nulli hic reperiuntur. . . In parocia Nordingråd circa villam Hyntiern», [Hyntiern är ett litet topografiskt misstag af Ström, ty Paddtjärn hörer under Saltsåker och icke under det närgränsande Hyndtjärn] »petra Pattieruhällan conspicitur, quæ non tantum pedibus hominum sed etiam equorum ungulis atrita eorum vestigia exacte posteritati representat. Unde hæc talia in montibus et rupibus adhuc conspicua, originem primam habeant, non facile dixerim. . .» — Jag har på stället eftersökt stenen och anledningen till hans föregifvande. Dervid fick jag den upplysning, att ingen människa har veterligen i någon tid sett honom. Derjente befanns Ströms uppgift om spår af »fötter» (uppkomna genom insprängda körtlars afslagning) å (fasta) hällar vid Paddtjärn riktig, äfvenså syntes en och annan på samma sätt uppkommen runa, ett Y var mycket tydligt. Ifrån dessa naturliga fördjupningar, som finnas å hällarne, hvarpå Paddtjärns åbyggnader stå, tyckes runstensuppgiften hafva kommit. Det är möjligt, att man ibillat sig se runor i quarzådror i en fast häll norr om torpet vid stigen till detsamma. De hafva form af »nordiska» runor och kunna läsas: ASSNKJIG och några fot derifrån HASUSUOJ). Således får Angermanland afstå från äran att ega någon runsten.

¹⁾ Det förtjenar kanske anmärkas att i äldre antiqvariska arbeten användes icke sällan runsten i betydelse af bautasten. *Utg.*

till 30 fots diameter, utlöpare af 8 till 12 fots längd, utgående från några af nämnda ringar, rader utan sammanhang med andra figurer, en rad, från hvars ändpunkter vinkelrätt utgå andra rader. Dessutom finnas labyrinth¹⁾ å Vikskär (Grundsunda) och Svenskåret (Häggdånger) samt [jemte nyare stensättningar] å Östra Harskåret (Grundsunda). Om labyrinthen på Vikskär påstå sig personer minnas, att han lades år 1808. Jemte labyrinthen på Svenskåret äfvensom på andra ställen af Häggdångers kust ligga stenar lagda i form af en kompassros.

Befästningsverken inskränka sig till 3 (4) kallmurade skansar och 2 vid hvarandra liggande jordvallar till ett fäste. Skansarne förekomma å vestra sidan af Rogstaklippan (Thorsåker), å vestra sluttningen af Afskottsberget (Styrnäs), i sydöstra sluttningen af Borgberget (Ytterlänäs) samt en osäker i södra sluttningen af Rödkletten (Nordingrå). Af dessa är skansen å Borgberget bäst behållen. Han haller i längd 340 fot, murens största bredd är 25 fot vid basen och 8 fot upptill med en höjd af högst 10 fot. En ingång tyckes han hafva haft, hvar est, att döma af den mängd stenar, som ligga der, någon tornlik förhöjning funnits. Bland dessa stenar anträffade jag en, i hvilken voro borrhade 2 gropar, den ena cylindrisk med 2 tums diameter och djup, den andra konisk med 1 tums diameter vid ytan och 1 tums djup. Fästningsvallarne finnas å prestbolets egor i Thorsåker nere vid Ångermanån ostsydost från sockenkyrkan och ungefär $\frac{1}{4}$ mil söder om Styrnäs kyrka. De äro två, liggande å strandåsbildningen. Den norra vallen är upptill 95 fot lång med en bredd af 50 fot i norr, 55 fot på midten och 75 fot i söder, genom ett dike, 45 fot bredt upptill, 10 fot nertill och 10 fot djupt,

¹⁾ Å skär utanför motliggande Finska kust finnas äfven labyrinth (»Pietarin leikki»).

skild från den södra vallen, som är ofvan 55 fot lång och 90 fot bred och är från strandåsen afskuren genom ett dike, upptill 36 fot, nertill 6 fot bredt och med samma djup som föregående. Vallarne höja sig ofvan åsen högst 8 fot. Norr och vester om vallarne är en sänkning, genom hvilken en bäck löper, öster om dem går Ångermanån, ärligen afskärande stycken af dem. Vid denna östra sida anträffade jag under vallarnes yta en grop (eldstad?), i hvilken lägo klapperstenar och under dessa en mängd af anrättade djurs ben. Betsel, spik och söm af jern hafva funnits i vallarnes öfra brända yta.

Dessa vallar anser jag hafva varit grunden till Styresholms fästning. Man har varit oense om hvarest detta fäste legat. Någres mening, att det legat i Medelpad och icke i Ångermanland, förfaller helt och hållet vid kännedomen om förlikningsbrevet (1398) mellan fästets innehafvare och Drottning Margareta, enligt hvilket de öfverläto »Styresholm i Ångermanland». En allmän tro är, att Styrnäs gamla kyrka skall hafva varit detta fäste, men detta är lika litet troligt, emedan den gamla kyrkan intill senaste tider bevarade sitt forna utseende af en befästad stenkyrka, då deremot Styresholms (icke: Styrnäs) fäste nedbrändes. Ställets belägenhet är sådan, att det för 500 år sedan bör hafva varit en holme¹⁾; vallarne ligga invid Styr-näset²⁾ och

1) Vid högt vattenstånd vårtiden äro vallarne kringflutna af vatten. Den med detta ställe sammanhängande Aspbyn synes vid samma tider ock varit skild från fasta landet. Det heter nämligen i ett Aspby tillhörigt pergamentsbref af 1489: »---- i millan Sigurdh i Wik ok aspöman ---- j aspömarken. --- ok noten igen Aspöamän --- -- halft äpter öster aspö oc -- Väster aspöbäcken».

2) I Hülphers' Beskrifning öfver Ångermanland anföres den meningen, att Styra-elf i St. Rimkrönikan (1818 års uppl. sid. 134) kunnat vara Ångerman-ån. Den, som först hittade på detta, att Stördalselven rinner genom Ångermanland, bör vara bäst belåten med att få vara okänd.

hafva på sig burit en byggnad af trä, som blifvit nedbränd — hvarom kol och brända spånor bland bitar af tegel bära vittne —; i hela Ångermanland finnas inga andra gamla vallar och intet annat ställe, som kan göra anspråk på att hafva varit Styresholmen; — ty anser jag fulla skäl finnas att hit förlägga nämnda fäste.

Vid redogörelsen för landets *kyrkor* må först nämnas något om spår af kyrkobyggnader, som numera icke finnas. Sådana lemningar förekomma å Skallörn i Ulträ (Grundsunda), Gammalgården å Neder-ön (Arnäs), Brådum i Österstrinne (Multrä). Å Skallörn visar sig vid vägen öfver Kyrko-edet, ofvan Kyrkesviken, stenfot till en byggnad, 29 fot lång, 23 fot bred, förutom ett utsprång å östra sidan, 7 fot långt, 16 fot bredt. — Å Gammalgården, en kulle vid Öfjärden, finnes invid några ättechögar spår af en grundval till en träbyggnad. 65 fot lång och 24 fot bred. Vid dess sydöstra sida var vid undersökningen en liten kulle, i hvilken fanns multnadt trä och bitar af tegel. — Öfver den slätt, som kallas Brådum(s utjord), höjer sig en stenig backe, som bär lemningar af en stenfot. Tyvärr har denna »Brådums-kyrkas» sten varit så vacker, att helt litet är lemnadt kvar, dock tyckes grundvalen hafva varit 72 fot lang och 36 fot bred. Brådum synes i gamla tider hafva varit väl odladt. Om alla dessa ställen finnas traditioner gängse, att de varit kyrkoplatser.

Landskapets nu varande kyrkor skulle man kunna indela i nyare och äldre. Om de förra, såsom icke hit hörande, kan vara nog att nämna det de äro uppförda efter medlet af 1700-talet. Tiden, da de äldre byggdes, är okänd, men säges, utan något bevis, vara tolfte och trettonde seklen.

Af dessa gamla kyrkor qvarstå 20, hvilka alla så nära öfverensstämma med hvarandra, att det är endast storleken, förhållandet mellan längd och bredd och hos

några få takets hvälfning, som skiljer den ena från den andra. En sådan kyrka är ett aflångfyrcantigt skepp, saknar chor och torn, men har vid södra sidomurens vestra ända ett vapenhus och vid norra murens östra ända en sakristia, allt uppfördt af gråsten, skeppet i äldre, vapenhus och sakristia i jemförelsevis yngre tid. I medeltal finner man skeppets längd vara 75 fot och bredd 35 fot. Murtjockleken är 4 à 5 fot. Byggnaden saknar socklar och hvarje sorts murning, som ej har direkt praktisk nytta. På midten af sidomurarnes insida uppstår en (femsprångig) pilaster, hvarpå hvilar en några fot bred skarpkantig skiljobåge, mot hvilken sluta sig tvenne stjernhvalf. Det gifves äfven kyrkor med 3 hvalf, men detta tyckes bero af senare tillbyggnader på längden. En och annan, som saknar stenhvalf, är täckt af ett tunnvalf af bräder. Höjden från golfvet till slutstenarne är knappt skeppets bredd. Skeppet har fönster i öster och vester samt ett eller två på hvardera långväggen (af hvilka dock några äro tydligen tillkomna i senare tider). I allmänhet hafva dörr- och fönsteröppningar rundbågiga betäckningar, ehuru det gifves undantag, så att i samma kyrka kan finnas en rund- och en spetsbågig öppning, äfvensom att murytan har spetsbågig öppning men fönsterbagen är rund. Vattentaket är mycket spetsigt, dess gafvel är i det närmaste en liksidig triangel.

Af kyrkornas lösegendom sedan katolska tiden finnes ännu något i behåll: helgonaskåp och bilder, crucifixer, (trasiga) messkläder, rökelsekar, dopfuntar, ett litet skrin i Ullanger och ett litet crucifix i Edsele, båda byzantinskt arbete af emaljerad koppar, samt följande saker med inskrifter i munkstilar:

Klocka i Bjertrå: **Ano : dni : Mdvi : c : opletu** (completum) : **est : hoc : opus : ad : laudes : u** (n? = nostræ) **pi.** (piæ?) **u : (virgi?)nis : marie.**

Klocka i Vibyggerå: **Help . got . dat . dit . gut . wol . flete . in . marien . ere . wil . ick . disse . klocke . geten . geschen . int . iar . xvc . unde . xui.** (1516).

Klocka i Ytterlänäs: **ave . maria . gracia . plena . dominus . tecum . benedicta . tu . in . mulieribus.**

Patén af silfver i Resele: **hostia . sacra . ihc (Jesus) . anime . fit . hic . optimus . esus.**

Patén af silfver i Junsele: **ave . Maria . gracia . plena . dominus . tecum . benedic.**

Kalk af silfver i Junsele: **sanguine . mundamur cuius modo . carne . cibamur.**

Patén af silfver i Hellgum: **avem . (ave Maria) celesti . benedicoe (benedictione) . benedicat . nos . pr (pater) . et . fili9 . et . spc (spiritus) . sts. (sanctus).**

Kalk af silfver i Hellgum: **de . vera . vite . fert . hoc . vas . pocula . vite. (vitæ).**

Patén af silfver i Thorsåker: **ave . Maria . gracia . plena . dominus . tecum . benedicta . tu . in.**

Kalk af silfver i Thorsåker: **sanguine . mundamur . cuius modo . carne . cibamur. (cibamur).**

Kalk af silfver i Stigsjö: **..... desse . kelk . de . horrer . to . der . visscher . (?) in . sante . peters . kerkio . to . des . helge . cruces . altar.**

Dopfunt af kalksten i Botheå: **Que (quoniam) . apud . te . est . fons . vite . et . in . lumine . tuo . vide . . . (? videbimus) lume (lumen) . tuum.**

Uppsala i April 1868.

Karl Sidenbladh.

Tabell, utvisande fornlemningarnas utbredning i Ångermanland.

	Rösen.	Högar.	Stensättningar.	Borgar.
Häggdånger	4	—	1	—
Hernö.....	12	23	—	—
Säbrå	42	11	—	—
Högsjö	6	—	—	—
Gudmundrå	—	8	1 ¹⁾	—
Ytter-Lännäs	—	—	—	1
Dal	1	6	—	—
Thorsåker	—	43	—	1
Nora	22	62	—	—
Skog	—	1	—	—
Bjerträ	1	15	—	—
Styrnäs	—	5	—	1
Botheå	—	21	—	—
Öfver-Lännäs	—	95	—	—
Sånga	1	44	—	—
Multrä	—	27	—	—
Sollefteå	—	33	—	—
Långsele	—	3	—	—
Ed	—	11	—	—
Resele	—	8	—	—
Liden ²⁾	7	—	—	—
Nordingrå	17	9	—	1?
Ullånger	—	16	—	—
Vibyggerå	45	5	—	—
Nätra	33	—	—	—
Själevad	19	9	—	—
Arnäs	29	41	—	—
Grundsunda	100	—	2	—
Nordmaling	13	—	—	—
	352	496	4	4

¹⁾ Flera å ett ställe. ²⁾ I denna socken finnas äfven hällristningar.

II.

Fornlemningar i Medelpad och Helsingland.

Sedan Docenten Sidenbladh afslutat sina antiqvariska forskningar i Ångermanland, erhöll han af Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien ett anslag af 400 Rdr för att under sommaren 1868 undersöka Medelpads fornlemningar. Hans i December månad fullbordade berättelse, innehåller på 29 ark en beskrifvande förteckning öfver fornlemningarne i provinzens alla socknar, såväl de som höra till hedniska tiden¹⁾ som medeltidens, hvarjemte af honom aflemnats en kortfattad öfversigt af resans resultater, afskrifter af i Medelpad förvarade pergamentsbref från medeltiden samt åtta fynd.

Efter den nyssnämnda öfversigten, jemförd med sjelfva sockenförteckningarne, meddelas följande uppgifter.

De fasta fornlemningarne i landskapet, som icke äro af kyrklig art, äro grafhögar, rösen, borgar, runstenar samt några få bautastenar och stensättningar.

Grafhögarne äro oftast mycket steniga och ej sällan kantade med stenar rundt om foten, för öfrigt lika de Ångermanländska.

Rösen äro lika med dem, som förekomma i Ångermanland. I Våla, Tynderö socken, finnes ett ganska

¹⁾ De hedniska fornlemningarne hafva af herr Sidenbladh blifvit införda på den karta öfver Vester-Norrlands län, på hvilken de Ångermanländska fornlemningarne förut blifvit utmärkta.

egendomligt röse, 130 fot långt, 42 fot bredast, 3—5 fot högt, afsmalande mot ändarne. Den vestra ändan är fylld med stenar till en längd af 40 fot, den öfriga delen är skålformig. Det är nu delvis utrifvet och öfvervuxet af skog. Stenarnes storlek är densamma, som i vanliga rösen. Ett sådant ligger helt nära i sydost. Å Dårholmen i Dingersjö by, Njurunda socken, äro på en plats af ett par tunnland 60 små rösen samlade, alla af mindre stenar, hopgyttrade vid hvarandra, mer och mindre utrifna och förstörda. I ett af dem, som ligga närmast berget, gjordes år 1868 vid midsommars-tiden åverkan af tvenne jordagodssökare. De anträffade bland stenarne en liten ring (?) eller smal hopböjd ten af guld, knappt 2 tum lång. Desslikes anträffades ibland bitar af brända ben fragmenter af kopparniter¹⁾. Rösena, som i allmänhet hafva sin plats nära hafskusten, förekomma här, liksom i Ångermanland, på några få ställen äfven in i landet, dock vid större vatten. Sålunda anträffas de i Hafverö socken vid den stora Holmsjön; i ett röse derstädes anträffades glasperlor, en liten bit jern och ett fragment af ben med inristade streck²⁾. Likaledes vid Stödesjön äro kummel, men emellan dessa trakter intet. Det torde, då rösen förekomma så långt in i landet som i Hafverö, icke vara osannolikt, att de äfven kunna anträffas vid angränsande större vatten i Helsingland, Herjedalen och Jemtland.

Stensättningarna äro af ringa vigt. Å Qvisle egor i Njurunda socken finnas å ett berg några fyrkanter och hästskoformer. Å Vapelskogen i Sköns socken

1) Sex obetydliga bitar af brons (eller koppar) åtföljde berättelsen. Till hvilken period de böra hänföras, kan icke afgöras. Guldtinen synes hänföra fyndet till den äldre jernåldern.

2) Fyndet åtföljde berättelsen. Ben- och jernstyckena äro för små, för att man skulle kunna gissa sig till deras bestämning. Två af perlorna äro mycket små, den tredje deremot stor, med pryddlig mosaik-inläggning, men skadad af eld.

finnas likaledes å ett berg några små enkla stenrader utan märkbar inbördes ordning.

Bautastenar finnas å tre ställen. På tvenne finnas obetydliga ristningar. Den ene af dessa stenar, 10 fot lång, 10—12 tum bred och 4—10 tum tjock, restes å en hög, der han ursprungligen stått, vid Horsilje gård i Timrå socken.

Vid Vestbo i Njurunda socken finnes en »ankarsten»¹⁾, bredt äggformig, med inhuggen ränna rundt om midten och korsvis öfver ena sidan. Han håller i längd 2 fot, i höjd och bredd 1 fot 7 tum. Rännan om midten är 2 tum bred och $\frac{1}{2}$ tum djup. Denna sten har för en längre tid sedan tagits från toppen af en hög, som raserats, och uppsattes nu på en fot af stenar, på en liten gräsplan vid vägen mellan byn och Nolby.

De återfunna runstenarne äro i berättelsen afbildade. Följande rättelser till Liljegrens Runurkunder meddelas. L. 1072, AETER, icke IETER. L. 1074, RITU, icke RISTU, IBTIR TIS . . , i stället för ABTER TISI. L. 1076, ANUTRITI (d. v. s. Anutr riti) i stället för . . UT RITI. Slutet är osäkert; Liljegrens läsning kan icke vara riktig. L. 1077, TULHA RITI, icke ULHA RISTI; SINX, icke SINA. L. 1079, LITU RAISA är icke rätt; det förra har icke stått på stenen, i stället för det senare står RITSA. Utom dessa återfunnos stenarne L. 1073, 1080 (nu oläslig) och 1082, hvarjemte anträffades tvenne nya stenar, den ena vid Offre i Attmars socken, den andra i Sköns

¹⁾ En liknande sten förekommer äfven i Helsingland (enligt uppgift af Dr Landgren). Dermed torde man ock få jemföra de två stenarne från Nerike, som äro afbildade i Hofbergs Nerikes gamla minnen, s. 77, 78, den ena funnen i ett stenrör, den andra bland skärfvor af menniskoben och jernsaker, samt de i Nicolaysens Norske Fornlevningar s. 367, 395, 402, 486, 648, 679 och 681, tre från S. Bergenhus, en från N. Bergenhus, en från N. Trondhjems och två från Nordlands Amt. Af de två sistnämnda fans den ene i en graf från jernåldern, den andre åter på toppen af en grafhög. Se Liljegren och Brunius, Nordiska Fornlemnigar pl. xci samt Urda II. s. 356.

Nedanstående af herr Sidenbladh uppgjorda tabell visar fornlemningarnes fördelning på de olika socknarna.

	Rösen.	Högar.	Sten- sätt- ningar.	Bauta- stenar.	Run- stenar.	Bor- gar.
Njurunda	76	74	1	—	3	—
Attmar	—	26	—	—	1	—
Tuna	3	200	—	1	2	—
Alnö	3	43	—	—	—	—
Sundsvall	—	—	—	—	—	—
Skön	30	149	1	—	1	—
Selånger	3	100	—	1	2	1
Sättna	—	1	—	—	1	—
Stöde	8	24	—	—	—	1
Borgsjö	—	—	—	—	—	—
Torpa	—	30	—	—	—	—
Hafverö	10	1	—	—	—	—
Timrå	—	33	—	1	—	1
Indal ¹⁾	—	44	—	—	—	—
Holm	—	—	—	—	—	—
Liden	—	—	—	—	—	—
Tynderö	22	23	—	—	—	—
Hässjö	4	3	—	—	—	—
Ljustorp	—	4	—	—	—	—
	159	755	2	3	10 ²⁾	3

¹⁾ Herr S. säger det vara sannolikt, att han i Indals socken varit förbi någon ätthög, emedan det å norra elfstranden befunnits omöjligt att utan särskild gräfning undersöka, huruvida en mängd toppformiga kul- lar äro naturbildningar eller icke.

²⁾ Om man tager i betraktande äfven de runstenar, som äro af gammalt kända, men hvilka det icke lyckats herr S. att återfinna, förändras ruustensuppgifterna för följande socknar: Tuna 3, Selånger 4, Skön 3. Slutsumman blir då 15.

Helsinglands Fornminnesförening har under loppet af fyra år af Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien erhållit ett årligt understöd af 200 Rdr Rmt att användas till upprättande af sockenförteckningar öfver fornlemningar. Föreningen har såsom frukter af denna sin verksamhet till Akademien aflemnat med stor omsorg upprättade och i detalj utförda kartor jemte förteckningar öfver fornlemningarne i Rogsta, Ilsbo, Norrbo, Delsbo, Tuna, Högs, Jättendals, Gnarps, Forssa, Idnors, Hassela, Bergsjö och Harmångers socknar. Kartor öfver Njutånger, Norrala och Söderala äro redan upprättade, ehuru de icke hunnit inlemnas till Akademien.

Förr än dessa undersökningar blifvit afslutade, torde det icke löna mödan att utförligare redogöra för de viktiga resultatet de lemna för kännedomen af vårt folks forntid och odlingens äldsta utbredning. Dock kan det vara af interesse att redan nu, i sammanhang med uppgifterna från Ångermanland och Medelpad, se en tabellarisk öfversigt af Norra Helsinglands fornlemningar. Denna öfversigt eger endast en provisorisk karakter; särskildt kan för en och annan socken något fel vid hopställningen lätteligen hafva insmugit sig, i följd af de tidigaste förteckningarnes icke alltid konsekventa terminologi.

Att döma efter de uppgifter, som förekomma i sockenförteckningarne, ega de helsingska fornlemningarne mycken likhet med de tvemme nordligare landskapens. Såsom något nytt för den, som kommer norrifrån, kunna anföras de triangelformiga och rektangulära högarne (i Jättendals socken) samt den om mellersta och södra Sveriges runda stensättningar påminnande »domringen» å samma graffält.

Öfversigt af fornlemningarne i Norra Helsingland.

	Rösen.	Högar.	Stensättningar.	Banta-stenar.	Runstenar.	Borgar.
Gnarp	35	78	—	—	—	1
Jättendal	35	225 ¹⁾	1 ²⁾	—	1	—
Bergsjö	—	87	—	—	—	—
Hassela	—	7	—	—	—	—
Harmånger	26	76	—	—	—	—
Rogsta	93	102	—	—	2	—
Tuna	12	446	—	3	2	1
Idnor	31	45	3	—	—	—
Hög	1	257	—	—	2	—
Ilsbo	—	26	1	—	—	—
Norrbo	—	26	1 ²⁾	—	—	—
Delsbo	1	34	—	—	2 ³⁾	—
Forssa	19	279	—	—	— ³⁾	1

1) Af högarne äro två triangelformiga, en rektangelformig.

2) En rund stensättning, nu förstörd («domring»).

3) Dessutom runristad ring å kyrkporten.

Uppgifterna om fornlemningarne i Medelpad och Helsingland äro ur handlingar i Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens archiv sammandragna af

Hans Hildebrand.

Den äldre jernåldern i Norrland.

Af

Hans Hildebrand.

Benämningen »äldre jernålder» är tyvärr flertydig. Om man t. ex. slår upp pl. 14—17 i Troyous Habitations Lacustres, finner man der öfverskriften »äldre jernålder» tillagd några schweiziska fynd, som ega mycken likhet med de fornsaker man erhållit från det märkvärdiga graffältet vid Hallstatt i Salzkammergut. Granskar man åter dessa fornsaker i Wiens Antik-kabinett eller uti von Sackens arbete Das Grabfeld von Hallstatt, finner man snart, att jernvapen visserligen förekomma uti dessa fynd, men att de, särskildt hvad svärds klingorna angår, tillhöra bronzålderstypen. Man måste i följd deraf draga den slutsatsen, att dessa fornsaker tillhört ett bronzålders-folk, hvilket lärt sig att använda jernet. Då så är och då i öfrigt all inhemsk jernålder norr om Alpena och vester om Elbe är germansk¹⁾ egendom och man följaktligen lätteligen blir van att med hvarandra förena begreppen nordalpisk jernalder och germansk nationalitet, och då dessutom den fornsaksperiod, till hvilken Hallstatt-sakerna m. m. höra, icke karakteriseras af jern-

¹⁾ Jag använder ordet germanskt såsom gemensamt namn för de folk, hvilkas nuvarande representanter äro Skandinaver, Engelsmän, Holändare och Tyskar. Germansk har i många författares arbeten blifvit liktydigt med tysk; men detta missbruk torde icke kunna upphäfvä de skäl, som tala för användandet af germanisk i dess omfattande betydelse.

net uteslutande, utan detta framstår mera såsom något främmande, hvilket man tillegnat sig, synes det mig vara vilseledande och därför olämpligt, samt derjente ej fullt berättigadt, att åt denna sydligare fornsaksperiod gifva namnet »äldre jernålder». Man kan kalla den med skäl en yngre bronzålder. Då den tydligen har tillhört gamla historiens Kelter, kunde man kalla den keltisk¹).

Uti Södern kunde benämningen »äldre jernålder» lätt komma denna archeologiska period till del, alldenstund derstädes uppå denna följde en fullt utbildad jernålder, de germaniska stammarnes, hvilken der blir den yngre och hvilken der blifvit utan afbrott fortsatt intill våra dagar. Här uppe i Norden, från Eidern till Sveriges och Norges nordligare nejder, är förhållandet olika. Vi hafva en äldre jernålder, som uti flera afseenden förräder en nära frändskap till vestra Europas germaniska jernålder, och vi hafva en yngre jernålder, som icke är en fortsättning af den äldre och icke heller förräder någon närmare släktskap med vesterns germaniska jernålder. Om då vi nordbor mottaga som fullgod benämningen äldre jernålder på den period, till hvilken Hallstatt-sakerna höra, få vi följande schema: en äldre jernålder i Södern, med blandning af jern och bronz, en yngre jernålder i Södern af germaniskt ursprung, en äldre jernålder i Norden, som icke står i något frändskaps-förhållande till Söderns äldre jernålder, men deremot står dess yngre jernålder mycket nära, och till sist en yngre jernålder i Norden, som icke har något närmare att skaffa med Söderns yngre jernålder. Man kan med skäl fråga: kan af detta uppkomma annat än förvirring?

Den nordiska fornforskningen har i vetenskapens historia ett så afgjordt försteg, att vi må med skäl anse

¹) Engelsmännen hafva kallat den motsvarande perioden i England »late-keltic».

oss berättigade att bilda oss en särskild terminologi, oberoende af de benämningar, som andra länders vetenskapsmän upptagit, och vår vetenskaps historia har visat, att den nordiska skolans terminologi annars vunnit erkännande äfven utom Nordens gränser. Då vi hafva tvenne jernåldrar och af dessa den äldre har afgjord likhet med vesterns fullt utbildade germanska jernålder, anser jag, att vi hafva allt skäl, till undvikande af begreppsförvirring, att icke tala om någon icke-nordisk äldre jernålder, som icke har något sammanhang med Nordens äldre jernålder. Så har likväl skett. Kapten Otto Blom, t. ex., redogör i sina särdeles interessanta »Iagttagelser angående Materialet i den äldre Jærnalders Vaaben»¹⁾ först för förhållandena under Troyons premier åge du fer och sedan för jernets beståndsdelar under Nordens äldre jernålder. Man har visserligen skäl att vara tacksam för så mångsidiga upplysningar som möjligt, men om någon deraf finner sig berättigad att från förhållanden, som höra till denna s. k. premjer åge du fer, draga slutsatser med anspråk på deras giltighet för Nordens förhållanden, är man redan långt gången å afvägar. Herr Bloms iagttagelser hade betydligt vunnit i interesse, om han i stället hade, för jemförelsens skull, vändt sig till de germanska jernåldersgrupperna i vestern.

Då man alltid insett, att Nordens jernålder tillhört de nuvarande tre Nordiska folkens förfäder, hafva de archeologiska periodindelningarne och de öfriga tidsbestämmelser, som fornsakerna gifva vid handen, ett synnerligt interesse för de historiska studierna. Så t. ex. måste svaret på frågan: när begynner jernåldern i Norden? då vår jernålder icke är någon fortsättning af vår bronzålder, på samma gang besvara den för historien

¹⁾ Aarbøger for Nord. Oldkyndighed og Historie 1868, s. 1 f.

vigtiga frågan: när kommo våra förfäder till sina nuvarande bygder? Fornkunskapen har ännu icke kunnat afgifva sitt svar; man måste ännu nöja sig med att få svar allenast på den frågan: hvilka äro de första möjliga tidsbestämmelserna inom jernåldern?

De främmande mynt, som finnas i vår jord, kunna afgöra denna fråga. Redan 1844 uppvisades i Sverige, att de äldsta i vårt land funna mynt äro vestromerska silfvermynt, denarer, från första, men isynnerhet från andra och begynnelsen af tredje århundradet efter Christi födelse, äfvensom att efter denna handelsperiod följde en annan, lika lätt att begränsa, då vest- och östromerska guldmynt, solidi, de flesta hörande till det femte århundradet, kommo till Sverige¹). Jernåldern i Sverige räknar således anor från vår tideräkningens första århundraden. Emellertid antog man i Danmark, hvarest äfven romerska fynd hade blifvit gjorda och uppmärksammade, ännu så sent som 1846, ja senare, att bronskulturen der förträngdes först inemot år 700²).

Emellertid blef det i Danmark, som man, tack vare de samlade vitnesbörd, som de stora torfmossfynden afgäfvo, allra först, från början af 1850-talet, började närmare undersöka arten af de fornsaker, som träffades tillsammans med denarerna och andra samtida romerska fornsaker³), samt uppställa en *äldre jernålder*, som ansågs sluta vid pass år 450. Man finner detta system vidare utbildadt i Worsaaes »Slesvigs Oldtidsminder»⁴), der grupperingen är följande:

1) B. E. Hildebrand, Anteckningar till K. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens dagbok för år 1843. Stockholm 1844 samt Anglosachsiska mynt i Kongl. Svenska Myntkabinettet. Stockholm 1846, inledn. Jfr redogörelsen i Svenska Folket under Hednatiden, s. 19.

2) Worsaae, Blekingske Mindesmærker fra Hedenold, s. 78.

3) Worsaae, Afbildninger. Köpenhamn 1854. Aarbøger 1868, s. 349. Herbst i Annaler for Nord. Oldkyndighed 1861, s. 308 f.

4) Tryckt i Köpenhamn 1865.

Den äldre jernåldern, ungefär från år 200—300 efter Christus till år 450 — således svarande mot denaråldern.

Den yngre jernålderns förra afdelning, ungefär från år 450 till år 700 — således svarande mot solidusåldern och de närmast följande århundradena.

Den yngre jernålderns senare afdelning, ungefär från år 700 till 1000 — således svarande mot de arabiska och de vesterländska myntperioderna.

Mot denna indelning har jag år 1866 uttalat mig, förnämligast på grund af de svenska fornsakernas art. Jag framlade några bevis för det nära sammanhanget mellan denar- och solidus-åldrarnas fornsaker, för nödvändigheten att förena dessa två perioder till en stor äldre jernålder, i motsats till hvilken den återstående jernåldern intog en fullkomligt själfständig plats. Jag uttalade derjämte min öfvertygelse, att skilnaden mellan fornsaksgrupperna måste uppfattas såsom vitnesbörd om en bestämd skiljaktighet mellan tvenne, om än beslägtade, dock till sin utveckling mycket skiljaktiga stammar. Den äldre jernåldern skulle då tillhöra de götiska (märk väl: icke gotiska) stammarne, hvilka jag antog, på grund af fornsakernas vitnesbörd, stå i ganska nära förhållande till Vesterns germaner; den yngre jernåldern skulle tillhöra en amman från annat håll invandrad stam, hvars representanter i Sverige voro Svearne. Att den yngre jernåldern i Götaland efterträdde den äldre, uppfattade jag som ett vitnesbörd om det af många andra omständigheter styrkta factum, att Svearne gjorde sig till Götarnes herrar och blandade sig med dem, hvarefter af Svear och Götar uppstod det svenska folket.

Följande år framställes en modifikation af det danska systemet¹⁾, hvarigenom man i någon mån närmat

¹⁾ Engelhardts Kragchul Mosefund, Köpenhamn 1867, hvarest meddelas en intressant öfersigt af de danska fynden från den s. k. mellan-jernåldern.

sig till de af mig uttalade åsigterna, genom att skilja solidusperioden och dess fornsaker från den yngre jernåldern och uppställa den såsom en mellanjernålder. Äfven om denna anordning har ett afgjordt företräde framför den ur Slesvigs Oldtidsminder nyss refererade, derigenom att denna så kallade mellanjernålder blifvit bestämdt skild från den yngre jernåldern, med hvilken han icke har det minsta att skaffa, synes mig ännu icke tillräckligt vara gjordt. Så länge man uppställer en jernålder såsom stående emellan den äldre och den yngre, kan det lätteligen ingifva den felaktiga föreställningen, att de tre jernåldrarne äro lika berättigade, gifva en falsk föreställning om en utveckling, som begynnande under den äldre fortgår under mellanjernåldern för att inom den yngre finna sin fullbordan. Vill man nödvändigt särskilja solidusperioden med dess fornsaker, har denna otvifvelaktigt sin rätta plats såsom en yngre afdelning af den äldre jernåldern, ehuru, att döma efter de svenska förhållandena, det synes omöjligt att genomföra en fullständig egoskilnad mellan denaralderns och solidusålderns fornsaker¹⁾.

Ett närmare studium af de svenska fornsakerna, liksom de fynd, som kommit till Statens Samlingar sedan varen 1866 hafva i allo stadfäst min öfvertygelse i denna fråga och jag begagnar således benämningen äl-

¹⁾ Engelhardt angifver, *anf. st. s. 9*, såsom *characteristica* för mellanjernåldern:

1. Guldsolidi från åren 425—525 i stället för de tidigare denarerna; — men denna skiljaktighet beror tydligen på förhållanden utom Norden och kan ingalunda karakterisera perioder inom en utveckling, med hvilken de icke stå i minsta inbördes sammanhang.

2. Guldbrakeatern; — men då deras tillkomst i viss mån berodde på bekantskapen med de främmande guldmynten, ådagalägga de icke annat än att ett nytt arbetsmotiv tillkommit, ingalunda att en genomgripande kulturförändring inträdt.

3. De stora bågspännena, sådana som W. fig. 428 och 429 samt denna uppsats fig. 4, pl. 1 fig. 3; — men dessa äro att anse såsom utbildningar af denarperiodens former, hvilket tydligen ses af öfver-

dre jernåldern i vidsträcktare betydelse än den danska har, i det jag låter honom omfatta såväl den ar- som solidus-perioderna (äldre jernåldern och mellan-jernåldern). Dermed vill jag likväl icke hafva sagt, att man ej skulle kunna hänföra någon särskild typ till början eller till slutet af denna period, liksom de från främmande land införda mynten och öfriga fornsakerna tillhöra skilda tider. Med tillfredsställelse har jag af ett tidningsreferat från förlidets års naturforskaremöte sett, att de norska fornsakerna bragt professor Rygh till samma åsigt. Han anser, att den äldre jernåldern i Norge räckt inemot år 700. Da jag icke varit i tillfälle att studera de norska fornsakerna annat än efter beskrifningar och i afteckningar, vågar jag icke uttala mig härom. Omständigheter finnas, som göra det troligt, att den äldre jernåldern räckt något längre i Norge — liksom i Danmark — än i Sverige, men det synes mig dock underligt, om tidsskilnaden mellan Sverige och Norge skulle belöpa sig till mycket mer än ett århundrade.

När jag anser den yngre jernåldern i Sverige aflösa den äldre något efter det femte århundradets slut, gäller detta den slutliga aflösningen uti Sverige sunnanskögs. Senare undersökningar, af hvilka de, för hvilka jag här kommer att redogöra, äro bland de viktigaste, hafva öfvertygat mig, att allt landet ofvan skogarne icke

gångsformer och torde komma att i detalj uppvisas i O. Montellii arbete »Fran jernåldern», hvars plancher jag är i tillfälle att längre fram citera.

4. Användandet af niello och infärgning med glasbitar; — men detta bevisar allenast införandet af nya arbetsmotiver, af hvilka åtminstone det senare torde vara hemtadt från det byzantinska riket.

5. Begrafningssättet; — men detta är ännu för litet känt under hela vår jernålder (jfr tredje tillägget i min öfversättning af Snorre Sturlesons Konungabök I. s. 320 f.) att man skulle kunna derpå grunda en periodindelning. Engelhardt anmärker sjelf (Aarbøger för 1868 s. 135): »man kjender endnu kun faa Gravsteder fra Mellem-Jernalderen og det er endnu ikke oplyst, om Jordfæstelse har været den sædvanlige Gravskick».

från början varit Svearnes egendom utan att der funnits götisk befolkning. De två forn-nordiska runskrifterna i Hölebo härad och än mer de två uppländske runstenarne med samma slags inskrifter, jämte en icke obetydlig mängd fornsaker visa det ovedersägligen. Men i Svitjod d. v. s. Mälarelandskapen måste den äldre jernåldern hafva blifvit aflöst icke så litet före slutet af femte århundradet. Ett sommartiden 1866 inkommet fynd¹⁾, åt hvilket jag hoppas få egna en särskild framställning, har jämte andra omständigheter gjort det i mina ögon mer än sannolikt, att man inom denna landsdel (Svitjod) måste urskilja ett mindre område, som var de invandrande Svearnes ursprungliga bygd, inom hvilken det götiska elementet, om det verkligen någonsin funnits der, måste hafva försvunnit ännu mycket tidigare, så tidigt att det knappast kan hafva lemnat några spår efter sig. Om inom detta område Svearnes jernålder d. v. s. den s. k. yngre jernåldern fans, såsom jag tror, redan under den arperioden, blifva benämningarne äldre och yngre jernålder icke fullt lämpliga för Sverige. De fullt korrekta namnen skulle då blifva Götarnes och Svearnes jernålder.

Att den äldre jernåldern är representerad i Norrland vore ganska märkligt, äfven om man icke hade mera än ett eller annat fynd från denna aflägsna tid. Då fynden, såsom i det följande visas, äro ganska många, vinner detta kapitel af fosterlandets fornkunskap mycket i interesse. De fornsaker, som blifvit bevarade från denna tid, förvaras dels i Statens Historiska Museum, dels i Helsinglands fornminnesförenings samling i Hudiksvall. Att denna undersökning blifvit så rikhaltig som den nu är, beror till en stor del på den utmärkta välvilja, som beredt mig tillfälle att uti Stockholm granska

¹⁾ Tvenne ovala spämbucklor af en mycket tidig utvecklingstyp. funna vid Ås-Husby i Norrsunda socken, Erlinghundra härad (Luv. 3560).

de viktigaste fynden från den äldre järnåldern, som förvaras i Hudiksvall¹). För denna förmon såväl som för många värderika upplysningar står jag i tacksamhetsförbindelse till föreningens Sekreterare D:r J. A. Wiström. Docenten Sidenbladhs reseberättelse från Medelpad, Helsinglands formimmesförenings af dess nitiske ordförande Kontraktsprosten D:r L. Landgren uppsatta sockenförteckningar öfver fornlemningar samt n. v. Kyrkoherden N. J. Ekdahls berättelse om en flerårig resa i Norrland (1827—1830), alla förvarade i Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens archiv, hafva beredt mig möjlighet att framhålla sammanhanget mellan dessa fynd och de fasta fornlemningarne i samma trakter.

Från Vesterbotten, der de fasta fornlemningarne (rösenä), enligt Ekdahl, upphöra i Piteå socken²), och från Ångermanland känner jag intet fynd från den äldre järnåldern. Deremot äro de tabrika från Medelpad och nordöstra Helsingland.

Medelpadsfynd.

I. Ljustorps socken, Vester Frötuna.

Socknens bygd går från Kringelfjärdens nordända rätt inåt landet längs ett mindre vattendrag. Inom Vester Frötuna, på gården Höge egor, hade, enligt hr Ekdahl, trenne högar blifvit utförda på akern, af hvilka tvenne varit 4 till 5 alnar höga, den tredje något mindre. Man hade dervid funnit menniskoben, en oval messingsplåt, 8

¹) Det är möjligt, att flera fynd från samma tid förvaras uti Hudiksvalls museum, hvilka icke kommit till min kännedom.

²) De upphöra, enligt hr Sidenbladhi, redan i Skellefte socken, men då Ekdahls påstående stödes af bestämda specialuppgifter, synes detta mig vara fullt tillförlitligt.

tum lång, 5 till 6 tum bred, af $\frac{1}{3}$ tums tjocklek, full med spikhål i kanten, samt ett spänne af messingstråd.

Då hr Ekdahl i sin konceptanteckning ytterligare upplyser, att detta spänne liknade de gotländska, hvilka han under en tidigare resa varit i tillfälle att iakttaga torde det vara sannolikt, att han åsyftar en simpel form af den vanliga s. k. romerska fibulan, af hvilken vackra exemplar äro afbildade W.¹⁾ fig. 388—391. Hr Ekdahl hemförde från Gotland en simpel varietet af denna typ, bildad af en enkel, temligen tunn ten sammanböjd till en fibula (Inv. 484). Såväl finare som simplare varieteter äro funna i de stora danska torfinossfynden från denaråldern.

Hvad den ovala plåten beträffar, är beskrifningen så knapphändig, att man icke kan döma om hans bestämelse²⁾. Fyndet var, då hr Ekdahl besökte stället, förkommet, och han har således beskrifvit det efter hittarens uppgifter.

2. Timrå socken, Hamsta.

Socknen ligger omkring Indalselvans mynning. Hufvudbygden ligger dock icke vid elfven, utan går från Kringelfjärdens vestligaste bugt rätt inåt landet. Hamsta by ligger ungefär i midten af bygden. I byn fann hr Sidenbladh lemningar af fem högar; flere lära hafva funnits. I en af dessa högar hade man anträffat hvarjehanda jernsaker, af hvilka det lyckades hr Sidenbladh att för Statens Samlingar rädda en sköldbuckla och en spjutspets.

Sköldbucklan af jern är halfklotformig, ehuru något nedtryckt, med rätt utstående, nästan 1 dec.-tum

¹⁾ W. betyder Worsaaes Nordiske Oldsager i det Kongelige Museum i Köpenhamn. Köpenhamn 1859.

²⁾ W. fig. 370 (romersk metallspigel) skulle af en med forsaker obekant hittare kunna beskrivas som en rund messingsplåt med en mängd spikhål längs kanten.

bred kant. Bucklan har med trenne naglar varit fästad vid skölden. Två af dessa äro qvar; de äro trinda med rundt, kupigt, inå haligt hufvud och platt fyrkantig skifva nedtill. Sköldens tjocklek måste hafva varit 0,4 dec.-tum. Bucklans djup är ungefär 2 dec.-tum, hennes bredd, kanten inräknad, 5,5 tum.

Bucklor af fullkomligt samma form, fastän af bronz, förekommo i Torsbjergs mossfynd (jfr pl. 8 fig. 11 och 11 a), i hvilket fynd äfven förekommo 37 romerska denarer, den yngsta slagen under Septimii Severi regering år 194.

Spjutspetsen har rund, nedtill vidgad holk, som med en hvass rygg fortsättes ända till bladets något trubbiga udd. Bladet är bredast (1,8 dec.-tum) midt emellan udden och holkens kant, och afsmalnar mot udden, dock icke jämnt, utan med en bugt inåt, å hvardera sidan. I holkens nedre del, nära kanten, äro tvenne hål midt emot hvarandra, i hvilka ämmu sitta nageln, som fäste spjutet vid skaftet. Hela längden är 6,5 dec.-tum, deraf holkens ensamt 1,8 dec.-tum.

Ett spjut mycket likt detta, ehuru något smärtare, fans i Nydams mossfynd (pl. X fig. 4), i hvilket fynd äfven förekommo 34 romerska silfvermynt, det yngsta slaget för kejsar Macrinus år 217. Samma typ förekom äfven i Kragehuls mossfynd (pl. II fig. 4, pl. III fig. 16).

Af de anförda exemplen visar sig, att såväl sköldbucklan, som spjutet tillhöra typer ifran den äldre jernåldern, som funnos redan under denaraldern. Huruvida dessa typer brukats fram mot slutet af den äldre jernåldern, eller om de da blifvit ersatta af andra former, känner man icke.

3. Timrå socken, Skottgård.

Närmare veständan af socknens hufvudbyggd ligger Skottgårds by. I backen öster om byn samt inne i denna,

såväl vid gårdarne som nere vid vägen och ofvanför vid en liten kulle, finnas, enligt hr Sidenbladh, lemningar af steniga högar. Af tolf stycken finnas tydliga spår; de hafva haft en omkrets af 60—100 fot.

Vid Skottgård hittades år 1844 i en »stenbacke», hvilket möjligen får tolkas som en »stenig hög», hälften af en fingerring samt en mindre halsring, den förra af temligen godt guld, den senare af silfverblandadt, eller s. k. electrum. Fingerringen, som var »tunn, kullrig, på insidan hålig» och, såsom nyss nämndes, fragmentarisk, inlöstes icke för Statens Samlingar.

Halsringen (Inv. 1100), som afbildas i mindre skala fig. 1 är mycket elastisk. Största diametern är 4,1 dec.-tum, baksidan har en minimihöjd af 0,25

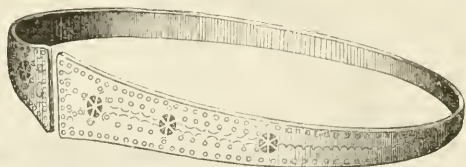

Fig. 1. Hals-ring af electrum. Medelpad.

dec.-tum; ändstyckena äro i kanten 0,7 dec.-tum breda. Guldets halt är 0,557. Ornamenterna äro tydligen inslagna med tre olika punsar, en för de hjullika figurerna, en för cirkelarne och en för de små bagarne.

Ehuru intet i sjelfva fyndet angifver ringens ålder, kan man genom jämförelse med andra fynd få full vissnet i denna viktiga fråga. Till vinnande af en redig öfersigt, utmärker jag hvar grupp af bevis med en särskild bokstaf.

A. I Statens Historiska Museum förvaras under numren 1152 och 1195 ett i tvenne omgångar insändt guldfynd, som anträffades på 3 fots djup i en åker under Valla i Klinte socken på Gotland. I detta fynd förekommo tvenne guldringar hörande till samma typ, som den medelpadska tillhör, af hvilken den ena återgifves fig. 2. Ornamenteringen är, såsom figuren utvisar, något rikare. Äfven a den andra ringen, af hvilken

5 bitar inkommit, äro ornamenterna något skiljaktiga, men å båda förekomma små koncentriska cirklar och strierade trianglar¹⁾. Fyndet innehöll dessutom en fyrkantig, tjock, hamrad guldtacka, 2,6 dec.-tum lång, vägande 28 ort (119 grammer) samt ett guldmynt, pregladt för Kejsar Titus under perioden 71—79, således före hans regeringsanträde. På åtsidan ses kejsarens hufvud, högra sidan, med lagerkrans; omskrift: T. CAESAR IMP. VESP. (Titus Caesar Imperator Vespasianus).

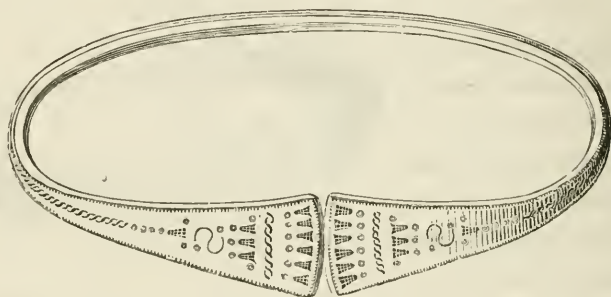

Fig. 2. Halsring af guld. Gotland.

På fransidan: Fortuna stående på en med guirlander omgifven cippus, haller i ena handen ett ymnighets-horn, i den andra ett styre; omskrift: PONTIF. TR. POT. (pontifex tribunicia potestate²⁾). Guldtackans halt är 0,927, den söndriga ringens 0,486, den hela ringens och myntets 0,958³⁾.

B. En guldarmring af samma typ fans år 1713 på Hede egor i Möklinta socken, Vestmanland, jämte

¹⁾ För öfrigt har den icke afbildade ringen strierade rhomber med en cirkel i hvart hörn, mellan två trianglar.

²⁾ Se Cohen, Descript. historique des monnaies frappées sous l'empire romain I s. 349, n. 60.

³⁾ Det officiella värderingsinstrumentet angifver icke, om ringen och myntet hvart för sig eller tagna tillsammans hade denna halt.

tre spolförmiga perlor af guldbleck samt några små krusade silfverstycken och »en liten genomborrade sten, liknande en radbandsperla». Armringen väger omkring 18 ort (76.50 grammer) och är prydd med inslagna strierade trianglar.

Det är perlorna, som kunna användas såsom tidsbestämmande i detta fynd. De äro af temligen tunt guldbleck, med prydnader, dels uppucklade från undersidan, dels bildade af pålagda korn- och trådsirater. Liknande perlor, ehuru mycket simpla, äro afbildade W. fig. 369.

I en »stenlagd graf», förmodligen en stenkista, fann man år 1834 i Bäls socken på Gotland ett skelett. Vid dettas hufvud — sannolikt vid halsen — lågo tvenne spolförmiga guldpilor, prydda med pålagda tråd- och kornsirater. Vid sidan af skelettet lågo några bronzfragmenter, nämligen ett romerskt öskar utan botten och med handtaget afbrutet samt lemmingar af beslag till tvenne dryckeshorn (Inv. 645). De romerska öskaren tillhöra denarperioden, således den äldre jernaldern, och till denna, i synnerhet kanske till dess tidigare del, synas de icke fåtaliga fynden med dryckeshornsbeslag höra.

Perlorna, W. fig. 369 äro funna på Seland tillsammans med — utom annat — två päronförmiga hängsmycken (s. k. berlocker¹) af guldbleck, arbetade på samma sätt som perlorna (jfr W. fig. 378) och att dessa berlocker höra till den äldre jernaldern, ser man af de

¹) Namnet berlocker för denna typ har visserligen blifvit ganska vanligt, men då det icke tillräckligt angifver dessa försakers bestämelse och då dertill ordet berlock annars betecknar alla möjliga hängande ornament, i kompass-, djur-, kanovagnform o. s. v., synes det mig enklare att kalla de vackra guldpriknaderna päronförmiga hängsmycken. Öfverst hafva de en ofta synnerligen fint arbetad ögla och de slutas vanligen nedtill med på hvarandra fästade kullika ornament, icke olika smärre drufklasar. Det finnes en varietet af dessa s. k. berlocker, hvilken kan lämpligen benämnas klotförmiga hängsmycken.

fynd, i hvilka de förekomma tillsammans med romerska saker från denarperioden¹⁾.

C. Af en tredje, mycket stor guldring, hörande till samma typ, ehuru med den smalare delen skarpkantigt vriden, hittades ett ändstycke år 1688 i Angereds socken, Vetle härad, Vestergötland; det väger 26,81 ort (113,94 grammer). På ändplattan äro samma enkla spiral-liknande sirater, som man ser t. ex. på en benkam i Nydams mossfynd (pl. V. fig. 10).

En dylik ring af guld, vriden, med platta tresidiga ändstycken utan alla sirater, passande för en mycket smal arm, hittades år 1839 i en aker under hemmanet Hud i Tanums socken, Bohus län (Inv. 843). Dess halt är ungefär 0,75.

Hit torde man ock böra föra »lifbältet» af silfverblandadt guld, W. fig. 453, funnet i Danmark, hvilket har å de breda ändstyckena samma ornering, som förekommer å ett spjutskaft i Torsbjergs mossfynd (pl. 12, fig. 9 a).

D. Statens Historiska Museum eger tvänne synnerligen vackra fingerringar af guld, som stå den ifrågasvarande typen ganska nära. Sjelfva ringen består af ett platt stycke, smalast baktill, vidgande sig mot ändarne, hvilka äro treflikiga (två smala flikar å bada sidor af af en bredare). På dessa breda framändar sitter en oval skifva, prydd med en strierad rand samt (å det vackrare exemplaret) af en rad guldkorn. På skifvans midt är inom en uppstaende kant fästad en större oval, rödbrun sten, antagligen en karnool.

Den vackrare af dessa ringar, med streckade tresidningar och punkterade cirklar m. m. och en guldhalt af

¹⁾ Exempelvis må nämnas fyndet från Nörre Broby på Fyen: en »guldblock» W. fig. 377, en romersk metallspiegel W. fig. 370 och handtaget till ett öskar med den romerska fabrikantens stämpel DISARCUS F(CEIT), W. fig. 308.

0,95, är funnen helt nära Ystad (Inv. 2939). Den andra, som jämte punkterade cirklar och repstafvar m. m. har mycket smala, tvärstrierade halfmånsirater, är funnen på Högåsen i Forsby socken, Kåkinds härad, Vestergötland (Inv. 1325). Hans halt är 0,97¹⁾.

Ringar af samma typ äro funna i Sorö Amt på Se-land, W. fig. 381 (med tre glasbitar infattade å framskifvan) samt i Norge (en blå glasfluss på oval skifva²⁾).

Den danske fornforskaren Boye fäster i sin Oplysende Fortegnelse sid. 216 uppmärksamheten derpå, att den seländska ringen har samma ornamenten som guld- ringen från Strårup i Söder-Jutland, nämligen två koncentriska cirklar med en midtpunkt och små strålar, hvilket ornament dessutom förekommer i guld inlagdt på en jernlans i Nydamsfyndet (pl. XI fig. 40). Ornamentet är endast en prydligare form af de förut mer än en gång omtalade koncentriska punkterade cirklarne. Strårup-ringen är trind med flat lancettformig framsida. Om man tänker sig denna i tu skuren tvärt öfver midten, får man fullkomligt samma typ som Skottgårds- ringen tillhör. Strårup-ringen har en inskrift af den äldre runradens stafvar.

E. Tvenne ändstycken af en liknande platt silfverhalsring, ornerade med rätliniga teckningar och några punkterade cirklar hittades på Öland år 1863. En bonde på N:o 1 Hörninge i Köpings socken var sysselsatt med bortbrytande af en »rörkulle» i en gammal åker och fann deri en graf, 5—6 kvarter djup och omkring 3 alnar

¹⁾ W. fig. 381 återgifver en ring af denna typ bland saker från äldre jernåldern. Halfmåns-iraterna förekomma å saker, som af honom räknas till den yngre (mellersta) jernåldern. W. fig. 430 och 443. Den senare ringen, med mellan-jernålderns sirater på en typ från äldre jern- åldern, visar omöjligheten att uppdraga mellan dem någon giltig skilje- gräns.

²⁾ Föreningens for Norske Forntidsmindesmærkers Bevaring Årsberät- telse för 1867 pl. 1, fig. 14 (der man dock icke kan se att skifva och glasfluss äro ovala).

lång. I grafven lågo multnade ben af en menniska med hufvudet åt norr; hufvudskålen var då hel, med oskadade tandrader. Vid hufvudet stod en lerkruka, innehållande kol och aska. Vid halsen lågo fragmenterna af silfverringen, två päronformiga hängsmycken af guld samt två bruna perlor af glasfluss med inlagda brokiga bitar. Dessa saker, jemte en bit af krukans insändes (Inv. 3060). Grafven omslöts af en oval stensättning, 24 alnar lång, som icke var synlig öfver jord. I en håla bredvid grafven, $\frac{3}{4}$ aln djup, 2 alnar vid, lågo träkol och brända stenar¹⁾. Det synes icke vara ovanligt, att man finner uti öländska grafvar vid sidan af ett obrändt lik en kruka med aska. Arten af denna aska återstår det ännu att undersöka.

Att denna silfverring, som till form och ornering påminner så mycket om de ofvan beskrifna guldringarne, blifvit funnen tillsammans med dessa hängsmycken af guldbleck, öfverensstämmer på det närmaste med de under B sammanförda fynden och styrker således den slutsats, till hvilken de ledde, nämligen att dessa guldringar tillhöra den äldre jernaldern och att de sannolikt funnos redan under dennas tidigare skiften.

Tvenne andra halsringar af silfver, mycket liknande den nu beskrifna, förvaras i Statens Historiska Museum. Den ena är funnen i en åker å Bröttorps bys egor i N. Mökleby socken, Öland (Inv. 1304: 1840, 35). Den andre, som bland andra ornamenten har tresidningar, är funnen å Fjälls egor i Endre socken, Gotland (Inv. 2667). Den senares halt är 0,94.

F. Från jämförelsen med typerna öfvergår jag nu

¹⁾ De noggranna uppgifterna om fyndet meddelades af hittaren genom Ordningsmannen i Borgholm, herr J. Söderström, hvilken vid mer än ett tillfälle visat sig särdeles nitisk för de offentliga samlingarnes riktande. Benen efterskrefvos, men de förklarades då vara så skadade, att de icke voro af något värde. Det ena hängsmyckets halt var 0,60, det andras 0,80, silfrets halt var 0,91.

till en närmare granskning af ett par ornamentsgrupper i afsigt att föröka bevisen för dessa ringars och andra på samma sätt ornerade fornsakers äldre jernalders-character, men derjämte äfven för att lemna ett detalj-bevis på en af de många öfvergångar från den äldre jernaldernas tidigare till hans senare skiften, hvilket naturligtvis på samma gång blir ett bevis för påståendet om omöjligheten att, med full trohet mot fornsakernas anvisningar, skilja mellan en inskränktare s. k. äldre och en s. k. mellan-jernalder.

Jag börjar med de ornament, som hafva utseende af en triangel, men fäster mig allenast vid dem, som äro inuti, i en eller annan riktning, strierade. De punkterade trianglarne lemna jag alldeles å sido.

Dessa streckade tresidingar förekomma ofta på en fornsakstyp, som under det den är sällsynt i Danmark, och, så vidt jag vet, hittills icke blifvit funnen i Norge, är ganska allmän i Sverige, nämligen de af Hallenberg s. k. amfibenerna eller hufvudringarne af guld, för hvilka jag skulle vilja föreslå namnet ormhufvudringar. Dessa ringar äro trinda, ungefär af en gäspennas tjocklek, samt hafva två eller tre bredare, vanligen lancettlika plattor, hvilka i en ända eller oftare i begge äro försedda med ett mer eller mindre tydligt orm- eller drakhufvud¹⁾. Det är detta, som skulle kunna gifva typen namn, då Hallenbergs benämningar synas mig mindre tillfredsställande. Hans förklaring stödde sig på seden i den grekiska kyrkan att vid brudvigsel bära på hufvudet ett ringsmycke²⁾, men då den grekiska kyrkan med hennes sedvänjor är yngre än den tid, då

1) Några sakna visserligen det utpreglade ormhufvudet, men de äro tydligen simpla varieteter af samma typ.

2) Då det för öfrigt är sannolikt, att den grekiska kyrkans *στέφανος* var en reminiscens af den klassiska tidens liknämnda smycke, må det anmärkas att detta mera liknade ett diadem. Jfr Weiss, *Kostümkunde des Alterthums* fig. 251, 260 c. d. 264 d. e. f.

ifrågavarande ringar begagnades i Norden, bevisar jämförelsen allsintet. Det är visserligen icke omöjligt, att dessa ringar begagnats på hufvudet, men då det icke är fullkomligt visst, synes det vara något förhastadt att med namnet »hufvudring» bilda en åsigt, som svärigen kan stödjas med bevis. För typen är ej heller detta namn passande, alldenstund det finnes i Statens Historiska Samlingar en fingerring af alldeles samma typ¹⁾.

Sådana ringar äro funna i Skåne 1 (Naffentorp i Bunkflo socken, Inv. 3396, halt 0,948); Bohuslän 2 (Hövikenäs, Valla socken, Inv. 653, halt 0,954; fingerring, Solhem Mellangården, Qville socken, Inv. 2348, halt 0,91); Öland 3 (Ösby, Gräsgårds socken, Inv. 406, halt 0,965; Bredinge, Kastlösa socken, Inv. 1946, halt 0,944; spiralsvriden, Näsby, Ås socken, Inv. 3945, halt 0,974); Nerike 1 (tillsammans med en annan guldring²⁾, Luggavi, Kräklinge socken, Inv. 2248, halt 0,964); Uppland 5 (en från en grafplats vid Långtora by, Långtora socken, Lagunda härad, Inv. 1834, halt 0,958; tre, af hvilka endast en inlöstes, från V. Rieckeby, Gottröra socken, Långhundra härad, Inv. 443, halt 0,985; en från Långalma, Börstils socken, Frösakers härad, Inv. 660, halt 0,926); Åbo län 1 (Nousis socken, Inv. 22³⁾), Gotland 1 (ett litet fragment från Rings, Hejnums socken, Inv. 1058, halt ungef. 0,875). Af dessa hafva tre stycken strierade tresidingar, nämligen Inv. 22, 406 och 3945.

1) Två af dessa större ringar äro afbildade i Hallenbergs Berättelse om tvenne fynd. Stockholm 1821.

2) Afbildade i Hofbergs Nerikes gamla minnen, s. 76. Ett annat exemplar af den åtföljande bygelus typ finnes i Statens Samlingar Inv. 2528 (Vestergötland) och är prydt med halfmånar, hvilka synes karakterisera solidusperiodens fornsaker. Jfr Svenska Folket under hednatiden s. 25 f.

3) Å samma soldattorp, der denna ring hittades år 1770, anträffades nio år senare en guldden af ungefär 10 dukaters vikt, hvilken sannolikt hörde till samma typ som Skottgårds-ringen. Jfr Liljegrens Fyndförteckning N:o 223 (Vitterh. Hist. och Aut. Ak. Handl. XIII. s. 199).

Såsom tidsbestämmande för dessa ringar bör nämnas, att ändstycken af sådana förekommo i Torsbjergs mossfynd (pl. 16 fig. 20, 21) och typen har således funnits redan under den araldern. Men de strierade tresidingarne förekommo icke allenast under denna, utan man finner dem äfven på föremål, som höra till solidusperioden, t. ex. på sex guldrakteater i Statens Historiska Museum (Inv. 504 och 1304: 1841, 5, Öland; 868, Skåne; 3024 och 3480, Gotland). Att denna likhet icke får anses såsom tillfällig, finner man lätt deraf, att äfven andra ornament öfvergå på samma sätt från den arald till solidus-periodens fornsaker. Rutade rhomber t. ex. (jfr den Gotländska ringen under A) förekomma å tre guldrakteater i Statens Samlingar (Inv. 2617 och 3604, Gotland; 3670, Halland). Ett annat ornament, en insänkt kvadrat med tvenne upphöjda diagonaler, förekommer å de nyssnämnda ändstyckena i Torsbjergsfyndet och återfinnes för öfrigt å svärdsbaljbeslaget i Kragehul Mosefund pl. I. fig. 20, på ringen pl. IV. fig. 6, samt på ormhufvudsringarne Inv. 22 och 669; det visar sig således vara ett vanligt motiv under den araldern. Men samma ornament förekommer äfven å sex brakteater (Inv. 67 och 71, Skåne; 68, Vestergötland; 1483, Bohuslän; 2214, Öland; 3670, Halland).

Någon skulle kunna vilja göra den invändningen, att anbringandet af dessa obetydliga ornament icke kan ega någon betydelse och att således alla slutsatser, som grunda sig på ett motsatt antagande, äro utan allt värde. Det blefve nödvändigt att göra en alltför vidlyftig utflykt, om jag ville här upptaga detta inkast till besvarande, hvadan jag uppskjuter behandlingen deraf till ett lägligare tillfälle, hänvisande den, som önskar vinna en bestämd öfvertygelse i detta ämne, till den danske myntforskaren L. Müllers vigtiga uppsatser, som i noten

uppräknas¹⁾, samt än mer till en noggrann undersökning af fornsaker från olika tider och folk. Det medger jag likväl, att man i detta, liksom i allt annat, kan gå för långt. Så har det blifvit sagdt, att »ringen, enkel, dubbel eller flerdubbel, med eller utan fläck i midten», eller som jag förut uttryckt mig, enkla eller koncentriska cirkelar med midtpunkt, äro charakteristiska för den egentliga bronzaldern. Men vill någon deraf draga den slutsats, att mellan alla de föremål, som äro försedda med detta ornament, skall finnas ett visst sammanhang, är detta utan tvifvel en förhastad slutsats. Detta ornament förekommer visserligen mycket ofta under bronzaldern, men det är icke heller ovanligt på föremål hörande till vår järnålder. Det finnes på alster af klassisk konst, jag har sett det på arbeten från slutet af vår medeltid och på lerkärl, i vara dagar arbetade af Costa-Ricas infödingar. Men å andra sidan, när man finner inom Nordens järnålder på föremål, som sinsemellan hafva ett tydligt slägttycke, ett sadant ornament, helt eller halfveradt — och det är denna senare modifikation, vid hvilken jag här stannar — da torde man vara berättigad att tillerkänna detta visserligen mycket enkla ornament en icke obetydlig bevisande kraft i fråga om olika föremåls närmare eller fjernare sammanhang. Man skulle kunna förtydliga vadorna af dessa slutledningar och angifva det rätta förfaringssättet genom att hänvisa till förhållandena inom en annan vetenskap. Den som vill examinera sig till en växt och dervid granskar allenast handbokens art-charakterer, kan komma till ganska vidunderliga resultat, men har man dessförinnan försäkrat

1) Religiöse Symboler af Sterne-, Kors- og Cirkel-Form hos Oldtidens Kulturfolk. Köpenhamn 1864. Fortsatte Bemærkninger. Köpenhamn 1867. Om Ringen eller Diademmet som et Symbol på Kongeværdigheden i Persien. Köpenhamn 1867. Kritik af E. Rapps Opfattelse af det forechristelige Kors. Köpenhamn 1866.

sig om den ifragavarande växtens slägte, kan man med trygghet bestämma sig bland arterna inom detta.

Dessa halfverade enkla eller dubbla cirklar med midtpunkt spela en icke obetydlig rol på Skottgårdsringen och dess likar. Man finner samma ornament på fyra föremål å Torsbjergs Mosefunds plancher, på sju föremål å plancherna till Nydams Mosefund, på sex föremål å plancherna till Krageluh Mosefund. Att detta ornament tillhör den araldern är således fullkomligt säkert. Men det finnes äfven å brakteaterna Inv. 461 (Bohuslän), 1829 (Gotland), 3111 (okänd fyndort).

Bevisen för det nära sammanhanget mellan den inskränkta s. k. äldre jernaldern och den s. k. mellanjernaldern äro således många och de kunna ännu förökas.

4. Timrå socken, Skottgård.

Ett nytt fynd ankom år 1866 från samma gård, hvilket med skäl kan anses vara ett af de viktigare från den norrländska äldre jernaldern, då det gifver ganska goda chronologiska upplysningar. Fyndet bestod af en byzantinsk guldsolidus med ögla af samma metall, funnen i ett stenröse (eller stenig hög?) på en åker. (Inv. 3562).

Myntet tillhör Kejsar Theodosius II (408—450) och präglades 443. På åtsidan: kejsarens bröstbild, framvänd, med hjälm, sköld och spjut; omskrift: DN . THEODOSIVS . P . F . AV(G) (dominus Theodosius pius felix augustus). Frånsidan: Gudinnan Roma sitter hjälmklädd, hållande i högra handen en korsprydd glob, i fältet under globen en stjärna, en sköld står lutad mot stolen; omskrift: IMP . XXXII . COS XVII P . P. (Imperator för 42:dra, Consul för 17:de gången, pater patriæ). I afskärningen: COMOB, hvilket angifver, att myntet är prägladt i Con-

stantinopel samt (sammolikt) att 72, med grekiska siffror $\alpha\beta'$, solidi slogos af libran¹⁾.

Kring myntet²⁾ är lagd en flätad rand, liknande den som finnes på dubbelbrakteaten Inv. 420, funnen vid Tunalund, Hjellsta socken, Uppland (afbildad i Atlas för Nord. Oldkyndighet f. 17). Öglan är lik en perla, uppskuren längs ena sidan och trängd in på myntet. Hon är högst öfver midten och å ömse sidor belagd med tre af dubbla guldtrådar flätade åttor. Öglan å den ena

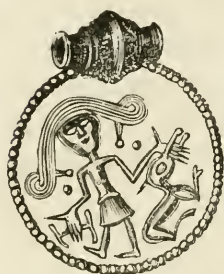

Fig. 3. Brakteat.
Vestergötland.

af brakteaterna från Trollhättan (Inv. 1164), afbildad fig. 3, har, om man tänker sig de smala sidostyckena borttagna, mycken likhet med öglan på myntet. Samma åtta-lika ornament förekommer äfven å brakteaterna 2954 (Södermanland) och 3670 (Halland).

Flätning af sådant slag, som förekommer på myntet, är å saker från den äldre jernaldern ganska vanlig. Exempelvis må nämnas, utom den nyssnämnda dubbelbrakteaten, som tydligen är en kopia af en kejsaremedaljong, ehuru jag icke kan utpeka originalet, brakteatöglorna Inv. 71 (Skåne), 3435 (Vestergötland) och 3670 (Halland), å de päronformiga hängsmyckena af guldbleck Inv. 27 (Uppland, Tuna socken), 2548 (Skåne), och 3139 (Öland), på guldbleckesperlan Inv. 2647 (Gotland), på de tre stora guldhalskragarne, som äro bland de största prydnaderna i Statens Samlingar (Inv. 492 och 3248, Vestergötland, 2766, Öland), på ett svärdsfäste Inv. 2561 (Vestergötland), hvilket tillhör slutet af den äldre jernaldern, dit man måste räkna en del åtminstone

¹⁾ Jfr Sabatier, *Monnaies Byzantines* I. s. 114 n. 5. Med afseende på dateringen jfr Eckhel, *Doctrina nummorum veterum* VIII. s. 182.

²⁾ Detta Theodosii mynt är afbildadt å pl. 1 fig. 2 af D:r Montellii arbete »Från jernaldern».

af de ofvannämnda brakteatern¹⁾. Åter ett exempel, som visar huru ornering och arbetssätt under början, fortgången och slutet af den äldre jernåldern ofta visa sig oförändrade.

Om Theodosii mynt antyder, att den äldre jernåldern i dessa bygder fortför ganska länge, hafva vi ett annat fynd från samma Skottgård, som visar att äldre jernåldern äfven här efterträddes tvärt af den yngre. Från samma grafplats har nämligen herr Sidenbladh hemfört ett bronzspänne, aflängt med tvenne likformade ändflikar, motsatta hvarandra och utgående från en toppformig midt. Liknande smycken äro afbildade i Liljegrens och Brunii Nordiska Fornlemningar pl. XXIX (den mellersta figuren) samt i Bruzelii Svenska Fornlemningar 2, pl. VIII. fig. 6. Att denna typ tillhör den yngre jernaldern är tydligt af de fynd, i hvilka den är representerad vid sidan af de ovala spämbucklorna.

5. Indals socken, Bjällsta.

Socknens bygd intager en smal landremsa å hvardera sidan af Indalselfven. Bjällsta ligger ungefär midt i bygden, på venstra sidan af elfven. Vestsydvest från byn, å slutningen mot elfven, såg herr Sidenbladh några högar. En af dessa, 120 fot i omkrets och 6 fot i höjd, var till en del bortgräfd; uti den utförda myllan hade för ett par år sedan anträffats ett bagspänne, som med herr Sidenbladh insändes till inlösen.

Detta bagspänne af bronz, som i naturlig storlek återgifves i fig. 4, är ett särdeles väl bevaradt exemplar af en fint utbildad typ, som dessutom synes hafva varit särdeles omtyckt uti Norrland, ty i Hadefyndet

¹⁾ Samma flätor förekomma i Torsbjergs Mosefund pl. 7 fig. 8, pl. 10 fig. 37.

från Gestrikland, som i det följande beskrifves, förekommer ett nästan alldeles lika exemplar. Då de öfriga föremålen i det nämnda fyndet sprida ett ganska klart ljus öfver denna typ, kommer jag att i sammanhang

dermed yttra något om dess utbredning och olika former och på samma gång visa, att den hör till den äldre jernaldern.

Då detta spänne användes, torde den fyrsidiga delen hafva varit uppåt. På dess undersida, just der bågen tager vid, finnes ock en genomborrad skifva, i hvilken nålen varit fästad. På andra sidan bågen finnes en annan, upptill omböjd skifva, ämnad att fasthålla nålen. Rosten å båda visar, att nålen varit af jern.

Hela undersidan är betäckt af en hvit, synnerligen hård metallskorpa, hvars natur jag icke kan uppgifva. Samma betäckning synes ofta förekomma å bronzsmycken i de vesterländska Germanernas grafvar¹⁾. Öfversidan har varit förgylld, med undantag af de högsta delarne eller ramarne, hvilka äro mörka, och, sasom det synes, fyllda med niello.

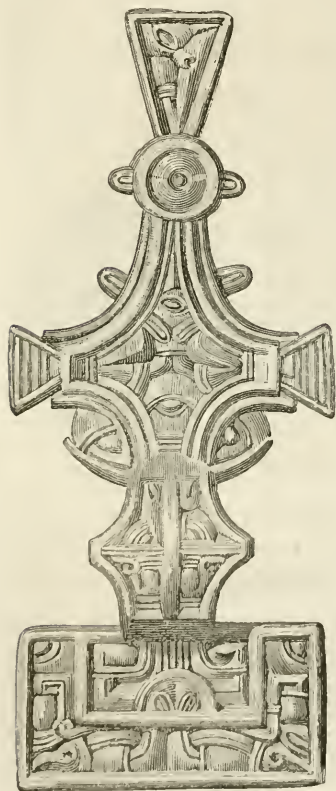

Fig. 4. Bågsränne. Medelpad.

6. Sköns socken, Vestland.

Socken ligger längs hafvet, till större delen norr om viken, vid hvilken Sundsvall är beläget. Bygden ligger

¹⁾ Jfr Cochet, La Normandie souterraine s. 244.

å tvenne särskilda ställen invid kusten. Inom den norra delen, som är den betydligare, finnes så väl Vestland, som Birsta och Gudmundsbyn, om hvilka senare talas i fynden 7 och 8.

I en dalgång mellan Vestlands och Malands byar, hittades vid harfning å en nyss sådd s. k. nyrista en guldring, bildad af en temligen groft arbetad fyrkantig ten, hvilkens ändar blifvit hoplödda. Diametern är 1,1 dec.-tum, dess vikt är 3,29 ort (13,98 gr.), dess halt är 0,97. Det grofva arbetet påminner om guldringen i Helsinglandsfyndet N:o 11. Just på grund af denna likhet synes man vara berättigad att hänföra äfven denna ring till den äldre jernaldern.

7. Sköns socken, Birsta.

Nedanföör byn finnes ett graffält med steniga högar. Flere äro förstörda, men tretton, af hvilka den störste har 170 fots omkrets, äro kvar. Då en hög för några år sedan utgräfdes, fann man deri en spjutspets, två knifvar, en mejsel, en vanlig ullsax, en pilspets, allt af jern, samt ett bryne. Pilspetsen och brynet räddades af herr Sidenbladh och äro af honom lemmade till Statens Samlingar.

Pilspetsen har rund, nederst tillspetsad tånge. Själfva bladet är tre-eggadt och skadadt. Den ena egggen, hvars nedre del är bevarad, har der tvenne små hullingar, den ena öfver den andra.

Denna form är mindre vanlig. Ett exemplar synes vara afbildadt i planchverket »Det Oldnordiske Museum i Christiania» I pl. V. fig. 2373, hvars fyndort tyvärr är okänd. En annan tre-eggad pil är afbildad å samma planche fig. 1009 och uppgifves vara funnen å fjället

mellan Gudbrandsdalen och Valdres; under hvilka förhållanden känner jag icke¹⁾.

Mejseln, som uppgifves hafva varit stälad, var, såsom andra Norrlands fynd utvisa, utan tvifvel en s. k. jerncelt, d. v. s. en mejsel, ini hällig för att mottaga skaftet, samt med eller utan ögla å ena smaländan tätt under kanten. Formen påminner således ganska mycket om bronzålderns s. k. celter (jfr W. fig. 338); det är mycket möjligt att den äldre jernålderns människor lämnat typen från sina föregångare i våra bygder, bronzåldersfolket.

Uti Statens Historiska Museum förvaras 15 jerncelter, af hvilka 7 äro från Öland, 1 från Calmar län, 1 från Småland (ur Komminister Lagergrens samling Inv. 3356), 1 från Blekinge, 2 från Skåne (deraf en i Baron Kureks samling Inv. 2109), 3 från Gotland (deraf en i Lektor Bergmans samling Inv. 2976). Den ena gotländska (Inv. 1748), från Bjerger i Lye socken, är funnen jämte fem romerska silfverdenarer från tiden 117—192. Den blekingska (Inv. 2783) från Mästaremåla i Rödeby socken, Östra härad, är funnen i ett stenrör jemte tre spjutspetsar och ett ovalt bryne, om hvilket mera kommer att talas strax här efter. Af de öländska äro tvenne funna i eller vid en borg (Inv. 1304, 1837: 239, i Mossberga borg i Högsrums socken; Inv. 1985, 1851: 2, Gråborg, i Algutsrums socken) och man synes hafva skäl att räkna de öländska borgarna till den äldre jernål-

¹⁾ Skulle uppgiften att denna pilspets tillhör Birstafyndet bero på ett misstag af hittaren? Det är åtminstone säkert att tre-eggade pilspetsar, ganska mycket liknande denna, äro funna med föremål från den yngre jernåldern. Exempelvis må nämnas fyndet från Vest-Tuna i Svedvi socken, Snefringe härad, Vestmanland, der trenne tre-eggade pilspetsar förekomma tillsammans med två ovala spämbucklor (Inv. 1151) samt fyndet (Inv. 1111) från Forneby ås i Möklinta socken, Vestmanland, der 7 tre-eggade pilar funnos jemte ett svärd af yngre jernålderns form i närheten af en förut genom brand förstörd runsten (Liljegren 1015).

dern¹⁾. Två andra af de öländska äro funna i stenrör (Inv. 1304, 1834: 129, nära Långlöts by; Inv. 1985, 1850: 6, Lenstad i Torslunda socken, funnen jemte en glasmosaikperla²⁾).

Att jerncelterna tillhöra den äldre jernåldern finner man för öfrigt deraf, att i Nydamsfyndet förekommo 5, i Vimossen icke mindre än 20³⁾. Uti Nicolaysens Norske Fornlevningar omtalas mycket ofta »paalstave» af jern, hvilket namn förmodligen betecknar detsamma som jerncelt. De flesta af de fynd, till hvilka de höra, kunna icke med ledning allenast af den korta beskrifningen dateras. Tvenne torde dock kunna utan tvekan hänföras till den äldre jernåldern, det ena från Förde i Bremangers socken, N. Bergenhus Amt (utom jerncelten ett »böjle- og korsformet Spende af messing»), det andra från Ström i Bremsnes socken, Romsdals Amt (fyndet innehöll äfven ett ovalt bryne⁴⁾).

Saxar af den ännu brukliga ullsaxens form hafva förekommit i andra fynd från äldre jernåldern. Huruvida detta fyndets exemplar varit i något afseende märkligt, känner man icke, då det blifvit af hittaren förstördt.

Brynet, af quartz, har oval form, är något kupigt a undersidan, 4,2 dec.-tum långt, 1,2 dec.-tum bredt samt har en rundt omkring hela kanten gående ränna och å öfversidan en ganska djup genom nötning uppkommen fåra jämte andra mindre vid sidorna. Brynet blef, då det hittades, slaget i tu.

¹⁾ Svenska Folket under Hednatiden s. 78 f.

²⁾ De öfriga äro funna vid Borgholms slott (Inv. 1304, 1838: 130), Skogsby i Torslunda socken (Inv. 1304, 1845: 19), Hönstorp i Algutsrums socken (Inv. 1304, 1845: 35), Krafslösa i Kläckeberga socken, Møre (Inv. 1304, 1845: 34), Likvide i Björke socken, Gotland (Inv. 849), i Räbelöfs sjö, Villands härad Skåne (Inv. 4115).

³⁾ Hur dessa celter voro fästade å skaft visas i Nydams Mosefund pl. XV. fig. 13 samt Aarbøger 1867 s. 245 (Engelhardt's afhandling om Vimose-fyndet).

⁴⁾ Nicolaysen s. 490, 550.

Dessa brynen äro af ganska stor betydelse för utredande af frågan om den äldre jernaldernas utbredning. De äro lätt igenkänliga genom sin ovala form¹⁾; de hafva oftast en ränna omkring kanten, tydligen anbragt till att göra tjenst, när man ville bära brynet på sig. Vanligen ser man, åtminstone å ena sidan, en fåra, uppkommen genom nötning mot något smalt föremål, en egg eller udd. Det bars antingen så, att i kantrännen inlades ett band af jern eller bronz, i ena ändan försedt med en ögla, genom hvilken ett snöre kunde dragas, eller ock så, att i bältet skars ett hål, i hvilket brynet insattes så att hålets kanter faldes in i kantrännen. För den senare methoden synas flera norska fynd tala. Exempel på det förra sättet meddelas i sammanhang med fynduppgifterna²⁾.

Enligt professor Nilssons åsigt tillhöra dessa brynen stenåldern och hafva under denna blifvit använda såsom knackstenar d. v. s. för tillhuggning af flintredskap. Till ett sådant ändamål äro de dock föga lämpliga. Det är tydligen smaländarne, som i sådant fall skulle hafva riktats mot flintan, men dessa äro genom den rundt kring hela stenen gaende rännan tveklufna och hvardera spetsen så smal, att ett kraftigt hugg lätt skulle föraleda spetsens afslagning. Det är sant, att sådana ovala brynen finnas, å hvilkas ändar man ser spår efter slag, men detta är icke tillräckligt bevis för deras användande såsom knackstenar, så framt man kan upp-

1) Det händer någon gång, att man finner runda eller rent af fyrhörnade brynen, likaledes af kvarts samt med den genom nötning uppkomna färan. Man kan icke underlåta att räkna dem som ett bihang till de ovala brynena. De få exemplar af dessa biformer, som förekomma i Statens Samlingar, äro upptagna i de sifferuppgifter, som längre fram meddelas.

2) Jfr äfven R. Keyzers uppsats i *Annaler for Nord. Oldkyndighed* 1836—1837. Man finner af denna afhandling och pl. IV, fig. 15, att man gjorde sig mycken möda med förvarandet af dessa brynen och att man således satte mycket värde på dem.

visa en annan sannolikare bestämmelse; dessa skador å ändarne kunna lika lätt hafva uppkommit genom en tillfällighet, t. ex. derigenom att man tappat eller stött brynet mot något hårdt föremål.

Det är likväl icke denna större eller mindre sannolikhet af professor Nilssons förklaring, som afgör frågan. Allt beror ytterst derpå, om denna grupp tillhör sten- eller jernåldern. Professor Nilsson anser hela gruppen tillhöra stenåldern, ehuru ett och annat exemplar blifvit under jernåldern användt såsom amulet o. d. Det är fynden, som kunna afgöra detta, och jag vill tillägga, icke hvilka fynd som helst, utan graffynden och andra, som kunna gifva lika otvifvelaktiga upplysningar som dessa. Det menskliga minnets svaghet och en tyvärr alltför ofta återkommande brist på noggrannhet i uppgifter, förklarlig hos dem, som icke ännu fått någon föreställning om förusakers egentliga värde och fyndomständigheternas stora betydelse, kunna, när uppgifterna meddelas någon tid efter att fyndet blifvit gjordt, lätt välla felaktiga uppgifter och ett sammansläende af fynd, som aldrig hört tillsammans. Såsom varnande exempel må nämnas, att till Statens Samlingar har lemnats af en enskild samlare i Falköping ett smycke, som han hade fått med uppgift att det skulle vara funnet med en bronzceit. Men smycket var uppenbarligen ett modernt indiskt arbete och de närmare undersökningarne bragte verkligen i dagen, att fyndhistorien berodde på ett fullkomligt missförstånd och att smycket nyligen blifvit af en skeppare hemfördt från Ostindien.

Det finnes verkligen ett fynd ur en stenåldersgraf, i hvilket enligt uppgift förekom ett ovalt bryne jämte flintsaker¹⁾. Huruvida detta bryne är af den vanliga sorten eller om det är något annat, som kan förklara

¹⁾ Fyndet beskrifves i Nordisk Tidskrift för Oldkyndighet III. s. 300.

dess tillvara bland dessa stenålderssaker, känner jag icke. Visst är, att detta fynd icke hindrat de danske fornforskarne att föra, såsom jag tror med full rätt, dessa brynen till järnåldern. Jag kan icke för tillfället påminna mig något annat graffynd, som bevisar att dessa brynen tillhöra stenåldern, ej heller har professor Nilsson anfört något.

Redan i förra upplagan af Skandinaviska Nordens Urinvånare omtalas och afbildas ett i Statens Samlingar förvaradt ovalt bryne, i hvars ränna ännu sitta ett järnband med ögla. Till försvagande af den beviskraft, som ligger i detta förhållande, anmärkes, att »sjelfva stenen och järnbandet tillhöra påtagligen icke samma tid, utan järnbandet har under en långt senare tids period blifvit ditsatt för att bära stenen som amulet, segersten e. d.»¹⁾. Att detta är påtagligt, är jag icke i stånd att finna; många omständigheter tala deremot för åsigten, att det finnes ett ursprungligt sammanhang mellan järnbandet och stenens bestämmeelse.

Ett annat bryne (Inv. 1304, 1837: 83) hade, när det anträffades i jorden inom Norra Mökleby socken på Öland, uti rännan ett järnband, som vid stenens ena ända slutades med en stjernformig ögla. Jernbandet sönderföll vid upptagandet, men ännu ser man starka rostfläckar i rännan. I Statens Samlingar förvaras ytterligare trenne brynen med tydliga spår af järnrost i rännan, funna i Glömminge socken på Öland (Inv. 1304, 1828: 7), å Ingelstorps egor i Dörby socken, Möre (Inv. 1304, 1841: 62) samt i Stangan vid Säby i Vists socken, Hanckinda härad (Inv. 2490). Ett sådant bryne har hittats å N:o 1 Raby egor i Ljungby socken, Möre uti ett stenröse jemte en kruka med aska (Inv. 1304, 1841: 56), hvilket antyder en senare tid än stenåldern. Ett

¹⁾ Samma uppgifter förekomma i andra upplagan, som trycktes år 1866.

annat förekom, såsom redan blifvit nämnt, i rösefyndet från Mästaremåla i Blekinge (Inv. 2783) jemte en celt och trenne spjutspetsar af jern. Uti ett rör å Flake-lyckorna i Torhamns socken, Blekinge, har man funnit ett ovalt bryne jemte en pil- och fyra spjutspetsar af jern (Inv. 1452: 238). Dertill kommer detta norrländska fynd jemte tvenne andra, som genast skola omtalas (Medelpadsfynden 8 och 11, samt Helsinglandsfyndet 2). Till sist må nämnas fyndet Inv. 2590 från Bjers i Guldrupe socken, Gotland: ett ovalt bryne och 80 romerska denarer, af hvilka de äldsta tillhörde Titus, de yngsta Commodus (69—192). De anträffades bland benbitar inom »en samling af stenar». Alla dessa fynd hafva inkommit till Statens Samlingar under loppet af åren 1846—1860.

Ej heller stå dessa svenska jernåldersfynd isolerade. Jag har ur Nicolaysens Norske Fornlevningar antecknat icke mindre än tolf fynd, uti hvilka ovala brynen förekomma tillsammans med saker från jernåldern, under det der, såvidt jag kunnat se, intet fynd omtalas, innehållande sådana brynen och stenålderssaker.

Än mer. Enligt tabellen i Kragehul Mosefund funnos uti Torsbjergs mosse 30, i Nydams 60, i Vimosen 40 och i Kragehul 4 brynen, af hvilka de allra flesta voro fullt utbildade ovala brynen, hvarjämte herr Engelhardt anmärker: »de förekomma mycket allmänt i [Danska] fynd från den äldre jernåldern, både i mossfynd och jordfynd»¹⁾.

Då således ett så stort antal fynd lägga i dagen, att dessa brynen icke undantagsvis tillhöra jernåldern, utan äro under densamma eller rättare under en del deraf ganska allmänna, torde det vara nödvändigt att anse dem tillhöra denna tid, i hvilket fall man får anmärka

¹⁾ Engelhardt, Thorsbjergs Mosefund s. 51. Nydams Mosefund s. 32. Kragehul Mosefund s. 8 samt tabellen.

det ofvan anförda fyndet i en ganggrift såsom ett undantag, hvilket tarfvar en särskild förklaring.

I Statens Historiska Museum förvaras af denna typ 185 exemplar. För sex, deribland den af Professor Nilsson afbildade, äro fyndorterna alldeles okända. Tvenne, som icke upptagas i det följande, äro funna i Smaland eller Östergötland, en i Öster- eller Västergötland. I öfrigt har jag, när några brynen förekommit utan fynduppgift i enskilda samlingar, som blifvit inköpta till Statens Samlingar, antagit, att de äro funna i samlarens hembygd, hvilket i de allra flesta fall torde vara riktigt. Några uppgifter från andra samlingar äro särskildt utmärkta. Till dess fullständigare uppgifter ur andra samlingar hunnit hopställas, torde följande förteckning öfver dessa brynens utbredning tjena till upplysning.

Skåne 110, Blekinge 12, Öland 13, Calmar län 12, Smaland 3 (deraf en i enskild samling), Västergötland 1 (samt några stycken i Skåra Museum), Dal och Vermland 7 (deraf 2 i Carlstads Museum), Östergötland 6, Södermanland 2 (deraf ett i enskild samling) Nerike (4, i enskild samling, utom ett som tillhör Örebro Museum), Västmanland (1 i Vesterås Museum, funnet vid Skultuna prestgård), Uppland 2 (deraf ett funnet vid Sticklinge på Lidingö, i enskild samling), Norra Helsingland (6 i Hudiksvalls Museum), Medelpad 2, Gotland 12 (deraf 6 i Visby Museum). Att brynen af denna art blifvit funna i Halland, kan man antaga vara säkert, ehuru intet sådant fynd kommit till min kännedom. Att de icke äro funna i Gestrkland och Södra Helsingland står i öfverensstämmelse med andra förhållanden, för hvilka redogörelse lemnas längre fram.

Dessa brynen äro vanligen af kvarts, någon gång af röd sandsten. De ofvan anförda fynden, uti hvilka de förekommit, tillhöra den äldre jernaldern. Uti den

yngre jernålderns grafvar träffar man ej sällan brynen, men dessa äro fyrkantiga, långa, smala samt oftast tunna, vanligen genomborrade i ena ändan. Af den typen hafva allenast enstaka exemplar förekommit i de stora danska torfmossfynden.

8. Sköns socken, Gudmundsbyn.

Byn ligger i socknens vestligaste ända och har, enligt herr Sidenbladh, lemningar af ett par steniga högar. Då herr N. J. Ekdahl under sin norrländska resa för omkring 30 år sedan besökte socknen, insamlade han underrättelser om ett fynd, som år 1803 eller 1804 hade anträffats i en grafhög, 1500 alnar från en af byns gårdar, såsom det synes, invid ett torp. Fyndet förekommer under N:o 700 i Liljegrens »Förteckning öfver fynd i svensk jord»¹⁾. I en anteckning af herr Ekdahl i Vitterhets Akademiens archiv, hvilken synes hafva legat till grund för Liljegrens redogörelse, heter det:

»I denna hög fans 1:o saker, som Olof Olsson sjelf erkände, då jag derom examinerade honom:

Tva förrostade svärd med messingsfästen, ett bryne (erhållet), en rostad jernring (erhållen), en fibula och åtskilligt annat jernskräp tillsammans med kol och brända ben.

2:o sadana saker, som Olof Olsson allsinte ville erkänna, men som andra angett, hvaribland ett romerskt guldmynt²⁾ med märkla i, köpt af Konsul Modin i

¹⁾ Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Handlingar XIII s. 277.

²⁾ Wiberg omtalar i sitt arbete *De klassiska folkens förbindelse med Norden* (Gefle 1867) s. 60 detta mynt. Man skulle af hans i anmärkningen gjorda citat kunna förledas till den tro, att äfven detta mynt förekommer i Inventariet öfver Statens Historiska Museum, hvarest det naturligtvis efter hvad i texten här ofvan meddelas, icke kan förekomma.

Sundsvall, som visat det för Biskop Nordin, hvilken förklarar det vara från romerska republikens tider och temligen rart, men ville icke dess mindre ej inlösa det, hvarföre det nedsmältes; ett skrin med messingsbeslag, hvari varit diverse silfverpenningar, som blifvit i smärre partier sålde till Sundsvalls guldsmeder och nedsmälta. Detta har domhafvanden i orten, Konsul Modin och flera så uppgifvit».

Det är en ganska stor förlust för vetenskapen, att icke detta fynd blifvit i dess helhet räddadt. »Svärd med messingsfäste» antyder äldre jernåldern, liksom det ovala brynet af röd sandsten, på undersidan något bugtigt, 4,8 dec.-tum långt på undersidan, 4,5 dec.-tum långt på öfversidan, 0,9 dec.-tum bredt öfver midten. Det har en ränna rundtom kanten men intet spår af nötning och torde således få anses vara obrukadt innan det nedlades i jorden. Om fibulan finnes ingen upplysning.

Med all aktning för Biskop Nordins lärdom, torde man kunna, då intill nu intet enda guldmynt från den romerska republikens tider blifvit funnet i Norden, antaga sasom sannolikt, att det här funna guldmyntet tillhört de romerska kejsarnes tid, hvilkas under åren 395—491 präglade mynt äro talrikt representerade i svenska fastlandets jord. Theodosii II:s mynt från Skottgård och det i nästa nummer ommämnda Zenos mynt visa ytterligare, att denna sannolikhet har mycket för sig. Silfverpenningarne torde i alla händelser hafva varit denarer, sannolikast från tiden före Alexander Severi myntreduktion.

9. Sköns socken, onämndt ställe.

I Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens archiv förvaras ett bref från Lektor Fale A. Burman till Riksantikvarien Hallenberg, dateradt Hernösand

den 12 Juni 1807 och bärande öfverskriften: »Upplysningar och sannolika gissningar om hosföljande guldmynt, som är funnet i en Ättehög vid By i Sköns pastorat, beläget i Medelpad, år 1807.»

Enligt »upplysningarne» syntes å framsidan »en imperator Romanorum i bröstbild med framvändt ansigte, prälände hjälm och harnesk. Omskriften till vänster består af bokstäfverna D X och ett otydligt ornament och sedan bokstäfverna E X. Omskriften till höger: PERP AVG.» »Fränsidan föreställer en ovans imperator, såsom gående hem ifrån ett lyckeligt fälttag, med utsvängd segermantel och en commandostaf, prydd ofvantill af ett kors, såsom insigne christianismi. Omskriften till venster har bokstäfverna V I C T O R, till höger A A V C C E S, — i exergien, på denna sida, förekomma bokstäfverna: O X O B.»

»Gissningarne» äro af intet värde. Den omständliga beskrifningen gör det otvifvelaktigt, att framsidans inskrift varit D X . Z E N O . P E R P . A V G (dominus Zeno perpetuus augustus), fränsidans V I C T O R I A A V G G G S (endast den näst sista bokstafven är tvetydig), afskärningens det vanliga C O X O B. Fränsidans bild var utan tvifvel icke den triumferande kejsaren, utan segergudinnan, gående åt venster, hållande ett långskaftadt kors¹⁾. Zeno Isaurern blef ensam kejsare år 474, var under en del af åren 476 och 477 undanträngd af Basiliseus, och säges hafva blifvit, på tillställning af sin maka, lefvande begrafven den 9 April 491.

Då det har stor sannolikhet för sig, att det under föregående nummer omtalade guldmyntet tillhört kejsaretiden, synes antagandet ligga nära, att det är myntet från Gudmundsbyn, som Burman insände. Men mot detta tala följande omständigheter: den noggranna be-

¹⁾ Jfr Sabatier, *Monnaies Byzantines* I. s. 138. pl. VII f. 18.

skrifningen talar intet om den »märla» eller ögla, som skall hafva funnits på myntet från Gudmundsbyn; detta fynd gjordes 1803 eller 1804, under det Zenos mynt, enligt Burman, hittades år 1807; Gudmundsby-myntet nedsmältes af dess egare Konsul Modin, då Biskop Nor-din icke ansåg det förtjena att inlösas; Zenos mynt kom år 1807 ned till Stockholm¹⁾. Det har därför syntts mig sannolikare, att detta är ett särskildt fynd.

Det skall hafva anträffats i Sköns pastorat d. v. s. i någon af socknarne Skön, Alnö²⁾ och Timrå. Då brefvet icke nämmer någon särskild socken, har jag förslagsvis fört fyndet till Sköns.

Man torde vara berättigad att tillerkänna detta fynd en stor betydelse på grund af det sena datum, det gifver för den äldre jernålderns fortvara i dessa bygder. Det är visserligen icke omöjligt, att detta mynt hitkommit, sedan den yngre jernålderns folk gjort sig till her-rar äfven häruppe, men sannolikare torde det vara, i all synnerhet då denna yngre jernålders första bygder, Mälardalskapen, äro så fattiga på dessa mynt, att man bör i detta exemplar se ett vitnesbörd om nära förbin-delse mellan det äldre jernåldersfolket i Helsingland—Medelpad och dess sydligare fränder t. ex. på Öland.

10. Selångers socken, Högom.

Denna socken ligger ofvanför Sköns, hvars bygd fortsättes inom Selånger. Hufvudbygden följer de vat-tendrag, som flyta ut vid Sundsvall. Högom ligger i socknens östliga ända. Herr Sidenbladh har antecknat

¹⁾ Hallenberg lemnade det säkerligen aldrig till Statens Samlingar, ty det nämnes intet om detta mynt i Akademiens protokoller för år 1807 eller följande år.

²⁾ Om den af Häradshöfdingen Erick Teet å Röde egor i Alnö soc-ken år 1687 funna »stegbyggel af förgylt koppar med graverade figurer» har jag tyvärr intet att meddela.

sju högar, liggande rundt omkring »Nyhems» gård, samt fyra högar vid ladugården. Flere hafva funnits.

Då för sex år sedan en liten hög vid ladugården utgräfdes, hittades deri en böjd ten af guld, i ena ändan spetsad, i den andra afskuren, vägande 1,23 ort (5.28 gr). Ringen har blifvit till Statens Samlingar förärad af enkefru Ch. Staaf på Högom (Inv. 4046).

Denna ring hör tydligen till de många i mer eller mindre tydlig spiral vridna guldringar, som under den äldre jernaldern användes ibland, törhända, som smycken och än oftare såsom betalningsmedel. Den ena ändans afstympning antyder, att ringens förne egare någon gång aftagit ett mindre stycke, antagligen vid någon utbetalning.

II. Sättna socken, Byn.

Socknen ligger vid Sundsvalls-vattendraget. By ligger i nedre delen af bygden.

Om en grafundersökning derstädes skrifver herr Ekdahl i sin reseberättelse:

»Hundra alnar från Östergården i By finnes en hög, som är 20 alnar i diameter och 3 alnar hög. Denna blef betydligt skadad, såväl i midten som på sidorna, derigenom att bonden Nils Nilsson derifrån år 1822 hentade sten till en källarbyggnad. Denna undersökte jag den 2 Augusti 1829 och fann öfverst i den blott obetydlig jord och sten samt kol. Derunder ett lager af ofantliga stenblock af ungefär 2 alnars genomskärning, hvilka voro att anse för högens underlag. När dessa voro afvältade från östra sidan allt intill midten, begynte jag undersöka jorden, som lag derunder och fann den bestå af lös sand från midten mot öster, i en längd af 6 alnar och i 2 alnars bredd. Den var $\frac{1}{2}$ aln djup och för denna sand var den fasta ursprungliga lerjorden undanröjd. Häri funnos förrostade lemningar af

ett svärd med messingsbeslag och ett bryne (slungsten) liggande öfver bladet. En groft arbetad stenmejsel fanns äfven, jemte rökelse. Ben eller aska syntes ej heller till. En förvittrad lemning af lerkärl (urna) hittades strax under ett af de stora stenblocken.»

»I närheten af denna hög finnas några knappa lemningar efter flera andra, i grund förstörda år 1822. Hvad som deri hittades är förkommet och var af lika beskaffenhet med det jag fann.»

Brynet uppgifves i en annan anteckning af herr Ekdahl vara af qvarts. Att det var ett ovalt bryne, synes tydligen af tillägget inom parentesen »slungsten». Då Liljegren aldrig för Akademien anmält de af Ekdahl inlemnade antiqviteterna, ej heller lemnade efter sig någon förteckning öfver de under hans tid med samlingarna förenade fornsakerna, finnes detta bryne icke upptaget i det efter Liljegrens död, på grund af uppgifterna i Akademiens protokoller, af den nuvarande riksantiquarien upprättade inventariet. Men da det icke finnes i Statens Samlingar mer än ett osigneradt ovalt bryne, som kommit till dem efter år 1833, torde man få antaga, att det är detta, som herr Ekdahl fann jämte det förrostade jernsvärdet. Huruvida något af det öfriga, som anträffades i grafven, blifvit till Statens Samlingar aflemnadt, känner jag icke och kan därför icke heller upplysa, hvad man bör förstå med den i fyndberättelsen omtalade rökelsen.

Da grafven uppenbarligen inneslöt ett jernaldersfynd, kan man icke gerna antaga annat än att stenmejseln tillfälligtvis inkommit uti henne, så vida uppgiften om denna är fullt noggrann.

12. Njurunda socken, Hälljom.

Längst i söder å Medelpads kust ligger denna socken vid Ljungans nedersta del. Bygden omfattar en del

af floddalen och sträcker sig derifrån söderut. Hälljom ligger vester från kyrkan.

I björkdungen invid nordostligaste gården finnas, enligt herr Sidenbladh, åtta högar. Invid dem ligger en samling större stenar, ungefär ett parlass, i en rundel af 140 fots omkrets. Mera sten har funnits. Sägningen kallar det en tempelplats, men det torde icke hafva varit annat än ett stort röse. På andra sidan landsvägen, o. s. o. från de nämnda högarne, ligga några skadade steniga högar. En amman dylik, mycket utgräfd, finnes å en kulle s. s. o. från den östligaste gården i hufvudbyn.

På en aker, der en hög ett par år tidigare blifvit afröjd, hittades år 1786 en stor fingerring af guld, lik W. fig. 433.

I det föregaende är redan omtaladt ett fingerguld från Bohuslän af ormhufvudstypen. Den trinda tenen är vriden i spiral, så att de två plattorna sitta den ena öfver den andra å ringens framsida. Sådan torde grundtypen till Hälljomsringen och W. fig. 433 böra anses vara, med den olikhet allenast, att plattorna varit tre. Hur den senare typen tillkom, är icke svårt att se. Spiralformen bibehölls, men de två ormhufvudsplattorna förenades medelst en mellan dem gående skifva och på samma sätt förenades de något intill hvarandra närmade hvarfven å baksidan, hvarjemte ormhufvudena blefvo tydligare utarbetade. Tvenne sådane ringar förvaras i Statens Samlingar. Den ene fans år 1781 jämte en guldstång, som vägde $51\frac{1}{8}$ dukat, uti ett stort stenröse å Ekeryds egor, djupt in i hemmanets skog, i Byarnus socken, Östbo härad, Smaland (Inv. 46). Den andre hittades år 1829 i ett gärde, hörande till Rausgården i Segerstads socken, Gudhems härad, Vestergötland, »vid afhemtning af stenhällar från ett rör, uti öppningen efter en under arbetet nedrasad stenvmur.» Att dessa

uttryck beteckna ett stenröse med hållkista, är tydligt nog. Denna ringens halt är 0,91.

Hälljomsringen är de tvenne sistbeskrifna mycket lik, dock så till vida förändrad, att spiralvridningen är öfvergifven och stommen bildas således af trenne ringar, förenade, såsom nyss beskrefs, både å fram- och baksidorna af en guldplåt. Å baksidan äro de tre ringarne närmade intill hvarandra, så att höjden der är 0,3 dec.-tum, under det framsidans höjd är 1,35 dec.-tum.

Om de guldflätor, med hvilka framsidans plåt är belagd, har redan blifvit taladt (se ofvan n:o 4); de äro icke ovanliga under den äldre jernaldern. Den form som ormhufvuden å dessa ringar hafva, återfinnes för öfrigt, ehuru förenklad i Torsbjergs Mosefund pl. 10 fig. 36, pl. 18, fig. 8, samt fullt utbildad å fig. b sid. 53 i Nydams Mosefund (originalet från Vimose).

Uti Worsaaes »Oldsager» föres denna ringtyp till den yngre d. v. s. (förmodar jag) till mellanjernaldern, under det W. fig. 382 återgifver en något äldre form — liknande den här först omtalade från Bohuslän — såsom hörande till den äldre jernaldern. Originalen till denna figur kom till Köpenhamns Museum i ett af Himlingöiefyndet, hvilka af Boye med rätta anses »bilda en öfvergång mellan de två perioderna¹⁾ d. v. s. sta midt uti den äldre jernalderns utvecklingsserier. De danska ringarne af den fullt utbildade typen äro funna på Seland och Möen samt i Norra Jutland.

En liknande ring, ehuru af något förenklad form, fans år 1867 uti en hufvudsakligen af sten bildad hög, inom en grafkammare i S. Frons gäll i Gudbrandsdalen, jämte en skål af, som det synes, romerskt arbete, frag-

¹⁾ Boyes Fortegnelse over Gjenstande i det Kongelige Museum for Nord. Oldsager i Kjøbenhavn, der ere forarbejdede af eller prydede med ædle Metaller, s. 48. Föremål ur dessa fynd äro afbildade W. fig. 302, 304, 314, 317, 320, 382, (395).

ment af ett glaskärl, bitar af en träspann med bronzbeslag, en pincett m. fl. saker, som tillhöra den äldre jernaldern¹⁾.

Ringar af denna typ äro således funna tillsammans med denarålderns fornsaker. Det är dock kanske icke otroligt, att det senast omtalade norska fyndet, ehuru innehållande saker från denaråldern, tillhör en något senare tid, under hvilken man ännu gömde denartidens främmande arbeten. En antydan deraf synes mig ligga i olikheten mellan ringen från Himingöie W. fig. 382 och den norska anf. st. pl. 1, fig. 12.

13. Njurunda socken, Hälljom.

År 1849 fann man uti en hög å samma bys egor jämte smärre ben, en korsarmad bågfibula, en söndrig sölja(?) och ett obetydligt, strieradt, fyrsidigt fragment, allt af bronz.

Söljan(?) består af en platt ring, vid hvars inre kant är anbragdt ett hål för fästande af en nål. Från motsatta ändans utsida hafva utgått tvenne bågformiga armar, nu afbrutna. Skifvan är prydd med inslagna halvvor af koncentriska cirklar, af hvilka en del äro hopställda så, att de bilda en sorts böljornament. Diametern är 1,4 dec.-tum, ringens bredd 0,3 dec.-tum.

Den korsarmade fibulan som i naturlig storlek är afbildad fig. 5, är afbruten strax nedanför bagen, hvarjämte hittaren, sannolikt för att tillse, om icke fyndet var af ädel metall, bortilat det spetsiga utsprunget å

¹⁾ Se Föreningens til Norske Fortidsmindesmerkers Bevaring Årsberättelse för 1867 s. 53 f. pl. 1 fig. 12. Till ett annat fingerguld i samma fynd (fig. 13) är en make funnen på Stora Brattön i Loföfjorden, Solberga socken, Bohuslän (Inv. 3255). Fyndets tredje fingerguld (fig. 14) och de två motsvarande svenska ringarne äro redan omtalade i sammanhang med Medelpadsfyndet N:o 3 D.

bagens ena sida. Nälen, förmodligen af jern, har varit fästad under öfre plattan.

Denna fibulaform synes hafva varit mycket omtyckt i Norrland, ty jag är i tillfälle att längre fram beskrifva

Fig. 5. Korsarmad bägfibula. Medelpad.

icke mindre än fyra exemplar funna i Norra Helsingland och förvarade i Hudiksvalls Museum. Att den med förkärlek bearbetats, finner man ock af de olika varieteter, som dessa exemplar tillhöra. Korsarmarnes knoppar kunna variera i tjocklek, plattan från hvilken de utgå, är ibland enkel, ibland ornerad. Bagens relativa bredd och utseende vexlar. Den nedre plattan har ibland sidorna försedda med utsprång, hvilka å Hälljomstibulan äro skadade. Största ombildningen tillåter dock drakhufvudet nederst, hvars ögon äro mer och mindre tydliga och hvars nos slutar med ett treflikigt utsprång af vexlande utseende. Ett af Helsinglandsfynden visar, att den nedersta af dessa flikar ursprungligen är samma omvända tresidiga vigg, som förekommer å fig. 4 och som i det följande kommer att ytterligare omtalas.

Dyliga drakhufvud af ganska enkel art med en uppsvällning å hvardera sidan af nosen, som sannolikt förändradt sidoflikarnes anbringande, äro vanliga under den äldre jernaldern. Man finner dem t. ex. i Nydams Mose-

fund pl. VIII fig. 29, 30, 34, 37, Kragehuls Mosefund pl. I fig. 12.

Korsarmade bågspännen äro icke sällsynta i Sverige utom Norrland. I Statens Historiska Museum förvaras några exemplar. En dylik med hela knappar¹⁾, jämbred bage, långsträckt facetteradt stycke i stället för den nedre plattan, med ytterändarne af drakens nos uppsvälda samt med jernrost efter nälen, hittades år 1848 vid sandtägt å utmarken till hemmanet Häller i Brastads socken, Bohuslän, jämte en tunn och smal bronzring och en bronznål (Inv. 1473). I Landshöfdingembetets skrifvelse, som åtföljde fyndet, heter det: »i närheten af stället hafva jemväl paträffats lemningar efter ett människoskelett.» En annan dylik, med ena knappen borta, öfre plattan mycket smal och prydd med tre ringar i rad, samt med det långa stycket, som ersätter den nedre plattan, tvärstrieradt och med drakens nos sådan som nyss beskrefs, förvaras i Skara Museum, med uppgift att vara funnen i Skörstorps socken, Vestergötland. En tredje med ena korsarmen afbruten, med två koncentriska ringar på öfre plattan, med jämbred bage, med nedre plattan tvärstrierad och med drakens nos slutande i en mångsidig klump, har hittats under potatesupptagning vid Björbyn i Svanskogs socken, Vermland (Inv. 3825: 18). En fjerde något enklare och förrådande, att typen började vanslägtas, är funnen i Vemmenhögs härad i Skåne (Inv. 3217).

En fibula af denna typ, churu med tvärrarmarne afbrutna, har funnits i närheten af Randers, (W. fig. 426). Det är det enda danska fynd af denna art, som kommit till min kännedom.

I Norge deremot lära dessa bågfibulor vara synnerligen allmänna. Stephens har i sina Oldnorthern runic

¹⁾ Knapparne äro ofta halfva d. v. s. hafva slät yta å undersidan, understundom äro de på undersidan haliga.

monuments s. 840 afbildat en, som funnits vid Stenstad i Holdens gäll, Telemarken jämte »glaserade» stenkrukor, fyllda med aska, ben och kol, en gjuten guldring, en spann af trä med hank och beslag af bronz, stycken af ett jernsvärd samt af messingsbeslag till skidan, »stenperlor» samt en sten med inskrift, hvars runor tillhöra äldre jernålderns alfabet¹⁾. Uti fotografisamlingen »Fra Christiania Museum I» äro å pl. I trenne sådana spännen afbildade. Det ena (Christiania Museum 1286) tillhör ett fynd af tre »böjle- og korsforiniede» bronzspännen med ornament, från Brosten i Højlands gäll, Stavangers Amt; ett annat, tillhörande en något afvikande varietet, har hittats å Bjerke egor i Hedrums gäll, Jarlsbergs och Laurvigs Amt, jämte en sköldbuckla, en sax, en nyckel, stycken af tvenne skärör, af naglar, beslag och ringar, allt af jern, perlor af bernsten eller glas och en brynsten (C:ia 2496—2501). Det tredje är funnet jämte tvenne liknande, en kedjestump med ihängande löf af bronz, fyra bernstensperlor, ett knifskäft af trä med bronzbeslag, en liten spiralring af bronz, ett litet smycke eller beslag i form af en häst och en träspann med band och beslag af bronz, ett jernsvärd och fem lerkrukor, hvilket allt fans midt i en grafkammare, täckt med hällar, belägen på Birkeland i Birkenes socken, Nedenes Amt. Ännu ett spänne af detta slag har hittats å gården Fuskeland i Holme socken, Lister och Mandals Amt inom en stensatt kammare, jämte en lerkruka, en s. k. romersk fibula, ett kilformigt yxblad af jern (jerneelt?), jernhank, hörande till ett skrin el. d., sax, spjut, m. m.²⁾. Till samma typ höra föröfrigt spänna C:ia 976 och 2460 m. fl. såväl i denna som i andra norska samlingar.

¹⁾ Jfr Ann. f. Nord. Oldk. 1856 s. 182.

²⁾ Christianiaforeningens Årsberättelse för 1867 s. 42. Krukan är afbildad derstädes pl. I. fig. 4.

Att denna typ, liksom i allmänhet de germanska graffältens bågspännen, äro olika utvecklingsformer af den s. k. romerska fibulan, afbildad t. ex. W. fig. 391, faller temligen lätt i ögonen. Men det är tvifvelsutan mindre riktigt, när Stephens i sitt redan anförda arbete talar om möjligheten, att något af dessa korsarmade spännen utgått från en romersk verkstad. Han har tydligen icke gifvit akt på den ganska bestämda skilnaden mellan denna typ och den s. k. romerska, hvilket förbi-scende blifver ännu synbarare, då han säger att spännen af detta mönster äro vanliga öfver hela Europa. Den s. k. romerska fibulan är, det är sant, ganska vanlig inom de germanska områdena, men deremot tillhör det korsarmade bågspännet ett mycket inskränkt område — och deri ligger just dess märkvärdighet¹⁾.

Det korsarmade bågspännet är särdeles allmänt i Norge och Sverige och kan således anses vara karakteristiskt för dessa tvenne lands äldre jernalder. Deremot finnes det icke inom den gotländska jernaldern och detta påstående eger icke den oansenliga vikt, som vanligen tillkommer de negativa bevisen, ty de gotländska fynden äro så talrika i Statens Samlingar, att man torde kunna med skäl anse en typ, som icke är i dem representerad, höra till sällsyntheterna på ön, d. v. s. vara en typ som icke är karakteristisk för öns forntid. Det vore af stort intresse att veta, hur pass ofta dessa spännen förekomma i de danska fynden.

Gå vi utom Norden, finna vi denna typ icke representerad på fastlandet, hvarken hos Franker, Burgunder eller Alamanner, således icke inom de områden som lågo den romerska världen närmast och voro allra mest ut-

¹⁾ När man vill följa den korsarmade bågfibulans utveckling tillbaka till dess grundtyp, torde man böra fästa särskild vikt vid det högre midtstycket å den öfre plattan (se fig. 5) som icke har någon betydelse för typen i denna dess form och därför äfven försvunnit å flera exemplar.

satte för inverkningarne af denna ämnu under förfallets tid öfvermäktiga odling. Deri ligger det bästa beviset för omöjligheten att anse dem vara romerska arbeten eller slavviska efterbildningar af romerska mönster.

Inom England finner man denna typ någon gång representerad i fynden från Kent och från Saksarnes gamla områden. Deremot är den, såsom Roach Smith påpekar, karakteristisk för de engliga graffälten. Man

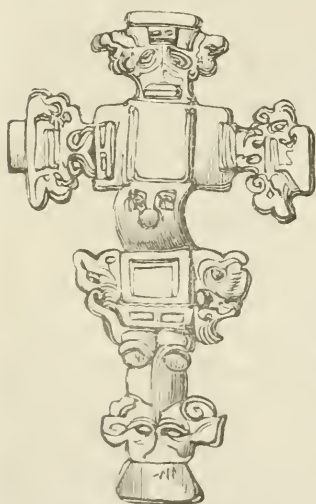

Fig. 6. Korsarmadt bagspanne.
Englisk typ.

finner det lätt, om man hopställer fynduppgifter från det östra och mellersta England, men allratydligast framstår det, om man betraktar plancherne i Neville's Saxon obsequies. Å dessa äro icke mindre än femtio exemplar af denna typ afbildade, alla funna inom samma graffält i Little Wilbrahams socken, Cambridgeshire, ungefär en svensk mil från staden Cambridge, således i hufvudbygden af det gamla engliga området. Man finner bland dessa många exemplar af flerahanda varieteter,

ytterst simpla, som synas vara tarfliga exemplar af en urartad typ, andra åter som äro nästan fullkomligt lika de svensk-norska exemplaren t. ex. pl. 6 fig. 40, 47, pl. 7 fig. 31, pl. 10 fig. 173, ämnu andra som äro vidare utbildningar af samma typ. Som prof på en sådan fortsatt utbildning meddelar jag här i fig. 6 en från Roach Smith lanad konturteckning.

Da denna typ således icke kan sägas vara allmän germansk egendom, maste man anse det vara af stort interesse att finna den så talrikt representerad uti tvenne områden, det engliga å ena sidan, det svensk-norska å

den andra, till hvilket man möjligen kommer att få föra äfven Danmark. Detta kan icke gerna ega rum annat än under förutsättning af någon förbindelse mellan de olika fornsaksområdenas forntida bebyggare, Anglerne och Götarne. Jag använder här det senare uttrycket såsom gällande för icke allenast Sveriges, utan ock Norges befolkning under den äldre jernaldern, då jag icke känner något specielt namn för Norges bebyggare under denna tid.

En sådan förbindelse kan hafva varit yttre d. v. s. de olika stammarna kunna hafva lefvat i liflig samfärdsel och derunder ofta kommit i tillfälle att af hvarandra låna typer. Historien vet dock intet om någon samfärdsel mellan Norden och England under denna aflägsna tid, ty då denna typ tillhör vår äldre jernalder, kan man icke, för att förklara dess förekomst i östra England, påminna om de nordiska vikingarnes täta besök i dessa nejder, hvilka besök, för så vidt någon underrättelse om dem blifvit åt oss bevarad i historiska urkunder, tillhöra en långt senare tid. Ej heller synas sjelfva fornsakerna vilja tillåta, att man nöjer sig med att antaga en sådan yttre förbindelse. Typen uppträder inom de båda olika omradena med en sådan rikedom af varieteter, att den visar sig hafva varit och behandlats såsom en folkets verkliga tillhörighet, med hvilket man umgicks på ett förtroligt sätt, hvarjämte särskildt en mängd af de engliska formerna förråda, såsom ofvanför nämndes och såsom fig. 6 visar, en fortsatt utveckling, som är främmande för Norden.

Om en sådan yttre förbindelse icke kan anses tillfyllestgörande till förklaring af denna likhet, återstår ej annat än att söka en inre förbindelse, med andra ord en närmare frändskap mellan de olika stammarna, som synbarligen funnit ett nöje i att smycka sig med spännen af denna art, än mellan dem och de öfriga germanska

folken. Det synes sannolikast, under dessa förhållanden, att anse Änglerna hafva kommit till sina bostäder i England från något af Nordens land. Uti hvilken trakt i Norden man kan söka deras hem, derom vågar jag icke yttra mig, allraminst då jag icke känner tillräckligt de danska fynden, liksom jag tills vidare icke anser mig kunna uttala en gissning angående tiden då denna utvandring försiggått.

Den gotländska jernaldern saknar, såsom nyss nämndes, den korsarmade bågfibulan. Den har i stället en egen utvecklingsform af det fullt utbildade bågspännet och dessutom en annan typ, som synes saknas i fastlandets äldre jernalder, nämligen den cirkelrunda brochen, som är ytterst vanlig i Kents och i andra vestgermanska områdens graffält. Denna runda brocheform var så mycket i de gamle Gutarnes smak, att de vanligen fäste å öfversidan af bågspännets båge en rund broche såsom en fritt roterande skifva. För bedömande af stamskiljaktigheterna och deras historia, är det af vigt att se, huruledes redan under denaraldern de gotländska runda brocherna ega en fullt karakteristisk typ i orneringen.

14? Njurunda socken, Dårholmen.

Dårholmen ligger i mynningen af Ljungans utloppsvik. Å sydvestra slutningen af holmen ligga, enligt herr Sidenbladh, i tre till fyra dubbla hvarf efter berget sextio rösen, alla af mindre stenar, hopgyttrade vid hvarandra samt mer och mindre rifna.

I ett af de rösen, som ligga närmast berget, gjordes midsommartiden år 1868 averkan. Skattsökarna anträffade bland stenarne en liten ring(?) af guld, knappt 2 tum lang. Dessutom fann man bland bitar af brända ben små fragmenter af bronz.

Dessa fragmenter, små fina nitnaglar, äro allt för obetydliga, att man skulle kunna uttala någon åsigt om den tid, till hvilken de böra föras. Jag har dock; då guld är jämförelsevis mycket sällsynt i svenska graf-fynd från den yngre jernåldern, på grund af den lilla guldtjen, som uppgifves vara hittad med bronznaglarne, förslagsvis fört fyndet till den äldre jernåldern.

15? Njurunda socken, Nolby.

Af samma skäl, som var bestämmande i afseende på föregående nummer, anser jag mig böra såsom hörande till den äldre jernåldern, förslagsvis upptaga en guldring, som vid början af 1700- eller kanske snarare mot slutet af 1600-talet hittades vid ofvannämnda gård uti en hög, i hvilken man anlade en källare. Den skall hafva blifvit såld för 70 daler k. m.¹⁾

Vid Nolby fans, då herr Sidenbladh sommaren år 1868 besökte stället, endast en hög bevarad²⁾.

16. Attmars socken, Harfs by.

Socknen har sin hufvudbygd vid sjöarne Marmen, som genomflytes af Ljungan, och Vikaren. Vid den senares norra strand ligger Harfs by, vid hvilken herr Sidenbladh fann lemningar af sju högar.

Nämndemannen Nils Persson i Harf gjorde år 1810 åverkan på en hög, 24 eller 25 alnar i diameter, tre alnar hög. Grafkullen var redan förut öppnad i midten, men godssökarne hade då antagligen intet funnit, emedan sjelfva grafstället fans närmare nordöstra kanten af

¹⁾ Nordal, Exercitium academicum de Medelpadia. Ups. 1716, s. 36.

²⁾ I Njurunda socken har en gång hittats ett bronzsvärd. Det anträffades under en större sten å östra slutningen af Hummelviksberget, liggande på Å bys egor. (Inv. 2559).

högen. På sjelfva jordytan, å hvilken man skall hafva sett spår af der försiggången bränning, låg en platt sten af en fots diameter och en half fots tjocklek. På denna sten stod ett fat af bronz, väl fylldt med aska och små förbrända benskärfvor, hvari öfverst funnos lemningar af »spännen i svärdsgehäng eller betsel och af elden hopplupna glasbitar.» Öfver alltsammans var krukans stjelpt. Fyra stenar, hvardera en aln hög, omgäfvade sidorna af fatet och krukans, som slutligen voro täckta af en större platt sten.

De noggranna uppgifterna om fyndet äro hemtade ur en skrifvelse från herr G. E. Dillner, daterad den 14 December 1812 och uppläst i Götiska Förbundet, till hvilket fyndet insändes. Ur Förbundets Samlingar kom det till Statens och är i inventariet öfver dem upptaget under N:o 1267¹⁾.

Bronzfatet har mycken likhet med det pelluvium eller fotbäcken, som är afbildadt i Rich's Dictionnaire des antiquités s. 467, med den skilnad, att sjelfva bäckenet är nedtill kanelleradt på samma sätt som botten af pateran Rich s. 461. Den utvikna brädden upptill är i utkanten krusad. Botten saknas alldeles, men ännu quarsitta spår af lödningen. Förmodligen var askmörjan, när hon nedlades i fatet, mycket het, så att den fastlödda botten blifvit lös och förstörts. Matten äro följande: hela diametern i öfverkanten 10 dec.-tum, bräddens bredd 0,8 dec.-tum, bottenens diameter 3 dec.-tum, den till fot nedvikta underkantens höjd 0,3 dec.-tum, höjden inuti 3,4 tum.

Att fatet är af romerskt arbete är alldeles visst. Man finner det såväl af formen som af metallens färg.

Krukans, af ganska fin, bränd lera, är nederst skalformig, aftager sedan i bredd, men vidgar sig något mot

¹⁾ Fyndberättelsen är förut tryckt i Iduna häftet 5, s. 174.

kanten. På ena sidan sitter ett öra. Kanten är på tvenne ställen skadad. Den smalaste delen eller halsen är utsirad med fyra parallela linier, ifrån hvilka sju kortare liniepar nedgå till den skarpkantade gränslinien mellan den skålformiga botten och öfverdelen. Från nämnda gränslinie utgå nedåt en rad af bågsegmenter. På utsidan sitta några fragmenter af smält glas. Måtten äro: bredd i mynningen 4,6 dec.-tum, största bredd 5,3 dec.-tum, höjd till bottenens öfverkant 1,3 dec.-tum, till krukans öfverkant 3,8 dec.-tum.

I krukans förvaras flera stycken, smärre och större, af smält glas, som i brottet är mycket ljusgrönt; dessutom en liten halvsferisk knapp af ben, med tvenne hål inborrade jämte hvarandra från undersidan, samt ett fragment af bronz, hvars bestämelse jag icke kan uppgifva. Det består af en lag kullrig knapp, som medelst en kort trind ten är fästad vid en bit, som det tyckes af en platt ring. Derjämte ligger i krukans en ovanligt stor oxeltand af en tam ox.

Glasbitarne äro säkert lemmingar efter ett kärl, som förstördes vid likbränningen, och detta kärl var säkerligen såsom bäckenet af romerskt ursprung. Båda delarne torde hafva inkommit under denaraldern.

17. Tuna socken, Rännö.

Socknens bygd ligger vid sjön Marmens norra sida och kring elfven. Vid Rännö fann herr Sidenbladh steninga högar såväl österut som söderut i byn.

Herr Ekdahl uppgifver i sin reseberättelse, att en bonde vid förstöring af högar funnit »ett messingskors, stridsyx och bryne», hvilket allt förkommit.

I konceptanteckningen till den officiella berättelsen förekommer brynet under namn af slungsten och det

var således ett ovalt bryne. Messingskorset var högst sannolikt ett korsarmadt bågspänne¹⁾.

18. Stöde socken, Fanbyn.

Socknen ligger ganska långt in kring Stödesjön och Ljungan. Kyrkan och hufvudbygden ligga vid inre ändan af sjön. Fanbyn ligger der elfven rinner ut i denna. Herr Sidenbladh fann der tvenne högar. Uti den ena af dessa hade år 1866 hittats ett ovalt bryne, som nu förvaras i Statens Historiska Museum (Inv. 4046).

Detta bryne är 3,4 dec.-tum långt, 1,1 dec.-tum bredt; det har en skarpt inhuggen kanträna samt bred nötningsyta å öfversidan.

19? Stöde socken, Jättholmen.

I sjöstranden vid Loo fans en liten »hälla», som kallas Hjältestenen, der på 1600-talet Erik Nilsson i Loo hittade en stor ring, lik en slända, tjock i den ena, smälare i den andra ändan, hopdragen på ändarne, så vid, att han kunde gå på armen af en karl.

Uppgiften härom förekommer i en berättelse om fornlemningarne i Medelpad, som år 1684 insändes »till följe af Kongl. Maj:ts plakat och hans excellence friherre L. Ribbings ordres» af häradshöfdingen Erik Teet²⁾. Enligt Nordal, som talat med hittaren, antväffades fyndet

¹⁾ Nordal omtalar i sin disputation s. 36 ett fynd ur en stor hög vid Mälstad i Tuna socken. Utom andra dyrbarheter hade man der funnit ett »ornamentum argenteum auro obductum, quod sine dubio aut coronæ aut cingulo suffixum fuit.» I den utkastade jorden fann man flera jernsaker, utaf hvilka ett nyckellikt föremål kom liksom silfversmycket i herr Nordals ego. Af hvad art detta smycke var och till hvilken tid det hört, kan icke med tillhjälp af den korta beskrifningen afgöras.

²⁾ Originallet förvaras å Kongl. Bibliotheket. Det är aftryckt, ehuru icke alltid fullt troget, i R. Dybecks Runa, Första häftet s. 15 f.

år 1653 å en holme i Storsjön (Stödesjön), som kallades Hjelt¹⁾ eller Jättholmen, men efter fyndet kallades Guldholmen. Hittaren skall hafva tagit ringen för att vara af messing och smidt upp den till byxhakar o. s. v.

20? Torps socken, Vislandsbyn.

I den nyssnämnda berättelsen af herr Erik Teet heter det:

Torp den 17 November (1684). En hög är belägen nordan för Vislandsbyn och prestebordet, Ramundshögen kallad, der Ramund skall ligga begrafven²⁾, hvilken slagits med en rese eller jätte, som bott i Gisjönsby, något längre upp i socknen, under berget, hvarom en visa skall vara författad³⁾. Strax vid Ramundshögen, när der bredvid, öster om, stenarne brötos upp och der uppgrofs till åker, fann man en värja och ett stycke af en malmgryta, dock var allt förmurknadt — detta skedde för 20 år sedan — dito en hvit sten, hvass åt båda ändarne med ett litet kors uti midt på, men allt är förfaret. —

Man torde kunna med ganska stor sannolikhet antaga, att den hvita stenen varit ett ovalt bryne. Det enda, som deryvid vållar något bryderi, är det lilla korset, men med detta kunna möjligen menas öfversidans nötningsfårar.

21. Torps socken, Hammar.

Byn ligger vid vestra ändan af Torpsjön. Sydost från byn ligga, enligt herr Sidenbladh, lemmingar af

¹⁾ Hjelte är i Norrland ofta liktydigt med jätte.

²⁾ Hos Ekdahl heter det 1830: »1050 alnar öster om kyrkan visar folket i en ängstappa jätten Ramunds hög, men denna är ej annat än en backe, bildad af naturen.»

³⁾ Dybeck påminner å anf. ställe s. 20 om den i Svenska Fornsångerna under N:o 12 intagna visan om »Ramunder den unge», hvilken möjligen kan vara densamma, som herr Erik Teet menar.

sex högar. I en annan skall för några år sedan hafva hittats »en spjutspets(?) af jern och en oval sten (båda pjeserna förkomna).»

Den ovala stenen kan svårligen hafva varit annat än ett ovalt bryne.

Torps socken (kyrkan?) ligger, enligt Historiskt-Geografiskt-Statistiskt Lexicon öfver Sverige, $6\frac{3}{4}$ mil från Sundsvall. Så långt inåt landet hade således den äldre jernalderns folk trängt sig.

Med Torp slutar den egentliga gamla bygden i Medelpad. I den innanför liggande socknen, Borgsjö, fann herr Sidenbladh inga fornlemningar från heden tid. För 30 år sedan funnos ännu några å ett ställe inom vestra delen af socknen, vid Ånge by. Tvenne sådana isolerade grafplatser fann herr Sidenbladh i den ännu längre in liggande Hafverö socken, nämligen vid Vassnäs¹⁾ några små rösen, utaf hvilka tvenne, som undersöktes, innehöllo lemningar af brända ben, samt vid By ett röse och en stenig hög. Uti rösets botten funnos spår af likbränning och der hittades litet förrostadt jernskrot, en liten benbit, ristad med streck, och tre glasperlor, den ena med mosaikartad inläggning. Då sådana mosaik-glasperlor förekomma i fynden såväl från äldre som yngre jernaldern, finnes det ingen möjlighet att datera detta fynd.

Emellertid är det omisskänligt, att dessa två socknars fornlemningar vitna icke om en större bygd, utan allenast om en föga betydande kolonisering uti dessa aflägsna nejder. Då så är, kan man säga, att det område, som den äldre jernalderns folk innehade, hade ungefär lika stor utbredning som Medelpadsbygden egde ännu vid hednatidens slut.

¹⁾ Å Vassnäs har en stenya blifvit funnen.

Jämtlandsfynd.

Af de fynd från denna provins, som kommit till min kännedom, är det allenast ett, som man med någon säkerhet kan föra till den äldre jernåldern.

I. Sundsjö socken, Stamnäs.

Socken ligger uti en bidal till Ljungan, kyrkan nära den punkt, der de två vägarne från Medelpad till Storsjön och Norge mötas.

I en hög, som öppnades för ungefär 45 ar sedan, hittade man fragmenter af urnor, både af ler och glas¹⁾. Glasurnorna eller -urnan torde man med skäl kunna föra till den äldre jernåldern.

Helsinglandsfynd.

I. Gnarps socken, Bostad.

Gnarp är Helsinglands nordligaste kustsocken, bygden ligger kring en å, Bostad är beläget temligen långt in åt vester. Norr om landsvägen ligga, enligt den från Helsinglands Fornminnesförening inlemnade sockenbeskrifningen²⁾, fem högar. »Söder om landsvägen, invid östra gården, tätt invid vägen gjordes ett rikt fynd», bestående af »agraffer af koppar [bronz], fragmenter af ett svärd, betsel, spjutspetsar jämte en mängd andra jernstycken, hvarjehanda kulor och ornament af bernsten o. s. v., väf- och trädbitar», hvilket allt inkommit till Hudiksvalls Museum, samt dessutom en guldring,

¹⁾ Ekdahls reseberättelse.

²⁾ Dessa sockenbeskrifningar äro, när icke annat uppgifves, källan till de upplysningar om de fasta fornlemningarne, som i det följande meddelas i sammanhang med fynden.

som blifvit försald till enskild person. Fyndet gjordes år 1850 eller något tidigare.

Bronzsakerna i fyndet ligga framför mig och visa, att tvenne fynd blifvit af hittaren sammanblandade.

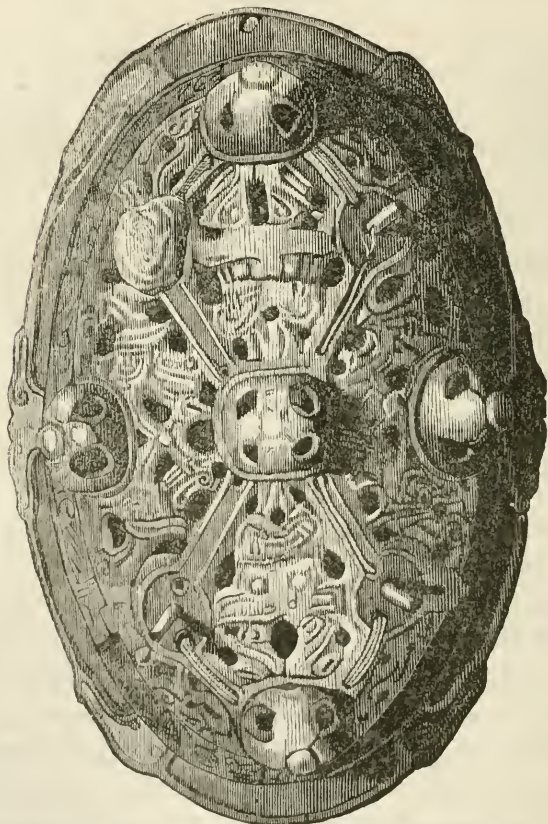

Fig. 7. Oval, dubbelskalig spämbuckla. Yngre järnåldern.

»Agrafferna» äro nämligen tvenne ovala, dubbelskaliga spämbucklor af samma typ som fig. 7 framställer¹⁾.

Denna typ tillhör, säsom jämförelsen mellan en mängd fynd utvisar, den yngre järnåldern och denna

¹⁾ De tvenne exemplaren från Bostad äro icke i alla detaljer lika det afbildade exemplaret, hvars original förvaras i Statens Historiska Museum. De tillhöra en något ännu yngre varietet.

varietet tillhör den angifna periodens senaste århundraden. Deremot innehåller fyndet flera saker, som bestämdt tillhöra den äldre järnåldern. Då tidsskilnaden mellan några af sakerna i fyndet uppgår till flera århundraden, måste man taga sin tillflykt till antagande af en sådan sammanblandning. Enskildt har blifvit för mig uppgifvet, att fyndet gjordes, då man bortgräfvde en baeke med den derpå liggande, lilla, nästan omärkliga grafhögen. Då gräfningen således gälde icke en enstaka hög utan äfven dennes omgifningar, kunde en sammanblandning af tvenne graffynd lätteligen ske. Om jernsakerna hörde till det ena eller andra fyndet, kan jag icke uppgifva, då jag icke varit i tillfälle att se dem.

Till äldre järnåldern kan man med full säkerhet föra fragmenterna af en ornerad pincett jämte några andra smärre saker som afbildas fig. 8 samt en mindre sölja (fig. 9).

Pincetten af ljus bronz är söndrig; såsom fig. 8 *a b* visar, felas en del och det återstående är sammansatt af fem särskilda bitar.

Pincetter äro mycket vanliga i fynd från den äldre järnåldern. Ett annat exemplar förekommer i Helsinglandsfyndet N:o 2. Man har funnit dem i de stora fynden från Torsbjergs-, Nydams-, Vi- och Kragehulsmossarne. Pincetter förekomma ofta i fynden från de anglosaksiska, frankiska, burgundiska och alamanniska grafvarne. Fa äro dock så fint utsirade som det här afbildade exemplaret. Det nedersta ornamentet å fig. 8 *a*

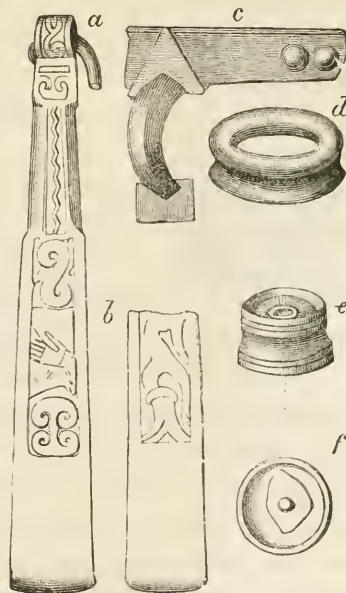

Fig. 8. *a b* Pincett, *c-f* delar af beslag. Helsingland.

återkommer på en mängd saker i ett större fynd från den äldre jernaldern, anträffadt å Sjørups egor, Häglinge socken, Gärds härad i Skåne (Inv. 2437 och 2663). Draken å *b* förekommer i mångfaldigt varierande former å fornsaker från samma tid.

Ringens med fals fig. 8 *d*, af bronz, har utan tvifvel varit anbragt vid ett beslag på en svärdsbalja, i ändamål att hålla en rem. Ett par ringar af samma slag förekomma å ett sådant beslag i Nydams Mosefund pl. VIII fig. 30. Hvardera ringen är der fästad medelst en smal klyka af bronz, liknande en mycket smal brakteat-ögla. En sådan, antagligen i högen söndertryckt ögla förekommer i detta fynd. Fragmenter af svärd inkommo, såsom ofvan nämndes, till Hudiksvall med fyndet.

Tvenne par ringar förekomma i fyndet. Huruvida de höra till samma svärdsbalja eller till tvenne, lemnar jag oafgjordt. Det förra synes mig troligare.

Fyra små cylindriska, ini hålliga ändbeslag af sådant utseende som fig. 8 *e* utvisar (två äro fragmentariska). Från midten af insidans botten (fig. 8 *f*) utgår ett stift, kring hvars inre del sitter en tunn skifva, såsom det tyckes af bronz. Stiften äro tydligen afbrutna och skifvan har väl knappast haft sin ursprungliga plats invid botten. Att äfven dessa hattformiga beslag höra till svärdsbaljan eller dess gehäng, slutar jag deraf, att liknande förekommo uti det nyssnämnda Sjørupsfyndet, som i det närmaste uteslutande innehöll delar af svärdstillbehöret. Da de voro i Bostadsfyndet fyra, liksom ringarne, är det icke otroligt, att de stått i något sammanhang med hvarandra.

Ett beslag af bronz (i tva stycken), fig. 8 *c*. Den längre armen är invid bågen afbruten och har förmodligen haft en fortsättning svarande mot den andra armen, som med tvenne naglar varit fästad vid något tunnt föremål (1 dec.-linie tjockt). Den lilla skifvan i bagens andra ända

är deremot hel och har a undre sidan en likaledes 1 dec.-linie lång tapp, försedd med en liten fotplatta. I fyndet förekommer utom den afbildade en annan bage i två bitar, som har ändplattan bevarad, men har fått den längre armen afbruten å båda sidor tätt invid bågen. Å båda dessa bågar bildar ändplattans plan en trubbig vinkel mot den längre armens plan. Af ännu en tredje bage finnas lemningar. Huruvida alla tre bågarna hört till samma beslag eller till olika, är omöjligt att afgöra.

En sölja af bronz, afbildad fig. 9. Anmärkningsvärd är ribban, som är fästad vid roten af klon¹⁾. Mindre vanlig är dessutom framsidans starka stupning. Det märkligaste, som förlänar denna sölja ett synnerligen högt värde, är den tresidiga upphöjningen a nedre delen, hvilken är fylld med

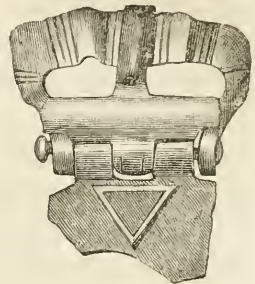

Fig. 9. Sölja med emalj.
Helsingland.

röd emalj. I danska fynd känner man endast fem med emalj smyckade föremål från äldre jernaldern, nämligen en bronzskål funnen i en mosse emellan Ribe och Kolding, samt fyra alldeles lika bronzspännen från Vimosen²⁾. I Sverige äro tidigare bronzsaker från den äldre jernaldern med emalj-inläggning, röd liksom Bostadssöljans, funna vid Lackalänga i Skåne (Inv. 2110³⁾), hvarjämte ett litet i Skåne funnet smycke från samma tid med olikfärgad emalj förvaras i Ystads Läroverks Samlingar.

En läderbit, 0,9 dec.-tum lång, 0,5 dec.-tum bred i ena ändan, 0,4 i den andra, hörande till det bälte, å

¹⁾ Ett likadant bihang förekommer å klon till en sölja af jern, som jämte några bitar af jernbeslag, stycken af en lerkruka och brända ben, hittades af Riksantikvarien och mig i Juli 1869 uti en graf på Vitlings egor i Helvi socken, Gotland.

²⁾ Engelhardt i Aarbøger för 1868, s. 76 f. pl. II. Aarb. för 1867, s. 255.

³⁾ Annaler for Nordisk Oldkyndighet, 1858, s. 177 f.

hvilket söljan sutit. Den bevarade biten har hört till den delen af bältet, som, när klon var instucken deri, gick bakåt och betäckte söljans fästedel. Man märker ännu ganska tydligt å läderbiten en fördjupning, som åstadkommits af den uppstående emalj-inlagda trekanten.

Guldringen, som kommit i enskild mans händer, torde hafva hört till samma tid.

Återstoden af de till min granskning insända sakerna från Bostad kunna nästan med visshet föras till den äldre järnåldern. De äro:

en liten ribba af elektrum (silfverblandadt guld), genomborrad;

tio fragmenter af ett snöre, omlindadt med bronzbleck, möjligen hörande till gehänget;

fem små rännformiga bronzbitar, hörande till baljans kantbeslag;

två mindre bronzplattor, sannolikt hörande till sjelfva baljan;

en jernnagel med öfre ändan omböjd, för att hålla en ring e. d.;

perlor: en femflikig af blåglaserad lera, en liten klotformig af karneol, en liten platt af blått glas, en högre, i kanten krusad, af blått glas, en dito krusad af grågrönt glas, belagd med en guldhinna, en platt af grågrönt glas med ådrig mosaikinläggning, två af vittradt glas, tre af rödbrun lera.

2. Jättendals socken, Båling.

Socknen ligger vid kusten, närmast i söder från Gnarp. Hufvudbygden ligger kring en å, som flyter först söderut och sedan i östlig riktning åt hafvet, eller rättare sagdt kring de två sjöar, genom hvilken denna å rinner, först i hennes öfversta lopp och sedan strax innan hon ändrar kosan. Vid nordändan af den norra

sjön ligger Båling. Högar finnas vid nordöstra ändan af sjön och på norra stranden af den närliggande Fläck-tjärnen, vidare emellan byns åbyggnader och sjön samt vid vestra stranden. En af de sistnämnde bortgräfdes af en torpare, som dervid fann följande fornsaker, af hvilka D:r Wiström haft godheten att sända mig en teckning.

En bronzskål, söndrig i botten, med fals tätt under öfverkanten, oval, 14,2 dec.-tum bred, 16,2 dec.-tum lång. Den kan med stor sannolikhet antagas vara af romerskt arbete, ehuru detta icke kan med full bestämdhet afgöras annat än genom granskning af originalet.

Pilar af jern. Den aftecknade är 3,1 dec.-tum lang och har ett rhomboidalformadt blad (största bredden är 0,7 dec.-tum) och ryggas längs hela bladet. Denna pilform förekommer såväl i Norden, som i de vestgermanska gräffälten.

En större knif af jern med bred rygg, 7,4 dec.-tum långt blad och en ringformig utsvällning, der skafttangen begynner. Denne, som har i det närmaste halfva bladets längd, är böjd, så att han går parallelt med bladet, och har dervid brustit. Nedre delen af bladet har afbrutits, men finnes i behåll¹⁾.

Ett handtag af jern, vridet, med den bevarade ändan sammanböjd och ytterst inrullad. I krökningen sitter ännu den dubbelvikta tenen, med hvilken handtaget varit fästadt i det föremål till hvilket det hörde.

En pincett af bronz, 1,1 dec.-tum lang, med bugtiga sidostycken.

Ett ovault bryne af quartz, med rädda kring kanten, men utan fåra å sidorna.

¹⁾ Exempel på seden att sammanböja de vapen, som skulle läggas i grafven hos den döde, finnas såväl från den äldre som den yngre jern-åldern å Sveriges fastland. Å Gotland var denna sed tydligen mycket allmän.

Pincetten och brynet, samt äfven skålen hänföra fyndet till den äldre jernåldern. Handtagets fäst-ten påminner om det likartade jernstycket i föregående fynd.

3 och 4. Jättendals socken, Hällan.

När man från Mellanfjärdens innersta ände följer den der utnynnande ån, är Hällan den första gård man hinner, å norra stranden af kyrksjöns smala östliga vik. Det ser dock ut, som fordom en gård funnits närmare hafvet, ty vid sjöns östligasta ända ligger en vacker grafplats, der bland annat finnas tvenne triangel- och en rektangelformig hög samt en sten, hörande till en förstörd rund stensättning. Man synes således kunna antaga, att detta graffält tillhör den yngre jernåldern. Dessutom har man i nordvest från högarna, uti en liten sandås, funnit flera små gropar, innehållande brända benbitar, samt vidare vid bäcken en mängd slagg, vitnande om forntida jernhantering¹⁾.

Då Nämndemannen Johan Persson år 1841 gräfdde för en tomstien till sin nya-byggning (å ny gårdsplats, liggande öster om den ursprungliga bondgården i Hällan, hvilken gård anses jämte Kungsgården, längre upp i socknen, för de äldsta i trakten), fann han, enligt den officiella skrifvelsen, »en alm under jorden, på ett ställe, som anses fordom hafva varit kyrkogård» — hvilket sista uttryck torde få tagas liktydigt med begravningsplats — ett vackert bågspänne (Inv. 934). »Johan Perssons gårdstomt har varit rik och torde icke ännu vara utfattig på lemningar från urminnes tider. Omkring 35

¹⁾ Uppgifterna äro här hemtade ur Fornminnesföreningens sockenberättelse och den åtföljande kartan. Med groparne, som voro fyllda med brända ben, kan man jämföra de gropar med brända ben, som anträffades under myllan invid Ås-Husby stora graffält, då detta af Kongl. Jernvägsbyggnads-Styrelsen förstördes.

fot från rummet, der Johan Persson 1841 upptäckte spännet, fann Anders Andersson i sydlig riktning skelettet efter en fullväxt menniska på en alns djup. Alla benpiporna efter extremiteterna hade varit synnerligen väl behållna, och haft ett orubbadt läge såsom efter en människokropp i våra grafvar. I en annan riktning från nämnda tomtsten, sydost, hade Johan Persson vid samma tid funnit benen efter sju lik — sju hufvudskalar och andra ben. Alla dessa lik hade varit lagda sida vid sida af hvarandra i en rät linea¹⁾. Ingen den minsta lemning efter likkistor har upptäckts; men till venster om hvarje lik, äfven det som låg allena, ungefär vid höften eller öfra delen af lårbenet, hafva varit lemningar efter nedslagna pålar, en vid hvarje lik. Pålarne voro vid uppgräfningen förmultnade, men likväl funnos tydliga spår efter alla. Äfven de sju lågo 2 fot under jordytan. Nära intill det rum, der dessa sju skeletter, alla efter äldre personer, lågo, har unga Johan Persson, sonson till Nämndemannen, för nio år sedan på samma djup uppgrävt en hufvudskål och andra ben efter en menniska. I närheten af det rum, der Johan Persson hittade spännet, men hvarken tillsammans med detta eller mennisko-benen, har gamle Johan Persson grävt upp en sanling ben, alla brända och små, icke efter någon menniska, utan, eftersom gubben, hvilken hållit före att der varit offerande, uttryckt sig, »liknande ben efter kattor.» Icke allenast andra brända ben, till det mesta krossade, utan äfven brända, mindre stenar, hvilka grusas, när de vidröras, och hvilka ben och stenar under gräfning på och omkring Johan Perssons gård, nästan öfverallt påträffas på 4—5 tuus djup, vitna om eld och brand på

¹⁾ Detta fynd omtalas äfven af herr Ekdahl i hans reseberättelse samt i Widmarks Beskrifning öfver Helsingland II s. 43, anm. Ingendera talar om pålarne, men enligt Ekdahl hittades der en jernyxa, enligt Widmark dessutom »en messingshålk, som troligen tillhört ett bälte.»

stället. Små brända stenar finnas på åtskilliga ställen i Hällans by, men ben derjämte allenast på och närmast omkring nämnda tomt.» Den yngre Johan Persson har å tomten funnet tvemme jern (bitar af svärd och knif?¹). Att der varit en begrafningsplats är saledes tydligt.

Tio år senare hittade Erik Jansson 8 tum djupt ned i jorden under gräfvning i en tomtplats, belägen 400 alnar från den gård han då bebodde och hvarest åbyggnader fordom varit uppförda²) ett annat bågspänne af bronz (Inv. 1774). Detta afbildas här fig. 10; det förra återfinnes i D:r Montelii »Från Jernaldern» pl. 6 fig. 2.

Kanten och ramen hafva bronzens naturliga färg; det öfriga är förgylt. Tomrummet å bågens midt, har utan tvifvel varit fylt med en skuren sten, färgadt glas eller emalj.

På baksidan af den fyrkantiga delen ser man den rätt utstående genomborrade skifva, i hvilken nålen varit fästad. Å andra sidan båggen sitter den af en upptill omvikt skifva bildade nåhallaren. Ytan å undersidan är betäckt med samma hvita ämne, som redan omtalats i sammanhang med Medelpadsfyndet 5. Nålen har varit af jern.

Det andra bågspännet är detta mycket likt, men är

¹) Dessa noggranna och värderika uppgifter äro hemtade ur ett bref från Kyrkoherden J. Wadman i Harmånger, som på begäran af D:r Oskar Montelius med förekommande välvilja insamlat uppgifter om fyndorterna för de två spännena m. m.

²) Enligt den officiella skrifvelsen.

Fig. 10. Bågspänne. Helsingland.

större, 5 dec.-tum långt och med en största bredd af 2,8 dec.-tum. Vid den närmare beskrifningen hänvisar jag till fig. 10.

Det fyrkantiga ändstycket saknas. I dess ställe finnes endast en flik, 0,8 dec.-tum lång, lika bred invid bågen, men starkt afsmalande mot ändan. På denna flik, hvilken å undersidan har nalens fästskifva, måste något öfverstycke hafva varit fästadt, ty dels är fliken på trenne ställen genomborrad, dels går utmed dess insida i den uppstigande bågen en ränna, tydligen ämnad att omsluta ett föremål af en knapp decimalinies tjocklek. Bågen är å hvardera sidan 0,8 dec.-tum bred, 0,5 dec.-tum hög och prydd med trenne vertikala liniepar (vid kanterna och i midten) samt uppbär liksom spännet fig. 10 en rund skifva. Denna är i midten försedd med en rund prydnad af 6 röda glasbitar eller stenar (en af dem är bortfallen) i tunna guldblocksramar, allt inom en guldflåta. Den yttre ringen är delad i fyra delar, fyllda med vackert flätverk. Yttersta kanten utgöres af ett med niello inlagdt ornamentsband af öfverst spirallikt hoprullade böljsirater.

Det mångdelade ändstycket har samma grundform som fig. 10 utvisar, med den skilnad, att i spännets längdbiktning går tvärt öfver det rhombiska rummet i midten ett band fylldt med flätverk. Alla kanter och ramar, som på spännet fig. 10 äro smala, upphöjda och hållna i metallens naturliga färg, ersättas här af breda lister, fyllda med flätverk. Listerna å de tre rundlarne äro tredelade. Midten i dessa rundlar och rummen mellan midtbandet och rhombens kantband äro fyllda med infattade röda glasbitar i guldramar, omgifna af flätor eller strierade trådar. Under glasbitarne ligger ett tunt silverfolium. All bronzen utom i sjelfva ytterkanten synes hafva varit förgylld.

Undersidan har det hvita metallöfverdraget. Äfven

detta spännes nål har varit af jern. Det mindre spännet har å rundlarnes undersida insänkningar.

Dessa spännen äro i tvenne afseenden märkliga, såväl om man gifver akt på formen som på de infattade glasbitar, som pryda det ena af dem.

Denna infattning utfördes så, att den yta som skulle orneras, försågs med uppstaende tunna ramar af guldbleck, inom hvilka fästades antingen granater eller glasbitar, oftast röda, understundom äfven gröna, gula och blå. Sedan urminnes tider hafva de olika folken haft för sed att gifva åt ytan af sina prydnader lysande afbrott genom anbringande af enstaka ädla stenar. Genom att sammanföra dessa, så att de betäckte sammanhängande ytor utan annan atskilnad än af smala väggar, uppkom det nya ornamentsmotivet. Öfvergången är helt enkel, men det nya fick genom de förenade stenarnes eller glasbitarnes glans och genom det afbrott derifrån som ramarnes fina guldlinier bilda, en helt annan karakter, som ganska mycket tilltalar ögat.

Öfverallt, hvarest man varit van att infatta enstaka stenar, kan en öfvergång till det nya motivet med lätthet tänkas, men då detta spelat hos de olika germanska folken en ganska stor rol, vore det af icke ringa interesse att utröna, från hvilket håll det först utbredde sig bland dem. Engelska fornforskare hafva uttalat en viss benägenhet att åt smyeken med denna ornering tillerkänna en inhemska d. v. s. en germansk upprimmelse och de fästa sig da vid några yttranden af klassiska författare, som visa, att vissa »fibulae gemmatae», stenprydda spännen, som tillverkades i provinserna, voro mycket omtyckta af Romarne¹⁾. Omöjligt är det visserligen icke, att denna ornamentstyp uppkommit eller kanske snarare utbildats hos de i romerska rikets utkant boende

¹⁾ Akerman, Remains of Pagan Saxondom in England s. 6. Roach Smith, Inventorium sepulchrale s. XXIII.

Germanerne, helst då det hände, att man hos dem redan tidigt prydde metallytor med emalj. Men man måste besinna, dels att Germanerne måste, för att kunna utföra dessa arbeten, henta granater och glas från söderh, dels att dessa arbeten voro under de fjerde och femte århundradena synnerligen allmänna inom det byzantinska riket¹⁾, hvarvid det säkerligen ligger närmare till hands att tänka på ett inflytande utgånget ifrån än på ett mottaget af de byzantinska handverkarne. Emellertid behöfver man visserligen icke antaga, att dessa arbeten tillkommit allenast i följd af en mycket långvarig förbindelse med det byzantinska riket; blott motivet en gång blifvit bekant bland de fjerran boende »barbarerna», torde dessa på egen hand hafva använt det. Att antaga, att alla de föremål, som äro försedda med dessa ornament, skulle vara af byzantinsk upprinnelse, vore tvifvelsutan oriktigt, då dessa föremål äro i de germanska fynden så många och derjämte till form och arbetsätt så nära öfverensstämmande med andra, som äro af obestriddig inhemska härkomst²⁾.

Det är ganska eget att se, hur man vid val af smycken, som skulle förses med denna ornering, förför olika hos de skilda stammarne. Baudot framhåller, att inom Burgundernes område det är snart sagdt uteslutande de runda spännsmyckena³⁾ som äro inlagda, och detsamma synes i allmänhet gälla de franska och tyska fynden. Inom England äro likaledes företrädesvis de

1) Sacken och Kenner, die Sammlung des k. k. Münz- und Antiken-Cabinetes s. 328 f.

2) Huruvida man skall antaga, att arbeten af denna art blifvit förda från det ena germanska folket till det andra, blir omöjligt att afgöra, förr än man lärt närmare känna deras samfärdsel. Visst är, att icke kunna alla eller ens de flesta arbeten af detta slag, som blifvit funna t. ex. i Sverige, antagas vara arbetade utom landet.

3) Mémoire sur les sépultures des barbares de l'époque Mérovingienne, découvertes en Bourgogne.

runda spännena inlagda och dessa tillhöra så godt som uteslutande Kents graffält. På Nevilles många plancher¹⁾ med figurer af ett engliskt graffält finner man allenast ett föremål med torftig inläggning.

Det vackraste arbete af detta slag, som anträffats i svensk jord, är den svärdsknapp från Hög Edsten i Qville socken, Bohuslän, som här återgifves, för att lemna en föreställning om arten af dessa inläggningar. Jämte

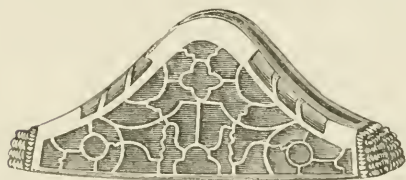
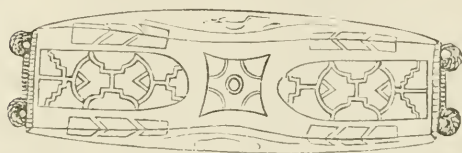

Fig. 11. Svärdsknapp af guld, inlagd med granater, Bohuslän.

denna hittades några andra smärre guldsaker som synas tillhöra slutet af den äldre jernaldern²⁾. En annan svärdsknapp af guld, delvis inlagd med granater eller röda glasbitar, har hittats i Glafsjölen inom Jösse härad, Vermland (Inv. 1067). En liten

guldknapp, med tre infattade granater eller glasbitar inom en kant af guld och ytterst en tjock strierad guldtråd, är funnen vid Öfvede i Eskelems socken, Gotland (Inv. 2747) jämte en guldspiral och elfva guldsolidi, slagne under kejsarne Honorius (2), Majorianus (1), Libius Severus (1), Anthemius (1), Leo (1) och Anastasius (5) således från perioderna 395—472 och 395—518. Den infattade delen påminner ganska mycket om de infattade glasbitarne å det större bagspännet från Hällan,

¹⁾ Saxon obsequies.

²⁾ Inv. 3163, 3186 och 3256. Fyndet insändes i tre omgångar under åren 1863 och 1864. En mycket liknande svärdsknapp har jag sett afbildad i Mr John Brents Account of researches in the Saxon cemetery at Sarr s. 33 (i Archæologia Cantiana).

under det den stricerade tråden är alldeles lik den, som förekommer å den vackra fingerringen troligen från den äldre jernalderns början, som omtalas under Medelpadsfyndet 3 D. De knappen åtföljande mynten tillhöra den tid, då inläggningar af denna art voro moderna i det byzantinska riket.

På Gotland, der de runda spämsmyckena äro allmänna, såsom hos Vesterns Germaner, finner man å dem nästan aldrig inläggningar, aldrig åtminstone sammanhängande. Deremot är en å Gotland förekommande varietet af det aflånga spämsmycket icke sällan rikligen inlagd med röda glasbitar.

Den form, som bågspännet fig. 10 har, eger en omisskänlig likhet med bågspännet fig. 4; de äro båda varieteter af samma typ. Denna typ har sannolikt, liksom det fig. 5 återgifna korsarmade bågspännet, utvecklats ur den s. k. romerska fibulan¹⁾ eller något dermed likartadt smycke. Att det mellan dessa tvenne utvecklings typer, den smärta korsarmade och det större, bredare aflånga bågspännet, rader en ganska stark frändskap, finner man t. ex. af de många öfvergångar från den ena typen till den andra, som de engelska fynden innehålla. Ett rikt tillfälle till vexlande utveckling gafs ock, då såväl bagen som båda ändstyckena, alla dessa tre eller hvar del för sig, kunde omgestaltas och siras på mangfaldiga sätt.

Bagen kunde vara mer eller mindre hög, kan kunde hafva jämlöpande eller utat bugtiga kanter eller å hvardera sidan en utstaende flik (se fig. 4) eller ock vara öfverst utplattad till en ornerad rundel (fig. 10). Den sistnämnda af dessa former förekommer å de båda spännena från Hällan samt äfven å engelska former, an-

¹⁾ Detta har för längesedan påpekats af den tyske fornforskaren Lindenschmit.

nars utom Norden, såvidt jag påminner mig, aldrig¹⁾. Af den näst sista formen komma flera exempel i det följande att gifvas, men utom Norden tyckes den vara sällsynt. Att i vårt land alla dessa former förekomma, visar hur flitigt denna bågspännstyp bearbetades i våra bygder.

Det ändstycke, som å fig. 4 och 10 är afbildadt nederst, har icke alltid fyrkantig form, utan är stundom halfcirkelformigt. Det har ofta enstaka knapplika utsprång, som påminna om de korsarmade bågspännernas utskjutande knappar. Dessa utsprång rycktes sedan med i den fortgående utvecklingen, de mångfaldigades, så att de i tät krans omgafvo de tre sidorna²⁾ och hopkrymte derefter till torftiga rudimenter, sins emellan sammanhängande, eller de voro fortfarande färre och fria, men omgestaltades till fogelhufvuden med långa, krokiga näbbar. Det hände, att dessa i sin ordning förkrymtes och drogos tillsammans, dock så att man kan ännu urskilja hufvuden³⁾.

Det motsatta ändstycket är någon gång äggformigt, med den bredare ändan urnupen, för den kullriga bågskogens skuld, och med den smalare ändan slutande i ett drakhufvud¹⁾. Jag har antecknat sådana spännen, funna vid Abenheim, Dürkheim, Heidingefeld, Langenenslingen, Mainz, Nierstein, Nordendorf (flere), Waiblingen och Oestrich, idel orter i sydvästra Tyskland. Der äro de

1) Roach Smith, *Inventorium sepulchrale*, pl. VIII f. 3. Jfr Kemble, *Horæ Ferales* pl. XXVIII f. 7. Om de motsvarande gotländska formerna se längre ned.

2) Sådan ornering på ett fyrkantigt ändstycke har det vid Jernskogsboda i Jernskogs socken (Vermaland) tillsammans med brakteater funna bågspännet af silfver (Inv. 2564).

3) Ett fyrkantigt ändstycke med knapplika utsprång är afbildadt, Lindenschmits *Alterthümer uns. heidnischer Vorzeit* II. häft. IV. taf. 6. fig. 4. Ett halfcirkelformigt ändstycke med fogelhufvud, Cochet, *La Normandie souterraine* pl. XVIII. fig. 2, med förkrympta dylika samma arbete pl. XV. fig. 3.

4) Lindenschmit, II. häftet IV. taf. 6. fig. 4.

således mycket allmänna, under det de i Frankrike äro åtminstone ytterst sällsynta och under det de i England och Norden alldeles saknas. Denna form är således af ganska stort interesse.

Detta ändstykke kan förekomma ännu enklare, såsom en smal jäunbred ribba, något ornerad. Bågspännen af denna art har jag antecknat från Beckum i Vestphalen, från Zweibrücken, Oestrich, Langenenslingen och Selzen, från Envermeu och S. Marguërite-sur-mer i Normandie, från Charnay och Brochon i Bourgogne, från Vidy vid Lausanne. Liknande hafva blifvit funna i Kent och Lincolnshire, men typen synes i England icke vara allmän, liksom ej heller i Norden. Det vackraste af de få svenska exemplaren är funnet i Röra socken på Orust, uti en med aska och benskärfvor fylld lerkruka (Inv. 1472).

Den allmännaste utbredningen hafva de typer, der detta ändstykke har sådan fördelning som fig. 10 och äfven 4 visa. En långdragen rhomb med något bugtiga sidor, med de tre yttre hörnen smyckade med rundlar, som å fig. 10, eller med omvända viggas, såsom å fig. 4, eller med människohufvud, såsom i synnerhet på utländska exemplar. Från det återstående hörnet, invid bågen, gå utåt tvenne tillbakaböjda flikar, med mer eller mindre tydlig drakhufvudform. Exemplar af denna typ med det motsatta ändstycket fyrkantigt har jag antecknat från Nordendorf vid Augsburg (flera), från Darmstadt, från Kent (der sällsynt), från Cambridge-, Gloucester-, Leicester- och Warwickshire, från Danmark, Norge, Gotland, Öland, Vermland, Gestrkland, Helsingland. Något enklare exemplar, der man i mer torftiga former ännu kan spåra den nyss angifna grundplanen, har jag antecknat från Zahlbach vid Mainz, från Normandie, Bourgogne och franska Schweiz.

Det finnes ännu en varietet, som synes egendomlig för Sverige eller rättare sagdt för Gotland, ty de få

exemplar, som hittats utanför denna ö, torde böra anses som vitnesbörd om en forntida samfärdsel mellan Gotland och det svenska fastlandet. Karakteristisk för denna typ är utseendet af det ena, det mångformade ändstycket, hvilket likväl eger ett ganska stort slägttycke med den nyss omnämnda typen. Ytterst är rundeln bibehållen, men det rhomboidiska stycke, vid hvilket denna var fästad, har sammankrympt: sidoffikarne äro försvunna och det återstår ej mer än en från bågen utgående, småningöm afsmalnande ribba. Deremot hafva de tillbakaböjda, vanligen med drakhufvud slutande flikarne invid sjelfva bågen blifvit rikare utvecklade, så att de hafva samma längd som sjelfva midtstycket och stödja sig mot den detta afslutande rundeln¹⁾. Härtill kommer, att bågen är öfverst platt och genomborrad. På en genom hålet gående tapp är en rörlig rund skifva fästad. Detta påminner således något om rundeln å de helsinglandska spännsmyckenas bågar. Att denna rundel å de gotländska bågspännena fått en ännu större betydelse torde böra sättas i samband med den omständighet, att i Gotlands jernaldersfynd förekommer i olika varieteter ett rundt spänne mycket rikt representeradt. Denna bågspännsform är dock icke den enda å Gotland funna; äfven andra, hörande till förut beskrifna typer, hafva der anträffats.

Med afseende på tiden, då dessa större bågspännen användes, är till en början det höjdt öfver allt tvifvel, att de tillhöra den äldre jernaldern. Några nordiska fynd hafva redan blifvit anförda, i hvilka denna typ förekommit tillsammans med brakteater d. v. s. fynd från den äldre jernalderns senare del. Denna typ står

¹⁾ Sådana spänne äro afbildade hos Dr Montelius pl. 7, fig. 1, 4 och 10. En öfvergångsform, der den ursprungliga typens grunddrag ännu äro tydliga, förekommer i fyndet Inv. 3296 (från Endregårda i Endre socken).

likväl, såsom mig synes, samt såsom äfven andra både ansett och uttalat, i ganska tydligt sammanhang med de former, som voro under den äldre jernaldernas tidigare skiften allmänna. Finnes det sålunda mellan de olika typerna ett organiskt sammanhang, blir det svårt att låta dessa stora bågspännen karakterisera en särskild period, skild från den föregående af en bestämd gränslinie. Men på samma gång framstår såsom en af de interessantare frågorna inom fornsakskunskapen denna: hur tidigt finnes det stora bågspännet fullt utbildadt?

Då utredandet af denna fråga icke är nödigt särskildt till belysning af Norrlands äldre jernalder och då dess upptagande skulle föranleda en så detaljerad framställning af facta, att denna torde blifva för vidlyftig i en specialafhandling som denna, lemnar jag denna uppgift åsido. Svaret kan sökas på mer än ett sätt. Bäst vore naturligtvis, om kommande myntfynd gäfvé nya data, men derom synes man dock icke kunna hysa synnerligen stora förhoppningar, då just för den period, som härvid är af vigt, tiden mellan denar- och solidusperioderna, myntfynden äro ytterst sällsynta. Snarare torde man kunna vänta bestämda tidsuppgifter, när det lyckats att med större visshet i detalj datera de gotländska jernaldersfynden.

Hadefyndet från Gestrikland, som i det följande beskrifves, är icke utan betydelse för besvarande af denna fråga.

5. Tuna socken, Finnflod.

Socken ligger å norra sidan af Hudiksvallsviken. Bygden omsluter mellersta loppet af ett litet vattendrag, som mynnar ut i nämnda vik. Finnflod ligger i vestra delen af bygden. I vester, utmed den långsträckta byn, mellan denne och skogsmarken, hafva funnits 38 högar,

af hvilka några nu äro förstörda, hvarjämte tvenne högar finnas midt i byn.

I en hög, som för några år sedan utgräfdes, hittades ett ovalt bryne af mörk stenart, med nötningsfåra å ena bredsida, samt en jernyxa, hvilka förvaras i Hudiksvalls Museum.

Hur gammalt namnet Finnflod är, kan jag icke uppgifva; det förekommer åtminstone under Konung Gustaf I:s tid. Om det är urgammalt — och till ett motsatt antagande finnes intet skäl — bevisar detta otvetydiga fynd från den äldre jernåldern, att Finnflod redan under förra hälften af vår tideräkningens första årtusende varit bebodt af Germaner (Götar), och deraf torde man kunna draga det korollariet, att ordets förra del icke har något sammanhang med finska folknamnet. Är detta troligt med afseende på detta norrländska ortnamn, kan man med ännu mindre skäl anse ortnamn i sydligare delar af Sverige med denna begynnelse-stafvelse bära vitnesbörd om någon större forntida utbredning åt söder af den finska stammen.

6. Tuna socken, Finnflod.

Enligt förteckningen öfver socknens fornlemningar har man i en annan hög funnit »ett kors af två tumslängd.» Jag tror, att man kan med ganska godt skäl anse detta uttryck beteckna en korsarmad bägfibula.

7. Tuna socken, Hälsäter.

Gården ligger på gränsen till Högs socken. Äfven denna gard synes under hednatiden haft en talrik befolkning. Högarne, hvilkas antal uppgår till 68, äro fördelade i flera grupper; inom en grupp förekommer äfven en bautasten.

Uti en hög invid gården har hittats öfre delen af en korsarmad bågfibula af bronz, 1,4 dec.-tum lång. I behåll äro endast bågen, den öfre fyrkantiga plattan, den öfversta knappen och den ena, korta sidoarmen med dess knapp. Knapparne äro kullriga, på undersidan något plattade. I nålens fästhål på undersidan sitter en stor klump jernrost.

Spännet förvaras i Hudiksvalls Museum.

8. Idenors socken, Hallen.

Socknen ligger på södra sidan af Hudiksvallsviken. Hufvudbygden ligger åt Tunagränsen. Helt nära kyrkan ligger Hallen, der enligt förteckningen öfver socknens fornlemningar, icke funnits mer än tio högar, af hvilka två äro bortgräfdade.

Uti en af de bortgräfdade högarne fann man en jernknif och en jerncelt, som förvaras i Hudiksvalls Museum.

9. Högs socken, Kungsgården.

Socknen ligger innanför Tuna, hvars bygd fortsättes härinom. Kungsgården, det gamla Uppsala öds-godset, ligger i östra delen, helt nära kyrkan. Vid Kungsgården och den närliggande prestgården finnas i olika flockar 21 högar.

I en hög (eller röse) hittades år 1828 en jernyx och fragmenter af en bronzskopa. Yxan lär ännu förvaras på Kungsgården, ehuru omgjord.

Skopans fragmenter insändes till Statens Samlingar (Inv. 498). De utgöras af bottnen (skadad i ena kanten), 2,4 dec.-tum i diameter — kring undersidans kant går en upphöjd ram och samma sidas midt utmärkes af en uppböjd liten rundel — samt en bit af öfverdelen,

som visar den utböjda kanten, och sjelfva handtaget, platt med tvär ända och nära denna ett treflikigt hål. På öfversidan af skaftet är en något skadad fabrikantstämpel af hvars bokstäfver man ännu ser -- NSI -- HADR -- (D och R äro icke fullt tydliga). Det inre af skålen har varit förtemadt.

Arbetet är romerskt. Skopor af samma upprinnelse hafva funnits på Gotland vid Siguls i Lye socken (Inv. 3066), samt i Bäls socken (Inv. 645). Andra hafva anträffats inom Danmark och Tyskland. De kommo till Norden under denaråldern.

10. Högs socken, Kungsgården.

Ett ovalt bryne, af mörk stenart och med nötningsfåra å ena bredsida, har funnits här. Det förvaras i Hudiksvalls Museum.

II. Högs socken, Tåsta.

Gården ligger i nordvestra delen af bygden. Vid denna och den närliggande gården Siggsta finnas i spridda flockar 54 högar.

Å egorna har hittats en guldten, spiralvriden i nära två hela hvarf, med en diameter af 1,4 dec.-tum, (i nyare tid) tillplattad i ena ändan, vägande 10,99 ort (46,71 grammer), med en halt af 0,96 (Inv. 392). Ringen, som är mycket värdslost arbetad, är på ytan flagig och eger icke den glatthet, som annars utmärker den gamla tidens guldarbeten. I detta afseende påminner han mycket om guldringen i Medelpadsfyndet N:o 6. Spiralvridna guldringar förekomma ofta i fynd från den äldre jernåldern.

12 och 13. Forssa socken.

Socknen omsluter de s. k. Forssavattnen, tre eller två sjöar gående i norr och söder samt genomflutna af Dellens utloppså, hvilken från Forssavattnens sydligaste afdelning, Storsjön, går österut till hafvet. Den förnämsta bygden ligger mot norr kring den s. k. Kyrksjön.

I Hudiksvalls Museum finnes ett ovalt bryne, som förr förvarades i Forssa kyrka och således kan med sannolikhet antagas vara funnet i socknen. Det är af en mörk stenart och har å ena breddsidan en nötningsfåra.

Detta bryne är troligen detsamma, som omtalas af Prosten Wettersten i hans beskrifning af Forssa och Högs socknar, del. 1, kap. 8. § 9. Det var i hans ega och skulle »förvaras i Forssa kyrkios sakerstiga så länge ömhet är om gamla saker hos hans efterträdare.»

Ett annat bryne, hvitt och rödlett, med kanträmma, funnet i Forssa socken, lemnades år 1745 af samme Wettersten till Med. Doktor J. G. Vallerius i Uppsala¹).

14. Forssa socken, Utnäs.

Gården ligger på en udde ungefär på midten af Forssavattnens vestra strand. Han har 25 högar, af hvilka några äro fragmentariska.

Uti en af högarne har en torpare funnit en jernsax och tvenne bronzspännen, hvilka förvaras i Hudiksvalls Museum.

Det ena är ett vackert exemplar af den korsarmade fibulan, fullkomligt bibehållet, 3,1 dec.-tum långt, 1,2

¹) Af Nils Wetterstens i Forssa kyrka förvarade Soekenbeskrifning (»Forssa och Högs Ålder och Würde Ibland andra Soekuar i Sundhede det är i Helsingelands norra Fögderi i Ljusset framställd år 1761») finnes en temligen klen afskrift i K. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens archiv. Det ovala brynet var, enligt Wettersten, en »torsvägg» och kanträmmen var gjord, »att lägga pisksnärten uti, hvarmed han slungades up åt skyn, när åskan gick.»

dec.-tum bredt öfver armarne. De tre armknapparne äro på undersidan släta, armarne och drakhufvudet å nedre ändan äro på undersidan hålīga. Från den nedre

Fig. 12. Likarmadt bågspänne.
Helsingland.

plattan utgå åt sidorna tvenne halfrunda, ytterst urnupna skifvor. Drakhufvudet har vid ändan först en fyrsidig (rhombisk) och der- efter en kilformig utvidgning, den senare lik kilarne å fig. 4.

Det andra spännet har en mindre vanlig form såsom fig. 12 utvisar. Tyvärr är nedre delen afbruten, men tillräckligt återstår för att visa, att denna varit alldeles lik den motsatta, och att detta således är en biform till det likarmade bågspännet, med hvilken jag kommer att närmare sys- selsätta mig i sammanhang med Hadefyndet från Gestrikland. Man får icke förbise, att detta spänn- smycke är funnet tillsammans med en enkel, korsarmad bågfibula. Det förra skulle, enligt det dan- ska systemet, räknas till mellan- jernåldern, den senare föres i Worsaaes Afbildningar till samma

systems äldre jernålder. Detta fynd visar att de två typerna blifvit använda samtidigt och att en bestämd gränsskilnad mellan de två nämnda perioderna icke kan uppdragas.

15. Forssa socken, Nannsta.

Gården ligger i nordvest från den föregaende, på vestra stranden af Funstasjön, hvars utloppså rinner in

i Forssavattnen. Invid gården hafva funnits 19 högar, af hvilka en återstår; en annan ligger längre bort.

Uti en hög, som en hemmansegare äverkade, fann han en »murad graf» och deri »två ringar, ett spänne och en knif.»

Det s. k. spännet, som jämte åtminstone ena ringen, inköptes till Hudiksvalls Museum, är en bronzsölja af godt mönster, men af mindre godt arbete (fig. 13). De halfrunda koncentriska cirkelarne och likaledes de insänkta bågarna med inrullade ändar antyda tillräckligt den äldre jernåldern. De senare ornamenterna äro vanliga t. ex. å de större bågspännena. Hittaren har vid söljan fäst en jernribba; i det på öfre delen utmärkta hålet sitter nu af denna anledning en jernnagel.

Fig. 13. Bronzsölja. Helsingland.

16—19. Forssa socken, Sörhoga.

Gården ligger strax ofvanför den förra. På Risängsbacken hafva högar till okänt antal blifvit bortgräfdas. Vid deras borttagande fann man »1 mindre och 3 större stenhamrar, af hvilka två större skänktes [till Hudiksvalls Museum], ett kors och en jernpålsstaf, bortkomne.»

Fyndet i dessa högar bestod således af en jerncelt, sannolikt en korsarmad bågfibula och fyra ovala brynen. Att den sista förklaringen är riktig, finner man deraf, att, enligt Dr Wiström, förvaras i nämnda samling ett ovalt bryne af mörk stenart och med nötningsfåra å ena sidan, funnet å detta ställe.

Jag har förslagsvis beräknat fynden i denna backe till fyra, alldenstund det är troligast, att icke mer än ett bryne förekommit i hvar grafhög. Det är naturligtvis möjligt, att äfven jerncelten och bågfibulan äro funna i särskilda högar.

20 och 21. Forssa socken, Sörhoga.

Då tvenne högar uti Hogabacken förstördes, hittades der några »metallprydnader,» som lemnades till Hudiksvalls Museum. Af dessa har jag varit i tillfälle att se tvenne korsarmade bågspännan och en ring, alltsammans af bronz.

Den ena bågfibulan, afbildad i D:r Montelii arbete »Fran Jernåldern» pl. 4 fig. 3, är mycket lik den vid Utnäs funna. Knapparne och drakhufvudet äro å undersidan hälliga. Bågen har å sidorna tvenne spetsiga flikar. Öfre plattan har en i fibulans längdriktning gående jämn upphöjning. Från sidorna af nedre plattan utgå tvenne halfrunda, i spetsen urnupna skifvor. Det rhomboidiska bihanget å drakens nos har öfvergått till tvenne rätt utstående, med en afsats afsmalnande flikar och sjelfva den vigglika änden har samma form. Längden är 3,3 dec.-tum, bredden öfver armarne 1,6 dec.-tum. Nalen har varit af jern.

Den andra är afbruten nedanför bågen. Den öfre plattan är temligen stor och prydd med sex koncentriska cirklar. Knapparne äro sma, ojämnt stora och å undersidan något plattade. Längden är 1,8 dec.-tum. Nalen har varit af jern.

Ringen, något plattad, med 2,3 dec.-tums diameter, har på nio ställen med lika inbördes afstånd grupper af tre knöllika utsvällningar. En sådan ring, något mindre, har funnits vid ett qvinnolik i grafältet vid Osen-

gell i Kent¹⁾ och har tydligen haft till bestämmelse att bära tre nycklar. Vid ringen hade sutit en jernnål. Äfven å den helsinglandska ringen synes jernrost, som troligen kommit från nålen.

I Statens Samlingar förvaras sju sådana ringar, olika endast med afseende på storleken och anordningen af de knöllika uppsvällningarne. Två komma till Museum i en enskild samling från Kalmar (Inv. 2076: 40 och 41). De öfriga äro funna på Öland, en af dem uti en borg inom Thorslunda socken (Inv. 1304: 1842, 2). Då de öländska borgarne synas tillhöra den äldre jernaldern och då en liknande ring förekommer i anglosaksiska fynd, kan man med trygghet hänföra dessa ringar till denna äldre afdelning inom jernaldern.

22. Forssa socken, Stafåker.

Gården ligger vid norra ändan af samma sjö. Sju högar finnas vid byn; två äro i senare tid förstörda.

Från Stafåker N:o 2 inkom år 1825 en smal, trind guldten, hopböjd till en ring af 1,2 dec.-tums diameter. Vigtan är 1,74 ort (7,39 grammer), halten 0,91 (Inv. 452). Ringen har alldeles samma utseende som de vanliga från den äldre jernaldern.

23. Forssa socken, Vålsta.

Gården ligger invid gränsen till Högs socken. Å Formminnesföreningens karta äro 11 högar antecknade.

Bland bottenstenarne af en nu förstörd hög fann en bonde ungefär vid midten af förra arhundradet kol, krukskärfvor, en förrostad sax »efter gammalt vis gjord» och »en järnkil till sju tums längd och två tums

¹⁾ Akermans Remains of pagan Saxondom pl. XXVIII. f. 1. En likadan ring är funnen vid Sarr. Se Mr. Brents Account s. 30.

bredd i axet, trind och hålig i andra ändan, hvilket märker, att han varit brukad på skaft och tjänat antingen för spjut eller för dobbsko på ett spjut¹⁾.

Saxen hade således den vanliga ullsaxformen. Jernkilen var tydligen en ganska stor jerncelt. Hvert fyndet tagit vägen, känner jag icke.

24. Delsbo socken, Afva.

Socknen har en ganska vidsträckt bygd å vestra sidan af sjön Södra Dellen. Afva ligger å norra sidan af Afvasjön, söder om kyrkan. Några högar finnas vid byn.

Här är funnet ett ovalt bryne, af mörk stenart, med nötningsfåra å ena bredsidas. Det förvaras i Huddiksvalls Museum.

Från södra delen af Helsingland känner jag intet fynd, tillhörande den äldre jernaldern.

Gestriklandsfynd.

Samma fattigdom på fynd från denna tid synes råda i Gestrikland. Endast ett sådant fynd från denna ort förvaras i Statens Samlingar, hvarjemte herr Lektor Wiberg har upplyst, att hvarken i Gefle Museum eller hos enskilde samlare i provinsen finnes något ovalt bryne eller något bågspänne.

Detta enda fynd, som nyss nämndes, ett af de märkligaste från hela denna period, är anträffadt, icke inom det egentliga Gestrikland, utan på Hade gård, söder om Dalelven, inom den del af Uppland, som af gammalt synes hafva varit räknad till Gestrikland. Enligt inventariet och dess bilagor (Inv. 1209) påträffade en kolare

¹⁾ Wetterstens beskrifning af Forssa och Hög, del. 1, kap. 6, § 7.

på en äng ett kvarter djupt i jorden, invid ett stenröse, två likarmade bågspännen, tre mångformiga bågspännen, lemningar af horn af bronz, en knif, två spjutspetsar och ett instrument af okänd bestämmelse, af jern. Om i öfrigt några fornlemningar finnas å stället, känner jag icke. Herr Ekdahl synes icke hafva begifvit sig till denna afskilda del af landskapet och herr Wiberg, som år 1865 besökte Hadeholm, för att granska en der befintlig runsten, tyckes icke hafva i öfrigt undersökt trakten.

Af jernsakerna är den, hvars bestämmelse jag icke vågar angifva, afbildad pl. I. fig. 4 i $\frac{2}{3}$ af naturliga storleken. Knifven fig. 14 å denna sida är endast i det afseendet märklig, att eggen och icke ryggen bildar fortsättning af tangen. Andra exemplar af samma form hafva förekommit i svenska fynd. Hela knifvens längd är 9 dec.-tum, bladets 5,2 dec.-tum.

De två jernlansarne tillhöra tvenne varieteter af samma typ. Den ena (fig. 15), 12,5 dec.-tum lang, har en mycket lang och ganska smal holk. Den öfre delen af spetsen är firsidig, det återstaende har en skarp midtrygg och den bladformiga delen har å hvardera sidan tvenne flikar. Den andra (fig. 16) är bredare i förhållande till längden (7,5 dec.-tum), holken är mycket kort. Bladet har å hvardera

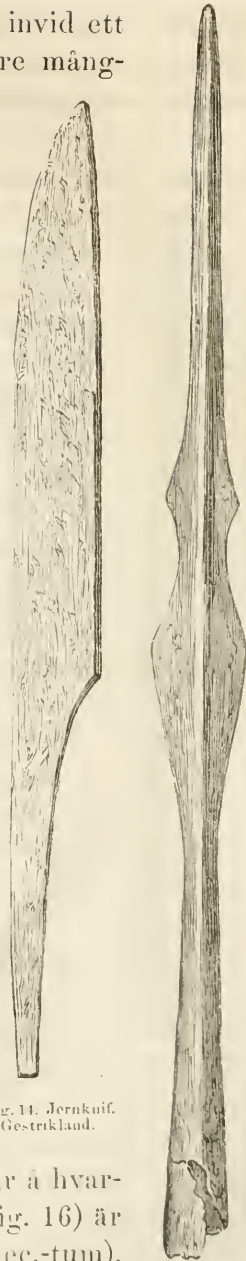

Fig. 14. Jernknif.
Gestrikland.

Fig. 15. Jernlans.
Gestrikland.

sidan tvenne utsprång, som på den förra, men fortsättes utmed den skarpa ryggen med en smal ribba ända till udden, hvarigenom större delen af spetsen är fyreggad.

En jernlans af samma typ, ehuru med bladet till ganska stor bredd fortsatt ända ut mot udden, är funnen i ett stenrör vid Flakelyckorna i Torhamns socken, Blekinge (Inv. 1452: 144) jämte ett ovalt bryne och tre andra spjutspetsar. Af dessa är en fyreggad, en annan har mycket lång holk samt kort spets med tvenne hullingar, den tredje har kort holk och mycket lång spets med tvenne hullingar (Inv. 1452: 142, 141 och 143).

Någon spjutspets fullt liknande de två gestrikländska eller den första af de blekingiska, har jag icke sett afbildad från de danska mossfynden, ehuru närstående former finnas (t. ex. Nydams Mosefund pl. X. fig. 20). Den andra af de Blekingiska är mycket lik Nydams Mosefund pl. XI. fig. 41, den tredje samma planche fig. 27, den fjerde Kragehul Mosefund pl. III. fig. 20.

Dessa lansformer förekomma således med säkerhet under den araldern.

Jag öfvergår nu till bronzsakerna.

Fig. 16. Jernlans.
Gestriklans.

Först finnas här lenningar af tvenne dryckeshorn, nämligen de två beslagen till de smala ändarne, en öfverkant samt tvenne stycken af sjelfva hornen, allt af brons, med undantag af en liten bit, som strax skall omnämnas.

Beslagen till smaländarne äro afbildade pl. 2, fig. 3 och 4¹⁾. Formen är således icke den allra vanligaste. Af naglarne, som fäste beslagen vid sjelfva hornen,

¹⁾ Alla figurer å denna planche återgifva originalen i $\frac{2}{3}$ af naturliga storleken.

äro å det ena tvenne, å det andra en i behåll. Fig. 3 har i midten af bottnen ett fyrkantigt hål, hvilket sannolikt är af senare datum, ty å bottnen af fig. 4 är å samma ställe en liten skärfva bortfallen.

Samma pl. fig. 1 visar öfverdelen af det ena hornet, bestående af mycket tunt bronzbleck. Öfverst löper ett beslag, bildadt af ett på längden uppskuret bronzrör, hvilket dels gifver stadga åt det hela, dels fasthåller, å yttre sidan, en tunn beläggning af, såsom det tyckes, mindre godt silfver, hvaraf ett parti här återgifves i naturlig storlek (fig. 17). Jag fäster uppmärksamheten såväl å djurfigurerna, som lifligt påminna om vissa djurornamenter i Torsbjergs mossfynd samt i det tydligen samtida graffyndet från Lilla Jored, Qville socken, Bohuslän (Inv. 413, 1270), som å den nedre raden, hvars figurer återfinnas på två af de spolforniga guldblocksperlorna i Möklintafyndet (Inv. 27¹). Vi hafva således här en ornering, hvars stil kan hänföras till den araldern.

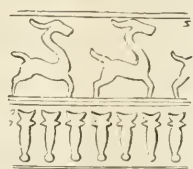

Fig. 17. Dryckeshornsbeslag. Gestriländ.

Af sjelfva hornet finnas tvenne bronzstycken. Det ena är afbildadt pl. 2 fig. 2, det andra är något mer skadadt, annars lika. Dessa båda kunna mycket väl, att döma efter storleken, hafva hört till samma horn, men stycket fig. 2 är bredare än öfverstycket fig. 1 och dessa två måste således vara lemningar af olika horn. Af någon betäckning för insidan af hornet, hvars bronz icke torde hafva varit mycket välgörande för helsan, finnes intet spar.

I sammanhang med dessa lemningar bör nämnas det föremål, som afbildas pl. 2 fig. 5. Det är af bronz,

¹) Se ofvan Medelpadsfyndet 3. Jämförelsen med de två perlorna gör det sannolikt, att detta ornament ursprungligen skulle återgifva ett oxhufud.

genomborradt, utan att något antyder hålets nyare ursprung. Å öfverändan kring hålet synes spår af en uppstående bronzvägg. Skulle väl detta vara lemning af ett tredje horn? Parvis förekomma de icke sällan i fynden; tre exemplar från ett ställe är åtminstone ovanligt.

Det är af ganska stort interesse att granska de i fynden förekommande lemningarne af dryckeshorn, emedan de äro för en viss period karakteristiska, men synas, när denna gått förbi, vara alldeles försvunna. Det var åtminstone icke längre sed att nedlägga dem hos de döde.

Som prof på de i Statens Samligar förvarade fynden med lemningar af dryckeshorn eller dryckeshornsbeslag kunna följande nämnas:

1. Öland, Kastlösa socken, Stora Dalby. I en stenkista (»murad graf») med lock af tre stenar, $4\frac{1}{4}$ aln lang, halfannan aln bred, hittades ett skelett och vid dess hufvud fragmenter af två horn, några små perlor samt stycken af en lerkruka. Af hornen funnos 2 öfverkantsbeslag (båda söndriga), 2 ändbeslag, bitar af sjelfva hornmassan o. s. v. (Inv. 3713).

2. Gotland, Bäls socken. I en stenlagd (stenomsatt?) graf hittades ett skelett. Vid dess hufvud lägo tvenne spolförmiga perlor (af vanlig form och ornering) af guld, vid sidan af ett öskärl af romerskt arbete, som saknade botten och skaftända, ändbeslaget af ett horn, kedjan, som sammanhöll hornets båda ändar, m. m. (Inv. 645).

3. Gotland, Lye socken, Siguls gård. I en graf, bildad af stenflisor, (6 alnar lang, $1\frac{1}{2}$ aln bred) hittades ett romerskt öskar, kant- och ändbeslag till två horn, sidobeslag till dito, en sölja och ett ändbeslag till bältet, allt af bronz (Inv. 3066).

4. Gotland, Etelhems socken, Tenglings gård. Ändbeslag till två horn, ett fragment af sidobeslaget,

med ett silfverbelagdt nithufvud, och ett fyrkantigt bältebeslag (Inv. 3384).

5. Samma gård. Öfverändan af ett horn: sjelfva hornet (af horn) med kantbeslag af bronz samt betäckt af en bronzskalla, prydd med uppstående kanter och halfmanar; denna skälla är med en rad af rundhufvade naglar fästad vid hornet; en annan sådan rad går strax nedanför. Bronzbeslag till sjelfva krökningen af hornet, af dettas bredd, prydt med repstafvar och punkterade cirklar; det har varit fästadt medelst trenne tvärt genom hornet gående tenar (en felas). En guldblocksperla af vanlig form och ornering (kornklasar, åttor, repstaf); (Inv. 3528).

6. Gotland, Lye socken, Siguls gård. Ändbeslag af tvenne horn, fragment af ett kantbeslag, ett sidobeslag, en stor fyrkantig sölja med inslagna tresidningar och koncentriska cirklar samt en fibula af en ovanligare form, stående temligen nära den s. k. romerska fibulan (Inv. 3630).

7. Gotland, Burgs socken, Heftings gård. Inom en kista med väggar och tak af stenflisor, bredare i ena ändan, hittades ett förmultnadt skelett och å dettas bröst en liten fingerring af en platt och smal gulden utan fog. I mullen under skelettet hittades ändbeslaget af ett bronzhorn samt några andra, obetydliga bronzfragmenter (Inv. 1586).

8. Gotland, Grötlingbo socken, Barsalders allmanning. Inom ett graffält hittades ett kant- och ett sidobeslag af ett dryckeshorn samt en oval spämbuckla (icke hörande till den svensk-norska fastlandstypen) allt af bronz (Inv. 2393).

9. Gotland, Gammelgarns socken, Romunds gård. Ändbeslag till två horn, fragmenter af kant- och sidobeslag och en sölja med vidsittande plåt, af bronz, tvenne runda genomborrade benknappar, med punkterade

cirklar, tvenne slipade bergkristaller samt ett stycke af en lerkruka (öfverkanten) med dubbla rader af inpunsade cirklar (Inv. 2630).

10. Gotland, Valls socken, Bryungs gård. I en »stenkalm» (stenkista), bland förmultnade ben, hittades ändbeslaget af ett dryckeshorn (bronz), en berustensperla, en fingerring af en platt, mot ändarne vidgad gulden samt ett stycke af en skarpkantigt vriden guldring med stor lösögla, som är ornerad med inslagna koncentriska cirklar samt andreaskors uti insänkt kvadrat (Inv. 1595).

11. Gotland, Helvi kyrkoby. Kantbeslag till två horn, sidobeslag, fyrkantig sölja med vidsittande plåt m. m. af bronz, en ring bildad af en platt mot ändarne vidgad gulden, två ringar bildade af dylika silfvertenar. Dessa tre ringar äro för stora för fingret, för små för armen (Inv. 2727).

Man ser af dessa fynduppgifter, att man icke sällan finner i samma graf lemningar af tvenne horn, hvilka understundom, men icke alltid äro alldeles lika. De hittas ofta med söljor, som förmodligen sutit i bälten, men intet i dessa fynd antyder, om de blifvit nedlagda i mäns eller kvinnors grafvar.

Att dessa horn förekommo redan under denaraldern, visa några af dessa fynd. Det synes dock icke otroligt, att man ännu under solidusaldern hade för sed att lata dem följa den döde i grafven (jfr det femte och det tionde hornfyndet).

Uti Hadefyndet förekommo, sasom nämndes fem bågspännen af bronz, två likarmade, de andra af vanlig form med olika utbildade ändstycken.

Ett af dessa är nästan fullkomligt likt det redan i fig. 4 återgifna bågspännet från Bjällsta (Medelpadsfyndet N:o 5). Den enda skillnaden ligger deri att Hadespännets fyrkantiga ändstycke är något mindre än Bjällsta-spännets, som äfven i andra detaljer är något, churu

obetydligt större. Längd och bredd äro å båda spännena i det närmaste de samma. Hadespännet har blifvit mera nött och har således varit längre tid nyttjadt.

Ett annat af Hadefyndets bågspännen är afbildadt pl. 1 fig. 3 (i naturlig storlek). Det hör tydligen till samma typ, ehuru någon olikhet finnes. Det fyrkantiga ändstycket är olika indeladt och orneradt samt kantadt med en rand, sasom det synes, uppkommen genom sammanträngning och förkrympning af en rad sådana knappar, som blifvit i det föregående omtalade. Bågen saknar sidoflikar. Det andra ändstyckets mönster är något olika; äfven sidornas ändviggjar äro fästade vid rundlar¹). Undersidan har det vanliga hvita metallöfverdraget. Jermålen har varit fästade på vanligt sätt.

Detta exemplar tillhör således en temligen sen utbildning af typen eller rättare sagdt, det förutsätter en temligen lång förutgående utveckling, som i viss mån börjat gå bakut (de sammankrympta utsprängen).

Dessa bågspännen höra tydligen till den förut (Medelpadsfyndet 5 och Helsinglandsfynden 3 och 4) omtalade gruppen. Det mångformade ändstyckets regelbundna bildning och de vigglika änd-utsprängen berättiga oss att föra de i denna uppsats omnämnda exemplaren till en särskild varietet af den allmänna typen. Denna varietet är dock icke inskränkt till det nuvarande Norrland. I Visby Läroverks Museum förvaras ett bågspänne, som ganska mycket påminner om det pl. 1 fig. 3 afbildade; da denna specialtyp icke är representerad bland de gotländska fornsakerna i Statens Samlingar, torde man kunna anse den vara för ön åtminstone mindre vanlig.

Af denna typ har ett annat exemplar särdeles prydligt, blifvit funnet i Näs pastorat i Hallingdalen; det

¹) På en af dessa rundlar ses ett hakkors (förr med orätt kalladt Tors hammarmärke). Denna korsform förekommer å fornsaker såväl från denar- som solidusäldern (t. ex. å brakteater).

förvaras nu i Christiania Museum och är afbildadt i den norska Fornminnesföreningens Årsberättelse för 1867 pl. V fig. 48 a och b (s. 70 f.). Jämförelsen mellan denna fig. och de norrländska formerna är af ganska stort intresse. Det firsidiga ändstycket har i de två yttre hörnen samma små fyrkanter som ses här pl. I fig. 3. Bågen har samma runda toppskifva som fig. 10 (Hällan i Jättendal). Det andra ändstycket har icke allenast samma grundform som de norrländska, utan äfven samma vigglika utsprång, ehuru de å det norska exemplaret ingå såsom partier i drakhufvud. I en del detaljer förräder dock det norska spännet ett annat ursprung än de norrländska och om detta ursprung får man sannolikt se en fingervisning uti den inskrift, som finnes å det förras baksida och som antagligen är engelsk¹⁾. Om detta exemplar verkligen har denna upprinnelse, hafva vi deri ett nytt exempel på öfverensstämmelserna mellan Nordens äldre jernalder och den anglosaksiska forntiden, men ingalunda är man berättigad att anse alla spännen af denna art, som anträffas i våra bygder, vara införda från England.

Hadefyndets tredje bagspänne²⁾ tillhör en ganska sen typ. Det är litet, 2,2 dec.-tum långt. Det fyrkantiga ändstycket har tvenne röda glasbitar i silfverhylsa inom en strierad silfvertråd; sjelfva ändstycket har ytterst en rad af fina punkter och derinnanför temligen breda, mörkorniga halfmånsirater. Bågen har öfverst en rundel, som bär fem röda glasbitar i silfverhylsor inom silfvertråd; sjelfva bågen bär halfverade koncentriska cirklar. Det motsatta ändstycket har i kanten fem på lika sätt infattade röda glasbitar, en i yttersta spetsen och de

¹⁾ Man har dock rätt att förvånas, när man finner icke runor, utan så vidt jag kan urskilja på den något otydliga teckningen, medeltidsmanuskripternas bokstäfver.

²⁾ Detta spänne är afbildadt hos Dr Montelius pl. 6 fig. 5.

öfriga två och två. Ofvanför det nedersta paret, uppemot det andra, synas spår af tvenne drakhufvud, de två som afslutade de invid bagen liggande tillbakaböjda flikarne. Konturerna följas af punktklinier och fältet har en mängd inpunsade treuddiga, korniga figurer. Jernnålen har varit fästad på vanligt sätt. Att formen är sen, synes bäst deraf, att af det mångformade ändstyckets anordning finnes intet annat spår än de omnämnda drakkäftarne.

Icek minst märkliga äro Hadefyndets tvenne likarmade bågspännen. Liksom de redan beskrifna bågspänna, har det ena en jämbred båge, det andra en båge med sidoflikar. Bägge hafva i ändarne vigglika utsprång, och i öfrigt alldeles samma anordning, ehuru om man jämför de båda figurerna å pl. 1¹⁾, den ena (fig. 2) förräder en mycket större fulländning än den andra (fig. 1). Sannolikt representerar fig 1 en senare del af utvecklingen, då de olika ornamenterna humit öfvergå till meningslösa, stereotypa strecksirater²⁾.

Ett bågspänne, mycket liknande dessa två är funnet vid Gillberga i Svennevads socken, Nerike (Inv. 3445); dess båge är jämbred. Ett annat, hvars båge har sidoflikar, är redan afbildadt fig. 12. Deri ligger det sistnämnda spännets betydelse, att dess mångdelade ändstycken förråda en nära frändskap i främsta rummet med dessa likarmade bågspänna, men äfven med de vanliga mångdelade. Denna dess öfvergangscharakter visar allrbäst, huru båda formerna voro i Norrland gängse och bearbetade. Så mycket märkligare är detta, som utom de här uppräknade fyra likarmade stora bågspänna är intet funnet i Sverige, intet hvarken i Danmark eller Norge — så vidt jag vet. Då är interessen dubbelt, när

¹⁾ Dessa två figurer äro i $\frac{2}{3}$ af naturliga storleken.

²⁾ Drakhufvud af samma slag, som ses å de två likarmade spänna, äro icke sällsynta å de vanliga bågspänna.

man finner, att typen i Sverige är så pass rikt representerad och dessutom bestämdt inhemsk. Så storartade likarmade bågspännen äro för öfrigt icke funna någorstades inom den germanska världen.

Men likarmade spännen äro annars icke ovanliga i de vestra Germanernas graffält. Baudot har i sitt vackra arbete *Sépultures des barbares de l'époque Mérovingienne, découvertes en Bourgogne*, afbildat många varierande exemplar, funna i Bourgogne; Cochet återgifver i sin bok *Le tombeau de Childéric* s. 27 normadiska typer. I England synas dessa former vara sällsynta. Inom den yngre jernaldern är denna typ representerad, ehuru den, sasom man kunde vänta, är på ett helt annat sätt utbildad och ornerad. Jag har redan citerat tvenne svenska afbildningar (Liljegren och Brunius, *Nordiska Fornlemningar* pl. XXIX och Bruzelius, *Svenska Fornlemningar* 2, pl. VIII, fig. 6¹).

Om vi med åsidolemnande af lansarne, då de med solidi samtida jernvapnen äro föga kända, granska de öfriga sakerna, finna vi, att hornen mycket väl kunna höra till denaräldern, under det spännena antyda en något senare tid. Detta fynd lemnar således ett nytt bevis för sammanhanget af den äldre jernalderns början och slut.

Med afseende på fyndorten förtjenar det nämnas, att Hade icke ligger synnerligen långt ifrån Hede i Möklinta, der det större guldfyndet, som omtalas i sammanhang med Medelpadsfyndet 3 anträffades. Afståndet blir obetydligt, om man tänker sig samfärdseln mellan de två ställen fortgå icke landvägen öfver bergbackar och genom skogar, utan sjövägen, öfver Hallaren, genom Lill- och Storån ut till Östafjärden och vidare utåt Dal-elfven, vid hvares strand Hade egor ligga. Men äfven

¹) Jfr Svenska Folket under Hednatiden s. 31.

med andra fyndorter kan sammanhanget uppvisas. Fran Hede kunna vi följa vattendragen, gå utför Ransta- och sedan Sag-ån, da vi alldeles invid den senares strand å Fycklinge bys utmark finna fyndstället för den märkliga Apollovasen. Eller vi kunna från den punkt, der Ransta-ån förenar sig med Sag-ån, efter en mycket kort vandring, förflytta oss till Örsunds-ans dalområde, inom hvilket vi hafva att besöka Nyqvarn i Härnevi, der man funnit de beryktade »guldsniglarne», små guldringar, afbildade i Biörners Nordiska Hiälteprydnad af guldringar s. 70, Långtora, der tre guldringar äro funna, Herkeberga, der ett ovalt bryne hittats å kyrkbyns egor, och Hjällsta, der ett guldsmycke, ett af brakteaternas förelöpare, anträffats. Man kunde utvidga jämförelsen genom att sammanställa öfriga i vestra och norra Uppland gjorda fynd från den äldre jernaldern.

Jag vill nu draga resultaten af det föregående.

Det är först och främst genom dessa fyndbeskrifningar lagdt i dagen, att den äldre jernaldern var uti Norrland eller rättare uti vissa delar af Norrland ganska betydande.

De typer som de skildrade fynden innehålla äro följande:

A. Af främmande ursprung:

Romerska bronzarbeten äro funna en gång i Medelpad (fyndet 16), två gånger i Helsingland (fynden 2 och 9). Glaskärl af romerskt ursprung äro funna en gång i Medelpad (fyndet 16) och en gång i Jämtland. Guldmynt från östromerska riket och det femte århundradet äro funna i Medelpad säkert två, troligen tre gånger (fynden 4, 8? och 9¹).

¹) För att gå fri från en beskyllning att söka åstadkomma en bevisning med mindre goda facta, har jag med största noggrannhet utsatt

B. Af inhemskt ursprung:

Vapen af jern: en sköldbuckla från Medelpad (fyndet 2); — ett svärd från Medelpad (fyndet 20?), ett från Helsingland (fyndet 1), trenne med messingsbeslag från Medelpad (fynden 8 och 11); baljbeslag till svärd från Helsingland (fyndet 1); — en yxa från Medelpad (fyndet 17), två från Helsingland (fynden 5 och 9); — tre spjutspetsar från Medelpad (fynden 2, 7 och 21?), en från Helsingland (fyndet 1), två från Gestrikland; — en pilspets från Medelpad (fyndet 7), några från Helsingland (fyndet 2).

Redskap och husgeråd: sju ovala brynen från Medelpad (fynden 7, 8, 11, 17, 18, 20? och 21), tio från Helsingland (fynden 2, 5, 10, 12, 13, 16—19 och 24); — lemmingar af handtag till skrin eller dylikt i Helsinglandsfynden 1 och 2; ett jernbetsel från Helsingland (fyndet 1); — två knifvar från Medelpad (fyndet 7), tre från Helsingland (fynden 2, 8 och 15), en från Gestrikland; — en jerncelt från Medelpad (fyndet 7), tre från Helsingland (fynden 8, 16—19 och 23); — en jernsax från Medelpad (fyndet 7), två från Helsingland (fynden 14 och 23); — två pincetter af bronz från Helsingland (fynden 1 och 2); — två, möjligen tre dryckeshorn från Gestrikland; — två lerkärl från Medelpad (fynden 11 och 16), ett från Helsingland (fyndet 23) samt från Jämtland.

Smycken och klädbehör: en s. k. romersk fibula? från Medelpad (fyndet 1); — två korsarmade bågfibulor från Medelpad (fynden 13 och 17?), sex från Helsingland (fynden 6?, 7, 14, 16—19? och 20, 21); — ett större bågspänne från Medelpad (fyndet 5), två från Helsingland (fynden 3 och 4), tre från Gestrikland; — ett likarmadt bågspänne från Helsingland (fyndet 14),

frågetecken vid alla de fynd, hvilka jag icke sjelf sett, ehuru jag för egen del är i de allra flesta fallen öfvertygad, att de tillhöra den äldre jernaldern.

två från Gestrikland; — ringformiga spännen af bronz från Helsingland (fynden 15? och 20); — en spännsölja af bronz och en dito med emalj-inläggning från Helsingland (fynden 1 och 15); — perlor i Helsinglandsfyndet 1; — guld i mer och mindre utarbetad form i sju Medelpadsfynd (3, 4, 6, 8, 9, 10, 12, 14?, 15? och 19?), samt i tre Helsinglandsfynd (1, 11 och 22).

Tyvärre äro i sammanhang med fynden ytterst knapphändiga uppgifter om begrafningssättet lemnade. Emellertid torde man få lägga märke dervid, att under det inga bestämda uppgifter finnas om obrända lik i dessa traktens grafvar från den äldre järnåldern. äro åtminstone trenne af de här beskrifna fynden anträffade med brända ben (Medelpadsfynden 8, 14 och 16), hvarjämte fynden 11 och 13 från samma landskap samt 23 från Helsingland antyda likbrämning¹). Att människor funnits häruppe under såväl sten- som bronzåldern bevisas af fynden, men det synes föga antagligt, att de varit i dessa nordliga nejder synnerligen talrika, och det är således ej heller troligt, att de götiska nybyggarna häruppe rönt i sitt begrafningssätt o. s. v. något större inflytande af en äldre, underkufvad befolkning.

När dessa götiska inbyggare kommo hit upp, kan naturligtvis icke i detalj bestämmas, men det är bevisadt, att i Norrlands fynd förekomma sådana romerska arbeten, som tillhöra den något efter 226 afbrytande denaråldern. Under denna hade Norrland således germansk (götisk) befolkning. Men man måste fästa uppmärksamhet dervid, att i Norrland fattas — om man ser bort från ett mindre säkert fynd — liksom i Norge de romerska denarerna, under det bronz- och glasarbeten

¹) I samma hög som fyndet 11 anträffades kol; tillsammans med fyndet 13 fann man »smärre ben», hvilket uttryck väl svarar mot det skick, hvori man uti grafvarne finner de brända människoben. I Helsinglandsfyndet 23 förekom kol.

från det i fjerran liggande verldsriket icke äro sällsporda. Det är möjligt, att man deri får se ett bevis icke så mycket för en mindre lifligt fortgående samfärdsel, som snarare för en viss tidsskilnad. Glas- och bronzkärnen hade alltid värde såsom nyttig och dyrbar familjeegendom, under det att man snarare lockades af egen konsthog att pröfva sin arbetsskicklighet i nedsmältande och omarbetande af denarerna, helst sedan deras pregel, hvilken säkerligen gaf dem ett visst anseende äfven i deras ögon, som icke förstodo en bokstaf i inskrifterna och föga förmådde tolka bilderna, blifvit utnött, och nötta äro dessa mynt i nästan alla de svenska fynden. Det är på grund af detta, menar jag, möjligt att de norrländska landskapen fingo sin götiska befolkning först sedan de handelsförbindelser, som riktade vårt land med de romerska kejsarnes silfvermynt, började blifva mindre lifliga.

Med afseende på slutet af den äldre jernåldern kunna vi af Zenos mynt från Medelpad se, att denna period måtte hafva varat här uppe lika länge som i Sverige sumanskogs, i historiens Götaland, ty å fastlandet upphör solidus-rikedomen under Zenos tid. Till en ändring i denna åsigt, som jag uttalade år 1866¹⁾, har jag icke funnit skäl. Det är väl sant, sasom jag redan då anmärkte, att en Anastasius, således ett mynt från tiden efter Zeno, uppgifves vara funnet i Kalmar län, men deruti ligger intet underligt, ty ett eller annat sådant mynt kunde naturligtvis lätt komma öfver till Öland eller till svenska fastlandet från Gotland, der Anastasii mynt voro ganska vanliga. Det är ock sant, att jag då hade förbisett ett uti Inventariet öfver Statens Historiska Samlingar icke intaget fynd från Kaggeholm å Ekerön, i skärgården mellan Uppland och Södermanland, anträff-

¹⁾ Svenska Folket under Hedmatiden s. 62, 63 samt förordet.

fadt år 1783 och innehållande 21 mynt, deraf från kejsarne Theodosius II 4, Marcianus 1, Leo I 2, Zeno 11 och Anastasius 2, men detta utöfvar icke heller någon inverkan å min åsigt, alldenstund detta fynd blifvit anträffadt norr om gränsskogarne, inom ett område, der den äldre jernåldern och det götiska väldet vid den tiden säkerligen redan länge varit ändade, hvadan det måste i alla händelser förklaras såsom ett undantagsfall. Lättast torde det kunna förklaras genom antagandet, att hela denna rika skatt blifvit röfvad från Gotland af någon i Svealanden boende viking. Såsom ett undantagsfall måste man, tror jag, äfven betrakta det, att en Justinianus blifvit funnen i Södermanland. Justiniani mynt äro ytterst sällsynta i Sverige och detta anträffades i ett den tiden Svearne, utan tvifvel, tillhörigt område, hvarjämte myntets skadade skick synes antyda ett längre kringirrande. För min åsigt, att man måste för Sveriges fastland, för dess götiska inbyggare antaga ett afbrott under solidusperioden, så till vida, att söderns guldmynt icke till periodens slut fördes till dem, under det samfärdseln från södra Östersjökusten och med denna de yngsta guldmynten gingo uteslutande på Gotland, synes en god stadfästelse ligga deri, att under dessa sista tre åren intet fynd bragt i dagen några facta, som stå i strid med dem, som bestämde min öfvertygelse. På Öland och fastlandet är under denna tid ingen Anastasius funnen; på Gotland fanns en 1868 och derjämte har Dr Montelius i sina med stor omsorg utförda tabeller öfver dessa myntfynd upptagit en förut för mig okänd Anastasius, funnen å Gotland och förvarad i Visby Läroverks Samlingar, och ännu en Anastasius från Gotland förvaras i Grefve Essens Samlingar på Wijk. Granskar man de nämnda tabellerna — med tillägg af detta sistnämnda mynt — visar det sig, att under det å Gotland 18 Anastasii mynt äro funna, har man å fastlandet

funnit allenast två, ett i Skåne¹⁾ och ett i Kalmar län, förutom de två i Kageholmsfyndet. Bland 100²⁾ å Öland funna guldmynt från denna tid, känner man icke ett af Anastasii mynt. Förändringen inträder ock småningom. Af Leos mynt äro från Öland kända 26³⁾, från Gotland 10. Af Zenos mynt äro från Öland 5, från Gotland 15. Detta kan icke bero på en tillfällighet och då man icke kan tänka sig, att Götarne skulle under Zenos tid hafva förlorat smaken för Söderens guldmynt, måste anledningen till afbrottet sökas uti någon yttre tvingande anledning. Det synes mig ännu troligt, att denna yttre anledning är att söka i Götarnes sjelfständighetsfejder mot de angripande Svearne, hvilka fejder ändades med de förres kufvande. Hur pass nära denna stridernas utgång ligger 474 eller rättare de år, då Zenos mynt började komma till Norden, vill jag lemna osagdt. Tills vidare synes man mig derföre kunna sätta gränsen mellan Götarnes och Svearnes välde i södra Sverige omkring år 500.

Man kan icke undra deröfver, att den götiska befolkningen i Norrland bevarade sin sjelfständighet åtminstone lika länge som södra Sveriges Götar, ty mot de senare och deras bördigare land skulle naturligtvis de eröfrande Svearne i främsta rummet vända sig. Att Svearnes odling här uppe efterträdde Götarnes bevisas af de yngre jernaldersfynd, som anträffas i dessa trakter. Tvenne äro i texten omnämnda.

1) Det skånska fyndet har jag icke nämnt här ofvan, då Skåne redan under den yngre jernaldern tydligen varit ett mera danskt än svenskt land, och det ännu icke är — på antiqvarisk väg, den enda möjliga — utrönt, huruvida förhållandet under den äldre jernaldern var detsamma eller ett annat.

2) Till de 99 i Dr Montelii tabeller upptagna kommer en i sommar funnen Theodosius II (från Kåtorps by i Torshulda socken).

3) Denna summa afviker från den i Dr Montelii tabeller angifna, på grund deraf, att sammansättningen af fyndet N:o 171 i hans förteckning nyligen blifvit känd. Följande kejsare voro i fyndet representerade: Valentinianus III (1), Anthemius (1), Theodosius II (1), Marcianus (troligen: 1) och Leo I (7).

Är det mätte förmätet att tala om en götisk befolkning här uppe i Norrland? Jag har sökt för de olika här uppe funna föremålen uppvisa motsvarigheter i södra Sverige, i Norge och Danmark, äfven i Vesterns germanska länder. Likheterna äro många och slående; den äldre jernalderns fornsaker i Norrland och södra Sverige stå i ett mycket nära sammanhang, de äro tydligen af samma art.

Men dessa norrländska fornsaker från denna tid äro icke från södra Sverige importerade till de norra delarne af vårt land, för att der mottagas och begagnas af ett folk, som till dem stod allenast i den lösa, yttre förbindelse, som råder emellan egaren och det gods han fått i sin besittning, den lösa förbindelse, som råder t. ex. mellan den afrikanske höfdingen och den å Englands fabriker tillverkade svarta filthatt, som han med så mycken stolthet bär. Det är en mycket djupare eganderätt, som den norrländska äldre jernalderns folk har till den äldre jernalderns fornsaker — de romerska naturligtvis undantagna — nämligen tillverkarens rätt till sitt arbete. Jag har i det föregående så ofta påpekat de bevis härför, som ligga i den rika utvecklingen af typerna och deras närmande intill hvarandra, att det kan vara öfverflödigt att åter inlåta mig härför. För att skärpa intrycket af dessa vinkar, för att på en gång ytterligare uppvisa sammanhanget och nyans-skiljaktigheterna mellan den norrländska och den sydsvenska äldre jernaldern, intager jag här anyo fig. 4, 10 och 12, samt beder den, som betraktar dem, äfven kasta en blick på pl. 1 och dervid besinna, att i det fjerran Norrland, hvars grafvars innehåll ännu icke blifvit systematiskt granskadt, äro alla dessa former funna, de som återgifvas af fig. 4 och 10 uti tvemme hvarandra mycket liknande exemplar. Detta maste äfven för den med fornkunskapen mindre förtrogne vara ganska slående.

Fig. 10. Bågsparne.
Helsinglud.

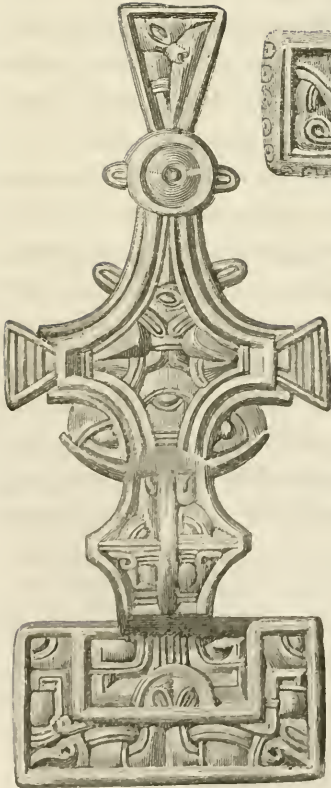

Fig. 11. Bag-pänne, Medelpad och
Gestrikland.

Fig. 12. Lakarmadt bågsparne.
Helsingland.

När denna likhet i alster är så stor mellan den äldre jernaldernas folk i Norrland och samma ålders folk i södra Sverige, Götarne, är det svarligen vågadt, att räkna det förra till den götiska stammen. Den som vill motbevisa detta och i allmänhet motbevisa det påståendet, att den äldre och den yngre jernaldern i Sverige tillhöra tvenne olika stammar (af hvilka den förra, enligt de antydningar historien gifver, måste tillhöra Götarne, den senare Svearne), måste gå så långt tillbaka, att han bevisar orimligheten af antagandet, att den olikhet, som finnes mellan folken i afseende på deras andliga egenskaper, deras anlag, bildning o. s. v., söker sig ett uttryck uti allt, som är alster af deras skapade verksamhet, såväl inom konstens och litteraturens som inom handverkets område. Ja, han har icke allenast att bevisa orimligheten af detta antagande, han har äfven att bortresonnera de otaliga facta, på hvilka det stöder sig.

Man kan säkerligen tillägga denna norrländska gren af den götiska stammen, utan att begå någon anachronism, namnet Helsingar, ehuru detta namn i våra urkunder tillägges allenast de i historien uppträdande Helsingarne, hvilka hade, om den föregående förklaringen är riktig, i sina ädror såväl Svears som Götars blod. De äldsta historiska berättelserna gifva ock å sin sida ett stöd åt antagandet, att det icke var en oblandad gren af Sveastammen, som bodde uppe uti de ifrågasvarande delarne af Norrland. De isländska sagorna äro mycket konsekventa uti att skilja mellan Sveavälde och Svitjod. Det senare var Svearnes område i inskränkt mening, detsamma som vi kalla Svealand. Med det senare deremot betecknades hela det välde, som när historien börjar gry öfver vårt folk mot dess hednatids slut, låg under Uppsalakonungen, icke blott Svitjod, utan äfven Götaland och — Helsinga (Helsingarnes) land, landet norr om Ödmorden. Konung Magnus gode

i Norge — för att anföra ett exempel — drog på väg till Norge genom Svitjod och kom sedan han lemnat detta till Helsingland¹⁾.

Hadefyndet har jag i geografiskt hänseende sammanställt med Vestmanlands och vestra Upplands fynd från samma tid. Jag lemna det derföre å sido under det fortsatta dragandet af slutsatser från de fornsaksförhållanden, för hvilka denna uppsats redogjort.

Först måste man upptaga frågan om den äldre jernaldernas frånvara i Gestrikland och Södra Helsingland. Fans den verkligen icke der eller sakna vi allenast fynd af denna art från de nämnda områdena? Det alternativ, som den senare frågan framställer, är visserligen möjligt, men då vi här röra oss icke med ett eller annat fynd, utan med ett ganska anseeligt antal, är man berättigad åtminstone till påståendet, att om den äldre jernaldern verkligen funnits inom dessa områden, har den icke haft någon större betydelse. Äfven den historiska tidens förhållanden vitna i samma riktning. Ett visst lösare sammanhang mellan Gestrikland och de nordligare bygderna antydes deraf, att det förra räknades som ett bihang till Tiundaland, under det norr om Ödmorden lag Helsingarnes lagsaga. Att inom Helsingland den sydliga delen var jemförelsevis mindre tätt befolkad och derigenom mindre betydande, synes antydas deraf, att denna, ehuru till arealen ganska anseelig, icke hade mer än ett Uppsala öds-gods, under det Nord-Helsingland och Medelpad hade icke mindre än tre. I Medeltidshandlingar kallas denna södra delen af Helsingland Alir, den norra Sundheden, men det händer, sasom herr Styffe anmärkt, att det senare namnet användes för att beteckna hela Helsingland, och deri ligger ett afgörande

¹⁾ Magnus godes saga i Snorre Sturlesons Konungabok kap. 2. »De foro till fots genom Svitjod och sedan till Helsingaland.»

bevis för den norra delens större betydelse¹⁾. Ett ytterligare bevis för detta ligger i sjelfva namnet Sundhed. Det skrifves i omradets redan år 1314 brukade sigill²⁾ **Svnd-dedhe** samt i ett af Erik Magnusson, motkonungen, år 1357 utfärdadt bref (i) **Sydhedho**³⁾. Att uti midten af den förra formen ett **d** står öfverflödigt, är temligen säkert och äfven om i den senare det förra **h** är att anse såsom hörande till **d** och ersättande det gamla **ð**, förklaras namnet enklast såsom sammansatt af Sund- eller syð och hedhe eller hedho, obliqva casusformer af femininerna hedhe och hedh, svarande mot isländskans heidi och heidr, hvilka beteckna icke såsom hed i nuvarande skrifspråket en öppen, öde landsträcka i allmänhet, utan hellre en högländ, icke alltför ojämn trakt⁴⁾. Namnet svarar således fullkomligt mot norra Helsinglands natur. Men då detta område kallas den södra heden eller det södra högländet, är detta namn tydligen gifvet utan minsta afseende på södra delen af den nuvarande provinsen Helsingland, utan fastmer för att skilja det »södra» berglandet från en nordligare bygd, hvilken icke kan gerna vara en aman än våra dagars Medelpad, eftersom den äldsta germanska bygden icke synes hafva gått nordligare. Salunda antyder namnet Sundhed (eller Sundhede, Sydhed) ett ursprungligt sammanställande af hvad vi kalla norra Helsingland och Medelpad. Om det nuvarande södra Helsingland togs med i räkningen, ansågs det på sin höjd som ett bihang till norra Helsingland.

Men om det således är bevisligt, att i Sydhed och

¹⁾ Skandinavien under unionstiden s. 293.

²⁾ B. E. Hildebrand, Svenska Sigiller från Medeltiden I. Tredje serien, N:o 763.

³⁾ Svenska Riksarchivets pergamentsbref I. N:o 331.

⁴⁾ Jfr utom otaliga andra exempel från Island det norska konungsnamnet Rögnvaldr heidum hæri (högre än bergen).

Medelpad fans en götisk befolkning med rätt stor utbredning och ganska stor lifaktighet, kan man icke undga att framkasta en annan fråga. Stod denna nordliga befolkning i Sverige uti någon förbindelse med Norge?

En fingervisning hafva vi uti det äldre jernaldersfynd från Jämtland, som i det föregående omtalats, och denna antydning är af vigt, eftersom genom Jämtland gick en icke sällan befares väg mellan Norge och Bottniska vikens kuster. Konung Olof helge drog på vägen från Gardarike till Norge genom Jämtland. Fran Norge drog Harald Sigurdsson efter slaget vid Stiklastad genom Jämtland till Svitjod. Om Magnus gode heter det, att han från Svitjod for landvägen till Helsingland och sedan öster om Kölen till Trondhem. Ännu tidigare, hösten 963¹⁾, kom Hakan jarl Sigurdsson »ur vikingafärd till Helsingland, satte der upp sina skepp och drog landvägen genom Helsingland och Jämtland och vidare i vester öfver Kölen, tills han kom ner i Trondhem.» Under de följande åren satt han oftast om vintrarne i Trondhem, »men om sommaren drog han stundom österut till Helsingland, der han tog sina skepp och for i österväg att härja.» Det är väl sant, att alla dessa färder genom Jämtland till Helsinglandskusten, utan tvifvel längs vattendragen från Kölen till Storsjön och vidare uti elfdalarne ned i Medelpad, tillhöra en senare tid än den, med hvilken vi nu sysselsätta oss. Men då man synes under denna senare tid icke hafva betraktat dessa färder sasom mer ovanliga eller besvärliga samt då dels i Medelpad fynden från den äldre jernaldern ga temligen langt in i landet, dels i Jämtland ett sadant fynd anträffats, dels fynden från samma tid icke äro ovanliga

¹⁾ Snorres Konungabok, Olof helges Saga kap. 2, 11, Magnus godes Saga kap. 2. Harald gräfälls Saga kap. 13. (Min öfversättning I. s. 156, 157). Olof Tryggvason besegrade Jämtar å sjön vid Gotland (hans saga kap. 25) och Droplaugarsona Saga talar om Jämtars vikingafärder.

i den del af Trondhem, kring fjärdens inre ända, till hvilken Jämtlandsvägen förde¹⁾, kan man vara temligen viss, att äfven före det femte århundradets slut samfärdseln gick på samma sätt längs vattendragen. Någon synnerlig svårighet erbjuder icke heller denna väg, då passet, som leder öfver bergsryggen icke är öfverdrifvet högt och denna högre liggande del af Kölen dessutom icke har synnerligen stor bredd.

Men da det är säkert, att Trondhem var bebygdt under samma tid som den helsinglandska kusten och det är troligt, att mellan de två områdena förbindelser egde rum, framställer sig otvunget ännu en fråga: rådde mellan dessa områden endast en samfärdsel, mer eller mindre liflig, eller förenades möjligen dessa områdens bebyggare af ett fastare band?

Jag är viss, att mången härvid tänker på den ur Snorres Konungabok bekanta berättelsen, hur en folkström från Norge befolkade Jämtland och Härjedalen samt de inre delarne af Helsingland²⁾. Men detta kan här icke tillämpas, alldenstund Snorre uttryckligen säger, att kusten innehades af Svearne och det följaktligen maste finnas någon skiljaktighet mellan kustens och det inre landets bebyggare. Men de flesta af fynden från den äldre jernaldern, som kommit till min kännedom, tillhöra just kusten, hvarjämte mellan den och de i det inre landet (inom Medelpad) funna fornsakerna ingen skilnad finnes. Dessutom är det en misstyding, att här tillämpa Snorres berättelse, ty han talar om en vandring, som försiggick strax före och under början af Norges historiska tid d. v. s. under den yngre jernaldern, men det är den äldre jernalderns företeelser, som här skola förklaras. Att under den yngre jern-

¹⁾ Jfr Nicolayseas Norske Fornlevningar.

²⁾ Hakan godes Saga kap. 14. Olof helges Saga kap. 147.

åldern en norsk vandring österut inträffat, är väl möjligt. Om dess utsträckning åt öster och hvar den del af Helsingland, som derigenom skall hafva fått norsk befolkning, är att söka, i det nuvarande Helsingland eller — hvilket kanske är troligare — i Medelpads inre delar, derom må de, som varit i tillfälle att i orten studera folket, dess språk och seder, yttra sig. Hur intressant en sådan undersökning än vore för vår folk-kunskap i allmänhet, för denna aflägsnare tid betyder den intet.

Skall man tänka sig något mer än en samfärdsel, en ursprungligare, på en invandring från ena eller andra hållet beroende förbindelse — och jag vill icke neka till att den möjligheten ligger nära till hands — tänker jag snarare, att den götiska stammen (den äldre jernaldrens folk) gick från Helsingland till Trondhem. Vägen erböd, såsom nyss antyddes, icke några synnerligen stora svårigheter, och jag tror, att det kan blifva fråga om, hvilkendera vägen vore mindre besvärlig, denna eller den som från Upplanden, genom Gudbrandsdalens norra bergstrakter, ledde öfver det högre och bredare Dovrefjäll ned i Orkadalen. Om Trondhem icke fick sin första befolkning från sjön, söderifrån, talar kanske mera för en invandring till denna del af Norge ifrån eller öfver Helsingland, eftersom der fans en icke oansenlig bygd under denna tid. På en invandring norrifrån till Trondhem, har man, så vidt jag förstår, intet skäl att tänka.

En närmare granskning af de norska fornsakerna från dessa trakter bör kasta något ljus öfver denna fråga. Men det är förhållanden utom fornkunskapens område, som i synnerhet gjort det för mig lockande att tänka på en invandring till denna del af Norge österifrån. Den äldsta medelpunkten i Trondhemsbygden, den religiösa vid Mären, lag just längst in vid den långa

fjärden, och att bygden der var betydande, är tydligt deraf, att man just i den trakten försökte den första stadsanläggningen i Norge nordanfjälls (vid Stenker). Professor Daae har nyligen¹⁾ velat fränkänna läget af de heliga orterna all vitnesgillhet med afseende på invandringar o. d. och söker förklaringen af dessa orters tillkomst allenast i de geografiska förhållandena. Att dessa i betydlig mon gjorde sig gällande är naturligt; det visade sig ock när i senare tid Trondhemsbygdens medelpunkt förlades först till Lade och sedan till köpingen vid Nidelfvens mynning. Men att dessförinnan Trondernes heliga ort låg vid innersta ändan af fjärden, synes mig vara från geografisk synpunkt så oberättigadt, att man just deraf tvingas att till detta förhållande söka en annan förklaring. Enklast synes mig då vara den, att Trondernes hufvudbygd i äldsta tid låg längst in och der kunde den väl svårigen komma att ligga, om icke folket hade invandrat österifrån.

Partielt skulle Norge, om detta antagande befinnes grundadt, hafva fått sin äldsta germanska befolkning österifrån, men denna östliga invandring vore då ej heller annat än en partiel afvikelse från den sydliga väg, som den äldre jernålderns folk i allmänhet följde, när de kommo till Norden. Skilnaden mellan denna periods befolkning norr och söder om Dovre vore, om man antager denna dubbla invandring till Norge af ursprungligen samma folk, naturligvis mindre betydande. Men det är dock möjligt att någon stamskilnad fans och det är troligt att minnena af vandringens sista, skiljaktiga skeden, de som lågo närmast för hogkomsten, gjorde sitt till att söndra mer än Dovre annars hade gjort. Så skulle man kanske få en förklaring för den antagonism, som kan spåras mellan Tronderne

¹⁾ Hamiltons Nordiska Tidskrift 1869 s. 208.

och folket söder om Dovre, och för de skiljaktigheter mellan dessa delars inbyggare, som t. ex. Munch påpekat. Ty att grunden till dessa skiljaktigheter ligger temligen långt tillbaka i tiden, bortom den yngre järnåldern, antydes deraf, att ju längre denna fortskred, sedan konungar från södra Norge gjort sig till herrar äfven öfver Trondhem, uppstod ett närmande mellan de två områdena. Då blef södra delen af Trondhemsfjorden vida vigtigare än den norra¹⁾.

Jag har redan kommit ett godt stycke bortom Norrland och dess forsaker. Det kan möjligen tillgivas mig, om jag ännu en stund dröjer inom detta område, förslagsmeningarnes om invandringarne till Norge. Att uttala en sådan förslagsmening, om den icke är alltför obefogad och man för den icke kräfver full giltighet, kan ju icke skada, utan är snarare af nytta, då derigenom forskarnes uppmärksamhet riktas på vissa frågor, som annars kanske fått längre tid vänta på att blifva upptagna till pröfning. Så mycket nödigare synes det mig att icke stanna här, som jag äfven utan tillfälle att i denna afhandling, utveckla mina skäl, anser mig böra inlägga en protest, till den verkan en sådan kan hafva, mot herr Daaes asigt, att man icke får tala om mer än en germansk invandring, den första med hufvudriktning från söder. Ju mer fornkunskapens art och de facta, med hvilka hon rört sig, blifva förtroliga för allmänheten, i desto tydligare dag skall det utan tvifvel framträda, att jernaldersforsakernas olika beskaffenhet icke kan finna en tillfredsställande förklaring

1) Vore det så, som jag, hänskjutande frågan till de norske fornkun- och folkforsknarnes pröfning, förslagsvis yttrat, skulle partiell rätt vindiceras åt den Keyser-Munchska teorien. Det vore mig af psykologiska skäl kärt, om så kunde blifva, ty det inverkar nedslående, om man tänker sig möjligheten, att män med Keyser's djup och Munch's omfattning, för att icke tala om deras vänner och försvarare, skulle hafva utarbetat och trofast förfäktat ett system, som saknar all faktisk giltighet.

annorledes än genom antagandet af äfven en senare invandring. Att denna skulle hafva gått norrifrån, norr om Bottniska viken eller norr om Nordkap, blir för hvar dag otroligare, icke minst efter de praktiska, historiska och geografiska invändningar, som hrr Eilert Sundt och Daac framställt. Men deremot tala fornsakernas utbredning ganska otvetydigt om en invandring, som först beträdde Mälarelandskapen och som icke kunde komma dit söderifrån och som således, när äfven den norra vägen är stängd, måste hafva kommit österifrån. Från dessa sina första bostäder inom Norden gick den nya folkströmmen ut öfver södra Sverige och Norrland, öfver Danmark och Norge, underkufvande den tidigare germanska befolkningen, sammansmältande med den, men dervid påtryckande hela kulturen för de kommande tiderna sin pregel. Till Danmark måste denna nya invandring hafva gått öfver Skåne och det är möjligt att ett dunkelt minne bevarat sig deraf i sägnen om Eriks utvandring från Götaland till Danmark. Till Norge torde denna invandring hafva kommit från sydost, men jag vågar icke närmare utstaka hemes väg. Det synes mig likväl icke orimligt att tänka på vägen öfver Edaskog, som sedan blef hufvudvägen för dem, som ville öfver land färdas från Norge till Sverige. Ett minne om en invandring på denna väg gömmer sig måhända i sägnen om den betydelse konungahuset uti det i Edaskogs närhet liggande området Solöar hade för öfverflyttandet af Ynglingarnes ätt från Vermland till Norge.

Sådant är mitt förslag. Jag tror det hafva så pass mycken grund att det icke förtjenar ett förkastande utan pröfning. Skulle en sådan valla dess fall, torde dock den negativa vinsten att blifva af med ett odugligt system äfven hafva med sig den positiva vinsten af ny granskning och ny gruppering af facta, ty utan dessa

kan man intet uträtta hvarken för eller emot. Men en utredning af skälen för och emot vore af stort interesse, ty »disputando, non docendo eruitur veritas.»

Förestående afhandling har utarbetats med långa afbrott, vållade af resor i tjensteärender. Detta torde få ursäktas de ojämnheter i utarbetning, som förekomma.

Till de facta, som jag redan meddelat, ber jag att här få lägga några nya.

Åtminstone ett ovalt bryne har verkligen blifvit funnet i Halmland och eges af Grefve Gustaf Hamilton på Hedensberga i Vestmanland. I hans samling finnes ett annat, som hittats å Hedensberga egor (Tillberga socken) samt ett tredje från Venjans socken i Dalarne, dessutom ett par från Skåne. I Grefve Essens samling på Wijk finnas sju ovala brynen, förmodligen funna i Skåne. Provisor K. R. Hjorth har i sin samling på Tumleberg i Essunga socken (Vestergötland) tvenne ovala brynen, funna i Barne härad, och har lemnat några andra, funna i samma trakt, till Vestergötlands Fornminnes-Förening. Dessutom har jag i herr Dybecks reseberättelse för år 1858 funnit följande i sammanhang med hans notis om ett besök i Herkeberga socken, Lagunda härad Uppland: »Ett par brynen, ovala och platta med omkringgående fördjupning för band, erbjödos mig äfven. Det är bekant, att brynen af alla nu brukliga former, med och utan öglor, ymnigt träffas i hednagrafvarna, men af nämnde aflangt runda slag är hittills icke ett enda funnet i någon ättehög. Äro de en sednare (medeltids) uppfinning, som snart blifvit förkastad? Visserligen icke.» Hvad herr Dybecks åsigt om dem är, har han der icke uttalat. Hans uppgift, att intet sadant blifvit funnet i någon ättehög, var, såsom de af mig förut meddelade facta visa, redan år 1858 icke riktig. Ett af brynena från Herkeberga har af hr Dybeek blifvit lemnadt till Statens Samlingar (Inv. 2544); hvar det andra finnes, känner jag icke.

Till de fynd från den äldre jernaldern, som anträffats i vestra Uppland och östra Vestmanland och af mig i det föregående omtalats, kommer således detta andra ovala bryne. Till dem får man ock lägga de dyrbara guldfynden, som i sommar blifvit gjorda vid Kylsta i Torstuna socken(?) samt vid Solviks borg i Kärrbo socken.

Sveriges Fornminnes-Föreningar.

Öfversigt af deras verksamhet under åren 1864—1869¹⁾.

Att den vackra fosterländska rörelse, som uppenbarade sig i bildande af provinsföreningar med uppgift att värda minnena från framfarna tider, icke var af en flyktig natur, har ovedersägligen visat sig under det quinquennium, som förflutit sedan första delen af denna tidskrift lemnades i allmänhetens händer. Fyra föreningar hafva sedan dess, under anslutning till Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien, inträdt i det gemensamma arbetet för våra fornminnes vard och studerande. Ännu saknas föreningar på Gotland samt i Blekinge, Småland, Bohuslän och Dalsland samt i landets nordligaste provinser. Det är högeligen att önska att dessa luckor snarligen måtte fyllas.

Vestergötlands Fornminnes-Förening bildades redan 1863, hufvudsakligen i följd af den n. v. Sekretären, Komministern i Lidköping, C. J. Ljungströms nitiska bemödanden. Föreningens ordförande är Lektor P. G. Alander (efter Biskopen m. m. Dr J. A. Butsch), intendent för samlingarne (i Skara) är Läroverksadjunkten K. Torin. Medlemmarnes antal är för närvarande 127.

¹⁾ Efter officiella handlingar samt benägna meddelanden af Sekretärarne i Helsinglands- och Vestergötlands-Föreningarne samt Ordföranden i Gestrilands-Föreningen.

Första häftet af Föreningens tidskrift, redigerad af sekreteraren, är under tryckning. Kongl. Akademien har genom honom och Föreningens ledamot hr K. R. Hjorth haft nöjet mottaga flera värderika uppgifter, åtföljda af teckningar, om landskapets fornlemningar¹⁾.

Föreningen för Skånes Fornminnen och Historia, till hvars uppkomst den nu aflidne språkforskaren J. E. Rietz verksammast bidrog, hade sin första sammankomst den 12 Januari 1865. Föreningens Ordförande är Biskopen m. m. Dr W. Flensburg, Sekreterare är Adjunkten i allmän historia vid Lunds Universitet Dr M. Weibull.

Från att mer uteslutande egna sin uppmärksamhet at provinsens fornlemningar, har Föreningen utsträckt omfånget för sin verksamhet, såsom hennes namn angifver och som de »Samlingar till Skånes historia, forn-kunskap och beskrifning», häft. 1 och 2, som Föreningen redan offentliggjort, utvisa. Man finner i dem dels viktiga materialier till Skånes historia dels större afhandlingar af Adjunkten Weibull, Professorena Ljunggren och Nilsson samt Rektor Bruzelius. De bada sistnämnda hafva lemnat upplysningar om »metkrokar af sten och ben» samt en »antiqvarisk beskrifning öfver Bjeresjö socken i Herrestads härad.» Föreningen har, med Kongl. Akademiens tillstånd, låtit inom en del af Lunds universitets gamla botaniska trädgård resa sju skånska runstenar, hvilka i äldre tid blifvit rubbade från sina platser och ej varit å de ställen, der de senast funnits, fullt skyddade.

Hallands Fornminnes-Förening bildades i April månad 1865 och anslöt sig genast till Kongl. Akademien, som den 28 November stadfäste hennes stadgar. Ord-

¹⁾ Sekreteraren har tidigare utgifvit beskrifningar öfver Redvägs samt Ås och Vedens härad äfvensom en kort handledning vid studiet af runorna.

förande är Ryttmästaren P. von Möller, förut känd genom sin Ordbok öfver Hallandsmälet, sekreterare är Kammarjunkaren T. Gyllensköld på Vallen. Föreningen utgifver en årsskrift, hvars första häfte innehåller beskrifningar af Halländska jordfynd, bidrag till landskapets kultur- och personalhistoria, samt såsom ett bihang, början till ett af hr v. Möller redigeradt Hallands Diplomatarium.

Upplands Fornminnes-Förening bildades i början af innevarande år och hennes stadgar stadfästes af Kongl. Akademien den 2 Mars. Styrelsen består af Landsböfdingen m. m. Grefve A. Hamilton, ordförande, Öfverhofstallmästaren m. m. Grefve G. von Essen, Bibliothekarien Styffe, Professor Säve och Ryttmästaren C. A. Klingspor, som är Föreningens sekreterare.

Föreningen har af Kongl. Akademien för innevarande år mottagit ett understöd af 200 R:dr, till beko-stande af antiqvariska undersökningar inom någon del af provinsen.

Dalarnes Fornminnes-Förening stiftades, såsom i föregående del af denna tidskrift nämndes, redan år 1862 och har år 1865 anslutit sig till Kongl. Akademien. Ordförande är Professor J. S. Bagge, sekreterare Läroverksadjunkten S. J. Kardell.

Föreningen har utgifvit en årsskrift för 1867, innehållande bidrag till landskapets topografi, kulturhistoria och språkbeskrifning. Kongl. Akademien har år 1867 till Föreningen lemmat ett anslag af 200 Rdr och har som frukt deraf mottagit berättelse om en resa, som Läroverksadjunkten O. W. Wahlin företagit inom olika delar af landskapet. För innevarande år har ett nytt anslag af 200 Rdr blifvit lemnadt Föreningen till fortsatta antiqvariska undersökningar.

Föreningen för Nerikes Folkspråk och Fornminnen har fortfarande utvecklat en ganska liflig verk-

samhet. Sedan Kammarherren m. m. Frih. N. G. Djurklou blifvit t. f. Antiquitets-Intendent, har hr Herman Hofberg öfvertagit sekreterarebefattningen. Under loppet af fem år har Kongl. Akademien till Föreningens disposition lemnat 740 Rdr samt till herr Hofberg en summa af 1000 Rdr och såsom den förnämsta frukten deraf torde vid årets slut föreligga en fullständig samling antiqvariska sockenbeskrifningar från Nerike, utarbetade af herr Hofberg, som dessutom för egen del utgifvit en öfversigt af »Nerikes Gamla Minnen», af hvilket arbete 60 exemplar blifvit för Statens räkning inlösta.

Tvenne af Föreningens årsberättelser äro intagna i denna del af Tidskriften. Föreningen lär hafva för afsigt att ånyo utgifva en årsskrift.

Gestriklands Fornminnes-Förening räknar fortfarande som ordförande Lektor Wiberg, hvilken sedan Kongl. Akademien åren 1864 och 1865 lemnat Föreningen ett understöd af tillsammans 400 Rdr Rmt, genomrest landskapet och till Kongl. Akademien inlemnad en med teckningar beledsagad berättelse om sin resa. Hr Wiberg har dessutom, å Föreningens vägnar utgifvit tvenne häften af arbetet »Gestriklands runstenar», hvardera häftet innehållande figurer af tvenne runstenar med förklarande text samt redogörelse för Föreningens verksamhet. Hr Wiberg har äfven utgifvit ett arbete om »De klassiska folkens förbindelser med Norden», i tvenne upplagor (1867 och 1869), den senare med bidrag af statsmedel.

Helsinglands Fornminnes-Sällskap räknar f. n. 100 medlemmar. Ordförande är fortfarande Kontraktsprosten m. m. Dr L. Landgren, sekreterare är Läroverksadjunkten Dr J. A. Wiström.

Sällskapet har lagt sig symmerligen vinn om erhållande af tillförlitlig kämedom om fornlemningarnes utbredning inom landskapet. Det har under loppet af

fyra år af Kongl. Akademien mottagit en sammanlagd summa af 800 Rdr, och har med dessa medel fornlemningarne inom sexton socknar blifvit kartlagda; kopior af kartorna jämte förklarande beskrifningar, uppsatta af Ordföranden, äro till Kongl. Akademien inlemnade. Om vigten af dessa undersökningar har redan blifvit utförligt taladt i denna del af Tidskriften.

Om Vermlands och Östergötlands Fornminnes-Föreningar saknas närmare uppgifter. Lika litet kan meddelas om de tvenne Föreningar, som ännu icke anslutit sig till Kongl. Akademien, i Vestmanland och Södermanland.

Granskar man de berättelser, som från några af Föreningarne ärligen ingifvits till Kongl. Akademien, samt de årsskrifter, som äro i allmänhetens händer, finner man, att resultatet af Föreningarnes verksamhet äro högeligen glädjande. Hvar Förening har vinnlagt sig om att samla de fornsaker, som genom gåfvor eller köp kunnat komma i dess ega, och genom de samlingar, som på detta sätt småningom bildas och som i de flesta fall förvaras i sammanhang med samlingarne vid det närmsta läroverket inom Föreningens område, är tillfälle beredt för Föreningens medlemmar, för ungdomen vid läroverken och för de olika områdenas öfriga inbyggare att lära känna minnena af forna tiders odling, hvilka för dem ega det särskilda intresset att vara funna inom deras hembygd. Genom Föreningarnes och deras medlemmars verksamhet i öfrigt hafva många viktiga upplysningar vunnits för vetenskapen, under det å andra sidan allmänhetens uppmärksamhet blifvit allt mer riktad på fornlemningarnes betydelse och vigten af deras bevarande. Till och med allmogen har under de sista åren betygat sitt interesse genom att uppteckna och till Föreningarne inlemma hvarjehanda iakttagelser om fornlemningar, folkseder o. d. Om den vetenskapliga

forskningen, såsom man har skäl att hoppas, kan räkna på att vid sin sida hafva till stöd och uppmuntran ett sådant allmännare deltagande och medverkande, må man med skäl hysa stora förhoppningar om vår svenska forn-forsknings framtid.

September 1869.

Hans Hildebrand.

Bidrag till Svenska Medeltidens Konsthistoria.

AF

Hans Hildebrand.

Under en lång följd af år har Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien för Statens Historiska Museum sökt förvärfva konstarbeten från medeltiden i Sverige och derjämte för sitt archiv samlat bidrag till det nämnda tidehvarfvets kulturhistoria. Sedan uti det nya museet nödigt utrymme erhållits för ordnande af medeltidssamlingarne samt sedan afbildningarne och anteckningarne hopats, torde det vara tid att framlägga några af de resultat, som redan kunnat dragas ur för handen varande materialier. Det torde vara lätt att inse, hvarföre jag här lemnar allenast spridda bidrag. Tiden är ännu icke kommen för lemmande af en fullständig öfversigt.

I. Målningkonsten under perioden 1150—1350.

För att rätt uppfatta medeltidskonstens ställning i Sverige och särskildt folkets förhållande till densamma, är det nödigt att påminna sig, hvad våra hedniska förfäder utträttat inom konstens område.

Af deras byggnadskonst ega vi ingen kvarlefva, så vida vi icke vilja tänka på de väldiga stenuvar, som omsluta mången klipptopp i vårt land och säkerligen

utgjort ett aktningsbjudande värn mot framryckande fiender. Men dessa murar bestå allenast af stenar, som utan konst blifvit hopade på hvarandra. De enskildes boningar och de utan tvifvel med mycken omsorg och med stor skicklighet uppförda och smyckade gudahusen äro försvunna. Våra förfäder lärde sig först under den christna tiden att med murbruk sammanbinda stenar till byggnader och voro dessförinnan hänvisade till trädet såsom byggnadsmaterial. Något storartadt i arkitektonisk väg kunde derföre icke åstadkommas.

Man vet med säkerhet, att det redan under Nordens hedniska period var sed att med en vaxling af färger tjusa ögat¹⁾, men så vidt man känner, användes dessa färgmotiver i allmänhet endast som en bisak och svårligen fans någon verklig, utbildad målningskonst²⁾. Ja, om man gör fullt klar för sig den kulturgrad, som våra förfäder hunnit vid deras hedna tids slut, kan man icke vänta sig skola finna många lemmingar af en sådan. Tidigt började man dock under vår medeltid att använda penseln till smyckande af de nybygda kyrkorna, men den målningskonst, som då blomstrade i våra bygder, var ursprungligen ett lån från utlandet. Huruvida redan från början infödde män bildade sig efter de främmande mästarne och mönstren, känner jag icke, men det synes, som om seden att måla kyrkornas väggar varit temligen utbredd och det var väl icke alltid möjligt att från utlandet inkalla konstnärer. Man må derföre hoppas på framtida fynd, som kunna lägga i dagen tillvaran af en inhemsk svensk konst, en dotter af den allmänt-europeiska medeltidskonsten, som med christendomen hann våra aflägsna bygder.

¹⁾ Jfr t. ex. Finn Magnusen och Thomsen i *Antiqvariske Annaler* IV. s. 135 f.

²⁾ Dock omtalas särskilda målade arbeten t. ex. skölden, som Håkan jarl hade gifvit den isländske skalden Einar skålaglam. *Egilssagan* kap. 81.

Som prof från den äldsta perioden för målningskonsten i Sverige, hvilken kan ungefärligen begränsas af åren 1150 och 1350, kunna nämnas målningarne i följande kyrkor: Vrigstads¹⁾ och Hjälnseryds i Småland²⁾, Bjeresjö i Skåne³⁾, Estuna i Upland⁴⁾ och Råda (choret) i Vermland⁵⁾.

Vrigstad ligger i Vestra härad af Njudungen, invid stora landsvägen mellan Jönköping och Vexjö, icke långt från Stockaryds jernvägsstation. Den gamla kyrkan, som refs år 1865, var uppförd af tuktad gråsten med hörnstycken och omfattningar af huggen sandsten, samt bestod af skepp, chor-rum och chor-rundel i öster. Hon hade trenne rundbågiga ingångar, af hvilka den förnämsta omgafs af tvenne fristående sulor (kolonner) med attisk bas och skyddsblad⁶⁾. I skeppet funnos fyra, i choret tvenne, i chor-rundeln tre fönsteröppningar, af hvilka sistnämnda den mellersta hade blifvit tillmurad; de öfriga med undantag af chorets tvenne, voro i senare tid förstörade. Skeppets tvenne och chorets enda hvalf jämte de dessa stödjande pilastrarne voro af tegel-

1) Målningarne kopierades år 1865 af Kongl. Akademiens Artist hr Lindberg. Hans ritningar (7 plancher) förvaras i Kongl. Akademiens archiv.

2) Afbildade i hr Mandelgrens Samlingar till Svenska Konst- och Odlingshistorien, pl. X.

3) Afbildade i hr Mandelgrens Monuments Scandinaves du moyen âge.

4) Undersökta af mig, enligt en anvisning af Prof. A. Mahnström. Se längre fram.

5) Beskrifna af B. E. Hildebrand i Kongl. Akademiens Handlingar del. 21, s. 361 f. Afbildade af hr Mandelgren i hans sist citerade arbete samt bättre, ehuru endast delvis, af hr G. Brusewitz i Göteborg, hvars teekningar förvaras i Kongl. Akademiens archiv.

6) Skyddsbladet öfver sockelns hörn började anbringas vid den attiska basen i början af 1100-talet. I Tyskland försvunno de med gotikens införande d. v. s. redan efter ett århundrade. Huru dermed förhöll sig i Sverige, återstår ännu att utröna. Visst är, att på Gotland bibehölls de ända in i spetsbågens tid.

sten¹⁾. Dessa tegelstenshvalf voro af nyare ursprung, sannolikt från medeltidens slut.

Sedan Riksantikvarien, på grund af anmälan från Domkapitlet, att kyrkan skulle rifvas, är 1864 besökt henne, för att tillse, om något behöfde tillvaratagas, och dervid fästat vederbörandes uppmärksamhet vid möjligheten, att gamla målningar kunde finnas ofvanför de jämförelsevis unga och temligen lågt sittande hvalfven, inberättade Kyrkoherden C. L. Wetter²⁾ i Maj månad 1865, att måhingar verkligen, efter hvalfvens nedtagande, kommit i dagen. Sedan Riksantikvarien vid ett nytt besök granskat dessa, har Kongl. Akademien, på hans förslag, bekostat deras aftecknande, hvilket arbete med vanlig sorgfällighet utfördes af hr Lindberg.

Innan hvalfven slogos, hade kyrkan och chorhuset haft ett platt trätak. Ända intill detta hade målningarne gått. Öfverst voro de ännu, när de ater kommo i dagen, bjärta och tydliga. Längre ned voro de bitvis öfvermålad med grofva ornament, längst ned syntes allsintet. I den här följande, kortfattade beskrifningen haller jag mig till hr Lindbergs teckningar.

I chor-rundeln ser man öfverst Christus sittande i en oval krets, trampande på regnbågen³⁾; vid sidorna äro tvenne af evangelisternas symboler, Lucas' ox och Marci lejon(?), hvilket senare mer liknar en åsna⁴⁾, båda

1) Brunius, Konstanteckningar under en resa. Lund 1851, s. 616 f.

2) Kyrkoherden Wetter insände sedermera en afteckning af en runristning, tyvärr ej möjlig att med säkerhet tolka, som anträffats å inre kyrkväggen. Genom hans bemedling öfverlemnade församlingen till Statens Historiska Museum en likkistförmig grafsten med ändhällar (Liljegrens Runurkunder N:o 1644, Liljegen och Brunius, Nordiska Fornlemningar LXXIX) samt trenne skulpterade ekstockar, om hvilka mer framdeles (Inv. 3450 och 3510).

3) Denna typ är ganska gammal inom medeltidens kyrkliga konst och användes synnerligen ofta. Han förekommer i Sverige på dopfontarne i Bjeresjö och Löderups kyrkor (Skåne) o. s. v.

4) Då helgonglorian sitter kring hufvudet, kan man svårigen tolka

bevingade och bärande glorior, samt längre bort tvenne menniskor. Derunder en rad af helgon, hvilkas uppmärksamhet är riktad mot den ofvanför thronande Christus. Det hela omgifves af ornamentslister. Öfver helgonen är en inskrift, af hvilken endast följande kan läsas . . EP . OPITIVM : DOCTORES : IVSTI IVS : TORU(m) : NORM . . V ES . RIS . . o. Bokstäfverna äro af samma slag som man finner å konung Knut Erikssons, Birger brosas och erkebiskop Stefans sigiller d. v. s. i inskrifter från senare hälften af 1100-talet¹). De öfversta partierna äro skadade. Det enda bevarade fönstrets smyg prydes af en vacker list (fig. 7).

På östra chorväggen, öfver absis, ser man Christus i himmelens hus. En engel öppnar porten för de visa jungfrurna (här endast tre); de fävitiska å andra sidan med åtbörder, som uttrycka sorg. Under de förra ett helgon i prestdrägt, med hvitt hår och skägg, öfver hvilken läses SVMMI DEI NICHOLA ESV . . .²). Nederst en engel. Öfverst och kring chor-rundeln vackra ornamentslister. Det öfriga är förstördt.

Vi komma nu till väggen mellan choret och sjelfva kyrkan. Å chorsidan äro Kain och Abel målade å ömse sidor af triumfbågen, längs hvilken, liksom längs taket, en vacker list löper. Det är af intresse att jämföra de

bilden på annat sätt. Vildåsnan användes inom den christna symboliken till att framställa hedningarne, men dessa kunna icke gerna vara framställda här och allraminst på detta sätt.

¹) B. E. Hildebrand, Svenska Sigiller från Medeltiden. Ser. 1, N:o 3 och 5, Ser. 2 N:o 1. — Samma alfabet afbildas af Abbé Texier i Didron Aine's Annales Archéologiques XII. s. 44 (pl.) och hänföres der till tolfte seklet.

²) S:t Nicolaus åtnjöt ett ganska stort anseende inom den svenska kyrkan, liksom i allmänhet inom hela christenheten. Eget är, att han här framställes utan den fullständiga biskopliga ornaten d. v. s. i öfverensstämmelse med seden inom den grekiska kyrkan. Han har ofta å afbildningarne grått skägg. Då denna likhet med den grekiska traditionen påpekas, bör det på samma gång anmärkas, att Vrigstads målningar i flera fall fullkomligt afvika från den grekiska kyrkans traditioner.

enkelt hållna bilder af Kain och Abel, som här gifvas, med dem man finner i fjortonhundralets kyrkmålningar. Der äro de kopior från verkligheten, tecknade med fullständig realism samt med synnerlig omtänksamhet, å målarens sida, för det praktiskt nyttiga. Så t. ex. ser man i Kumla kyrka (Vestmanland), hur en djurkindbåge sticker upp ur Kains bakficka¹⁾, vapnet med hvilket han senare tog lifvet af brodern. Å murens andra sida ser man några bilder ur Frälsarens lidandes historia, nämligen nattvardens instiftelse, Jude kyss och Jesu fängslande (märkvärdigt nog ser man icke Petrus och Malchus), gisslingen (Christus står bunden vid pålen med ansigtet vändt framåt), Christus hänger på korset (fötterna äro fastspikade hvar för sig, knäna äro raka, hufvudet nedlutadt) mellan tvenne krigsknektar, Longinus, som riktar lansen mot hans högra sida, och en aman, som håller röet med isop²⁾. Vidare se vi nedtagningen från korset (Josef, som icke står på den traditionela stegen, mottager Frälsarens kropp; tvenne personer vid sidorna), uppståndelsen eller rättare qvinnornas besök vid grafven (se fig. 1) samt nedstigandet till helvetet, hvilket afbildas som tvenne ugusmunnar; i den ena ses det gamla förbundets fromme, främst Adam, hvars hand fattas af Christus, som här icke, efter vanligheten, håller korset i handen, i den andra sitter djefvulen, röd med räf- eller hundhufvud, med utsträckt

1) På hr Mandelgrens teckning i Monum. Scandin. pl. XXVI är detta naiva drag icke tydligt; kindbogen sväfvär der i luften utmed rockskörtet! I sammanhang härmed kan nämnas, att hr M. uppgifver inskriften bredvid Kain lyda *Kain offert decimas*; när jag för några år sedan besökte kyrkan läste jag: *Cain cu(m) decim(as) fa(c)it*. I texten uppgifves att vapnet, som förekommer i samma afdelning af hvalfvet är »Sturarnes vapen» (les armoiries des Stures), churu der sitter intet annat vapen än domkapitlets kors uti en sköld.

2) Det bör anmärkas, att Longinus, som upptogs bland den christna kyrkans helgon, här icke är afbildad såsom höfvidsman för de vid korsfästelsen tjänstgörande krigsknektarne.

tunga och armarne korslagda öfver bröstet. Till sist ser man uppenbarelsen för Thomas, som räcker handen mot såret, icke sticker henne i det¹). En vacker list (se fig. 1) löper öfverst, en amman går kring triumfbågen, men föl-

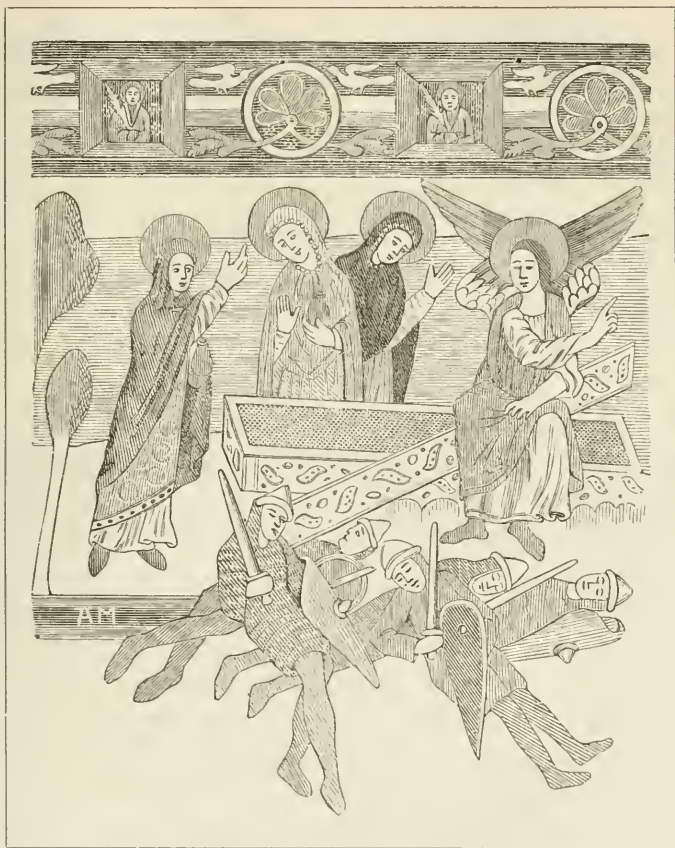

Fig. 1. Vaggmålning, Vrigstad, Småland.

¹) Uti den äldre christna konsten afbildas ytterst sällan sjelfva uppståndelsen, utan vanligen endast någon eller några tilldragelser strax efter uppståndelsen (qviinnorna vid grafven eller Noli me tangere). Först på 1200-talet, efter det tvifvelsmål och förnekande irrläror inrotat sig, sökte man i den kyrkliga konsten inlägga en protest mot dessa genom afbildandet af sjelfva uppståndelsen, och sautidigt nöjde man sig icke med att låta Thomas räcka handen mot Frälsarens sidosår, utan han afbildas såsom verkligen stiekande in handen. Jfr Mrs Jameson och Lady Eastlake, *The history of Our Lord* II. s. 265, 299.

jer icke denna, utan är ett segment af en cirkel med mycket större diameter.

Vi vilja dröja en stund vid denna fig. 1. Qvinnorna komma till grafven, medan krigsknektarne ännu ligga kvar sofvande, ett framställningssätt, som grundar sig på Matthei berättelse och var mycket vanligt inom den äldre kyrkan. Qvinnorna äro i öfverensstämmelse med den kyrkliga traditionen tre. Krigsknektarnes brynjor, långa, kupiga sköldar med spetsig buckla samt de spetsiga stålhuftorna, allt detta antyder det tolfte århundradet eller början af det trettonde. Figurernas hållning, icke minst engels, eger ganska mycken stelhet och förråder sålunda en ännu icke i fritt behag blomstrande konst. Träden hafva den vanliga äldsta svamplika formen. Hvad de enstaka figurerna angår, äro först konturerna tecknade med mörka linier; de af dessa inneslutna rummen äro enfärgade, vecken i kläderna angifvas genom linier af samma färg, men af en mörkare nyans. Brynjornas ringar antydvas med hvitt. Enformigheten i ansigtet mildras genom en ljusare linie längs näsan, en annan öfver ögonbrynen och en tredje rundt omkring munnen. Marken är grågul och likaså den öfversta delen af bakgrunden. Resten är klart blå. I kläderna äro de röda och bruna färgerna öfvervägande.

De rika ornamenten, som förekomma bland medeltidsmålningarne, äro oftast af ganska stort värde, då de gifva ett godt begrepp om tidens smak samt genom den bestämdt utpreglade karakter, som de vanligen ega, kunna gifva goda antydningar för målningarnas datering. De här afbildade profven (fig. 2—7¹) hafva en fullständig

¹) Originalen till fig. 2 bildar en båge öfver triumfbågen å vestra väggen. Originalen till fig. 3 löper på östra chorrväggen längs öppningen af chorrundeln. Originalen till fig. 4 löper längs triumfbågen å östra sidan. Originalen till fig. 6 smyckar fönstersmygen i chorrundeln och fig. 7 visar de ornamenten, som gå nedanför samt vid sidorna af målningarne i chorrundeln. Samma motiv, som nedre delen af fig. 7,

romansk karakter. De förekomma i Vrigstad och anorstädes i en mängd af varieteter, hvilka genom de smakfulla formerna och de bjärta färgerna göra ett ganska behagligt intryck.

Fig. 2 och 4 höra till samma typ, som äfven är representerad i Bjeresjö, Hjälmseeryd, Råda, Hjörlanda på Seland o. s. v. Motivet fig. 5 har flitigt blifvit användt i den äldre svenska medeltidsskulpturen. Det rutade ornamentet nederst å fig. 6, hvilket å Vrigstadsmalningarne förekommer uti en mängd variationer, finnes äfven i Hjälmseeryd och Hjörlanda samt utom Norden t. ex i baptistère St Jean i Poitiers¹⁾). Ornamentslisten öfverst å fig. 1 förekommer äfven i Hjörlanda.

Hjälmseeryds kyrka ligger vid stora landsvägen icke långt från Vrigstad. De teckningar, som hr Mandelgren utgifvit visa målningarne i chor-rundeln samt å östra chörväggen.

med rikare rutindelning, men utan rundlar, förekommer äfven å östra och vestra chörväggarne samt å östra kyrkväggen (vid sidorna af triumfbågen.)

¹⁾ Se pl. i Gaillhabauds *Monuments anciens et modernes*, T. II. Målningarne der anses tillhöra elfte seklet. En liknande list skall finnas i kyrkan i Civray i närheten af Poitiers.

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 5.

Fig. 6.

Fig. 7.

Fig. 2-7. Ornamenten från Vrigstadsmalningarne.

Öfverst ser man en rutad list af samma typ som i fig. 6. Derunder, midt öfver absis, är en bygnad, och deri, inom en rund gloria ett helgon, (Gud Fader? Maria?), ur hvars sköte tio menniskohufvud höja sig. Å ömse sidor äro tvenne serafier och fyra helgon (deraf tvenne konungar). I en nedre rad ser man fyra helgon, af hvilka ett bär biskoplig ornat. Inne i absis ser man öfverst Gud Fader, som håller framför sig den korsfäste Sonen samt nedanför under målade rundbågar dels enskilda helgon dels scener ur Jesu barndomshistoria. Längs tribunbågen (icke såsom det i texten till det citerade arbetet tvenne gånger heter, triumfbågen) löper en vacker list, en prydlig varietet af den typ, som afbildas ofvan i fig. 2 och 4. I chor-rundelns fönstersmyg löper en amman särdeles rik list, hörande till samma typ som fig. 5.

Med en viss förvåning finner man bland dessa gamla bilder Fadren hållande den korsfäste Sonen, en grupp, som jämte den Heliga Andes dufva mycket ofta användes för att framställa treenigheten, men mot slutet af medeltiden¹⁾, då man fördjupade sig i lidandeshistorien och hennes detaljer. Hr Mandelgren antager på grund häraf, att denna bild blifvit i senare tid målåd. Om det är så eller icke, kan man icke afgöra, när man icke har annat än hans planche att rätta sig efter, ty figurens karakter är der omöjlig att urskilja. Det bör dock annärkas, att fötterna äro på planchen afbildade såsom fastspikade hvar och en för sig, och så har man svarligen malat mot slutet af medeltiden²⁾. Mot hr Mandel-

1) Utan tvifvel har äfven i Hjälmseeryds kyrka å ena korsarmen eller öfver Sonens hufvud funnits den heliga Andes dufva, utan hvilken gruppen omöjligan kan framställa treenigheten. Å pl. XXX i Monum. Scandin. har hr Mandelgren likaledes förbisett dufvan, som originalet mycket riktigt har.

2) Den ifrågavarande gruppen förekommer inom ett i form af ett likarmadt kors med rundade ändar begränsadt rum. Samma kouturteckning förekommer i Bjerresjömålningarne. En möjlighet är, att den gamla målnin-

grens åsigt, att ornamenterna längs tribumbågen samt i fönstersmygen tillhöra slutet af 1400-talet kan jag icke annat än opponera mig. De äro helt visst lika gamla som de äldsta partierna af kyrkans målningar, hvilket man tydligt finner af deras slägttycke med andra romanska målningar, i Vrigstad, Bjeresjö, Hjörlanda, Rådachoret o. s. v.

Hr J. Kornerup har i Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed för 1868 (s. 29 f.) meddelat värdefulla upplysningar om kalkmålningar i några danska kyrkor, deribland om målningarne i Hjörlanda kyrka på Seland, hvilka för oss ega ett symmerligt intresse genom sin i ögonen fallande likhet med Vrigstads målningarne. Icke allenast målningarnes karakter och till en del ämnena äro desamma, utan äfven ornamenterna öfverensstämma på det närmaste. Der finnas t. ex. de rutade ornamenterna (jfr fig. 7), rundbågarne med de buktade bladen (jfr fig. 2 och 4) samt den vackra listen å fig. 1 med helgonbilderna i fyrkantiga rum, med runda medaljonger, bladrankor och hvita foglar¹). Slägttycket är så stort, att man måste tro på ett mycket nära sammanhang mellan dessa målningar och Vrigstads. De förra höra, enligt hr Kornerup till 1100-talet eller senast till början af 1200-talet.

Till samma tid är jag benägen att föra målningarne i Vrigstad. Då det torde få anses vara troligt, att målningarne utfördes i den nybygda kyrkan, ligger någon ledning för omdömet deruti, att Vrigstads kyrka om-

gen mot medeltidens slut blifvit till någon del restaurerad och dervid kanske undergått någon förändring. En dylik misslyckad restauration af gamla målningar ser man i absis af Mästerby kyrka på Gotland. Christus sitter der i aureolan och inskrifterna bestå af majuskler, men målningarnes karakter är tydligen ganska sen, så sen att man redan hunnit förgäta de gamla, annars så troget följda konsttraditionerna: korsgloria användes t. ex. utan urskilning.

¹) Jfr i hr Kornerups afhandling fig. 6, 7 och 8.

talas redan i ett bref, som är skrifvet något af aren 1216—1220¹⁾).

Både Vrigstad och Hjälmseyd ligga helt nära det år 1144 anlagda cistercienserklostret Nydala. Då de bada kyrkornas målningar säkerligen tillhöra en utländsk konstnär eller åtminstone en sådans lärjunge, ligger det nära till hands att tänka sig målaren stå i något sammanhang med klostret. Det var visserligen Cistercienserne förbudet att nedlägga några kostnader på utsirandet af sina egna kyrkor, men äfven Bernhard, den stränge ifraren för munkarnes enkelhet i lif och gudstjenst, ansåg det rätt att smycka andra kyrkor, i hvilka målningarne kunde för den okunniga mängden vara en »återgläns af det gudomliga»²⁾. Mot honom och mot ordens regler kunde således en munk visserligen icke auses bryta, om han använde sin konst till pryddande af en grannkyrka. Har så skett, torde man kunna skönja likheter mellan dessa målningar och samtida konstarbeten i Frankrike. I allmänhet synas Cistercienserne utöfvat ett visst inflytande uti konstnärligt hänseende på sin omgivning. Så t. ex. finner man i vissa partier af kyrkorna i Falköping och Sköfde starka påminnelser om Varnhems cistercienser-kyrka³⁾.

Råda kyrka har blifvit utförligt beskrifven af Bror Emil Hildebrand i Kongl. Akademiens Handlingar⁴⁾, så att om henne behöfver jag icke yttra mig vidlyftigt.

1) Diplomatarium Suecanum N:o 163 (del. I, s. 187).

2) Dohme, Die Kirchen des Cistercienser-Ordens in Deutschland während des Mittelalters, s. 25 f.

3) Man kunde om denna, som synes vara bygd med Clairvaux-kyrkan till förebild, anmärka att den norra portens dekorationer icke riktigt öfverensstämma med de stränga ordensreglorna. Deremot är Nydala klosterkyrka, att döma efter Brunii beskrifning (Konstanteckningar under en resa år 1849, s. 618 f.), uppförd i öfverensstämmelse med Cisterciensernas vauliga, ytterst enkla typ.

4) Del. 21, s. 361 f.

Chorets målningar, hvilka här komma i fråga, äro enligt en inskrift utförda år 1323. Då hr Mandelgrens teckningar icke äro fullt tillfredställande, meddelar jag här några figurer efter hr G. Brusewitz, hvilken, med anslag af Kongl. Akademien besökte Råda kyrka år 1859 och aftecknade delar af hennes målningar. Fig. 8 visar ornamentslisten, som går längs midten af taket, rundbågs-

Fig. 8. Väggmålning i Råda chor. Vermland.

Fig. 9. Väggmålning i Råda chor. Vermland.

raden, som går derunder, samt prof af de profetbilder som hafva plats under dessa bågar. Figuren förräder den brist på bibelkunskap, som rådde hos malaren och möjligen hos hans andlige radgifvare, ty profeten, som här afbildas, heter ESTER PROPHETA. Fig. 9 visar en af apostlarne, hvilka hafva plats nedanför profeterna under fullt utbildade spetsbågar. Blandningen af bågformer antyder en ännu icke utbildad förtrolighet med den götiska stilen, som dock, vid denna tid, vid slutet af det fjortonde århundradets första tredjedel, borde kunnat råda ensam äfven uti en aflägsen svensk landskyrka.

Såväl dekoreringen som figurerna, både de enstaka stående och de som förekomma i grupper, förråda ett betydande framsteg före Vrigstadsmålningarne. De ursprungligen från den antika konsten lånade formerna, som just därför att de voro lånade, måste till en början förefalla främmande och vid behandlingen blifva stela, hafva här hunnit fyllas med lif. Jag meddelar här ytterligare fig. 10, som visar, hur mycket vapendrägten år 1323 hade hun-

Fig. 10. Väggmålning i Råda chor, Vermland.

Fig. 11. Väggmålning från år 1494 i Råda kyrkas skepp, Vermland.

nit förändras från dess skick vid den tid, då Vrigstadsmålningarne utfördes¹⁾. De vapenformer, som här afbildas, äro desamma som man finner å de kongliga sigillerna från och med 1250-talet²⁾. Fig. 11 visar, hvilken olika karakter de år 1494 i sjelfva kyrkan utförda målningarne hafva. Den tidigare periodens fina former hafva här försvunnit; figurerna äro visserligen

¹⁾ I Statens Historiska Museum förvaras (Inv. 3031) en bild af S:t Olof, hvilken, efter vanligheten, trampar på sin besegrade fiende. Denne har alldeles samma vapendrägt som den venstra af krigarne å fig. 10. Denna S:t Olofsbild är af Kullerstads församling i Östergötland skänkt till Statens Samlingar.

²⁾ Jfr B. E. Hildebrand, Svenska Sigiller från Medeltiden, Ser. 1, N:o 16, 18, 22, 35, 46, 50.

något groteska och stela, men de sakna dock ingalunda en viss grad af lifaktighet.

Om Vrigstadsmålningarne hafva den höga ålder, jag velat tillerkänna dem, hafva vi således allenast från början och slutet af den ifrågavarande perioden prof på en i Sverige utöfvad målningskonst. Man må hoppas, att kommande fynd skola fylla luckan, så att man kan följa den fortgående utvecklingen, hvars höjdpunkt tills vidare antydes af chormålningarne i Råda.

Till all lycka har man en möjlighet att steg för steg följa utvecklingen inom ett annat, temligen närbeslägtadt område, nämligen sigillgravvyren. De äldsta svenska, intill våra dagar bevarade sigiller äro från 1160-talet. Om man granskar de många plancherna i den redan ett par gånger återopade beskrifningen af våra medeltids-sigiller, hvilkas betydelse för vår konsthistoria och för kännedomen af medeltidens seder icke kan nog framhållas, finner man, hur denna gravyrkonst från sin temligen oansenliga början hinner en allt större fulländning, till dess man inemot 1350 utförde sigiller, som med skäl må räknas som det yppersta af sitt slag. Efter den angifna tidpunkten inträder ett omisskänligt förfall i denna konstgren och det är på grund deraf, som jag ansett mig kunna föreslå för den första perioden af vår medeltids målarekonst samma slutpunkt. Om den konst, som blomstrade i våra bygder santidigt med de starka rörelser, hvilka mot medeltidens slut utmärka våra fäders politiska lif, kommer jag framdeles att tala.

Utän någon inhemsk förberedelse framträder målningskonsten vid periodens början; dess föregående utveckling har man att studera i utlandet. Men denna till en början främmande konst kunde, en gång upptagen inom Sverige, göras inhemsk härstädes och utbildas af svenska konstnärer i svensk anda. I hvad mon detta skett, kan ännu icke på grund af de materialier,

som föreligga, afgöras, och äfven när flera lemningar af denna periodens målningskonst blifvit uppdagade i vårt land, behöfves det noggranna studier af utlandets målar-skolor, på det att man, sedan jämförelser med deras arbeten blifvit gjorda, må kunna urskilja, hvad i våra måhningar från denna tid är för vårt land egendomligt. Att döma efter de antydningar, som kyrkans historia gifver, skulle man kanske snarast i Frankrike söka ur-bilderna till våra äldsta romanska målningar; tyvärr hafva der icke många sådana blifvit bevarade intill våra dagar. Om ett engelskt inflytande på vår skulptur, i synnerhet vår ornamentsskulptur, får jag tillfälle att tala längre fram.

En omständighet måste man dock egna någon upp-märksamhet. Denna konstperiod i vårt land når sin höjd inemot midten af 1300-talet. Då var i utlandet den romanska målningskonstens rol utspelt. Hon hade visserligen ganska länge öfverleft den romanska byg-nadskonsten, men hennes blomstringstid var allaredan förbi vid midten af 1200-talet, och under den brytning, som derefter inträder, märker man till en tid ett be-stämmt sjunkande, innan den nya perioden inträder i sin fulla glans. Men om, under det i utlandet den ro-manska målningskonsten är stadd i sjunkande, samma konst i Sverige går framåt och når sin höjd nästan ett århundrade senare än den förstnämnda, så synes mig deri ligga en antydan om en inhemsk utveckling af det från främmande land gjorda lånet. Det torde dröja, innan man vill erkänna möjligheten, att en sådan konst, om hvilken Rådas chormålningar vitna, tillhört Sverige. Men vi få komma ihog, att den finare målningskonsten icke kunde öfvas af hvar man, utan af särskilda konst-närer, som egnade sitt lif åt hennes tjänst. Man är der-före icke berättigad att jämföra alstren af en svensk målar-konst vid medlet af 1300-talet med folkets kultur-

tillstånd i allmänhet, utan med den bildningsgrad, som innehades af dem, hvilka det tillkom att föra den tidens talan. Målarié voro på sitt sätt aristokrater i den tidens konstverld och de böra jämföras med det borgerliga och det intellektuella lifvets aristokrater.

2. Vår äldre medeltids-skulptur.

Man utskar under hednatiden sina gudabilder af trä, men det torde icke hafva varit några mästestycken i plastiskt hänseende. Man sökte också förhöja deras verkningförmåga genom att förse dem med kläder och hölja dem med smycken af silfver och guld. Bättre lyckå torde man haft med utförande af reliefbilder i trä; de isländska sagorna tala om hela följder af händelser, som blifvit på sådant sätt återgifna. Om arten af dessa sniderier torde man kunna bilda sitt omdöme med ledning af de gamla norska träsniderierna. På Gotland har man funnit några stenvårdar med figurer i svag relief, att döma efter framställningarnas innehåll, hörande till heden tid. Annars synes man icke hafva arbetat reliefbilder i sten, utan nöjde sig med att å det hårda materialet anbringa konturteckningar. Bättre än mennisko-gestalterna i trärelieferna och i stenteckningarne, äro dock de ornamentala figurer, som man med så mycken förkärlek framställde, alla dessa slingrande orm- och drakfigurer, som äro för vår forntid i så hög grad karakteristiska. Det fans visserligen under hednatiden och början af den christna enstaka mästare, som hade drifvit sin konst till en synnerlig höjd, men då man tänker på den konstfärdighet, som utmärkte våra förfäder i allmänhet, och särskildt på alla de stundom vidunderliga, ofta behagligt lediga och rika, men alltid karakteristiska sirater, med hvilka smycken, husgeråd och vapen voro försedda, och derjämte besinnar, huruledes arbetets

delning var i ringa grad genomförd, kan man med skäl antaga, att konsten att rista i sten eller snida i trä icke var inskränkt till detta fåtal af mer framstående förmågor, utan utöfvades af folket i allmänhet. Såsom ett exempel på förhållandet emellan målningskonsten och ornamentsskulpturen under Sveriges första christna tid kan anföras, att då samtliga ornamenterna i Vrigstads-målningarna förråda från en utländsk konst hemtade motiver, finner man å de skulpterade ekstockar, som på kyrkans utsida uppburo takkanten, ormslingor af alldeles

Fig. 12. Snidad stock. Vrigstad.

samma art, som förekommer å runstenarne och hednati-dens alster (se fig. 12). Således under det den främmande konstnären sörjde för det inres dekorering med

konstmessiga figurer och brokiga färger, hade den inhemske arbetaren i uppdrag att på fädrens vis ornera den yttre bygnaden med snidade slingor.

Emellertid trädde denna urgamla snidarekonst i beröring med utländska mönster. Man började utföra reliefer äfven i sten och man upptog dervid nya motiver, som synas hafva så godt som utträngt de gamla. Så mycket lättare gick detta, som det är bevisligt, att utländske bildhuggare redan tidigt arbetade i Sverige. Men att man i förhållande till dem intog en ganska sjelfständig hållning, visar sig deruti, att olika bildhuggarskolor uppstodo inom olika stift. Deras uppkomst måste naturligtvis i väsentlig mon bero af den tillgång på lämpligt material, som de olika stiften erbödo. Under förra hälften af medeltiden var Uppland, hvars hårda bergarter icke voro lätta att utarbeta, i detta afseende vanlottadt. Högt stodo deremot t. ex. Vestergötland och Gotland.

Vestgöta-församlingen ledde sina anor från den en-

gelska kyrkan. Biskopslängden gör de tvenne förste förkunnarne af christendomen, Sigfrid och Unne, till engelsmän, hvilket väl kan vara sant om den förre, äfven om han icke tillföre var, såsom vår legend säger, erkebiskop i York. Af de följande biskoparne voro ett par komne från England och under senare delen af 1100-talet vände sig biskop Bengt, när han ville förära sin

Fig. 13. Stenschilderi från Skälfvum. VG. Efter P. A. Sève.

kyrka en bibel, till England, samme Bengt, som lät måla vissa delar af Skara domkyrka och som lät bygga och utsmycka den ena kyrkan i stiftet efter den andra¹⁾.

Under dessa förhållanden kan man icke vänta annat än att i den äldre medeltidskonsten inom Vestergötland finna påminnelser om ett engelskt inflytande. Ett af de otvetydigaste intygen derom är det fig. 13 afbildade stenschilderiet. Man ser der Christus inom en aureola mellan evangelisterna Matthei och Johannes' symboler. Derunder löper en rad af bladrankor, ett ytterst vanligt

¹⁾ Af de kyrkor, som biskop Bengt uppförde, voro tvenne runda, nämligen Dimbo och Agnestad, af hvilken senare ännu återstå icke oansenliga lemmingar, icke långt från Falköping. Då det heter i biskopslängden äfven om S:t Sigfrid, att han bygde Agnestads kyrka, menas väl någon tidigare träbyggnad derstädes.

medeltidsmotiv¹⁾). Längs bågen läses: OTHELRIC ME FECIT. Othelric har för visso ingen svensk man hetat; namnet är tydligen angelsaksiskt.

Fig. 14.

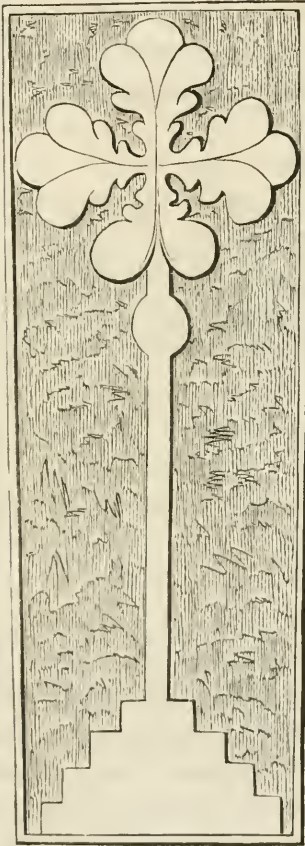

Fig. 15.

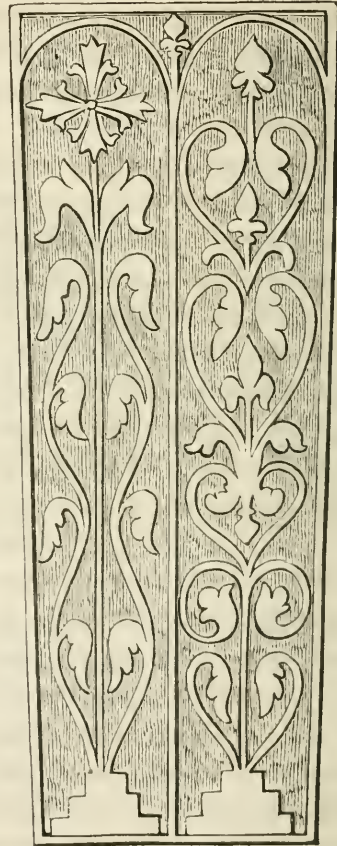

Fig. 14 och 15. Grafhällar vid Ugglum. VG. Efter P. A. Sæve.

Skälfvums kyrka ligger vid foten af Kinnekulle och nära intill Husaby, der det gamla biskopssätet fans.

¹⁾ Detta motiv, det treflikiga bladet, som är så vanligt under medeltiden och som användes i utlandets kyrkliga konst långt förrän vårt land christnades, förekommer ytterst sällan å runstenar. Jag kan icke minnas mig hafva sett något liknande på mer än en enda, som fordom funnits i Balingstads kyrkas vapenhus (Uppland), men nu förvaras på Wijk. Denna runsten är afbildad i Dybecks Sveriges Runurkunder (fol.) N:o 135, men

Ett ifrån detta utgånget inflytande märker man flerstädes i trakten. Såsom exempel kunna nämnas de många stenskilderierna i Forshems kyrka, vid norra ändan af Kinnekulle. De synas i allmänhet icke vara så fint utförda som den här afbildade Skälfvuuns-reliefen. Det råaste är redan afbildadt här ofvanför s. 155.

Vid en mängd kyrkor såväl i Husabytrakten, som något längre söderut i landskapet, finner man ett slags grafhällar, ganska tunna, fyrkantiga, afsmalnande mot ena ändan och prydda med upphöjda ornament, antingen i korsform (fig. 14) eller ock i form af särdeles smakfulla bladrankor (fig. 15 och 16). Bilder ur djur- eller människoverlden förekomma icke på dessa hällar. Stenarne med bladrankor hafva ibland en, ibland tvenne, som åtskiljas af en upphöjd mellanbalk, såsom å fig. 15 och 16. Af de många exempel på grafhällar af detta slag, som jag kunde uppräknas, nöjer jag mig med att nämna de tre särdeles vackra, som förekomma i Skara, en uti och tvenne strax utanför domkyrkan¹⁾.

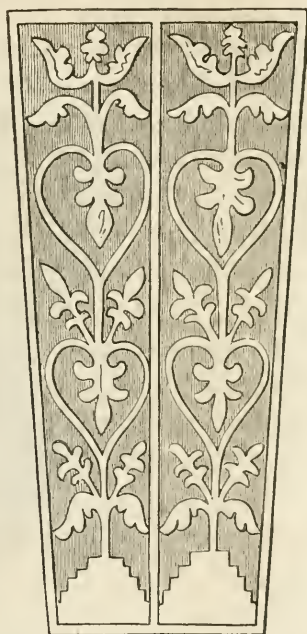

Fig. 16. Grafhäll från Ransberg. VG.
Efter P. A. Sæve.

Äfven dessa grafhälls-ornamenter torde ej varit fullkomligt oberoende af ett engelskt inflytande, ty tuma, oftast med prydliga kors ornerade grafhällar äro myc-

just detta ganska viktiga drag är icke af hr Dybeck uppmärksammat och hans afbildning är således icke fullt trogen, — en anmärkning för öfrigt, som gäller alltför många af de runstensteckningar, som hr Dybeck offentliggjort.

¹⁾ Afbildningar finnas i min samling af teckningar efter konstföremål från medeltiden.

ket vanliga i norra England¹⁾. Enligt den erfarenhet man der gjort, hafva hällarne med dubbelfigur och mellanbalk blifvit lagda öfver tvenne personer, vanligen, kan man antaga, öfver man och hustru²⁾.

Äfven andra grafstensformer äro ganska vanliga i Vestergötland. Der finnas t. ex. kistformiga, oftast med tresidig öfveryta. Midtpartiet intages då vanligen af en ornamentslist, t. ex. en rak med ett kors slutande stielk, från hvilken en mängd knoppar med kortare eller längre skaft utspringa eller ett bugtande band, som sammanhåller knippor af spetsiga blad. Af dessa grafstenar förvaras tvenne, som fordom tillhört Ugglums kyrka, i Statens Historiska Museum. Den ena har följande skrift i upphöjda runor: ÐRIR · NIFVIA : YTTT : NTIR : ÞTYV : YTTT : VNTTRR : YIVIR · *IVIVTTT (tre män ligga under denna sten, Gunnar, Sigvat, Hallsten³⁾). Den andra har midtstycket utplånadt, å ena sidostycket en runskrift, å den andra en ristning med 1100-talets majuskler (Lilj. N:o 1636⁴⁾). En mer utbildad form företer

¹⁾ Jfr t. ex. E. Charltons afhandling »On the sepulchral Slabs existing in the counties of Northumberland and Durham (Archæological Journal vol. V. s. 233 f.); F. C. Plumtre's Account on the parish church of Bakewell in Derbyshire s. 47 f.; Bateman's Vestiges of the Antiquities of Derbyshire s. 185. Enligt Charlton finnas ännu i Northumberland 100—120, i Durham åtminstone 50 och i Cumberland kanske lika många grafhällar af detta slag. Detta förtjenar måhända så mycket större uppmärksamhet, som legenden låter S:t Sigfrid komma ifrån norra England, hvilket ju mycket väl kan vara sant, äfven om han icke varit erkebiskop i York.

²⁾ På Lärbro kyrkogård (Gotland) finnas grafstenar, som synas vara lagda öfver tvenne personer; de äro itudelade på längden genom en rak linie och hvardera halfvan har ett likarmadt kors inom en cirkel. (Teckning i min samling). Ja, der finnas moderna grafvar, omslutna af en träram och på liknande sätt itudelade genom en längs midten gående slå.

³⁾ Liljegrens Runurkunder N:o 1632, der inskriften icke är fullt riktigt återgifven. IR i GUNNAR, IR i SIKFATR och IT i HALLSTENN äro å stenen återgifna med sammanbundna runor. V i SIKFATR har det nedre snedstreckket tydliga punkteradt.

⁴⁾ Den senare Ugglums-stenen är afbildad i Stephens' Old Northern Runic Monuments s. 459. Afbildningar af liknande stenar finnas i Bautil

grafkistan vid Husaby med hennes skulpterade sidostenar och ändhällarne, hvilken är afbildad här ofvanför s. 152¹⁾.

Äfven dopfuntarne i Vestergötland ega ett ganska stort intresse. Några äro försedda med ornament, som på det närmaste öfverensstämna med grafhällarnes bladrankor. Se t. ex. fig. 17. Andra åter hafva

Fig. 17. Dopfunt i Forshem. VG. Efter P. A. Säve.

samma af bugtade band sammanhallna knippor af spetsiga blad, som förekomma å en del af de kistformiga

under numren 939 (den förra Ugglums-stenen) 943 och 977; i Liljegrens och Brunii Nordiska Fornlemningar pl. LXXXVII. Ett par dylika stenar, hittills okända, hafva denna sommar af skolläraren Wernqvist uppdagats vid Näs kyrka i Vartofta härad.

¹⁾ Traditionen, att denna graf skulle hafva tillhört Olof skötkonung saknar säkerligen all grund. Efter Vestgöta-lagmannen Emunds besök i Uppsala och hans stämplingar, torde konung Olof icke haft mycken hog att vistas i Vestergötland, och denna sannolikhet kan helt visst, då det icke finnes någon säker gammal uppgift om motsatsen, anses vara afgörande. Traditionen har tydligen uppkommit i följd af förutsättningen, att den ansenliga grafven tillhört en ansenlig man, och af kunskapen om det factum, att konung Olof döptes vid Husaby år 1008.

grafstenarne. Ännu andra hafva under rundbågar en mängd mer och mindre fantastiska figurer, centaurer, drakar o. s. v.; vanligen förekommer på dem äfven en framställning af Jesu dop. Till denna sistnämnda typens skulpturer torde möjligen motsvarigheter kunna sökas i England. Åtminstone finner man der icke sällan centaurbilder¹⁾.

Vore jag i tillfälle att framlägga ett större antal bilder af dessa grafstenar, dopfuntar och skilderier, skulle likheten mellan deras ornament, de otaliga öfvergångarne, den rika utvecklingen af de en gång antagna motiverna genast falla en hvar i ögonen och visa, att de äro alster af en och samma konstriktning och af samma tidevarf. När man derjämte besinnar, att konstverk af detta slag äro allmänna i Vestergötland och äfven förekomma i Vermland och Dal²⁾ d. v. s. inom hela det gamla Skara-stiftet, måste man anse dem vara alster af en konst, som särskildt utvecklades inom det nämnda området. Man styrkes i denna åsigt och i allmänhet uti öfvertygelsen derom, att vissa stift hade sina särskilda bildhuggareskolor, när man dessutom finner, att i de andra fastlands-stiften, der dessa typer äro ytterst sällsporda eller fullkomligt saknas, använde man med förkärlek andra typer, hvilka icke vunnit tycke inom Skara-stiftet³⁾. Man har derföre allt skäl att tro på tillvaran

1) De äro dock ej heller sällsynta i andra länder, t. ex. Tyskland. Vergilius låter centaurer plåga själarne i Oreus och de förekomma på romerska och etruskiska grafvårdar. Från och med tionde århundradet användes de af den christna konsten till att beteckna de onda andar, som verka i öfre verlden, frestelserna som träffa det obevakade hjertat. De afbildas med båge och pil för att antyda den ondes glödande skott (Ephes. 6: 16). Piper, *Mythologie der christlichen Kunst*, I. s. 393 f. Å Vestgöta-dopfuntarne ser man dem också alltid skjutande.

2) Exempelvis må nämnas för Dalsland grafhällar i Bolstads kyrka; för Vermland grafhäll med orneradt kors i Ölnehärad, grafhällar med bladrankor i Hammarö och Arvika, dopfuntar i Botilsäter och Blomskog.

3) I Östergötland prydde man ofta dopfuntarne med scener ur Jesu

af inhemska, svenska bildhuggarskolor i Sverige, der fäderneärfd konst utbildades efter nya mönster. Ett vittnesbörd derom ligger äfven i namnet på den man, som arbetat flera af de kistformade grafstenarne, Harald stenmästare, som han kallar sig på en sten vid Vings kyrka i Ås härad, Haraldus magister, som han kallade sig i de latinska inskrifter, som vanligen åtföljde runskriften å hans grafstenar. Han var således en man med nordiskt namn, väl förfaren i runkunskap, men han hade derjämte gått i skola hos kyrkans tjänare och af dem lärt sig det gamla romarspråket. Men majusklerna äro ibland något oregelbundna, hvilket måhända får tolkas som ett bevis för en viss ovana vid dem under början af hans verksamhet.

Man finner någon gång utom Skara stift, äfven i Svealand, fornlemningar, som påminna om de grafstenar, om hvilka jag här talat. De vitna derom, att samma inflytande gjort sig gällande här som i Skara stift, ehuru det aldrig blef så betydande som der. Grafhällar, påminnande om de vestgötska, finnas t. ex. i Börje, Korsta och Roslags-Bro kyrkor (Uppland¹). Det vackraste minnesmärket af denna konstriktning från mellersta Sverige är onekligen den stora stensarkofag, som från S:t Botvids kyrka (Botkyrka) kommit till Statens Historiska Museum. De nedre sidopartierna påminna om Husaby-grafven, taksidornas ornamenten förråda en ganska stor likhet med ornamenterna på en dopfunt i

barndomshistoria — en sådan bildserie är aftecknad i denna del af tidskriften s. 92, 93 — hvilka jag aldrig funnit å vestgötska dopfuntar. Inom erkestiftet fick man mot slutet af medeltiden en egen typ. Dopfunten är icke mycket stor och har form af en kalk. Kring skålen löper en ranka och inskrift förekommer vanligen. En sådan funt finnes i Stocholms storkyrka (med årtalet 1514), i Skepptuna i Uppland (teckning i min samling), i Neder-Calix (teckning i Kongl. Akademiens archiv) o. s. v.

¹) Teckningar finnas af den förstnämnda i Peringskölds Monumenta Ullerakerensia s. 341 af de två senare i mina samlingar.

Alphingtons kyrka i Devonshire, som anses tillhöra slutet af 1100-talet¹⁾). Inskrifterna äro dels svenska, ristade i runor, dels latinska, skrifna med majuskler, således i öfverensstämmelse med hvad man finner å de vestgötska kistformiga grafstenarne, hvarjämte majusklerna hafva samma form. Tyvärr är runskriften å Botkyrkestenen ganska skadad, men man ser dock, att vården bevarar minnet af en Björn (i runskriften $\text{B}|\text{I}|\text{R}|\text{I}|\text{B}|\text{I}$ ²⁾), i den latinska *BIORN*), som af en Sven och Bankfrida?, som tyckas hafva bott å en gård kallad Hammarby³⁾). Enligt legenden, hade S:t Botvid en broder Björn, som bygde till helgonets ära en kyrka å deras fädernegård, och det synes då icke orimligt att antaga legendens och stenens Björn vara samma man. Detta är höjdt öfver allt tvifvel, om det är rätt, hvad utgifvarne af *Scriptores rerum Suecicarum medii ævi*, tom. II uppgifva⁴⁾, att Botkyrka prestgård verkligen ligger å en Hammarbys egor. Att kistan hör till 1100-talet är, om man dömer efter ornamenternas stil, fullt visst; men om denna sammanställning med legendens Björn är riktig, vinner man en något beständare tidsuppgift. Den i England christnade Botvid mördades år 1120 och nio år senare uppförde Björn sin träkyrka, som invigdes af engelsmannen biskop Henrik i Uppsala samt af biskop Gerder i Strängnäs. Något efter 1129 har således Björn aflidit och grafmonumentet arbetats.

Jag kan icke stadna här utan att nämna några ord om Gotland, det rikaste fält i Sverige för den, som ön-

1) Paley, *Illustrations of Baptismal Fonts*. London 1844.

2) Liljegren har (N:o 1629) *BIERN*, hvilket är orätt.

3) Tyvärr är gårdsnamnet icke så tydligt, som man kunde önska. Liljegren har *HAMMARBY*. Lika många runor finnas kvar, men den första är otydlig. Den tredje synes vara *I*.

4) L. c. sid. 377 (*«quod prædium iam sedes est Pastoris ecclesie»*). I *Hist.-Geogr. och Statist. Lexicon öfver Sverige* förekommer samma uppgift uti artikeln »Botkyrka», der det hänvisas till vidare upplysningar uti en artikel »Hammarby», men denna finnes icke.

skar studera medeltidens byggnadskonst och äfven i viss mon bildhuggarkonsten. Gotlands kyrkor hafva visser-

Fig. 18. Stenkyrke kyrka (Gotland). Bygd år 1255. Efter P. A. Säve.

ligen i Brunius fått en omsorgsfull och lärd beskrifvare, och P. A. Säve har använt en stor del af sitt verk-samma lif till att granska dem, hvarom hans för Kongl. Akademien utförda teckningar samt hans rika,

till Kongl. Akademien testamenterade handskrifna anteckningar vitna. Dessutom eger Gotland en länsarkitekt, hr A. W. Lundberg, som troget studerar lemnin-garne af forntidens konst och för hvilken det tyckes börja lyckas att få folkets ögon öppnade för de skatter det eger i sina kyrkor¹⁾. Men fältet är så rikt, att här återstår ännu öfver all beskrifning mycket att uträtta.

Då man på Gotland nästan allestädes finner landskyrkor af samma praktfulla utseende, som den fig. 18 afbildade kyrkan eger, har man rättighet att vänta äfven af bildhuggarkonsten talrika alster, om icke annat, använda som dekorationer å bygnaderna. Detta är äfven fallet. Och det särskilda intresset framför den nyss omnämnda vestgötska skulpturen har den gotländska, att man inom den senare finner arbeten äfven från en något yngre tid, och att man derigenom är i stånd att följa utvecklingen. En så nära släktskap finnes mellan de gotländska alstren af bygnads- och bildhuggarkonsterna från olika tider, att man måste anse dem vara verk af samma anda och samma skolor. Hvarifrån Gotland än fick sina första byggmästare och bildhuggare, inom Gotland blef den konst, de der grundlade, fullkomligt inhemsk.

På Gotland finnas ganska gamla skulpturer. Såsom exempel på sådana kunna nämnas följande. 1. Stenschilderier å södra yttermuren af Vamblingbo kyrka. Man ser der dels Christus med välsignande hand, bok och korsgloria samt tolf personer, antagligen apostlar, under en rad af rundbågar m. m., dels ornamenter, af hvilka det ena förräder närmaste förvantskap med runstens-slingorna²⁾, det andra åter har upptagit

1) Vid ett besök på Gotland förliden sommar fann jag t. ex. hur man i Garde rundbågskyrka ersatte fyrkantiga fönster med fint utförda rundbågiga. Det må med skäl kallas en åtgärd, som hedrar församlingen.

2) Mycket liknande slingor förekomma å en silfverskål, funnen jämte

ett bestämdt utpregladt medeltidsmotiv¹⁾. Man har derföre skäl att föra dessa relief-skulpturer till den första gotländska christendomens tid. Då Vamblingbornas nuvarande kyrka tillhör början af öfvergångstiden från rundbågs- till spetsbågsstil, måste man med Brunius antaga, att dessa skilderier tillhört en äldre kyrka²⁾, ty yngre än 1100-talet kunna de svårligen vara; de tillhöra kanske snarare detta århundrades början än dess slut. 2. I Fardhems kyrka finnas reliefer vid södra choringången, dels fantastiska, dels historiska¹⁾. Bland de senare är en biskop, hvars mitra har de båda hornen icke fram och bak, utan å båda sidorna, d. v. s. af den äldsta formen, som förekommer ännu å erkebiskop Stefans sigill, men icke å någon annan svensk biskops, hvadan man bör kunna antaga, att denna mitra-form försvunnit kort efter 1150. Under 1100-talet uppfördes ock, enligt en gammal anteckning, Fardhems kyrka.

Men af ännu större vikt äro de gotländska skulpturerna från den följande tiden, alldenstund sådana äro annorstädes ytterst sällsynta. Till dessa kan man räkna följande. 1. Skulpturen å vestra portalen å norra sidan af Öja kyrka. Å hvardera sidan förekomma tre kolonner, samt ytterst en fýrsidig pilaster. Å östra sidan hafva de förra i stället för kapitåler ett Kristus- och tvenne menniskohufvud, pilastern åter ett grinande lejonansigte med tvenne huggtänder. Dernedanför äro under baldakiner afbildade en biskop och S:t Petrus. Å vestra sidan ser man i stället för kapitåler en lig-

hvarjehanda smycken och mynt af silfver och en guldklump vid Lilla Valla i Rute socken på Gotland (Inv. 3099). De yngsta angelsaksiska mynten voro slagna af Edvard Confessor († 1066). Den lilla skilnad, som finnes mellan de å silfverskålen graverade ornamenterna och relief-skulpturen å Vamblingbo kyrka, antyder, att den senare är något yngre.

¹⁾ Teckningar, utförda af P. A. Säve år 1855, förvaras i Kongl. Akademiens archiv.

²⁾ Gotlands Konsthistoria III, s. 196.

gande man, med upprätt hufvud och omsorgsfullt friseradt hår, som håller i ena handen en hammare, i den andra en tång¹⁾. Nedanför hans hufvud ser man under baldakiner en konung, hållande i ena handen en yxa, i den andra ett ciborielikt reliquarium²⁾ (icke riksäppet), samt S:t Paulus. Då dessa bilder icke sällan träffas tillsammans å gotländska kyrkor, synes det, som om apostlarne Petrus och Paulus samt de tvenne andre

¹⁾ Skall detta vara ett helgon, kan det svårligen vara någon annan än S:t Eligius († 659), alla guldsmeders, smeders och hofslagares skyddspatron. Men det obehväma läget — kroppen skall upbära trycket af portalens båge — och bristen på alla helighetens insignier göra detta föga troligt. Det skulle ock kunna vara någon kyrkans byggmästare, som här afbildat sig. Angående sådana bilder jfr Ottos Handbuch der kirchlichen Kunst-Archäologie (4:de uppl.) s. 865.

²⁾ Man förväxlar ofta ciboriet och dess varieteter med monstransen. Ciborium (af cibus, mat) var ett kärl, i hvilket man förvarade förrådet af invigda hostier. Ett mindre ciborium kallades pixis och hade då vanligen form af en låg cylinder, med kon-formigt lock; men man höll icke så noga på skilnaden, utan man finner äfven ganska stora hostiekärl med hög fot bära namn af pixis. Ett ciborium, i hvilket man förde hostian till sjuke, kallades viaticum (af via, väg) och då man naturligtvis för sådant ändamål helst tog de smärre kärlen, blir viaticum och pixis ungefär detsamma. I monstransen deremot insattes vid vissa tillfällen en hostia, för att uppvisas (monstrari) för den tillbedjande mängden. Alla dessa kärl förvarades i tabernaklet eller sakramentshuset; sådana, särdeles väl arbetade, finnas i flera Gotlands-kyrkor. Ett hostiekärl, som, enligt inskriften, är en pixis, är afbildadt i Hofbergs Neriikes gamla minnen s. 165 fig. 4 (fig. 6 å den följande sidan är tydligen ingen monstrans, utan antingen en pixis eller, snarare, ett reliquarium). En pixis af dess ursprungligen enkla form (från Martebo kyrka på Gotland) är afbildad i Ny Illustrerad Tidning för 1867, sid. 245. Men kärl, alldeles liknande dessa hostiekärl, användes tydligen äfven för andra ändamål. Ofta ser man de tre österländska konungarne frambära sina håfvor i pixides. Dessutom användes de i kyrkorna såsom reliquarier. Så förvaras t. ex. i Statens Historiska Museum (Inv. 1699) ett pixisformadt kärl med inskriften SACRARIUM RELIQUARUM. Det har blifvit för Statens räkning inköpt hos guldsmeden O. W. Kjellberg i Vesterås, hvilken städe visat en berömlig omtanka för bevarande af sådana konstsaker, som blifvit till honom utbjudna. Jag skulle tro att det ursprungligen kommit från L. Rytterns kyrka i Vestmanland. Då ingen annan än en prest kan bära ett hostiekärl, håller jag troligt, att de ciborie- och pixislika kärlen, som man ser i händerna på S:t Erik och S:t Olof, äro reliquarier, hvilka skola antyda de bärandes helighet.

varit särskildt käre för Gutarne. Då någon nordisk biskop icke, så vidt jag vet, varit af någon synnerligen stor betydelse för ön — Gutasagan säger blott, att flere biskopar besökt henne — är det rådligast, att anse biskopen i dessa reliefer vara S:t Nicolaus, alla köpmäns och sjöfarares skyddspatron. Men hvem är konungen? Jag kan icke tro, att han är, såsom professor Brunius antager, den danske S:t Knut, som svårligen varit af någon betydelse för ön; men då den i hela Norden firade Olof Haraldsson särskildt omtalas i Gutasagan och hans minne än i dag lefver å Gutarnes läppar, synes det mig enklast att anse den yxbärande konungen vara den med en yxa afflivade Olof helge¹⁾. Under det dessa

¹⁾ Då flera kongliga helgonbilder förekomma i våra kyrkliga konstverk, torde följande ikonografiska iakttagelser å enstaka bilder och altarskåp i Statens Historiska Museum förtjena att meddelas. 1. Altarskåp från Hille (Gestrikland) *S(a)ute erick*, konung med svärd och (troligen) spira; *S(anctu)s olaus*, konungen stående på ett vidunder, med riksäpple och ett förloradt attribut, hvilket, att döma efter handens form varit långt (troligen yxa). — 2. Altarskåp från Kumla (Nerike); konung (Olof) med lång spira och ett reliquarium, liknande ett klotrundt ciborium med knopplikt lock, stående på ett vidunder; konung (Erik) med spira (troligen) och ett förloradt attribut. — 3. Altarskåp från Ösby-Garn (Uppland). Konung (Olof) med yxa och reliquarium, liknande ett ciborium med kullrigt lock, stående på ett vidunder; konung (Erik) med förlorade attributer. — 4. Altarskåp från Öster-Aker (Uppland). Konung (Erik) med svärd och ett sexkantigt, pixislikt reliquarium; konung (Olof) med spjut och klotrundt ciborium med knoppformigt lock, trampande på ett vidunder. — 5. Altarskåp från Tjällmo (Östergötland). Konung (Erik) med spira och svärd; konung (Olof) med yxa och ett reliquarium liknande ett ciborium med fot och spetsigt lock. — 6. Altarskåp från Hammarby (Södermanland). Konung (Erik) med spira och fyrkantigt, pixislikt reliquarium med fot; konung (Olof) med riksäpple och en drufklase(?), stående på ett vidunder. — 7. S:t Katarinas af Alexandria altarskåp från Ed (Calmar Län). Konung (Erik) med svärd och korsbärande riksäpple; konung (Olof) med yxa (målningen något skadad) och ett pixislikt reliquarium med fot, stående på ett vidunder. — 8. Bild från Frötuna (Uppland). Konung (Olof) med riksäpple och ett förloradt attribut, trampande på en krigare. — 9. Bild från Kullersta (Östergötland). Konung (Olof), med äpple, trampande på en krigare. — 10. Bild från Alsike (Uppland). Konung (Olof) med äpple och ett förloradt attribut, trampande på en menniska. — 11. Bild från Väte

två representera i främsta rummet lekmännen, hvilkas yrke skulle skyddas, och landets historiska minnen, representera Petrus och Paulus, judendomens och heden- domens apostlar, kyrkan i hennes helhet. Men äfven dessa senare synas haft en viss betydelse för Gotländin- garne, ty enligt Gutasagan upptogo Sveakonungens sände- män skatten å tinget näst efter Petri och Pauli dag (den 29 Juni¹).

2. Skulpturer å Stånga kyrka, dels å portalens kapitåler, dels vid sidan deraf. Å kapitälerna ser man, med ganska små, men fint utförda figurer, bilder ur Fräl- sarens bardomshistoria, bebådelsen, besöket hos Elisabeth, Marias barnsäng, de vise männen, barnamordet i Bethle- hem och flykten till Egypten. Å pilastrarne, som om- gifva dörröppningen, äro fyra bröstbilder, af hvilka tvenne äro biskop Nicolaus och konung Olof helge. I dörrfäl- tet ser man öfverst Christus krönande Maria samt evan- gelisten Johannes och Döparen, Petrus och Paulus. I röstet ser man Christus med korsfanan uppstiga ur graf- ven, hvars väktare synas nedanfö. På östra sidan om porten sitter å en kragsten, som uppbares af ett hufvud med tvenne betar, påminnande om Öja-portens, och un-

(Gotland). Konung (Olof) med ett reliquarium, liknande ett klotrundt ciborium med kullrigt loek, trampande på en krigare. — 12. Bild från Tortuna altarskåp (Vestmanland). Konung (Erik) med spira och äple.

När man ser en konung trampa på en drake med människohufvud eller på en menniska, kan man i de flesta fall antaga det vara St Olof; fullt säker kan man likväl ej vara, ty på altarskåpet i Odensala (Upp- land) trampa både *Sanct(us) Ericus* och *Sanct(us) Ola(us) rex* på vid- under — att förtiga andra exempel. Riksäple kan så väl Erik som Olof hafva. Reliquarium hafva de båda; en jämförelse med flera bilder får utvisa, om det är konstant, att Eriks reliquarium är kantigt, Olofs run- dadt. Spira har Olof någon gång, Erik ganska ofta. Svärd utmärker den halshuggne Erik, yxa den af ett yxhugg dödade Olof. Olofs yxa är någon gång utbytt mot ett spjut.

¹) En afteckning af denna portal förekommer i Ny Illustrerad Tid- ning för 1868, s. 152. Detta är dock icke mer än ett temligen flygtigt utkast.

der en baldakin, en Maria med Barnet, till hvilket de tre konungarne frambära sina håfvor. Öfver dem ser man Christus hånas och gisslas, samt öfverst nedtagningen från korset. Dessa figurer, i naturlig storlek och fullt runda, förråda i allmänhet en starkt realistisk uppfattning, och ega jämte den naiva vidunderlighet, som ofta beledsagar denna, en ganska stor uttrycksfullhet¹⁾.

3. En chorstol i Burs kyrka. Vid södra chorbägen finnes ännu en stol, bestående af tvenne höga gafvelstycken, förenade af en stenbänk. Gafvelstyckena hafva å de tvenne sidor, som kunde ses af församlingen i kyrkan, ganska höga reliefer. Jag lämnar här en figur (fig. 19) ur Ny Illustrerad Tidning, som kan gifva en ungefärlig föreställning om det helas anordning, ehuru hon icke gör originalet full rättvisa och dessutom är i vissa afseenden bestämmdt felaktig²⁾. Man ser här öfverst behådelsen och derunder Marias besök hos Elisabeth. Å den andra gafvelhällen ser man Marie barnsäng, med Josef vid hennes fötter och krubban ofvanföre.

Fig. 19. Stolsgafvel i Burs kyrka, Gotland.

¹⁾ En afbildning af Stånga-portalen förekommer i Bergmans och Säves planchverk »Gotland och Visby i taflor.» En teckning i större skala af P. A. Säve förvaras i Kongl. Akademiens archiv.

²⁾ Så äro t. ex. engelsns vingar uteglömda. Elisabet har icke ned-

4 och 5. Skulpturer å portalerna i Bro och Lärbro. Å stora södra dörren i Bro ser man på ena sidans kapitäl bebådelsen, barnsängen, de vise männen, uppståndelsen m. m. På kapitälerna vid Lärbros tornport ser man bebådelsen, barnsängen, englauppenbarelsen för herdarne, de tre vise männen och barnamordet, samt å sidorna af porten S:t Petrus och derunder S:t Olof med yxan och det ciborielika kärlet, S:t Paulus och biskopen¹). Figurerna äro särdeles fint utförda.

Tyvärr kan man icke med full säkerhet bestämma dessa skulpturers ålder. Man eger visserligen en gammal förteckning öfver bygnadsåren för en mängd af Gotlands kyrkor²), enligt hvilken Öja är bygd år 1232,

till tätt åtsittande ärmar. Maria och engeln sväfva icke i luften. Den öfversta ornamentslisten är misstecknad o. s. v. En teckning af P. A. Säve, troget återgifvande originalet, som jag granskade förliden sommar, förvaras i Kongl. Akademiens archiv.

¹) För att icke förlänga de föregående ändock tillräckligt långa noterna om ciborier o. s. v. samt om S:t Olof och S:t Erik, tillägger jag här ytterligare några anmärkningar. S:t Knut förekommer jämte S:t Olof och S:t Erik på altarskåpet i Linde kyrka. S:t Knut har der i ena handen det ciborielika reliquariet, men den andra handens attribut är tyvärr förloradt (jfr Säves beskrifning i Kongl. Akademiens archiv). Man kan dock icke antaga, att detta felande attribut varit en yxa, då Knut, enligt legenden, föll för ett svärd. Konungen med yxan förekommer äfven i Hørsne och Lye kyrkors glasmålningar. — Hvad slutligen det af mig under namnet »ciborielikt reliquarium» omtalade kärlet angår, har det alldeles samma form som det i medeltidshandlingar förekommande kärlet »hanap» (i *Diplomatarium Suecanum* V, N:o 4111 t. ex. heter det »numm paruum hanap pro uino bibendo»), jfr Viollet-le-Duc, *Dictionnaire raisonné du mobilier français*, del. II, s. 120. Men då man icke gerna kan antaga att det är ett dryckeskärl, som sättes i helgonens händer, föredrager jag det begagnade uttrycket.

²) Tryckt i *Scriptores rerum Danicarum*, del. VIII efter en afskrift af Langebek. Olyckligtvis vet man icke, hvarifrån Langebek fått alla dessa notiser, och då man icke känner originalet, kan man icke veta, om detta är skrifvet före det sista der förekommande årtalet, då man naturligtvis alltid kan tänka sig möjligheten, att i en äldre handskrift senare notiser blifvit inflickade. Den yngsta notisen gäller år 1370, då orgelverket i Sundre kyrka bygdes (originalet till de minnesversar, som Langebek anför, var fästadt vid orgelverket, af hvilket ännu finnas lemningar; perga-

Burs 1240, Bro 1236 och Lärbro 1211, men enligt Brunii bevisföring kunna dessa årtal icke gälla de nuvarande kyrkorna, utan äldre, som fordom intagit deras plats. Brytningstiden mellan romänsk och götisk stil synes hafva varat ganska länge på Gotland. Den här fig. 18 afbildade Stenkyrke kyrka invigdes den 17 Maj 1255 och är uppförd i äldre öfvergångsstil. Till samma period höra, att döma efter stilen, t. ex. Källunge och Dalhem (1209), Hangvar (1218), Sjonhem (1220), Follingbo (1222), Fleringe (1232), Vänge torn (1236), Elinghem (1240), Bäl (1246), Björke (1260), Viklau (1262), Gann (1265), Träkumla (1276), Guldrupe (1280), Anga, (nästan ren rundbågsstil! 1286), Lokrume (1287) och Vestergarn (1289). Således hade man under perioden 1209—1289 blifvit något bekant med spetsbågen, utan att denna blef allmänt begagnad. Långvarigheten af denna öfvergångstid visar bäst, huru man på Gotland icke berodde af utlandet, när man skulle uppföra sina storartade kyrkbyggnader, utan att man dervid använde egna byggmästare. Namnet på en sådan har blifvit bevaradt, Lafrans Botvidsson från Eskelem, hvilken, enligt uppgift, år 1239 bygde Helvis spetsbågskyrka¹⁾. Är årtalet riktigt, visar detta, att jämte det man ännu med förkärlek bibehöll den gamla rundbågsstilen, användes spetsbågen redan på några ställen. Emellertid tyckes det, som om det borde hafva dröjt temligen länge, inman den fullt utbildade

mentslappen förvaras nu i Kongl. Akademiens archiv). Det är nödigt att taga detta i betraktande, ty annars skulle man kunna draga den slutsatsen, att ingen af de ombyggnader, som tydligen företagits efter de angifna åren, blifvit utförd förr än efter 1370, hvilken slutsats nu är oberättigad. Den nyssnämnda notisen om orgelverket lyder så:

Anno milleno, treceno septuageno
 Hoc opus est Sundris, per vernerum fabricatum,
 In brandborgh natum, subtiliter arte magistrum.
 Hoc procuravit, hic tunc curatus euidus
 Spiritus ad sydus, cuius celeste meavit.

¹⁾ Är det manne samme Lafrans, som luggit fattigbössan utanför Bunge kyrka?

spetsbågsstilen allmänt användes på ön, och derjämte synes det, som om de åren 1211 och 1236 bygda rundbågs- eller öfvergångskyrkorna i Lärbro och Bro icke borde alltför snart hafva tarfvat en ombyggnad. Professor Brunius är ock på arkitektoniska skäl benägen att förlägga dessa nybyggnader till 1400-talet.

Om den ålder, som sjelfva bildernas karakter antyder, vill jag icke med någon tillförsigt uttala mig, förrän jag varit i tillfälle att göra mer omfattande komparativa studier. Men om man inskränker sig till en detaljgranskning af kostymen, synes det mig, som om det vore mera skäl att hänföra dessa skulpturer till 1300- än till 1400-talet. I klädernas snitt och drapering — se t. ex. de stora bilderna vid sidan af Stånga-portalen — herrska ännu de gamla formerna, som åtminstone i fastlandets konstalster från 1400-talet äro försvunna. Dertill kommer, att vapnen, som förekomma, t. ex. å Lärbro- och Stånga-kapitälerna, icke hafva medeltidens yngsta former. Sköldarne äro små och nedtill spetsiga, hvilken form icke längre finnes å de något efter 1450 utförda hvalfmålningarna i Östra Ryds chor (Uppland) och som i sigillan börjar utträngas redan på 1420-talet. Svärdfästena äro ännu korta, så att de fyllas af handen. Ej heller hafva hjälmarna de yngsta formerna. Så t. ex. äro de å Stånga-kapitälerna upptill fullkomligt platta, hvilket i utlandet karakteriserar 1200-talet, men i Sverige, att döma efter sigillerna, bibehöll sig ännu under första fjerdedelen af 1300-talet. Äfven om man antager, att af bildhuggarne en viss typ, när den en gång vunnit burskap, gerna bibehållits, synes det mig föga troligt, att han skulle lefva kvar mycket länge, under det skulptören dagligen såg omkring sig nya former. Att föra Stånga-skulpturerna m. m. till tiden 1300—1325, är sannolikt icke rådligt, men yngre än 1400 borde de icke kunna vara¹⁾. Det förtjenar

¹⁾ Bland grupperna å Brokapitälerna förekommer inskriften Ave

kanhända dessutom påpekas, att det är de å de romanska dopfuntarne så ofta förekommande scenerna ur Jesu barndomshistoria, som blifvit öfverflyttade på kapitalerna och der utarbetade med större skicklighet.

Liksom den romanska stilen i allmänhet bibehöll sig ovanligt länge på Gotland, så synes ock enstaka ornamenten blifvit med förkärlek behandlade ännu temligen sent. Så var åtminstone fallet med den fig. 5, 15, 16 och 17 afbildade typen, hvilken å Gotland förekommer t. ex. på Helvi-portalen från år 1239, på en grafsten i Ekeby från 1316, på en praktfull grafsten i Sundre, som åtminstone icke är yngre¹⁾ o. s. v.

De flesta gotländska dopfuntar kunna fördelas på tvenne olika typer. Många hafva bilder ur Frälsarens barndomshistoria, stundom nästan alldeles lika de östgötska funtarnes, t. ex. i Grötlingbo, stundom rikare utbildade, t. ex. i Alskog²⁾. Andra deremot hafva hvarjehanda fantastiska bilder, centaurer, bevingade vidunder o. s. v.

Tillgången på kalksten gör det naturligt, att man finner i kyrkorna eller i deras närhet talrika grafstenar. De flesta äro plana, fyrkantiga, med en inhuggen inskrift, ibland med inhuggna ornamenten. För epigrafiken äro de af vigt, då hvart decennium, skulle jag tro, från sista delen af 1200-talet intill reformationen är på detta sätt representeradt. Eget nog finnes här en likkistformig grafsten, till sin form påminnande om de vestgötska och med ornamenten, som ega ganska stor frändskap till Botkyrke-stenens. Af detta i relief huggna och runristade

Maria. Jag har tyvärr icke aftecknat den, men jag vill påminna mig, att bokstäfverna voro majuskler. Är detta fallet, torde det kunna lemna någon hjälp vid dateringen. På Gotland synes gränsen mellan majuskler och minuskler finnas vid pass år 1400.

¹⁾ Af Helvi-portalen och Ekeby-grafhällen finnas teckningar af P. A. Säve i Kongl. Akademiens archiv. En teckning af Sundre-stenen finnes i mina samlingar.

²⁾ Teckningar af P. A. Säve i Kongl. Akademiens archiv.

sandstensmonument finnes nu allenast ett fragment, som år 1865 hittades vid en gräfnings i Ekeby kyrkogård¹⁾. Som speciellt gotländska minnesvårdar kunna nämnas de stora stenkorsen, hvilkas armar vanligen äro förbundna af en bred stenring. De synas tillhöra slutet af medeltiden.

Alster af träsnideri finner man visserligen på Gotland, bland hvilka man bör särskildt nämna de stora och ofta särdeles väl utförda krucifixerna, som hängt i triumfbågen²⁾. Men den som är van vid de stora snidade altarskåpen och vid de många skulpterade bilderna i t. ex. de uppsvenska och de östgötska kyrkorna finner på Gotland en viss fattigdom i detta afseende.

Om dessa skulpturer från den senare medeltiden nämner jag här intet. Det får anstå till en annan gång.

3. Kyrkomålningar från slutet af medeltiden.

Mot slutet af medeltiden lade man sig synnerligen stor vinn om att smycka kyrkornas hvalf och väggar med målningar. Af dessa hafva några bevarats ända in i våra dagar, men de flesta och tyvärr de märkligaste hafva, ofta i följd af ovist nit, förskämd smak eller grof vårdslöshet, försvunnit under kalkkrappningen, från hvilken de nu endast med ganska dryg kostnad kunna befrias.

För att gifva ett prof på den rikedom af dessa konstalster, som fordom funnits, lemna jag här en förteckning öfver de målade kyrkor i erkestiftet, som jag sjelf sett eller om hvilka jag funnit några uppgifter. Jag meddelar för öfrigt allt, som kan lemna upplysning om målningarnes tid o. s. v. De ännu bevarade har

¹⁾ Teckningar af detta senare och af en mängd andra gotländska grafstenar, utförda af P. A. Säve, förvaras i Kongl. Akademiens archiv.

²⁾ Tvenne äro afbildade i Ny Illustrerad Tidning 1866, s. 44 och s. 228.

jag utmärkt med *¹⁾, de, hvilka jag sjelf sett, med †. Några andra notiser bifogas dessutom, när jag ansett dem vara af intresse för kändedomen af medeltidens och kyrkornas rikedom på konstalster.

Almunge. Alla gamla målningar öfverstrukna. Peringsköld.

Alnö. I målningarne förekomma bland annat Kristus med »oljeqvist» (liljestängel?) och svärd, sittande till doms, S:t Sebastian o. s. v. Ekdahl.

Alunda. Bland målningarne förekom erkebiskop Jöns Bengtssons vapen, hvilket äfven fans å en stol. På Peringskölds tid fans nordan i kyrkan en inskrift så lydande: *Anno domini medlxx sepultus est hic Johannes Iwa(n) qui depinxit summum corum et residuum depinxit Andreas erici et Petrus*²⁾. . . . I södra kyrkfönstret funnos tvenne vapen, det ena Oxenstierna, det andra Gren³⁾.

† **Balingsta.** Ännu kan man på sina ställen se färgerna lysa fram genom kalkrappningen. Utan tvifvel hafva målningarne blifvit bekostade af någon egare till Wijk. På predellan af altarskåpet (nu försvunnet) hafva funnits fyra vapen »angående gamla Wijks härskap⁴⁾». Kyrkan är utdömd och ny skall byggas å annat ställe.

Björklinge. Alla målningar voro på Peringskölds tid öfverstrukna. Nere i kyrkan funnos dock erkebiskoparne Jöns Bengtssons och Jakob Ulfssons vapen »tillhopa målade», hvaraf den tvifvelsutan riktiga slutsatsen drages,

1) Törhända är någon af de såsom bevarade angifna nu hvittrappad.

2) Möjligen den Peter Jönsson, som målat Börstil.

3) Erkebiskop Jöns Bengtssons broder Christer var gift med Margareta, en dotter af den bekante Magnus Gren.

4) På messhaken suto herr Nils Claussons till Wijk och hans hustru, fru Margareta Lagesdotters (Brok) vapen (sköld med två sparrar och sköld med spets uppåt). På kalken, af år 1544, suto tre vapen: Ellingeslägtens (de två sparrarne), Brokska och Oxenstjernska. De kunde passa in på fru Pernilla, dotter af herr Nils Clausson och fru Margareta, och gift med herr Sten Christersson, men det är osäkert om hon lefde 1554 († 1550 enligt Ättartaflorna). Öfver de tre vapnen står P M B.

att målningen var börjad under den förres tid, ehuru den icke hann fullbordas förr än efter hans död.

†* **Bro** i Roslagen. Målningarne i de tvenne hvalfven och vapenhuset äro ännu bevarade. Man ser der evangelisterna och kyrkofäderna, S:t Katarina af Alexandria med svärd och hjul, S:t Barbara med tornet, S:t Ursula med pilen och S:t Maria Magdalena med salvedosan, S:t Leonard som abbot med sitt vanliga attribut kedjan, S:t Torkel med klubba och bok, S:t Botvid med fisk och yxa, S:t Martin och S:t Agata. Vidare finnes der syndafallet, Isaks offring, Abel och Kain, Michael vägande själen o. s. v. Enligt en anteckning af E. Brenner har förr funnits öfver kyrkdörren en inskrift lydande: »*Anno domini mcdlxxi hec pictura fuit incepta post dominicam quasimodogeniti*»¹⁾; der heter ock att på de nu vitmenade väggarne funnits målade flera vapen (örnfooten, Sture, Vasa, Bonde, Oxenstierna, Grip, Gyllenstjerna²⁾). Denna anteckning jämte en utförlig af mig uppsatt beskrifning förvaras i Kongl. Akademiens archiv.

Bälinge. Den äldre delen var målad under erkebiskop Jöns Bengtssons tid, den yngre delen under Jakob Ulfssons. På en altartafla finnes uppgiften, att hon är gjord af Johannes Stenrat civis Libeccensis år 1471. Peringsköld.

Börje. Innantill målad. Peringsköld.

Börstil. Bland målningarne på norra väggen fans ett Oxenstierna-vapen med öfverskrift: »*Arma domini Nicolai Abyornason de salista militis*»³⁾. I vapenhuset sag man

¹⁾ Enligt Peringsköld följde derefter ordet *terminata*, men fortsättningen var utplånad.

²⁾ Enligt Peringsköld hvit stjerna i blått och rött f lt.

³⁾ Inskriften måste antingen vara orätt läst eller ock hafva tillhört något annat vapen, ty herr Nils Abjörnsson förde Sparre-vapen. Herr Nils' vapen kan möjligen haft sin plats bland de åtta anorna till herr Bengt Jönsson (Oxenstjerna) erkebiskopens fader. Herr Nils Abjörnssons vapen kan äfven möjligen hafva målats i kyrkan af tacksamhet, eftersom han till Börstils kyrka skänkt en qvarn.

S:t Barbara mellan tvenne knäböjande personer. Vid den ena af dessa stod *Petrus Erici presbyter* och

*Gud för böner thina
taghi mik til na(dhe) sina.*

Vid den andra stod namnet *Pedr Jönson Molare*¹⁾ och bönen *bid för mik sancta bar(bara)*. I öfrigt synas de vanliga burleska historierna hafva förekommit å vapenhusets väggar. — På en bokstol funnos flera vapen, deribland erkebiskop Jakobs örnfot, samt ett Königsmarks-vapen och en sju-uddig stjerna. De två sistnämnda torde vara fäderne- och moderne-vapen för kyrkoherden herr Ragnvald i Börstil (se nedanför vid Harg), under hvars företrädare, Peter Eriksson²⁾, Börstils kyrka målades (troligen under erkebiskop Jöns Bengtssons tid). Peringsköld.

Carls (Carlungs) kyrka är nu en ruin utan tak. För mig har uppgifvits, att man länge kunnat å väggarne se spår af målningar.

Dalby. Målningarne äro hvitlimmade. Peringsköld.

Danmark. Den östra senare tillbygda delen af kyrkan »är af en ogemen målning, med sköna färger och god teckning.» Der funnos bilder af Treenigheten, S:t Christofer och S:t Antonius, samt erkebiskop Jakob Ulfssons vapen. I stället för det vanliga kyrkvapnet, ett kors, fans här en sköld med Frälsarens fem genomstungna leummar: händerna och fötterna bildade ett kors med hjertat till medelpunkt. — I vestra delen af kyr-

¹⁾ I Uppsala lefde något före 1490 en borgare vid namn Peder Jönsson. Kan det vara samme man?

²⁾ Att Peder Eriksson var hans företrädare och att således Börstils kyrka blifvit målad före herr Ragnvalds tid, slutar jag deraf, att denne lät måla Hargs kyrka. Hade moderkyrkan varit omälad, hade väl annexkyrkan icke fått företräde. År 1455 var en Esbjörn kyrkoherde i Börstil och hans närmaste företrädare hade varit en Nils Andersson och tidigare Olof. Hur länge Esbjörn lefde vet jag icke; han var död före 1474. Peter Eriksson var kanske hans närmaste efterträdare.

kan samt i tornhvalfvet funnos äldre och, att döma efter beskrifningen, sänre målningar, bestående till större delen af löfverk och vapen. Bland de senare förekommo herr Måns Stensson Grens och hans hustru fru Gertrud Narfvedotters vapen¹⁾. I ett af chorfönstren fans fördom en målning, föreställande korsfästelsen samt tvenne vapen; fönstret arbetades år 1491 på bekostnad af herr Hans Kröpelin d. y., cantor i Uppsala, en son af herr Christer Bengtsson (Oxenstierna) samt stufson till herr Magnus Grens dotter Margareta. Peringsköld.

* **Dannemora.** Målade i hvalfvet enligt Pastors-embetets uppgift af år 1829.

Delsbo. I choret funnos målningar utförda af *Maans gudh maalare*, således under konung Gustafs tid. Anteckning af Broocman.

Ed. Choret har varit måladt. Bland målningarne har funnits följande inskrift: *Anno domini medlxxxvii depictus est corus iste per me albertum in tempore domini katilberni curati. sit deo laus per infinita seculorum secula amen.* Kyrkoherden representerades af ett vapen, föreställande en björn stående i en kittel. Peringsköld.

† * **Edebo.** Chorfvalfvet är hvitmenadt, liksom nedre delen af väggarne, något före 1829. De tre återstående hvalfven hafva ännu väl bevarade och ganska väl utförda målningar. Bland det märkligare i dessa är trosbekännelsen på svenska, fördelad, efter vanlighet, på apostlarne och så lydande: 1. *Jak thrör i(?) gudh fadher almaktugan hime(n)rikis och jordri(ki)s skapare.* 2. *ok i ihesu(m) cristu(m) hans enda so(n) va.. herra.* 3. *hwilken so(m) ajfladher war aff tho(n) helga a(n)dha jödder.* 4. *piiner wnder po(n)cio pylato korsfester dödhir iorddader*

¹⁾ Den i vår historia ryktbare Magnus Gren, Riks-Rådet, var åtminstone år 1465 gift med fru Gertrud. Han lefde år 1473, hon lefde ännu 1489. De ifrågakvarande målningarne torde således varit utförda mot slutet af Jöns Bengtssons episkopat.

ok. 5. *för* [nidher?] *til hel* . . . 6. *tridie dagh stoodht wp aff döda*. 7. *wp för til himbla sitter . . gudz fadhers alzmak- tugs högh(r)a ha(n)d*. 8. *hædhan ær ha(n) koma seyla(n)dhe döma lefwandes ok dödha*. 9. *Jak thor(!) i then helgha andha*. 10. *the helga algme(n)neligha¹⁾ kirkio* . . Bland hel- gonen förekomma: En abbot med bok och kräkla, trolig- en S:t Leonard. En qvinna, som i venstra handen håller en brinnande lampa, i den högra blommor, och har vid fötterna en hind; tvenne englar hålla öfver hennes hufvud en krona. (S:t Katarina af Sverige). En sittande qvinna med en bok och en skriftafva i händerna; englar hålla en krona öfver hennes hufvud. (S:t Birgitta). S:t Erasmus, hvars lidandes historia synes hafva varit afbildad på väg- gen. S:t Ursula, krönt, med pil och tolf jungfrur. Äf- ven följande bild förtjenar omtalas: Christus står å ett skepp med trenne master, som föra hvar sitt segel; på det midtersta läses *inri*. En man i vanterna, en i mast- korgen, två å akterdäck, några vid Christi sida. — En af mig upprättad beskrifning i Kongl. Akademiens archiv.

Ekeby. Målad under erkebiskop Nils Ragnvaldssons tid. Peringsköld. Tvenne sköldar med tre kronor och kyrko-korset, som funnits bland målningarne, äro afbil- dade i J. Scheffers *Liber de antiquis verisque regni Sveciæ insignibus*.

Elfkarleby har troligen varit målad, ty det uppgifves, att öfver sakristiedörren funnits tvenne vapen²⁾, Oxen- stierna och tvenne blå sparrar i hvitt fält, tillhörige herr *Steen Christerson riddare* och fru *Pernilla Nilsson dotter på Wijk*³⁾. I en gammal anteckning heter det: *Anno domini 1478 fundata est ecclesia in Elfrakarleby in hono- rem sancti Johannis baptiste et beate Marie Magdalene sub*

1) Skall *g* i detta ord anses antyda något tyskt inflytande?

2) Man måste dock ihogkomma, att inskriften, som strax meddelas, icke talar om någon målning.

3) Jfr anm. till Balingsta.

curato domino Olao Nicolai. Item anno domini 1489 fuit sub eodem consumata, testudinata, vitris decorata nec non per reuerendum in Christo patrem et dominum, magistrum Jacobum Ulphonis archiepiscopum Ubsalensem anno sequenti consecrata. Deo gratias¹⁾. På klockan lästes följande verser:

*Ad decus ecclesie
tibi sum, fili Sacarie,
consecrata pie
Magdaleneque Marie
Anno domini mccccxvij²⁾.*

(Peringsköld).

* **Enånger.** Tvenne hvalfkupor äro målade. Ornamenten intaga det mesta rummet; mellan ornamenterna förekomma enstaka figurer, S:t Botvid med fisk och yxa, S:t Elisabeth med bröd och kruka, S:t Barbara med torn och palmqvist, S:t Dorothea med rosor i en korg, S:t Helena, kejsarinnan, med Christi kors, S:t Maria Magdalena med salfvekärlet, evangelisterna och kyrkofäderna m. m. — Teckningar, utförda genom Helsinglands Fornminnes-Sällskap, förvaras i Kongl. Akademiens archiv. Väggarne hvitmenades år 1712.

Erntuna. Kyrkan och dess altare invigdes af erkebiskop Olof Larsson år 1435 d. 7 Mars till Jungfru Marias och S:t Leonards ära, vid hvilket tillfälle man nedlade i altaret några relikier af de elfva tusen jungfrur och af S:t Henrik³⁾. Kyrkan målades under erkebiskop Jöns Bengtssons tid. — Bland de dyrbarheter, som denna

¹⁾ Enligt ett erkebiskopens bref, invigde han kyrkan »de novo edificatam et fundatam» den 3 Mars 1490 till Guds, jungfru Marias, det helga korssets, S:t Johannes döparens och S:t Maria Magdalenas ära.

²⁾ Till kyrkans heder är jag invigd åt dig, Zacharie son, och åt den fromma Maria Magdalena o. s. v.

³⁾ En pergamentslapp med uppgift härom hittades i altaret år 1658. Man fann då äfven relikerna jämte pergamentssedlar, som buro inskrifterna *de undecim millibus virginum* och *de lacerto sancti Henrici episcopi et martyris*.

kyrka egt, må nämnas en kalk med en inskrift, hvars första hälft är mycket vanlig:

De vera vite

fert hoc vas pocula rite.

presbyter in mensa

Christi quid agas, bene pensa¹⁾.

Der fans äfven en klocka, gjuten år 1512, med namnet Maria, samt en bild af S:t Leonard med inskrifterna *O Sancte Leonarde ora pro me och anno domini 1523 ista ymago completa est sub curato domino Olao Galle et [o: per] Magnum Suenonis pictor[em] huius*. Peringsköld.

Estuna. Målad under erkebiskop Jöns Bengtssons tid. Hans vapen jämte ett annat (natt och dag på längden) suto öfver sänghusdörren. Peringsköld.

† * När jag under en resa i östra Uppland hösten 1868 besökte Estuna kyrka, trängde jag mig mellan orgelläktarns dubbla golf och sedan genom en spiraltrappa in i muren upp på hvalfven, för att betrakta de gamla målningar, som skulle finnas deruppe å gafvelväggen. Jag fann der, att kyrkan i äldre tid haft ett trähvalf med klöfverbladsformig genomskärning²⁾. Ännu satt kalkbeklädningen å den gamla väggen fast och jag kunde i den svaga belysningen urskilja trenne olika tafflor. Den norra sidofliken innehåller korsfästelsen. Vid sidan af korset — man ser nu blott den öfversta delen — står en menniska; öfver korset ser man solen (med menskliga drag) och månen³⁾. I den högre midtfliken afbildas nedtagningen från korset⁴⁾. I den södra sidoflikens

¹⁾ Detta kärl innehåller lifsens dryck af det sanna vinträdet. Prest, besinna väl hvad du gör vid Christi bord.

²⁾ D. v. s. alldeles samma slags hvalf, som år 1323 (kanske litet tidigare) bygdes i Råda kyrka.

³⁾ Sol och måne förekomma mycket ofta i afbildningar af korsfästelsen under loppet af nionde—tolfte århundradet. Efter dettas slut äro de ovanliga, synnerligen i en målning så ung som från 1298.

⁴⁾ Enligt den äldre kyrkans traditioner skulle nedtagningen afbildas på följande sätt: Josef af Arimathia, stående på en stege, nedsänker

taffa kunde jag urskilja tvenne qvinnogestalter (kanske qvinnorna vid grafven). Konturerna till dessa kolossala bilder äro breda och mörka, hållningen stel, det hela påminner om mosaik-bilder. I synnerhet i den svaga belysningen af tvenne ljus föreföllo de verkligen spöklika.

Lyckligtvis kan man datera dessa bilder. De äro säkerligen samtida med kyrkan, som invigdes år 1298¹⁾.

Faringe. »Å nyo målad» 1515 enligt inskriften *Arno domini mdxv depicta fuit hec ecclesia per Laurentium civem Upsalensem, domino Andrea ejusdem curato*. Peringsköld. Skall uttrycket »å nyo» antyda, att man kände äldre målningar i kyrkan?

Film. Här har funnits gammal målning. Vid sidorna af södra chorfönstret voro målade S:t Erik med svärd och riksäppl och S:t Olof med yxa och riksäppl, vid den förres fötter en sköld med tre kronor, vid den senares en sköld med en drake. Öfver fönstret såg man Vasa- och Eka-vapnen samt inskrifterna *her Erik Johnson* och *Sizelia Mangsse dotter*, konung Gustafs föräldrar²⁾. På högra sidan af choret skall, enligt Dijkmans *Antiquitates ecclesiasticæ*, hafva stått:

Christi kropp, som han haller om midten. Jungfrun står nedanfö och mottager kroppen, hvars ansigte hon kysser. S:t Maria Magdalena fattar och kysser högra handen, Johannes evangelisten, som står bakom Josef, kysser den venstra. Nicodemus lutar sig ned och drager med en tång spikarne ur fötterna; bredvid honom står en korg. Mrs Jameson och Lady Eastlake, *The History of our Lord* II. s. 214 f. Liksom Duccio under början af 1300-talet (1308—1311), har Estuna-målaren afvikit från denna tradition. Här ser man nämligen korset, Christi kropp, hvars nedre del ännu sluter sig till korsstammen, under det öfverdelen är nedböjd och mottages af en vid sidan stående menniska. En man tager bort fotspikarne; ännu en menniska kunde jag urskilja.

1) Vid en reparation år 1733 fann man i altaret en pergamentslapp med följande inskrift: »Anno domini M° C C° nonagesimo VIII° XIX kal. Januarij consecrata est hec ecclesia et hoc altare in honorem sanctorum Laurentii, Olavi et Erii martyrum».

2) Tyvärr gifver detta icke någon tillräcklig upplysning om tiden då kyrkan malades. Då det icke finnes uppgift om något erkebiskops-vapen i kyrkan, antager jag, att målningarne äro utförda efter Jakob Ulfssons

*Rustice buck,
quis te tulit huc?
Est locus illorum,
qui cantant, et non aliorum¹⁾.*

Forssa. Fyra hvalf hade målningar från konung Gustafs tid. I chorhvalfvet funnos bilder af profeter o. s. v. samt helgon, såsom S:t David, S:t Botolf, S:t Halvard, S:t Botvid, S:t Egidius och S:t Leonard. I andra hvalfvet voro afbildade uppståndelsen och domen, Treenigheten, Salomos dom, konung Gustafs vapen, hållet af en engel, med underskrift: *gör keisaren thz honom bür*, samt en annan sköld med Christi kors och lidandesverktygen, med underskriften: *gör gud thet gudhe bür*. I tredje hvalfvet förekommo englar, helgon och scener ur gamla testamentet. I det fjerde voro afbildade S:t Birgitta, S:t Henrik, S:t Katarina (af Sverige?), S:t Ingrid m. fl. helgon, de visa och fåvitska jungfrurna (bilden synes hafva påmint om Edebo-målningen) o. s. v. Vapenhus-hvalfvet hade målningar af samma art. — Deremot funnos i en utbyggnad å södra sidan äldre målningar, troligen från slutet af 1400-talet. Ekdahl.

I det fjerde kyrkhvalfvet fans en sköld, innehållande hvarjehanda målar-redskap och ett bomärke med underskriften: *Bekennis iak maans maalare gudh at then(ne) sköldh bær ij sik mina märke ok namn*.

Konung Gustafs vapen har en form, som icke förekommer å hans mynt före år 1534²⁾. Till den tiden torde man ock få föra dessa målningar, i synnerhet som man vet, att målningarne i Skefthammar utfördes år 1534.

tid d. v. s. under åren 1514—1520, men snarare närmare det förra än det senare året.

¹⁾ Bonde bock, ho förde dig hit? Detta rum tillhör de sjungande och inga andra.

²⁾ Sjelfva skölden är ännu mera lik den sköld, som finnes på 15 2 års mynt. I hans sigill finnes den redan 1532.

† * **Frötuna.** I vapenhusets hvalf finnas ännu målningar, dels ornament, dels fyra sköldar med evangelisternas symboler och deras illa stafvade namn, en sköld med kyrko-korset, en med tre gröna sjöblad i mörkbrunt fält, och en fyrdelad (svart och brun), herr Sten Stures och fru Ingeborg Totts vapen. Hvalfven i kyrkan äro hvittrappade och å väggarne ses endast å några ställen obetydliga lemningar af målingarne. Så ser man t. ex. en i dessa kyrkor mycket vanlig bild: ett hjul med trenne män; en med ganska ifrigt utseende klättrar upp å ena sidan, den andre står upprätt på nafvet, den tredje stiger nedför och har ett mycket sorgbundet utseende. Bredvid de olika personerna stå orden *regnabo, regno, regnavi*. Vigtigast af det bevarade är följande inskrift: *Are ephther Gudz byrdh Tusendh fem hundradhe pau the tridie*. Utförlig af mig uppsatt beskrifning förvaras i Kongl. Akademiens archiv.

Fundbo. Hufvudkyrkan skall vara målad år 1443, det öfriga under erkebiskop Jöns Bengtssons och konung Carl Knutssons tid, hvilkas vapen förekommo i ena hvalfvet¹⁾. På altarahvalfbågen lär hafva stått *Anno milleno quadringenteno quinquagesimo tertio*. Peringsköld. Högaltaret (d. v. s. äfven kyrkan) invigdes den 26 November 1301. Bilder af S:t Anna och S:t Michael invigdes på 1470-talet af erkebiskop Jakob Ulfsson.

Giresta. Den äldre delen malades under erkebiskop Jöns Bengtssons tid; Oxenstierna-vapnet med biskops-hatten fanns i främsta hvalfbågen, norrut. Den södra tillökta delen malades under erkebiskop Jakobs tid; hans örnfot och korset voro målade midt i hvalfvet. Peringsköld.

Hageby. Målade under erkebiskop Jakobs episkopat. Hans, herr Sten Sture d. ä:s och herr Nils Claussons

¹⁾ Afbildade hos Scheffer.

maren, med korset och pålen, vid hvilken Christus var bunden under gisslingen, S:t Helena med Christi kors, S:t Ursula med pilen, S:t Botvid med fisken och yxan samt en biskop, kanske S:t Henrik. Teckningar, utförda af herr Lindberg år 1858, förvaras i Kongl. Akademiens archiv¹⁾.

Hällnäs. Fordom invändigt målad. Pastors-embetets berättelse af år 1829.

Håtuna. Målad i erkebiskop Jöns Bengtssons tid. Peringsköld.

† * **Häfverö.** De präktiga hvalfmålningarne äro ännu bevarade; väggarnes skadade målningar äro i senare tid öfverstrukna. Öfverst i de tvenne östligaste hvalfven ser man musicerande englar och englar med Christi lidandes verktyg. I öfrigt ser man bilder af evangeli-sterna och de latinska kyrkofäderna samt en mängd scener ur det gamla testamentet. Professor Scholander har med full rätt anmärkt: »I figurernas teckning ser man, att tre personer verkställt arbetet; den skickligaste har målat hela mellanhvalfvet och några fält af det vestra, en något mera maniererad artist har utfört det östra, och i det vestra har den oskickligaste handen arbetat.» Jag skulle vilja tillägga, att målaren, som arbetat i mellanhvalfvet, är samme man, som målat Söderby kyrka. Å väggarne hafva bland annat varit afbildade S:t Jörans strid med draken och yttersta domen. Vapenhusets bilder lära hafva blifvit öfverstrukna på tillsägelse af erkebiskop Lindblom. Teckningar, utförda af Scholanders mästarchand, förvaras i Kongl. Akademiens archiv, jämte en af mig uppsatt detaljbeskrifning.

Hökhufvud. Malad i konung Gustaf I:s tid. Peringsköld.

¹⁾ Ett altarskåp från Hille kyrka med bilder af korsfästelsen samt flera helgon, deribland af S:t Erik, S:t Olof och S:t Henrik, förvaras nu i Statens Samlingar.

Jumkil. Kyrkan var »fordom innantill allt öfver med gammal målning, hvilken nu yttermera blifvit med hvitlim öfverstruken, men i choret är målningen kvarstående af bibliska figurer och midt under hvalfvvet på norra sidan finnes Sveriges vapen tre kronor, på söder gamle Sten Stures, öster kyrkans, vester erkebiskop Jacobs vapen, som är en gul örnfoot i blått fält.» Peringsköld.

Järfso. Målningar utförda af Måns Gad, saledes under konung Gustafs tid. Wettersten, Forssa minne.

Kalmar. Kyrkan var »väl» målad i erkebiskop Jakobs tid år 1485. Öfver sakristiedörren stod:

*Anno milleno
e quatuor octuageno
in quinto christi
pictura loco datur isti
discolor, albete,
subtiliter illita per te,
eujns in his annis
es rector, Petre Johannis;
tunc riget ecclesia
Jacobo archipraesule dia.
Par Suecie vemat,
dominus quia Steno gubernat
ergo deo dete(?)
per secula nescia mete
laudes(?) — — — 1).*

Bland målningarne förekom riksvapnet, en sköld med

¹⁾ Inskriften är förbättrad genom jämförelse mellan tvenne anteckningar i den Peringsköldska samlingen. *Det* är förslagsvis, efter rimmets fordran, insatt i stället för ena anteckningens obegripliga ord. *Dia* är möjligen en för rimmets skuld tillkommen förvrängning af *dia*. — »Christi år 1485 skänktes åt detta rum mångfärgad målning, fint ditsatt af dig, Albert, hvars (nämligen rummets d. v. s. kyrkans) styresman du är i dessa år, Peter Jonsson. Då frodas kyrkan redan länge under erkebiskop Jakob, och Sveriges frid blomstrar, emedan herr Sten råder. Gifven derföre åt Gud under sekler, som ej veta af ett mål, lof» — — .

tre kronor, hållen af en riddersman och en bonde¹⁾; dervid lästes:

*Gentes scitote,
vicine siue remote,
quod claret Suecia
plebeque militia.*

Der fans äfven erkebiskopens vapen, hållet af en biskop och en kanik, och kyrko-korset, under hvilket lästes — — — *sincerus tenet hec insignia* — — *presulis Upsalie Jacobi virtute*. Under hvalfvet fans äfven ett Oxenstiernavapen. Peringsköld. Om denne Albert se längre fram.

Knutby. Målad på erkebiskop Jakobs och herr Sten Stures tid. Deras vapen jämte trenne andra (kyrkans; tre gyllene sparrar i svart fält; ett hvitt hjerta eller blad längs ned i en svart sköld²⁾) funnos bland målningarne. Peringsköld.

* **Kungs-Husby.** Af kyrkans fyra hvalf äro de tre gamla jämte vapenhusets målade. Bilderna tillhöra de i dessa kyrkomålningar vanliga grupperna. Målningarne öfverrappades år 1770. När de åter uppdagades vid en reparation år 1865, ingick församlingens kyrkoherde D:r J. Börjeson med en underdanig anhållan till Kongl. Maj:t om anslag till målningarnes restaurerande, Kongl. Akademien förordade denna ansökan och Kongl. Maj:t beviljade en summa af 750 Rdr Rmt. Restaurationsarbetet utfördes af hr Blackstadius. — En detaljerad beskrifning af målningarne, uppsatt af B. E. Hildebrand, förvaras i Kongl. Akademiens archiv.

¹⁾ Afbildadt hos Scheffer. Riddaren är i full rustning: bonden för yxa och klubba. Riddaren har hjälmen på hufvudet, bonden deremot har mössan liggande öfver axeln. Att der placera hufvudbonaden, när man af en eller annan anledning icke ville hafva den på hufvudet, var vanligt under medeltiden. Jfr t. ex. fig. i Viollet-Le-Ducs Dictionnaire raisonné du mobilier français III, s. 141.

²⁾ Peringsköld påstår af misstag, att de två senare tillhörde herr Nils Claansson till Wijk och hans hustru. Det är dock möjligt, att hans uppgift är riktig, men att vapnen äro misstecknade hos honom.

† * **Lagga.** Målningarne i de tre hvalfven äro något skadade. Der förekomma, mer än vanligt, scener ur nya testamentet. Bland helgon, som äro afbildade, kunna nämnas S:t Sebastian och S:t Christofer. Öfverst i andra hvalfvet förekommer en grupp af englar, som bära remsor med början af den ambrosianska lofsången. Tvenne englar hålla kyrkans och erkebiskop Jakobs vapen (gul örnfot i blågrått fält¹). — Detaljerad beskrifning, uppsatt af mig, finnes i Kongl. Akademiens archiv. Å den med rödmalad jernplåt beslagna dörren mellan vapenhuset och kyrkan äro målade tvenne bilder, S:t Petrus med röd rock och röd bok, grön mantel och svart nyckel, samt S:t Martin i kort röd rock och grön mantel, af hvilken han skär en flik åt en knäböjande, svart tiggare.

Lena. Bland målningarne förekommo vapen af erkebiskop Jöns Bengtsson och hans fader herr Bengt Jöns-son²). Altarskåpet är af år 1491, *cum consilio domini Gjorderi*³) *inceptum et per Laurencium Germundi completum*. Peringsköld. Målningarne i hvalfven öfverrappades år 1752.

* **Lillyrka.** Här lära icke finnas andra målningar än 24 vapensköldar, tillhörande fru Märta Bengtsdotters till Ekolsund och hennes tvenne mäns herr Trotte Magnussons till Eka och herr Åke Jöranssons till Stäringe (Tott) åtta anor. Fru Märta gifte sig med herr Åke

¹) Blasoneringen var, som bekant, aldrig konsekvent under medeltiden. Jfr t. ex. färgerna i erkebiskopens vapen i Frötuna.

²) Herr Bengt dog år 1452. Målningarne voro således troligen utförda under åren 1448—1452.

³) Herr Gjorder torde hafva varit prestman, kanske kyrkoherde i Lena, och tillhandagiek konstnären med råd. Dylika rådgifvare tycker man sig spåra, då man ibland på den ihåliga baksidan af altarskåpsbilder ser helgonets namn skrifvet och samma namn å bildens plats i skåpet; ibland ersättes namnet genom en konturteekning af helgonets attribut eller af en siffra.

1512 och dog år 1527¹⁾). Pastors-embetets berättelse af år 1829.

Litslena. »Väl målad i erkebiskop Jakobs tid». Peringsköld. — Det är af interesse att jämföra detta omdöme med ett annat, som afgafs år 1838, att målningarne voro »ömkeliga och vederstyggliga, fasaväckande och andaktsstörande.» Men när detta senare afgafs, gälde det att försvara en olaglig och af Kongl. Akademien öfverklagad hvitlimning af hvalf och väggar.

* **Lännäs, Ytter-.** I målningarne förekomma evangelisterna, S:t Botvid, S:t Sigfrid, S:t Barbara, S:t Gertrud. Ekdahl.

Löfstad, Öster. På norra chörväggen stod: *Anno domini medliu consecrata est hec ecclesia ad honorem beate virginis Marie et sanctorum Johannis baptiste et Brigitte per archiepiscopum Johannem Benedicti, curato domino Holmone.* (Gammal, ehuru temligen dålig afskrift i Kongl. Akademiens archiv). Enligt Peringsköld hade denna inskrift funnits, troligen ommalad, i den hvitrappade kyrkan — året uppgifves der vara 1451 — der det vidare heter: *Anno domini 1468 est depicta curato domino Petro Ravaldi.*

* **Markim.** Enligt mig af hr studeranden Wistrand meddelad uppgift, skola målningar finnas i vapenhuset.

Morkarla. Hvalfmålningarne öfverströkos år 1778. Pastors-embetets berättelse af år 1829.

* **Munsö.** »Frankkyrkan är i taket målad.» Pastors-embetets berättelse af år 1829.

† * **Odensala.** Kyrkans trenne hvalf äro målade. I chörhvalfvet ser man Treenigheten samt flera bilder ur så väl nya som gamla testamentet, de senare af sådana tilldragelser, som ansågos beteckna ett eller annat moment

¹⁾ För dessa årtal och flera andra genealogiska upplysningar har jag att tacka Hans Excellens Riksmarskalken greve G. A. Sparre.

af återlösningshistorien¹⁾. Så ser man t. ex. *Bersabe*, som hos *Salomon* bönfaller för *Adonia*, *Hester*, som knäböjer för *Assuerus*, *Kain* och *Abel*, *Josep*, som, med ett rep om halsen, sänkes ned i en af tegel murad cistern (derbredvid läses inskriften *ecce somniator noster venit venite etc*; i bakgrunden ses den föregående tilldragelsen, hur *Josef* kommer nedböjd under bördan af en påse och en kruka), *Jonas*, som kastas i gapet på fisken, *Rex pharo*, som med sin här förgås i Röda hafvets tegelröda böljor o. s. v. Öfverst i hvalfvet ser man åtta englar, hvar och en bärande ett upprulladt band, hvilkas inskrifter tillsammans bilda de två första stroferna af en sång de beata virgine, hvars författare är okänd:

*Ave, maris stella,
Dei mater alma,
atque semper virgo,
fœlix celi porta,*

*Sumens illud ave
Gabrielis ore,
junda nos in pace
mutans n[omen Eva]²⁾.*

I detta hvalf ser man äfven erkebiskop *Jakobs* örnfoot och kyrkovapnet med korset. De andra hvalfven inne-

¹⁾ Denna afsigt är snart sagdt allestädes i ögonen fallande, och här i Odensala uttalas den uttryckligen i inskrifter, sådana som dessa: *le(gitur) regum iij^o q(nod) ioab venit ad abner i(n) dolo et tra(n)sjirit eu(m) gladio. ioab sig(n)at iuda*; och (om *Dauids* seger)

*Signans te, Christe,
Gollia(m) contereit iste.*

²⁾ Ave, hafvets stjerna,
Jesu hulda moder,
ständigt rena jungfru,
sälla himla-ingång,

tag det engla-ave,
Gabriel dig sade,
gif oss friden ljuftva —
motsatt Eva-namnet.

Fortsättningen står att läsa i *Simrocks Landa Sion*, 2:a uppl. s. 346 f. *Stella maris* skulle vara en öfversättning af det hebreiska *Miriam*.

hålla hvarjehanda scener ur den bibliska historien, bilder af evangelisterna o. s. v. Målningarne äro särdeles väl utförda. Någon uppgift om målaren känner jag icke, men hans nationalitet röjes måhända af inskriften *vera pessima deuoravit filium meum Josep*, der det tyska *v* ersätter *f* i *f*era¹⁾.

Ramsta. Bland målningarne förekommo vapen, tillhöriga erkebiskop Jakob, herr Sten Sture, herr Nils Claussion till Wijk (två hvita sparrar i blått fält²⁾). Peringsköld. Målningarne äro öfverrappade, men två af vapnen lära vara skonade.

Rasbo. Den äldre delen af kyrkan målades *Anno domini medliij*. Bland målningarne förekommo *Clippeus Johannis dei gracia archiepiscopi Upsalensis* (Jöns Bengtssons) samt ett vapen tillhörigt *Karulus rex Suecie et Norregie*. I erkebiskop Jakobs tid tillbygdes korskyrkan och högchoret. Peringsköld.

Rasbokil. Målning har här funnits jämte vapen. Tvenne sköldar med tre kronor och korset äro afbildade hos Scheffer.

Rogsta. Målningar sågos genom kalkrappningen af Ekdahl.

Ryd, Östra. Målningarne i kyrkan utfördes, enligt en redan längesedan stympad inskrift år 1449, af Johannes Iwan, på herr Johan Christerssons (Vase † 1477) och fru Birgittas (tre sjöblad) samt kyrkoherden Matthias Erikssons tid. — Denna inskrift, som förekom i vestra delen af kyrkan, kan icke afse chorhvalfvets ornaments- och vapenmålningar, ty bland vapnen förekommo äfven *arma Ketilli Karuli dei gracia episcopi Lincopensis etc.*, och

¹⁾ I Odensala finnes ett ganska väl arbetadt altarskåp, skulpterat år 1514, med bilder af Jungfrun, de tolf apostlarne (Paulus inräknad) samt helgonen Martin, Anna, Lars, Katarina (af Alexandria), Erasmus, Barbara, Olof och Erik (alla namnen äro utsatta). — Predikstolen var, enligt anteckning af Hadorph, målad år 1531 af Nicolaus Andree pictor.

²⁾ Kyrkan målades således 1470—1503.

Ketil Carlsson blef icke biskop förr än år 1459. — Altarskåpet hade följande inskrift: *Anno domini millesimo quadringentesimo octagesimo octavo ipso die johannis et pauli martyrum [den 26 Juni] completum est opus istius tabule per me johannem sculptorem per auxilium excellentissimi nobilis viri domini Johannis Christiernsson, domine brigitte uxoris ejusdem et domine Mathie erici. sit deo laus et gratiarum actio. Sancte Martine ora pro nobis ad deum.* Hadorph. — En knapphändig beskrifning af målningarne, som kommo i dagen år 1836, och klena afbildningar förvaras i Kongl. Akademiens archiv.

Rö. Gamla målningar omtalas af Peringsköld. Kyrkan var år 1829 nyligen hvitlimmad (första eller andra gangen?).

Skefthammar. Bland målningarne förekom konung Gustafs vapen, hållet af en riddare och en biskop (samma vapen som i Forssa) samt inskriften: *anno domini mdcxx. iij favore illustrissimi viri et domini cujus hec sunt insignia, Gostavi Suecorum Gothorumque regis, depicta est hec ecclesia ad laudem et honorem domini nostri ihu xpi et [matris ejus?] marie.*

Skuttunge. Kyrkan har haft »ansenlig, gammal målning», med inskriften *Anno (domini) mcdlx. . depicta est hec ecclesia per andream erikson, domino Laurentio Olavi curato, Johanne et Olavo Baumy curatoribus . . . presentibus in eadem in honorem sancte trinitatis.* I södra hvalfvets fans »Hjulstadsherrarnes [Sparre] vapen och en Biskop ofvanföre, inunder Båte-vapnet» [konung Carl Knutssons?]. På hvalfbågen förekommo tvenne vapen, »Biskopsvapnet och ett annat». — I choret funnos tvenne stolar liknande de i Enköping och bärande inskriften: *Hoc opus completum est anno domini milleno quingentesimo per Laurentium Nicolai in Enecopinge, Ericus Olavi curatus in Scuttunge»¹⁾.* Peringsköld.

¹⁾ Om det är rätt, att Skuttunge-stolarna liknade chorstolarna i

Skön. Målningar från 1400-talet syntes genom hvitlimningen. Ekdahl.

†* **Solna.** I ett f. d. vapenhus å kyrkans södra sida finnas målningar, såväl i tunnhalvfvet som å öfre delen af väggarne. I taket äro slingor, utgående från fyra mer och mindre fantastiska figurer i hörnen. En af dem är beskrifven i Dybecks Runa för år 1844, s. 71 (med pl. 8), samtliga målningarne i Mandelgrens Monuments Scandinaves pl. XXXIX och XL. Då dessa teckningar icke äro fullt korrekta, anser jag det nödigt, att bifoga några anmärkningar, helst som väggmålningarne äro af ganska stort interesse.

Dessa väggmålningar framställa de sista stunderna på dödsbädden. I alla ser man derföre den sängliggande sjuke. Å taflan N:o 1 (innerst å östra väggen) håller en djefvul upp syndaregistret, skrifvet på ett dokument med två sigill. Af inskrifterna kan man ej läsa mer än: [eccc pecc]ata tua och [occidi]sti eller [auare vixi]sti. 2. En engel och Petrus med nyckeln stå vid bädden, en tupp sitter å en pelare. Engeln säger: *Nequaquam desper]e]s*. Djefvulen flyr, sägande *Victoria michi* [icke: nocte] *nulla*. 3. Djefvar peka på ett förrådshus med hvarjehanda goda saker, en menniska pekar på ett barn. Man kan läsa *intenu* [o: intende] *thesauro* samt *provid]e]as a]m]icis*. 4. En engel sträcker handen öfver den döende. Af inskrifterna synes: [ne inten]das [amicis],

Enköping, och dertill kommer, att de förra voro förfärdigade af en man från Enköping, ligger det nära till hands, att anse samma man hafva skurit bänkarna i hemstaden, churu detta icke skedde förrän 1526. Om samme man äfven skurit Weckholms-bänkarne, känner jag icke. De tyckas sakna årtal, men torde kunna ganska väl dateras med tillhjälp af de åtta vapen, som förekomma bland sniderierna. Jag har icke sjelf sett dessa chorstolar, och de uppgifter om vapnens innehåll, jag funnit, äro så olika, att jag icke f. n. vill bygga på annat än derpå, att herr Stens och fru Ingeborgs vapen der förekomma. Dessa stolar skulle således hafva tillkommit under perioden 1468(?)—1503. Det är således icke otänkbart, att Lars Nilsson arbetat äfven dessa.

non sis ana[rus] och *[quid] facia(m)*. 5 (på östra sidan om yttre ingången) nu nästan utplånad. Inskriften lyder *ecce qua(m) pena(m) pati(tur)*. 6. På andra sidan dörren en djefvul, nästan utplånad; äfven här har kanske dödsbädden varit afbildad. 7 (ytterst å vestra väggen). Christus står vid dödsbädden med gisslet i handen. En djefvul utropar: *labores amisi*. 8. Djefvar bjuda den döende kronor, hvilka ega ett helt annat utseende, än herr Mandelgrens teckning visar. En inskrift lyder: *Gloria(r)e tues* [ɔ: tu es] *firm(us)* [ɔ: firmus] *in f[i]de*. En annan: *I(n) pacie(n)cia perseuerasti*; af den tredje »exaltare te ipsum» tyckte jag mig kunna urskilja slutet¹⁾. 9 och 10 utplånade. Öfver ingången till kyrkan ses Gud, inbjudande med orden *venite* etc. Deröfver har kanske funnits den elfte taflan af dödsbäddsscenen, visande den slutliga segern.

Herr Weigel i Leipzig har nyligen offentliggjort en fotografisk kopia af en dyrbar inkunabel i hans samling, ett exemplar från midten af 1400-talet af en bok, bärande titeln *Ars moriendi*. Der förekomma elfva dödsbäddsscener. Solna-taflorna, som äro mer knapphändiga, förråda i en del detaljer och särskildt uti inskrifterna en mycket nära frändskap till denna *Ars moriendi*.

Spånga. »Gammal andelig målning». Man kan antaga, att denna förskrifver sig från erkebiskop Jöns Bengtssons tid, hvars vapen fans såväl å en chorstol som i fönstret. Hadorph.

¹⁾ Hvarken herr Mandelgren eller herr Dybeck har kunnat upplösa förkortningen af *Gloriare*. Herr M. läser för öfrigt *Gloria tues et finis*, hvilket icke gifver någon mening och, hvad än värre är, fullkomligt strider mot originalet. Den andra inskriften har herr M. återgifvit med *perseuerancia paciencia(!)*; han har dessutom fördelat orden på tvenne delar af bandet, ehuru i originalet hela inskriften står på en linie. Med erkännande af herr Mandelgrens nit och intresse för vår gamla konst, måste man beklaga, att hans arbeten öfverflöda af fel, hvarjämte de understundom förråda en ganska stor okunnighet i saker, som icke borde vara främmande för den, som vill studera medeltidens kultur.

Staby. Målad under erkebiskop Jakobs tid. Peringsköld.

Svingarn. Kyrkan har varit målad. I ett fönster suto fyra sköldar med erkebiskop Jakobs, kyrkans, Sparre- och Tottslägternas vapen. Peringsköld. Fönstermålningarne voro kanske samtida med takmålningarne.

† * **Söderby.** Alla fyra hvalfven hafva måhningarne bevarade. De innehålla de vanliga bibliska scenerna, dock äfven något mera ovanligt, t. ex. de fyra af Christi förfäder *Aram, Aminadab, Nuasson* och *Booz* samt en bild, framställande Eva, hållande ett äpple, inför den på stjerten stödda ormen. Gud synes ofvanför i trädet. Man torde få förklara detta, alldenstund Adam är frånvarande, såsom en framställning af Evas första frestelse¹⁾. Inskriften är omöjlig att tolka. Det vestligaste hvalfvet, som ganska mycket påminner om Bromålningen, har bilder af S:t Gertrud och S:t Barbara. I chorhvalfvet finnes Fader vår på svenska: *Contra superbiam: Fader vaar so(m) ar i himblo(m) hælga(h?) vari thit namn.* — *Contra auariciam: tilkome thit rijke* — *Contra . . . mar (?) . . . : sca a(?) iordene so(m) i himblom.* — [*Contra*] *Giff oss i dag vaar .. dagliga brodh.* — *Contra iram: ok forlaat oss vaara synde(r) som vi ok forlatom* (slutet felas). — [*Contra*] *luxuriam: ok ledh oss ey i* (slutet felas). — *Contra inuidiam: etan frelsa oss aaff onldho*²⁾. Detaljerad beskrifning i Kongl. Akademiens archiv³⁾.

¹⁾ Jfr fig. 36 i Mrs Jamesons History of our Lord. Vol. I s. 101.

²⁾ Med nöje kan jag meddela, att erkebiskop Troil, vid en visitation i Söderby år 1789, förordnade, »att dessa målningar icke fingo genom hvitlimning öfverstrykas, utan skulle bibehållas såsom vitnen af målarkonstens och i synnerhet färgernas anläggning för 3 å 400 år sedan.»

³⁾ Kyrkans kalk har en gammal fot med följande inskrift: † EGO PETRVS PRESBITER DE RINGBOHÆREDI FILIVS ELAVI ET GERPRUDIS DE SAMO DEDI ISTVM CALICEM PRO ANIMA PARENTUM MEORUM PREDICTORUM. Denne Peter Elofsson torde vara den »Petrus rector ecclesie Ringboheredhi» (Rimbo) som den 21 Juni 1303 köper gods (Diplom. Succan. N:o 1400)

* **Tegelsmora.** Målningarne äro aftecknade i hr Mandelgrens Monuments scandinavnes. Att döma efter hans teckningar, hafva de icke obetydlig likhet med målningarne i Edebo. Bland helgonbilder kunna nämnas S:t Helena (kejsarinman) med korset, S. Antonius med sitt T på kappan och grisen, S:t Katarina af Sverige och S:ta Birgitta i Vadstena-nunnornas drägt; Birgitta har boken, Katarina liljan, en lågande lampa och hinden. Märklig är fig. 3 å pl. XXXVI. En engel med spjut, blåsande i ett horn, synes jaga med hundar, af hvilka en biter i bakbenet en enhörning, hvilken tager sin tillflykt till jungfru Maria¹⁾, som sitter med en rosbukett bakom sig inom en inhägnad (hortus conclusus, Höga visan 4: 12). De andra hundarne förfölja en räf och en hare²⁾.

Tensta. I choret fans inskriften: *anno domini m^o c^o d^o xxxvij^o pictus erat cornu iste in honorem ihu xpi et eius gloriose matris marie per manus Johannis Rosenrodh, ipso auxiliante qui fecit mundum ex nichilo.* Vid sakristiedörren var malad en väpnad riddare, hallande ett Oxenstierna-vapen; framför S:t Petrus, S:t Barbara, S:t Margareta

och den 17 Maj 1310 är skyldig erkebiskopen 3 mark silfver (= 13½ mark penningar, Diplom. Suecan. N:o 1667). Rhyzelius vill hafva kalkens gifvare att vara den Petrus, som sedan blef biskop i Vesterås och dog år 1299, men kalkens stil är icke så gammal, att den går upp till tiden före Peters episkopat. Rhyzelius har för öfrigt icke styrkt sin åsigt med bevis. Sämö finnes ännu i Söderby socken.

1) Enligt legenden är enhörningen ett skyggt djur i öknen, nästan omöjligt att fånga. När han förföljes af jägare, tager han gerna sin tillflykt till en ren jungfru, i hvars sköte han lägger sitt hufvud; endast då kan han fångas. Innocentius III säger derföre på ett ställe: *capitur in amplexu virginis clam unicornis.* Enhörningen vid jungfruns knä betecknar således beargenhet. När denna bild förekommer, är det vanligen en engel (Gabriel) som jagar med tre hundar. Jfr Kreuser, *Wiederum christlicher Kirehenge* t. s. 333. I Tegelsmora målningen äro hundarne också tre.

2) Förekommer haren här allenast af en tillfällighet, eller är det någon symbolisk betydelse, som förklarar hans uppträdande här och i Titians *La vierge au lapin*?

och S:t Olaus rex. Bakom honom stodo S:t Katarina, S:t Dorothea och S:t Lars. Utanföör choret är mellan tvenne fönster målade en »oxenstiernsk riddersman» knäböjande för S:t Erik¹⁾. I tre af kyrkans fönster voro vapen målade, uti ett Oxenstierna- och Gren-vapnen (Christer Bengtsson och Margareta Gren 1450—omkring 1476). Vid fötterna af en S:t Görans bild funnos Oxenstierna- och Ellinge-vapnen²⁾. — Öfver dörren i kyrkan var måladt ett »djeflagästabud». I vapenhuset förekom bland annat: 1. En grann jungfru sittande i ett högt träd med ett bord framför sig, på hvilket funnos pengar och tvenne öppna schatull fulla med pengar; hon säger:

Jak är en mö sa baul,

Jak hafwer allu werlden i vall.

Nedanföör står döden och afsågar trädet, sägande:

du breder ut penningar och gull,

du tänker intet på dödsens stundh³⁾.

2. Satan sitter å andra sidan och skrifver: *ego sum bonus homo, omnes pictores mali scriptores sunt.* 3. Satan räckande skorna åt en käring, som säger: *tak, käre son, för goda skor⁴⁾.* Peringsköld.

* **Tolfta.** Hvalfven målades under erkebiskop Jakobs tid. Peringsköld. År 1455 den 4 Februari invigdes en Sigfrids-bild här af erkebiskop Jöns Bengtsson.

Trefaldighets-kyrkan i Uppsala. Målades under erkebiskop Jakobs tid⁵⁾. Der förekommo bilder af Treenig-

1) Den Oxenstiernske riddersmannen var väl herr Bengt Jönsson till Salstad.

2) Herr Sten Christersson och fru Pernilla Nilsdötter.

3) Samma bild förekommer, churu icke så fullständig, i Råda-målningarne af år 1494.

4) Enligt sägnen skulle hon hafva förtjent skorna genom att stifta split mellan ett älskande par, ett arbete, som hade öfverstigit satans krafter. Samma målning lär hafva funnits i Kumla vapenhus (Vestmanland).

5) Måne år 1477, då ett aflatsbref utfärdades för dem, som besökte kyrkan?

heten och af S:t Stefan. Erkebiskopens och ett Gyllenstjerna-vapen¹⁾ förekommo der. Peringsköld.

†***Täby.** De vackra målingarne i kyrkans fyra hvalf äro väl bevarade. De förråda den allra närmaste likhet med Odensala-malningarne. Af särskildt intresse är en bild i det vestligaste hvalfvet: Döden spelar schack med en ung man. Båda sitta på samma sida om brädet. Ynglingen lyfter med en förskräckt min en pjes från detta, och Döden säger: *jak (sp)elar tik mat.* Jag ville framhålla den svenska inskriften som en antydning om en svensk konstnär, så vida icke i Odensala-malningarne ordet fera skrefves med v i stället för f. — En detaljerad beskrifning, af mig uppsatt, förvaras i Kongl. Akademiens archiv. I kyrkan finnes ett väl snidadt altarskap, som måhända är arbetadt af samme man, som målat kyrkan.

Uppsala, Gamla. Mellersta delen målades under erkebiskop Jöns Bengtsson; Oxenstierna-vapnet förekommer å ett par ställen. Högchoret målades under konung Gustafs tid, hvars vapen fans der (vasen i den fyrdelta skölden med tre kronor och lejonet). Peringsköld.

Vada. I hvalfvet funnos bilder af apostlarne, hvar och en bärande en remsa, på hvilken en del af trosbekännelsen var skrifven på svenska. Peringsköld.

Vadsunda. Malningar från erkebiskop Jöns Bengtssons tid, hvars vapen jämte tre kronor förekommo der. Peringsköld.

¹⁾ På »S:t Eriks Tafla» förekommer också Gyllenstjerna-vapnet, äfvensom herr Stens sjöblad, örnfoten och Bonde-vapnet. Det sistnämnda tillhör sannolikt herr Tord Filipsson, Upplandslagmannen. Gyllenstjerna-vapnet torde tillhöra herr Erik Eriksson d. ä. eller d. y. Några af vapnen bäras af de i målingarne framställda riddarne, en anachronism, som icke är mycket att undra på. Ännu ett vapen finnes, som knappast är ditsatt af samma skäl: »en sköld med några blå och gula bjelkar» (Peringsköld) d. v. s. samma vapen, som förekommer å Holmger Knutssons tapet i Statens Historiska Museum.

Vaksala. På hvalfvvet i södra choret såg man ett Oxenstierna-vapen och derunder S:t Anna hallande Maria och Barnet på sina knän. Peringsköld.

Vallentuna. Målningar från erkebiskop Jöns Bengtssons tid. Peringsköld.

* **Valö.** Målningar, utförde under konung Gustafs tid, hvars vapen finnes öfver predikstolen. Peringsköld. Pastorsembetets berättelse af år 1829.

Vendel. Kyrkan invigdes år 1310¹⁾. Bland målningarne förekom följande inskrift: *anno medt primo depicta est et tabulata²⁾ ecclesia ista in honorem beate Marie uirginis, cui sit laus honor et sempiterna gloria.* På väggen funnos fyra vapen, van Tienen, Krummedik, Bjelke, Sparre³⁾. — Klockan var gjuten år 1471 *in honorem Marie uirginis gloriose.* Peringsköld. Vid ingangen till choret fans här samma inskrift som i Film (*rustice buck* o. s. v⁴⁾).

Vessland? »Ini inga monumenter mer än erkebiskop Jakobs vapen». Peringsköld.

Viksta. Bland målningarna lästes: *Anno domini millesimo quingentesimo tertio depicta est ecclesia in honorem Dei omnipotentis et matris Jesu Christi et sancte crucis ac sanctarum undecim millium uirginum. sit deo laus.* Erkebiskop Jakobs vapen fans. Peringsköld.

Väddö. Målad i katholska tiden. Pastorsembetets berättelse af år 1829.

1) Enligt uppgift i Eriks-legenden. Script. rer. suec. II, s. 308.

2) Betyder tabulata »försågs med altarskåp» (tabula)?

3) Herr Sten Turesson (Bjelke), som lefde in på 1500-talet, var gift med fru Anna, dotter af herr Bengt Fadersson (Sparre) till Engso. Herr Stens farmor fru Margareta (gift med herr Ture Stensson till Fogelvik och Kråkerum) var dotter af herr Erik Krummedik och fru Beata van Tienen. Vapnen förekommo således icke ibland målningarne.

4) Bland målningarne skall, enligt Dijkmans Antiquitates ecclesiastice, s. 151, hafva förekommit en framställning af S:t Katarinas af Alexandria martyrdöd samt inskriften: *Virgo dum clamat e celis angelus adstat. Percussa gladio dat lac pro sanguine collo.*

† **Åker, Vester-**. Målningarne öfverrappades år 1652, men vid ett besök innevarande sommar blottade jag en del af dem, och fann å södra väggen i vestligaste hvalfvet scener ur lidandes historien samt å norra chörväggen en Maria, hörande till bebådelsen. Målningarne äro tydligen af de bättre från erkebiskop Jakobs tid. Församlingen har af Kongl. Maj:t begärt ett anslag till målningarnes reoverande, och det är högeligen att önska, att detta må beviljas. I denna kyrka finnes fru Ramborgs till Wijk graf med en praktfullt graverad kopparhäll.

Åkerby. Målades under erkebiskop Jakobs tid. — Ett altarskåp med S:t Clara och S:t Ursula samt den senares historia, målade å de dubbla dörrarne. Inskrifterna äro plattyska. På norra sidan af kyrkan ett litet altare med tvenne helgonbilder, SANCTA CLARA och SANCTA URSCILIA¹⁾. Peringsköld.

Åland. Målningarne voro öfverrappade år 1829. Peringsköld har antecknat en inskrift, utan att angifva hvar i kyrkan den fans:

*Virgo salutat
innpta manens gravidatur.
Emit a tristi
baratro nos passio Christi.
Absque dolore paris
virgo maria maris²⁾.*

¹⁾ Att namnen äro skrifna med majuskler, bevisar icke nödvändigt, att bilderna äro synnerligen gamla. Mot sista slutet af medeltiden upptog man åter majuskler, något olika de äldre och ofta blandade med minuskler. Peringsköld säger, att Claras bild håller i handen en pil och att hon har samma attribut på altartaflan, under det att Ursula håller i händerna en bok och ett rökelsekar samt har ett nunnekläde öfver hufvudet. Detta beror tydligen på en förväxling. Nunneklädet kan icke tillkomma någon annan än Clarissornas stammöder S:t Clara, som vanligen afbildas med ett ciborium i handen (det s. k. rökelsekaret). S:t Ursula dödades, enligt legenden, af ett pilskott och pilen är derföre hennes attribut.

²⁾ »Jungfrun helsas; förblifvande ogift är hon hafvande. Christi lidanden har förlöst oss från den sorgliga afgrunden. Utan att besväras

Det är kanske troligast att inskriften funnits å ett altarskåp, så vida icke de särskilda verserna förekommit på olika ställen bland målningarne¹⁾.

Om vi ordna dessa målningar efter tiden, då de utfördes, få vi följande resultat:

1. Erkebiskop *Nils Alleson* (1292—1305).

1. Estuna 1298.

2. *Olof Larsson* (1431—1438).

1. Tensta 1437.

3. *Nils Ragnvaldsson* (1438—1448).

1. Ekeby.

2. Fundbo 1443.

4. *Jöns Bengtsson* (1448—1468).

1. Alunda 1465.	12. Löfstad, Ö. 1468.
2. Björklinge 1468?	13. Rasbo 1453.
3. Bålinge.	14. Ryd, Ö. 1449 (en del).
4. Börstil.	15. Skuttunge.
5. Danmark.	16. Spånga.
6. Erntuna.	17. Gaukla Uppsala.
7. Estuna.	18. Vadsunda.
8. Fundbo 1453.	19. Vaksala.
9. Giresta.	20. Vallentuna.
10. Håtuna.	21. Vendel 1451.
11. Lena 1448—1452.	

af en man föder du, jungfru Maria». Ett altarskåp med en rad af sådana verspar, syftande på skåpets bilder, finnes i Kila kyrka (Vestmanland).

¹⁾ De för dessa uppgifter citerade källor äro: Peringskölds Monumenta Upplandica och materialsamling till fortsättningen (förvarad i Kongl. Bibliotheket), Hadorphs reseanteckningar, sammanbundna med den föregående samlingen, Ekdahls berättelse om sin resa i Norrland (i Kongl. Akademiens arkiv). När jag anför min sagesman, får han uppbara ansvaret för uppgifternas riktighet och särskildt för inskrifternas återgifvande, hvilket icke alltid synes vara fullt noggrant. Tyvärr är det i de flesta fall nu för sent att kontrollera.

5. *Jakob Ulfsson* (1469—1514 † 1522).

1. Björklinge 1469?.	13. Knutby 1470—1503.
2. Bro 1471.	14. Lagga.
3. Bälinge.	15. Litslena.
4. Danmark.	16. Odensala.
5. Ed 1487.	17. Ramsta 1470—1503.
6. Elfkarleby 1489?.	18. Staby.
7. Frötuna 1503.	19. Tolfta.
8. Giresta.	20. Trefaldighetskyrkan i
9. Hageby 1470—1503.	Uppsala.
10. Harg 1514.	21? Vessland.
11. Junkil 1470—1503.	22. Viksta 1503.
12. Kalmar 1485.	23. Åkerby.

6. *Gustaf Trolle* (1514—1517).

1. Faringe 1515.	3? Lillkyrka (1512—1527).
2. Film (kanske).	

7. *Konung Gustaf I.*

1. Delsbo 1530—40.	5. Järfös.
2. Forssa (en del) 1530—40.	6. Skefthammar 1534.
3. Hassela 1530—40.	7. Gamla Uppsala.
4. Hökhufvud.	8. Valö.

8. *Från icke uppgifven tid; ganska många likväl troligen från erkebiskop Jakobs¹⁾.*

1. Almunge.	7. Dannemora.
2. Alnö.	8. Edebo * ²⁾ .
3. Balingsta.	9. Enånger *.
4. Börje.	10. Forssa (en del) *.
5. Carlskyrka.	11. Herkulberga *.
6. Dalby.	12. Hernevi.

¹⁾ Vid namnen å de kyrkor, som troligen blifvit målade under erkebiskop Jakobs tid, är här fogad en *. Samma tecken kunde säkert sättas vid ännu flera.

²⁾ Kanske målad under konung Gustafs tid.

13. Hille *.	24. Skön.
14. Hållnäs.	25. Solna.
15. Häfverö *.	26. Svingarn *.
16. Kungs Husby *.	27. Söderby *.
17. Ytter-Lännäs *.	28. Tegelsmora *.
18. Markim.	29. Täby *.
19. Morkarla.	30. Vada.
20. Munsö.	31. Vaddö.
21. Rasbokil.	32. Åker, Vester- *.
22. Rogsta.	33. Åland.
23. Rö.	

Total-summan blir således 92, men vi måste komma i hog, att denna angifver icke antalet målade kyrkor, utan antalet af de gånger, då man målat å kyrkornas hvalf och väggar. Den föregående förteckningen, som torde kunna ökas ganska mycket, visar att delar af samma kyrka målats på olika tider.

Följande konstnärer arbetade inom erkestiftet:

1. *Albertus*, af okänd härkomst. Namnet angifver måhända snarare utländsk börd. Han kallas pictor, målare, men äfven en gång »perlstickare». Han målade Kumla kyrka i Vestmanland år 1482, Kalmar i Uppland 1485, Ed i Uppland 1487. Af hans arbeten återsta nu allenast Kumlamålningarne, men de äro ock tillräckliga, för att lära oss beundra konstnärens goda uppfattning af formerna, den fina grupperingen af färgerna — hvalfkuporna se ut, som om de voro öfverklädda med sammet — den lekande fantasien och figurernas förträffliga lif. Kumla-målningarne borde med det snaraste kopieras af en dertill kompetent person.

2. *Anders Eriksson* är väl, att döma efter namnet, en svensk. Han öfvertog från år 1465 att utföra en del af målningarne i Alunda kyrka. Ungefär vid samma tid (tyvärr kan man af artalet icke läsa mer än medlx..) målade han Skuttunge kyrka. Hans båda signerade ar-

beten äro sedan länge dolda under kalkkrappningen, som visserligen borde borttagas.

3. *Johannes Iwan*, kanske troligast en utlänning. Han utförde målningarne i Östra Ryds kyrka och arbetade sedan i Alunda, men öfverraskades af döden år 1465, när han hade fullbordat chormålningarne. Intet signeradt arbete finnes nu bevaradt. Teckningarne efter Ryd-målningarne, äro, såsom sades, klena.

4. *Johannes Rosenrodh* tyckes vara en tysk. Han malade Tensta kyrka år 1437. Hans verk är nu gömdt af hvitrappningen.

5. *Johannes Stenrath*, borgare i Lybeck, arbetade ett altarskåp, som Conrad Rogge skänkte Bälinge kyrka, år 1471.

6. *Johannes sculptor*, af okänd härkomst, arbetade altarskåpet i Östra Ryd år 1488.

7. *Jördanus*, af okänd härkomst, utförde år 1475 altarskåpet i Sollentuna.

8. *Lars*, borgare i Uppsala, målade Faringe kyrka år 1515. Hans verk är nu otillgängligt. Kanske densamme som

9. *Lars Germundsson*, hvilken år 1491 fullbordade altarskåpet i Lena.

10. *Lars Nilsson* i Enköping har snidat chorstolarne i Skuttunge 1500, kanske äfven i Enköping 1526 och Veckholm 1468?—1503. De sistnämnda skola vara symerligen väl utförda.

11. *Magnus Svensson pictor*, sannolikast en svensk man, har snidat och malat ett altarskåp i Erutuna kyrka år 1523.

12. *Mans Gad* målade, sannolikt på 1530-talet. Delsbo, Forssa, Järfsö och kanske Hassela kyrkor i Helsingland. Han skref åtminstone svenska¹⁾.

¹⁾ Eget nog förekommer vid alldeles samma tid en underlagman i Helsingland med namnet Mans gad (bref från åren 1533—1541). Kan

13. *Nils Andersson pictor*, sannolikt en svensk man, arbetade år 1531 en predikstol i Odensala kyrka.

14. En *Petrus* biträdde Anders Eriksson i Alunda. Det var kanske samme man som

15. *Peter Jönsson molare*, sannolikt en svensk man, som målade Börstil, troligen under Jöns Bengtssons episkopat. Hans malning kan ej längre granskas.

Till dessa femton konstnärers namn, som i början af det förra århundradet voro kända och hvilkas arbeten man ännu då kunde studera, men som nu torde vara obekanta för de allrafleste, kan man lägga de namn, som under den senare tiden börjat ater omtalas, såsom

Anund, mannen med det svenska namnet, som utförde de ännu bevarade målningarne i Råda skepp år 1494, och som, enligt hvad jag hört uppgifvas, torde hafva utfört målningarne i Gökhem (Vestergötland) och

Håkan Gulleson malar, träsnidare och malare i Helsingland under första fjerdedelen af 1500-talet. Han har arbetat en Mariabild i Forssa kyrka, på hvilken han kallas HAAKON GULLESON I FLEGVM; en Anna-bild i Enånger (med inskriften JAAK HAAKEN GULLESON MALER och årtalet MVCXX = 1520), ett altarskap i Tuna med bilder af S:t Nicolaus, S:t Lars och S:t Stefan (nu förvaradt i Enånger¹). Kanske arbetade han äfven S:t Urbans bild i Hög, som invigdes år 1515.

Detta allt visar, att materialerna till vår medeltids konsthistoria icke äro få²), allenast man vill göra sig be-

det vara samma man? Denna fråga torde knappast kunna afgöras, förrän man finner ett bref af underlagmannen med sigillet bevaradt; man känner det bomärke, som målaren Måns begagnade.

¹) Af Enångers- och Tuna-skåpen finnas fotografier i Kongl. Akademiens archiv (skänkta af Helsinglands Forminnes-Sällskap). Af det förra finnes en temligen dålig afbilning i Ny Illustrerad Tidning för år 1867, s. 91. Den i sammanhang dermed förekommande uppgiften om Forssaskåpets förstöring är oriktig.

²) Med afseende på målarens stånd, bildningsgrad och sannolika härkomst, må anmärkas, att de latinska inskrifterna äro oftast mycket

svär att leta upp dem, samt derjämte, att denna konst-historia icke ensamt har att sysselsätta sig med frän-mande konstnärers i Sverige eller för svensk räkning utförda arbeten, utan äfven med svenska mästares verk. Så mycket nödvändigare är det, att man åt detta stu-dium egnar all möjlig uppmärksamhet, räddar det som kan räddas, återställer det som kan återställas.

Att döma efter teckningarne af Ryd-målningarne, var man år 1449 ännu icke långt kommen i fulländ-ning. Magra ornamenten spela en stor rol, figurerna sakna lif. Det maner, som der förräder sig, herrskade ganska länge. Bromålningarne af år 1471 höra till samma typ, liksom Frötuna-målningarne af år 1503 samt dessutom de odaterade målningarne i Hille, Enånger, Ytter-Lännäs (enligt uppgift) och Tortuna i Vestmanland. För dessa målningar känner jag intet konstnärnamn, men jag skulle tro att de, med undantag kanske af de äldsta, äro af svenskt ursprung. För att förtydliga karakteren af dessa målning-

 gar meddelar, jag här fig. 20 en bild af S:t Botvid¹⁾, och fig. 21 några ornamenten, från Hille kyrka²⁾. Höjdpunkten bland målningarna af denna typ intaga, för så vidt jag får döma efter de prof, jag varit i tillfälle att se, Edebo-målningarna. Tyvärr äro de icke daterade. Då jag icke sett några af de kyrkomålning-

Fig. 20. S:t Botvid.
Hille kyrka.

dåliga och förråda nästan fullkomlig obekantskap med språket (jfr i synnerhet Söderby-målningarne). De svenska inskrifterna äro deremot vanligen korrekta.

¹⁾ S:t Botvid föranledde, enligt legenden, ett underbart fiskafänge genom kraften af sin bön, och han föll för ett yxlugg. Därföre afbildas han med fisken och yxan.

²⁾ Att de i dessa målningar förekommande magra ornamenterna voro omtyckta och allmänt använda synes t. ex. deraf, att de förekomma å en genom sina perlbroderier dyrbar biskopsmössa, tillhörig Vesterås domkyrka.

gar, som utfördes under konung Gustafs tid, har jag intet att säga om deras större eller mindre släggttycke med Hille-Edebo-målningarne. Jag är dock benägen att tro, att de bilda en fortsättning af dessa. Kanske tillhöra Edebo-målningarne rent af konung Gustafs tid.

Af en helt annan karakter äro andra af de uppländska kyrkomålningarna. Till denna grupp höra pictor Alberts målningar (Kumla i Vestmanland), hit höra målningarne i Täby och Odensala (båda säkerligen utförda

Fig. 21. Ornamentsmålning i Hille. Gestrikland.

af en hand), i de tre östra hvalfven af Söderby och de tva östra i Häfverö (de tre hvalfven i den förra och det mellersta i den senare äro temligen säkert af en hand, ehuru icke af samma, som malat Täby); hit höra målningarne i Kungs Husby, i Floda i Södermanland o. s. v. För att gifva ett begrepp om dessa målningar, hade jag helst tagit prof från Kumla, men då detta icke lät sig göra, och då inga i detalj utförda teckningar af denna gruppens Upplandskyrkor finnas, har jag lanat några bilder från herr Lindbergs kopior af Floda-mål-

ningarna. Fig. 22—25 visa olika ornamentsmotiver. Ornamenterna äro här fria från den enformighet, som karakteriserar fig. 21, de äga tvärtom det yppigaste lif. Mjukt och ledigt slingra de sig in i hvarandra, som fig. 22 visar, och äga, utom de rena konturerna, en särdeles

Fig. 22.

Fig. 23.

Fig. 24.

Fig. 25.

Fig. 22—25. Ornamentsmotiver från Floda. Södermanland.

lyckligt vald färg, vanligen en klart grön eller en mörkt brun med hvita midtpartier. I de smalare hvalfpartierna lyfter sig en slingrande stjelk, öfverst bärande ett blomhufvud, som fig. 23. Jag skulle icke tro, att man i nagon kyrka bland en samling sådana blomhufvud finner tvenne

fullt lika hvarandra). För öfrigt skred artisten här gerna utöfver det vegetativa lifvets område; ur blomkalken framtittar en fogel, ett mennisko-ansigte, eller lyfter sig en bevingad engel. Fig. 24 och 25 visa olika

Fig. 26. Marias himmelsfärd¹⁾. Floda. Södermanland.

sätt att fylla smärre lister. Ornamenten af dessa slag finnas i den rikaste mångfald.

¹⁾ Bilden skulle äfven kunna framställa, hur S:t Maria Magdalena, under sitt ökenlif i södra Frankrike, lyftes af englarne i höjden att vederqvicka sig af de himmelska härskarornas sånger — således icke hennes himmelsfärd. Då alla attributer, som utmärka S:t Maria Magdalena här saknas, och då det är föga troligt, att man under det madonnedyrkande fjortonhundratalet skulle utlemna den tilldragelse, der Jungfrun allra mest förherrligades och hvars minne dessutom firades inom kyrkan hvarje år med stor högtidlighet (den 15 Augusti), torde det vara räddigare, att benämna denna ofta förekommande, vackra grupp Jungfru Marias himmelsfärd.

Som prof på denna tidens och denna målningsgrup-
pens figurteckning har jag valt framställningen af Marias
himmelsfärd, fig. 26. Denna bild är ganska vanlig bland
kyrkomalningarna och eger dessutom den fördelen, att
man här ser, hur konstnären förstätt sig på att behandla
såväl den oklädda som den beklädda människogestalten.
Trots vissa missteckningar, t. ex. af Jungfruns fötter,
och trots stelheten i englklädernas veck, eger det hela
en renhet och ädelhet, som vitnar fördelaktigt om
konstens tillstånd i Sverige på 1480-talet.

Med glädje må vi erkänna det som ett factum, att
dessa vår medeltids malningar ega ett verkligt konst-
värde. Men äfven den, som icke kan eller icke vill
förstå detta, bör af ett annat skäl känna sig intresserad
för dessa gamla minnen. De flesta af de uppländska
kyrkomalningarne hafva tillkommit under erkebiskoparne
Jöns Bengtssons och (i ännu större antal) Jakob Ulfs-
sons tid, och man kan omöjligt underlåta att ställa
denna konstens blomstring i sammanhang med de starka
rörelser, som vid samma tid utmärkte det politiska lif-
vet. Det var en tid, full af partistrider. Man behöf-
ver icke länge söka, för att finna, i hvilket förhållande
denna konstblomstring står till de politiska partierna.
Samma svenska ande, som förflyttade S:t Eriks bild i
rikssigillet och på mynten, lät pryda kyrkornas väggar
med bilder af svenska helgon, Erik, Henrik, Botvid,
Stefan, Sigfrid, Birgitta, Katarina o. s. v. Och dess-
utom, för att icke lemna åt kommande forskare att tyda
allenast bildernas språk, hafva vi ett vitnesbörd skrifvet
med målarens svärta på kyrkväggens hvita kalkbekläd-
nad. De för mången främmande och otydbara bokstäf-
verna tala ett språk, som icke bör vara för oss främ-
mande, ett jubel öfver den frid, som börjar knoppas, i det
herr Sten råder för landet, och derjämte det kraftiga
lystringsropet: »veten I folk, både när och fjerran, att

Sverige är herrligt genom sina riddersmän och sin allmog». Så gifva oss dessa målningar en god hjälp för bedömande af den kraftige ande, som icke bäfvade för de moln, hvilka hopade sig icke minst 1485, då målaren Albert skref dessa ord i Kalmar kyrka, utan som oförtrutet bragte sitt verk till fullbordan, så att Gustaf Eriksson omsider vard svensk konung i ett svenskt land.

Målningar förekomma vanligen å dörrarne till de med skulpterade bilder fyllda altarskapen, om hvilka jag hoppas vid ett annat tillfälle få framlägga några iakttagelser. Det är riktigast att samtidigt betrakta de snidade bilderna och målningarna,

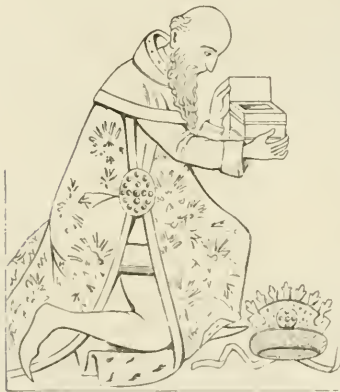

Fig. 27. Bild från en altarskåpsdörr 1468.

då de i de flesta fall utfördes af samma hand; men för att icke alldeles gå med tystnad förbi dessa målningar, som vid sidan af de större murmålningarna intaga en särskild plats, bifogar jag här tre figurer, tagna från altarskåp i Statens Historiska Museum. Fig. 27 är lånad från ena dörren till ett skåp, förr tillhörigt Öster-Åker i Roslagen, enligt inskriften,

arbetadt i Lybeck år 1468. Sjelfva skåpet och de innersta dörrarnes insidor upptagas af snidade bilder. De enstaka figurerna äro ganska väl utförda, ansigtet äro arbetade med mycken omsorg och ega i rikt mått individuellt lif. Den här afbildade figuren, som vördnadsfullt sänker sitt hufvud, är en af Österns tre konungar, som hembär Barnet Jesus sina häfvor.

Fig. 28 och 29 äro tagna från en dörr till ett altarskåp, som fordom tillhört Frustuna kyrka i Södermanland. Att döma efter arbetet tillhör det tiden 1515

—1527¹⁾. Fig. 28 visar en man, som i de lyftade händerna för gisslet mot den vid pälen bundne Christus. Man ville under medeltiden åt alla, som medverkade till Frälsarens lidande, gifva ett synnerligen ondskefullt utseende, hvilket dock ofta stannade vid det groteska. I detta ansigte är äfven uttaladt, hvad medeltids-konstnärerna sträfvade efter, ett omätligt djup af hårdhet

Fig. 28.

Fig. 29.

Fig. 28 och 29. Bilder från en altarskåpsdörr. 1515—1527.

och bitterhet; och dock äro anletsdragen icke vanställda. Det ädla, regelbundna ansigtet, fig. 29, med det allvarliga, mycket stränga, ja hårda uttrycket, som derjämte i sitt allvar icke saknar en viss sorgbundenhet, tillhör Pontius Pilatus, som åser gisslingen.

¹⁾ Äfven detta skåp torde vara af utländskt arbete. Det norra sidoskåpet i Vesterås domkyrka är säkert ett arbete af samma skola, som arbetat Frustuna-skåpet. Det stora midtskåpet, som skänktes af herr Sten Sture d. y. och fru Christina, torde hafva samma upprinnelse. Det södra altarskåpet förräder ett skiljaktigt ursprung. Altarskåpet från Ed (Calmar Län) i Statens Historiska Museum tillhör samma tid (1526), men en annan skola.

De målade och skulpterade bilderna i detta skåp utgöra tillsammans en serie. Man ser der törnekröningen, hudflängningen (från hvilken fig. 28 och 29 äro lånade), ecce homo, korsbäringen, korsfästelsen, nedtagningen från korset, (de tre sista grupperna äro skulpterade), begrafningen (med en väl utförd bild af S:t Maria Magdalena), uppståndelsen samt den uppståndnes uppenbarelse för ett qvindligt helgon, troligen Birgitta. I midtpartiet finnes dessutom nederst en rad snidade scener från Christi barndom.

När jag besökte Frustuna kyrka vintern 1867, stod skåpet på orgelläktaren och de kyrkbesökande hade för sed att hänga hattarne å de mer framstående bland de skulpterade bilderna. Dörrarne voro aflyftade och målningarne å utsidan äro, genom vanvård, mycket skadade. Å dem afbildas, bland annat, Abrahams möte med Melchisedek samt S:t Gregorii messa, under hvilken Christus uppenbarar sig öfver altaret.

Till hvilken tid och hvilket folk böra de Svenska Hällristningarne hänföras?

Af

Bror Emil Hildebrand.

Det har länge varit känt, att inom atskilliga trakter i Sverige, företrädesvis i Bohuslän, finnas på släta bergtytor inhuggna figurer af menniskor, djur, fartyg m. m., stundom enstaka, oftare sammanförda i grupper bildande stora tafvor, fastän föga symmetriskt ordnade. Ehuru i hög grad märkvärdiga, hafva likväl dessa fornlemningar först i senare tid blifvit föremål för mera noggrann undersökning och utförliga afhandlingar.

Pastorsadjunkten Axel Emanuel Holmberg utgaf år 1848 i Stockholm »Skandinavians Hällristningar, arkeologisk afhandling», fyra häften i stort kvartformat med 46 plancher, och senast har den nyligen aflidne Professorens Carl Georg Brunius år 1868 i Lund utgifvit »Försök till förklaringar öfver Hällristningar med femton plancher.»¹⁾ Ehuru desse författare samlat materialet för sina afhandlingar på gemensam grund, företrädesvis Bohusläns klippor, hafva de likväl, vid för-

¹⁾ Båda författarne hafva redan förut behandlat detta ämne, Holmberg i »Bohusläns Historia och Beskrifning», Uddevalla 1842—1845; Brunius i »Nordiska Fornlemningar», utgifna af J. G. Liljegren och C. G. Brunius, Stockholm I: 1823, och i hans Antiqvar. och Arkitekt. resa genom Halland, Bohuslän m. m. samt i den i Lund utgifna tidskriften Studier, Kritiker och Notiser.

söket att besvara den här ofvan framställda frågan, kommit till helt olika slutomdöme.

Holmberg har, såsom resultat af den bevisning han framlagt, uppställt satsen, »att de Bohuslänska och, med få undantag, Nordens öfriga hällristningar ådagalägga, så väl genom sin utarbetning som sitt innehåll, att de äro förfärdigade af och vitna om ett folk, som begagnat sig af redskap och vapen af jern»; och efter ytterligare bevisning, till en del grundad på de Isländska sagornas uppgifter, kommer han till ännu närmare bestämning, »att ifrågavarande ristningar äro minnen af samma folkstam, som lemnat hjeltar åt nämnda sagor, och att tiden för dessa fornlemningars förfärdigande ligger inom den yngre perioden af Nordens hednatid». Denna period begränsas på ett annat ställe i samma afhandling ytterligare »mellan åren 500 och 900.» Hufvudskälet för hans antagande, att hällristningarne icke kunna tilläggas Nordens äldsta innebyggare, under den så kallade stenåldern, är hans öfvertygelse att de icke kunnat utarbetas med stenredskap. På grund af vapnens, särskildt svärdens form och saknaden af bronzålderns egendomliga ornamentstil, anser han hällristningarne icke heller kunna hänföras till bronzåldern, och detta så mycket mindre, som bronzredskap voro alltför dyrbara och föga tjenliga att användas till huggning i sten¹⁾. För öfrigt anser han hällristningarne vitna om en högre kultur, än man kan förutsätta hos ett med metallernas och särskildt jernets bruk obekant folk.

Professor Brunius bestrider den af Holmberg framställda bevisningen, och påstår i främsta rummet, på grund af sin mångåriga erfarenhet i afseende på stens bearbetande för arkitektoniska ändamål, att hällristningarne kunnat utan svarighet tillvägbringas med blotta

¹⁾ Holmberg, Skand. Hällristningar, pag. 9, 12—14, 21, 74.

stenredskap, samt antager att de tillhöra stenåldern; likväl medgifvande att en eller annan ristning möjligen blifvit utförd med bronzredskap, ett medgifvande, hvilket äfven Holmberg vill låta gälla i afseende på ristningarne i Bredarörs eller det s. k. Kiviks-monumentets grafkammare.

Det är icke min afsigt, att här upptaga till pröfning de af dessa författare framlagda bevisningsgrunder för deras olika åsikter, hvilket förbjödes af det inskränkta utrymme, som i detta häfte af tidskriften återstår. Ännu mindre vill jag fästa mig vid de äfventyrliga försöken att, med aberopande af främmande, civiliserade och ociviliserade, folks verkliga eller förmenta mythologiska föreställningar, söka inlägga en mystisk betydelse i vara hållristningars figurer, hvilka synas mig vara alltför mycket realistiska, för att med fantasiens tillhjälp böra eller behöfva förklaras. Jag vill endast anföra några allmänna betraktelser, grundade på hållristningarnes beskaffenhet och innehåll — den enda tillförlitliga grunden för bedömande af deras ålder och härkomst, — samt derefter framlägga några i detta afseende upplysande iakttagelser, jag nyligen gjort på hittills okända fornlemningar af denna art inom Östergötland.

Betraktar man de talrika af Hrr Holmberg och Brunius offentliggjorda teckningarne, eller, hvad som är ännu bättre, sjelfva ristningarne på klipporna, hvartill jag fann tillfälle under ett besök i Bohuslän år 1867, så torde man nödgas erkänna, att dessa konstprodukter, hvarken i afseende på utförandet eller innehållet vitna om någon högre kultur. Det enda man lär kunna medgifva, är, att en och annan figur röjer någon händighet att bearbeta den hårda klippytan. Men att en utmärkt händighet eller arbetsskicklighet kan vara förenad med en lägre kulturgrad, derom bära en stor mängd af stenalderns och bronzalderns vapen, redskap och smycken

det mest afgörande vitnesbörd, för att icke tala om de många bevis, som i de ethnografiska museerna erbjudas, hemtade från vilda folkstammar i olika trakter af jorden. Deremot söker man förgäfvets bland hällristningarne den smak i ornamentering och gruppering, som röjer sig i kulturfolkens arbeten. Man jämföre framställningarne på de förra med vara kvarvarande fornsaker från jernaldern, samt med figurerna och ornamenterna, som stundom träffas på vara runstenar, och den stora skillnaden faller uppenbart i ögonen. Aldrig ser man på nämnda, jämförelsevis yngre arbeten dessa råa, om naturtillståndet vittnande obscena teckningar af människofigurer, som på hällristningarne äro mycket vanliga. Med skäl kan äfven sättas i fråga, huruvida ett folk, som är bekant med bokstafsskrift — (och att denna, tvertemot Holmbergs påstående, i Sverige varit känd långt före kristendomens införande, är ovedersägligt), — skulle på samma gång kunna begagna sig af en så ofullkomlig bildskrift, för att åt efterverlden förvara minnet af tidens tilldragelser.

Dessa omständigheter anser jag redan tillräckligt vederlägga Holmbergs antagande, att hällristningarne tillkommit mellan åren 500 och 900, — en period, då Sveriges inbyggare stodo i beröring med främmande länder, icke blott sjelfve tillverkade smakfulla och ändamålsenliga arbeten, utan äfven voro rikligen försedda med sådana, hemtade från de antika kulturfolkens omraden och från Orienten, samt reste minnesvardar försedda med runskrift, stundom med figurer, vittnande om en utbildad ornamentsstil. Lika litet kunna hällristningarne anses tillhöra Sveriges järnbrukande befolkning under de fyra förutgående århundradena af var tideräkning, då jordfynden vitna, att Nordbon äfven under denna tid haft beröring med söderns folk och gjort bekantskap med deras arbeten. För öfrigt måste man

antaga, att denna Nordens befolkning ursprungligen, redan vid skilsmessan från sina Ariska stamförvänder, medfört en kulturgrad, ojämförligt högre än den, om hvilken hällristningarne vitna.

Man har som bevis på hällristningarnes sena tillkomst anført, att man på bergtaflorna ser teckningar af tama djur, till och med af plogens begagnande, således antydningar om boskapsskötsel och åkerbruk, hvilka antagas hafva varit okända för landets äldsta befolkning. Att detta antagande saknar grund, åtminstone hvad boskapsskötsel beträffar, torde väl nu mera få anses som en afgjord sak. Uti de gånggrifter, alltså stenåldersgrafvar, hvilka under min ledning undersöktes i Vester-götland ären 1863 och 1868, träffades bland vapen och redskap af sten, samt prydnader af bernsten, lansspetsar arbetade af ben af får samt af nötkreaturs reffen, äfvensom hasben af häst, de sednare förmodligen begagnade som spetsar på spjutstången, vidare tänder af hund, af tamsvin och af vilda djur, försedda med ett borrhadt hal, för att bäras som prydnader¹⁾. Dessa fynd lemna afgörande bevis, att de ifrågavarande gånggrifternas byggare idkat boskapsskötsel, för hvilket ändamål de med klok beräkning valt den fruktbara, på silurisk grund hvilande Vestgötaslätten, den nu så kallade Falbygden. Huruvida de äfven haft åkerbruk, kan ännu icke afgöras. Men der hästen och nötkreaturet stått i människans tjänst, är icke otroligt, att jorden blifvit odlad. För öfrigt inskränker sig hällristningarnes antydning på åkerbruk, så vidt man af plancherne till ofvannämnda bada arbeten kan döma, till en enda figur, vid Tegneby i Tamms socken (Holmberg, tab. 6 och 7, fig. 17, Brumius tab. 1, fig. 16), förutsatt att denna blifvit riktigt uppfattad och tecknad.

¹⁾ Se Antiquarisk Tidskrift för Sverige, 1 Del. pag. 255 o. följ.

Holmberg har lemnat teckningar af djurfigurer (tab. 25 och 26, 37 och 38), i hvilka han trott sig se kame-len, noshörningen och sköldpaddan, deraf dragande den slutsats, att hällristarne tillhört vikingarnes stam, som under besök i södern gjort bekantskap med dessa djur-slag. Det är dock fara värddt, att någon illusion ingått i dessa teckningar eller förklaringar. En häst eller annat djur med packning på ryggen kan under en oskicklig tecknares hand lätteligen få utseende af en kamel. Nos-hörningens horn har icke någon likhet med figurerna på dessa plancher. Sköldpaddan, om en sådan verkligen förekommer, skulle, enligt hvad senare tidens fynd visat, kunnat tecknas efter inhemskt original.

De flesta bland de afbildade hällristningarne vitna om sjöfart och strider. Fartyg af olika dimensioner, med eller utan besättning, förekomma allmänt. Dessa ristningar träffas vanligen på bergsluttningar vid insjöar och kärr eller dalgångar, hvilka i en aflägsen forntid bildat hafsvikar och sund, eller utgjort flodbottnar. Redan den omständigheten, att dessa insjöar och kärr nu mera äro högre belägna än hafvet, och att dalgångarnes botten under arhundraden eller årtusenden bunit gräs och odlarens skördar, vitnar att mycket lång tid förflutit, sedan här kunnat framga sådana farkoster, som på de fordna strandklipporna blifvit afbildade, och att således dessa bergtafflors föreställningar icke hafva någon gemenskap med de vikingafärder, som i Isländska sagorna och andra vara skriftliga urkunder omtalas. Skëppens form och byggnad, så vidt man kan derom döma af de simpla teckningarne, lemna icke något afgörande bevis om deras alder, då man icke kämmer i hvad man den ena eller andra af de äldre folkstammarne förstod att bygga mer eller mindre ändamalsenliga fartyg. Utan svarighet skulle man ur Isländska sagornas beskrifningar på sjöhjeltarnes fartyg kunnat framdraga

åtskilligt, som icke eger motsvarighet på hällristningarne. Deremot kan man icke undgå att bland hällristningarne finna fartyg, hvilkas form påminner om de fullkomligt liknande skeppsfigurer, som icke sällan träffas på fornsaker från bronzåldern¹⁾. Tydligt är äfven att i en aflägsnare tid, då landet var mera genomskuret af vatten, behovet af fartyg, såsom medel för samfärdseln, var lika stort om icke större, än under den egentliga vikingatiden.

Framför allt synes dock vapnens form böra kunna gifva säkraste ledningen för att afgöra frågan om hvilken tidsålder hällristningarne tillhöra.

De vapen, som på Holmbergs och Brunii plancher tabrikast förekomma i kämparnes händer, äro spjutet och yxan, således vapen, som begagnats både under sten-, bronz- och jernåldern. Men att af dessa ofullkomliga teckningar bedöma huruvida det på stångens ända fästade spjutbladet varit af sten, bronz eller jern, är omöjligt. Liknande former kunna uppvisas från alla tre aldrarne. Yxan är antingen jembred öfver nacken och eggen, hvilken form, af samma skäl, icke lemna någon upplysning, eller ock är eggen utsvängd åt båda kanterna. Den sednare formen förekommer både under bronz- och jernåldern. Äfven flintmejslar träffas ofta med bred utsvängd egg, ehuru kanterna icke äro afrundade så som på en del af hällristningarnes figurer.

Viktigare äro de på dessa teckningar förekommande sköldar och svärds-sidor. Sköldarne, med en centralpunkt omgifven af concentrisk ringar, hafva motstycken bland bronzålderns fornsaker. Svärd förekomma högst sparsamt på de båda författarnes plancher, och aldrig

¹⁾ På Holmbergs planch, tab. A & B äro afbildade tvenne bronzknifvar med liknande skeppsfigurer, inristade på ena sidan. Andra kunna ses i Worsaae, Nordiske Oldsager i det Kongl. Museum i Köpenhamn. 2:a upl., pag. 36, samt i Statens Historiska Museum.

med parerstång. På Holmbergs planch 14 och 15, fig. 37, har man velat se en sådan i det tvärstreck, som utgår åt ena sidan på ett svärd, hållet af en menniskofigur; men denna teckning har icke ringaste likhet med parerstången på de jernsvärd, som begagnades under hedniska tiden. På många menniskofigurer förekommer en teckning, som icke kan föreställa annat än ett sidogevär eller en svärdsbalja. Att sådana begagnats af stenålderns krigare är icke antagligt. Deremot begagnades svärdsiskidor både under bronz- och jernåldern. Pilbågen ses på ett par ställen; men detta vapen har begagnats under alla tre perioderna och lemna således icke någon upplysning om åldern. På Holmbergs planch tab. 37 och 38, fig. 126, äro tecknade två figurer, hvilka han ansett vara sporrar. Samt är att den ena figuren liknar vår tids sporrar, men just därför torde man böra antaga att hållristaren har aftecknat något helt annat föremål. Den andra figuren liknar icke någon tids sporrar.

Så mycket viktigare upplysningar lemna de vapenbilder, som förekomma bland några nyligen upptäckta hållristningar i Östergötland, af hvilka jag ansett mig böra meddela en kort beskrifning, upplyst af teckningar.

Under en forskningsresa i nämnda landskap år 1867 sammanträffade jag händelsevis med Hr Fabrikören v. Schmalensée, som berättade att han på sin landegendom Ekensberg sett skeppsfigurer uthuggna på en klippvall. Med anledning af denna underrättelse reste jag några dagar derefter ut till nämnda egendom, belägen i Östra Eneby socken, Bråbo härad, nära sjön Glan, och förnyade senare på året mitt besök. På en lag, något sluttande klippa, helt nära gardens åbyggnader, fann jag icke blott flera skeppsfigurer, utan äfven vapen, de sednare icke burna af menniskor, utan isolerade inlaggna i den släta berghällen, nedanför hvilken en sank

äng sträcker sig fram till den omkring 2000 alnar aflägsna insjön, hvars vatten fordom sannolikt gått ända upp till klippan. Genom Hr v. Schmalensées välvilliga försorg att skaffa en gipsarbetare från Norrköping, fick jag tillfälle att låta taga afbildningar af några bland

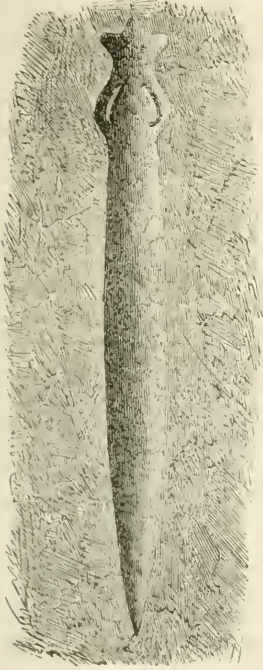

Fig. 1. Svärd; hållristning.

Fig. 2. Bronzsvärd i Stockh. Museum.

de viktigaste figurerna, hvilka gipstaflor nu förvaras i Statens Historiska Museum.

Genast vid de första stegen på berget träffade ögat figuren af ett enstaka svärd (se ofvanstående fig. 1), 4 fot 4 tum långt, hvars klinga, bredare på midten (4 tum) afsmalnar mot spetsen. Fästet, som är mycket kort, omsluter klingans andra ända, utan tecken till parerstång. Man kan icke misstaga sig, om hvilken tid detta svärd tillhör. Det är endast under bronzaldern vi återfinna

typen för detsamma. Man jemföre t. ex. det vid sidan (fig. 2) tecknade bronzsvärdet eller någon af figurerna på pag. 30 i Worsaaes förut citerade verk, Nordiske Oldsager etc., eller de många bronzålders-svärden i Statens Historiska Museum.

Ett mindre svärd af liknande form, 2 fot 0,5 tum långt, med fäste af samma form (fig. 3).

Ett svärd (fig. 4) af liknande art. 2 fot 2,7 tum

Fig. 3. Svärd;
hållristning.

Fig. 4. Svärd och sköld;
hållristning.

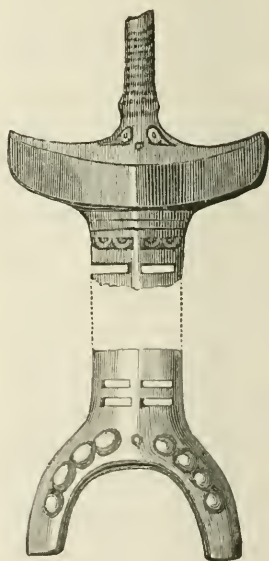

Fig. 5. Svärdsfäste af bronz;
Stockholms Museum.

långt, hvars spets skjuter under en rund sköld, som har 6 concentriska ringar omkring centralpunkten. Svärdets fäste är i någon mån olika de bada föregående och påminner närmast om en yngre form bland bronzålderns svärdsfästen, anträffad både i Sverige och Danmark. Se t. ex., hvad formen på fästets öfra ända beträffar, närstaende teckning af ett svärdsfäste (fig. 5), funnet, bland en mängd andra saker från bronzåldern, vid Watt-holva bruk i Uppland år 1833 (Inv. N:o 612), samt, med

afseende på fästets nedra ända, afhandlingen »Från Jernåldern» af O. Montelius, 1 häft. pag. 24, och figuren 137, pag. 31, på Worsaaes afbildningar. Denna form på fästet tillhör utan tvifvel bronzålderns senare tid. Skölden, som håller en fot i diameter, påminner med sina concentriska ränder om bronzålderns sköldar (se t. ex. fig. 206, pag. 44, i Worsaaes citerade verk).

Ett parti af berget, innehållande ett fullständigt fartyg samt delar af tvenne andra. (Se den bifogade planchen 3). Det fullständiga fartyget håller i längd vid botten 7 fot 3,5 tum. I fören och aktern äro uppstigande, utåt böjda stammar, mellan hvilka afståndet är 7 fot 4,8 tum. Rodert i aktern är tydligt. Längs åt öfra kanten eller relingen går en rad af jernstora, något ovala kulor, som kunna antagas beteckna fartygets besättning, eller sköldar eller annan prydnad. På sidan ses 19 temligen symmetriskt anbragta runda kulor (hål) i det genom linier begränsade akterpartiet. På den återstående delen af fartygets sida förekomma några få dylika kulor jämte ornament af dubbelspiraler. Öfver och under fartyget ses en djurfigur, som måhända skall vara en häst, en rund sköld med 3 concentriska ränder, runda kulor och obestämbara figurer, hvilka möjligen kunna antagas föreställa lösryckta delar af förstäfven till fartyg¹). Ofvanför det stora fartyget ses vidare ett annat, ofullständigt fartyg med kulor längs relingen och på sidorna, till en del satta i vinklarne, bildade af en zigzag-linea. Nedanför det stora fartyget framkommer fören af en annan farkost, med 11 figurer, hvilka tydligen föreställa fartygets roddare eller besättning.

En grupp af 16 mansfigurer, af hvilka dock den främste är något otydlig, i en rad. De tre

¹) En bland dessa figurer har likhet med handgrepen på de vid Rönninge på Fyen anträffade guldskälarne från bronzåldern. Se A. P. Madsen, Afbildningar af Danske Oldsager og Mindesmærker, XI og XII Hæft.

första äro temligen små (4,7—6,5 tum) den fjerde längst (10 tum), derefter aftager längden, den siste är 6 tum hög. Hela radens längd är 3 fot 3,5 tum. Figurerna äro tecknade på det råa sätt, som så ofta förekommer på de Bohuslänska hällristningarne, och lemna således ett bevis att dessa ristningar äro af beslägtadt ursprung. Under denna rad ses ett upp- och nedvändt

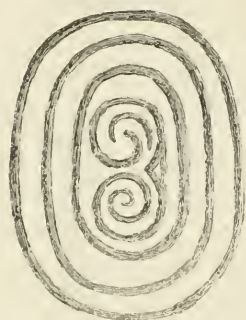

Fig. 6. Hällristningar.

fartyg, 1 fot 7 tum långt. Ofvanför raden en svagt tecknad rund sköld med concentriska ränder, 4,5 tum i diameter.

Isolerade ornament (fig. 6): en oval sirat, bildad af två sammanfogade enkla spiraler inom en tredubbel ram af breda ränder. Längd 8,2 tum; bredd 6 tum. Derunder en dubbelspiral, bildad af tre linier. Längd 5,2 tum.

Huggningen är med omsorg gjord, figurerna, somliga ända till $\frac{1}{2}$ decimtum djupa; botten är konkav, finhuggen, men icke slipad.

Betraktar man alla dessa svärd, sköldar, spiralornamenter, och frägar, hvilken tidsålder de antyda, så kan svaret icke blifva annat, än — *Bronzåldern*.

Den andra frågan torde blifva: Äro Sveriges öfriga hällristningar af samma art som ristningarne vid Ekensberg, och kunna således de bevis, dessa sednare lemna, anses bestämmande i afseende på åldern i allmänhet af denna bildskrift i vart land?

Jag anser denna fråga böra med ja besvaras, på grund af den öfverensstämmelse, som i många väsentliga stycken finnes mellan hällristningarne i östra och vstra Sverige. Den på Bohusläns klippor ofta förekommande

råa teckningen af manliga figurer finnes äfven här, — en med afseende på folkets kulturgrad icke oviktig omständighet. Fartyg äro mycket allmänna och träffas stundom fullkomligt lika i vidt skilda trakter. Så t. ex. är relingens garnering med klotformiga eller aflånga figurer ofta sedd i Bohuslän. Fartyg med rader af kulor längs midtsidan finnas hos Holmberg tab. 13, (Tanums socken Bohuslän), Brunius pl. IX: 1. Fyra dylika fartyg och ett annat, med enkla spiralsirater på sidan, finnas på en klippa vid Himmelstalund nära Norrköpings-ån i Östra Eneby socken, Östergötland¹). Sköldar med en, två eller flera concentriska ränder omkring en midtknapp kunna ses hos Holmberg, tab. 13, fig. 36; tab. 29, fig. 88; tab. 39, 40, fig. 138; tab. 10, fig. 27; tab. 27, 28, fig. 76 (allt i Bohuslän); Brunius pl. XI, XIII och IV: 9. En spiralfigur, sådan som den här ofvan tecknade (fig. 6) finnes hos Holmberg, tab. 18, 19, fig. 52; tab. 22, 23, fig. 66 (Bohuslän); Brunius pl. I: 12. Den enkla spiralen förekommer hos Holmberg, tab. 31, fig. 96 (Bohuslän) samt i Östergötland, utom vid Himmelstalund, äfven i Resebro gårde i Lötts socken²). Denna öfverensstämmelse äfven i enskilda delar vitnar, lika som karakteren af arbetet i allmänhet, att bildskriften på så väl vestra som östra kustprovincernas klippor hör till samma tid.

Men fastän hällristningarne tydligt hänvisa på bronz-åldern, återstår likväl ännu den frågan, huruvida de per-

¹) Den nitiske forskaren i Östergötlands forntid, Hr Lev. Chr. Wiede, nu Kyrkoherde i Vestra Husby, har till Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien, bland en stor mängd andra saulningar, inlemnadt teckningar af Östgötska hällristningar, vid Himmelstalund (8 grupper), vid Herrebro i Bergs socken (3 grupper), i Rystads socken invid sjön Roxen (3 grupper); figurerna äro i allmänhet mycket enkla, mest fartyg, deribland ett med mast och flagga eller segel, cirklar med ett enkelt kors eller med 8 radier, kulor o. s. v.

²) Enligt uppgift af Wiede.

soner, som ristat dessa råa figurer, hört till den folkstam, som begagnade vapen och redskap af bronz, eller någon annan. Näppeligen lär väl kunna betviflas, att hällristningarne, åtminstone en stor del ibland dem, äro minnesvårdar af strider, utkämpade mellan landets invånare och grammar eller främlingar, som på sina fartyg trängt in på de vatten, hvilka omgifva eller i forntiden hafva omgifvit klipporna, der ristningarne blifvit inhuggna. Rimligtvis bör man väl antaga, att det varit de segrande, som ristat minnes-teckningarne. I sådant fall är väl mest sannolikt, att de vapen, som afbildats, varit, icke segrarens, utan de besegrades, hvilka blifvit kvarlemnade och af de segrande uppsamlats som troféer. Vore detta antagande giltigt, så skulle deraf följa, att hällristningarne vid Ekensberg icke blifvit inhuggna af bronzåldersfolket, utan af personer, tillhörande en annan, i dessa trakter bosatt stam, som segrande försvarat sig mot en framträngande flock af nämnda folk¹⁾. Möjligt är dock att de angripande och försvarande varit stamförvandter, och således båda tillhört bronzåldersfolket. I detta afseende förtjenar anmärkas, att när de Bohuslänska hällristningarne framställa strider, föra kämparne på båda sidor vanligen lika beskaffade vapen.

Om hällristarne icke tillhört bronzålderns folkstam, så måste de vara att söka, antingen bland Nordens urbefolkning, som ännu icke begagnade vapen af metall, utan af sten och ben, eller bland den senare inkomna jernalders-befolkningen. Skall jag välja mellan dessa båda ytterligheter, så måste jag, på grund af de anmärkningar, jag här ofvan framställt mot Holmbergiska åsigtan, anse riktigare att hänföra hällristningarne till

¹⁾ Både i Bohuslän och Östergötland finnas grafvar från bronzåldern. Det är således förklarligt att vapen och strider från denna tidsålder blifvit på klipporna inom dessa landskap afbildade.

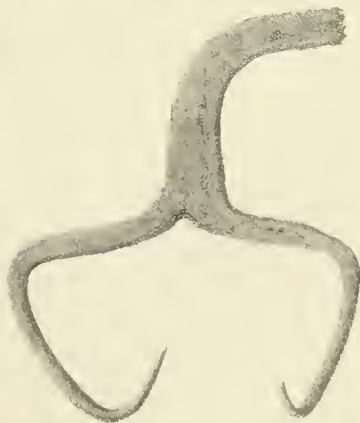
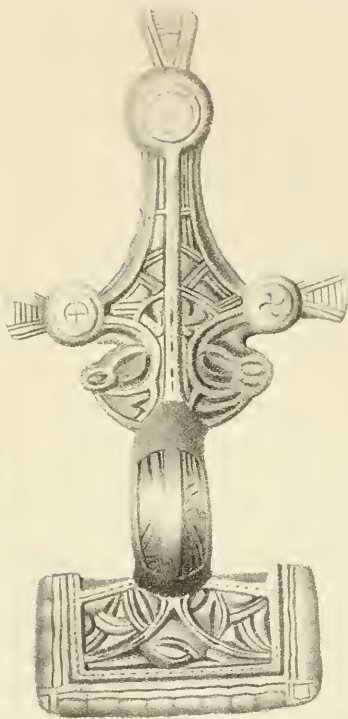
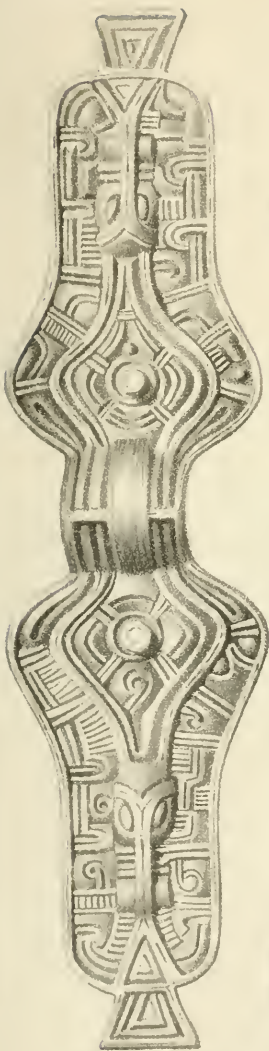
stenåldern än till jernåldern. Jag kan väl icke för egen del med säkerhet bedöma, huruvida Brunius har rätt i sitt påstående, att dylika ristningar kunnat utföras med endast stenverktyg. Men jag anser detta mycket sannolikt, då det är allmänt känt med hvilken utomordentlig skicklighet stenåldersfolket bearbetat den hårda flintan och borrar hål genom yxor af diorit och andra hårda stenarter. Den försäkran Hr Brunius afgifvit har dessutom genom särskildt experiment blifvit på ett öfvertygande sätt bekräftad¹⁾. Man har också i grafvar, som tydligen tillhört stenåldern, funnit stenblock med ristningar af stridsyxor, som fullkomligt likna stenålderns, och som hafva motsvariga figurer bland några af Bohusläns hällristningar. Så t. ex. i en stenåldersgraf vid Loemariaker i Bretagne, der Hrr Lefebvre och René Galle träffade i en grafhög, på 30 fots djup ifrån toppen, en grafkammare, innehållande en stor mängd yxor och andra saker af åtskilliga stenarter, täckt med en

¹⁾ Hr J. Y. Simpson, i dess arbete, *Archaic Sculpturings of Cups, Circles &c. upon Stones and Rocks in Scotland, England & other Countries* (Edinburg 1867 i 4:o), anför, pag. 140, följande, i detta afseende upplysande berättelse: »In the Edinburgh Antiquarian Museum there is a block of grey Aberdeen granite from Kintore, forming one of the sculptured stones of Scotland, and containing upon one side two crescents &c. — — — On the back of this hard granite Mr Robert Paul, the doorkeeper of the Museum, tried for me the experiment I allude to, and cut, in two hours, two-thirds of a circle with a flint and wooden mallet. The flint used was about three inches long, an inch in breadth, and about a quarter of an inch in thickness. The circle which he sculptured with it in the granite was seven inches in diameter; and the incision itself was nearly three quarters of an inch broad, above a quarter of an inch in depth, and very smooth on its cut surface. In hewing out the circle with the flint, its sharp tips from time to time broke off, but another sharp edge was always immediately obtained by merely turning the flint round.» Författaren tillägger i en not: »Mr Stephens, in his »Incidents of Travel in Central America«, suggests that the stones elaborately sculptured at Copan and elsewhere may have been carved with pieces of flint or obsidian» (London edition of 1842, vol. 1, p. 154 &c.).

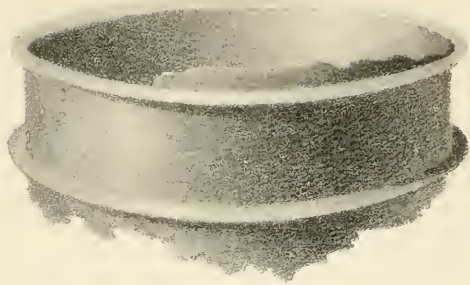
häll, på hvilken voro inhuggna yxor, fullkomligt lika stenålderns, fästade i krokiga träskaft¹⁾).

Någon närmare tidsbestämning i afseende på hällristningarnes ålder är ännu icke möjligt att lemna. Måhända skall geologien en dag öfver denna fråga sprida ett ljus, som arkeologen förgäfvets söker. Det må endast anmärkas, att sjön Glan nu ligger 70 fot högre än Östersjön. Antager man att denna insjös vattenyta stod i niveau med Östersjöns den tid, då de på Ekensbergs klippa afbildade fartygen, hvilka synas hafva varit för stora att släpa öfver land, dit inträngde, så måste, ifall man icke kan bevisa att en partiel landhöjning egt rum, en mycket betydlig ålder tilläggas dessa forulemningar.

¹⁾ Se J. Y. Simpsons nyss citerade arbete, pag. 134, och pl. XXX, fig. 3.

GETTY CENTER LINRARY

